

oikos

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LIKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2011 Nr. 1 (11)

VERSUS AUREUS

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vida BAGDONAVIČIENĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Tomas BALKELIS
(Manchester University, Didžioji Britanija);

Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Mykolas DRUNGA
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Alfonsas EIDINTAS
(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva);

Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Siatlas, JAV);

Kaja KUMER-HAUKANÖMM
(Tartu universitetas, Estija);

Daiva Kristina KUZMICKAITĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(University of Tennessee, JAV);

Saulius PIVORAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Linas SALDUKAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva);

Juozas SKIRIUS
(Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva);

Giedrius SUBAČIUS
(Iliojaus universitetas, Čikaga, JAV);

Romas VAŠTOKAS
(Trent University, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, Kaunas LT-44249, Lietuva

© Lietuvių išeivijos institutas, 2011
© „Versus aureus“ leidykla, 2011

TURINYS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Rasa LAURINAVIČIŪTĖ	ES migracijos politika: nuo bendros politikos iki interesų konflikto EU migration policy: from a common policy to a conflict of interests	9
---------------------	--	---

Vija PLATAČIŪTĖ	Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos lyginamoji analizė A comparative analysis of Lithuanian and Latvian immigration policy	22
-----------------	--	----

Rasa LAURINAVIČIŪTĖ	Lietuviai svetur: emigracija šių dienų Lietuvos spaudoje Lithuanians abroad: emigration in today's press of Lithuania	42
---------------------	--	----

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Kristina ŪSAITĖ	Raktas į lietuviybės tęstinumą išeivijoje: diskusijos Kanados lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“ XX a. 7 dešimtmetyje The key to the continuity of Lithuanian identity in exile: discussions in Canada's Lithuanian weekly Tėviškės žiburiai in the 1960s.	55
-----------------	---	----

Juozas SKIRIUS	Kubos lietuviai ir garbės konsulato idėja Lietuvos diplomatinuose dokumentuose XX a. 4 dešimtmetį Lithuanians in Cuba and the Idea of an Honorary Consulate-General in Lithuanian Diplomatic Documents of the 1930s. . . 75
Asta KAZLAUSKAITĖ	Argentinios lietuvių bendruomenės kultūrinės tapatybės konstravimas ir kaita XIX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje The construction and evolution of Argentina's Lithuanian Community at the end of the 19th and the beginning of the 20th century 76
Diana JOVAIŠIENĖ	Bronys Raila priešokupacinių dešimtmečių: tarp kraštutinės kairės ir dešinės Etninės tapatybės raiška ir paieškos šiuolaikinės lietuvių literatūros tekstuose 95
Ramūnas ČIČELIS	Suiręs išeivio socialumas Jono Mekos „Dienų raštų“ skyriuje „Trečias sąsiuvinis“ ir filmo „Lost lost lost“ fragmente „Rabbit shit haikus“ The torn social fabric of exile in Jonas Mekas's Third Notebook and the Rabbit shit haikus in Lost lost lost 106
Gabrielė KUIZINAITĖ	Žmogaus ir pasaulio santykis Algimanto Kezios kūryboje Man's relation to the world in the work of Algimantas Kezys 113
Darius JUODIS	Destrukcinis KGB veikimas prieš Vakarų Europos lietuvių emigrantus XX a. septintąjį–devintąjį dešimtmečiais The subversive activities of the KGB against Lithuanian emigrants in Western Europe from the 1960s to the 1980s . . 125
IŠ ARCHYVŲ FROM ARCHIVES	„Galima mylėti ir turėti ne vieną tėvynę“. Astos Kazlauskaitės pokalbis su Argentinios lietuve Alicija Anatalija Zdanevičiūte “One can love and have more than one homeland.” Asta Kazlauskaitė interviews Argentinian Lithuanian Anatalija Alicija Zdanevičiūtė 143

RECENZIJOS
BOOK REVIEWS

Mindaugas TAMOŠAITIS	1940 m. Lietuvos valstybės tragedija JAV istorijos profesoriaus akimis Lithuania's tragedy of 1940 as viewed by a U.S. history professor	153
Dalia KUIZINIENĖ	Egziliantės užrašai Notes of an exiled woman	159

KRONIKA
EVENTS

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentas ir lietuvių išeivija President of the Lithuania and Lithuanian Emigration	163
Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su išeivija apžvalga Review of Relations between Lithuanian Government eith its Subsidiary Institutions and the Lithuanian Emigrant Community	164
Visuomenėje Society	167
Lietuvių išeivijos institute Lithuanian Emigration Institute	168

MŪSŲ AUTORIAI
AUTHORS

.	171
-----------	-----

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

REQUIREMENTS FOR CONTRIBUTORS	173
---	-----

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Rasa LAURINAVIČIŪTĖ

ES migracijos politika: nuo bendros politikos iki interesų konflikto

Straipsnyje bandoma atskleisti Europos Sąjungos politikos tendencijas. Apžvelgus vyraujančias teorines prieigas ES migracijos politikos formavimo aiškinimui pateikiamas teorinės analizės modelis. Jame identifikuoti svarbiausi veiksniai ir jų įtaka ES migracijos politikos raidai. Kuria linkme pastaroji krypta, žvelgiama per ES institucijų susitarimų prizmę.

ES bendros migracijos politikos paieškos

Pastangos apibrėžti ir sukurti migracijos kontrolę visada sulaukia karštų diskusijų. Tokia tema kelia esminius klausimus apie nacionalinę valstybę, jos sienų apsaugą ir valstybės tapatumą. Vertas dėmesio klausimas, ar iš tikro (ir kaip) liberaliose demokratijose valstybės sugebėjimas kontroliuoti migraciją yra pamažu ardomas tarptautinių susitarimų¹. 1992 m. Jamesas Hollifieldas pateikė pesimistinę tezę apie ES liberalių demokratijų sugebėjimą kontroliuoti imigraciją, nepaisant daugumos šalių pastangų sukurti griežčiausias kontrolės formas. Galvosūkis buvo,

kodėl, nors Europos sienos buvo uždarytos ankstyvaisiais 1970-aisiais, legali imigracija tęsėsi. Be to, iki tol vyravusi darbo imigracija (viena iš sienų uždarymo priežasčių) pasikeitė į šeimų imigraciją. Todėl politikos pasekmės pasirodė netiesioginis prieštaravimas politikos intencijoms.

Net kai nubrėžti tikslai atrodo stiprūs ir griežti, imigracijos kontrolės politiką gali būti sunku vykdyti. Valstybės sienų kontrolė (esminis suvereniteto aspektas) buvo susilpninta esant liberaliai legaliai teisinei kontrolei tiek nacionaliniu tiek tarptautiniu lygmeniu. „Įtvirtintą liberalizmą“ J. Hollifield suvokia kaip socialines ir politines erdves, kuriose formuojasi ir įsitvirtina liberaliomis vertybėmis paremta praktika. Tai, kas buvo referuojama kaip „įtvirtintas liberalizmas“ teisinėse ir politinėse sistemose (vertybės, saugančios individų ir kolektyvų teises), sudaro sunkumus griežtinantiems įstatymams ir sunkina anksčiau priimtų įstatymų vykdymą. Tačiau tokia percepcija migracijos politikai formuoti sunkiai pritaikoma dėl pastarosios kompleksiško ir skirtingų formuotojų vertybių aspekto. Įtvirtinimui pirmiausia reikia bendro vardi-
klio, kurio radimas vis dar kelia debatus.

Simon Hix teigia, kad besikeičianti Europos visuomenė ir tarpvalstybinis nusikaltamumas priverstė valstybes imtis iniciatyvų sprendžiant problemas Europos lygmeniu². Tačiau egzistuoja ir svarbios išlyginamosios jėgos. Europos integracijos istorijoje vyriausybės paprastai išskirdavo „aukštąją politiką“ ir „žemąją politiką“ (Hoffman, 1996). Aukštoji politika apima klausimus, susijusius su nacionalinės valstybės fundamentalia apibrėžtimi, tapatumu ir saugumu. Žemoji politika apima klausimus, kurie nekelia tokios didelės grėsmės nacionalinės valstybės gyvavimui, kaip antai: Europos ekonominė integracija, bendrosios rinkos programa, ES socialinis ir aplinkos apsaugos reguliavimas. Todėl vyriausybės labiau linkusios viršnacionalinės politikos galias taikyti žemosios politikos, o ne aukštosios politikos reikalams. Laisvas asmenų judėjimas ir susiję migracijos kontrolės klausimai priskiriami aukštajai politikai. Ši politika yra esminė apibrėžiant nacionalinę valstybę – susijusi su tuo, kas yra socialinio kontakto tarp valstybės ir piliečių šalis: kas turi nacionalinės pilietybės teises ir laisves; kas turi teisę būti saugomas valstybės pajėgų. Todėl įgyvendinant bendrosios rinkos programą valstybių narių vyriausybės ne taip buvo linkusios naikinti fizinės kliūtis asmenų judėjimui, jei lyginsime su prekių, paslaugų ar kapitalo judėjimu. Tačiau atėjo laikas, kai daugiau negalėdamos atsilaukyti spaudimui imtis bendrų veiksmų, vyriausybės pasirinko bendradarbiavimą neformaliomis tarpvyriausybėmis priemonėmis – pirmiausia neformaliais mechanizmais, vėliau padedamas atskiros tarpvyriausybinių ramsčio ES, taip išsaugodamos nacionalinį suverenitetą.

Tačiau XX a. paskutinio dešimtmečio viduryje ES valstybių narių politiniuose veiksmuose įvyko pokyčių dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia vyriausybės buvo priverstos pripažinti migracijos kontrolės reikalų tarpvyriausybinių reguliavimo nesėkmę. ES bendroji rinka atnešė neigiamų išorinių pa-

darinių migracijos, prieglobsčio ir tvarkos palaikymo politikai, nes vyriausybės buvo veikiamos viena kitos politikos sprendimų dėl pabėgėlių, sienos kontrolės ir migracijos. Dėl to vyriausybės tapo kolektyviai suinteresuotos kurti bendrąsias programas bei institucijas viena kitos politikai aptarti ir plėtoti bendrąsias strategijas, nors tai priklausė aukštosios politikos sričiai. Tačiau šių institucijų tarpvyriausybinis pobūdis trukdė kurti nuoseklią politiką. Be bendro pritrimo reikalavimo nebuvo ir nepriklausomo darbotvarkės sudarytojo: vyriausybės turėjo pasikliauti viena kita, kad pateiks teisės aktų pasiūlymus, o šie neišvengiamai rėmė konkrečios vyriausybės, pirmininkaujančios Tarybai, individualius interesus, bet ne kolektyvinius ES interesus. Be to, jau priėmus tam tikrą politiką nebuvo jokių garantijų, kad neprivalomos priemonės (pvz., konvencijos) kada nors bus įgyvendintos. Kiekviena valstybė narė jautė stimulą neįgyvendinti priimtų susitarimų, mat jų įgyvendinimas tam nepritarančioje visuomenėje brangiai kainuoja ir jų piliečiai gali pasinaudoti kitų valstybių liberalia politika. Dėl to iškilo klasikinė kolektyvinio veiksmo problema („bendro sprendimo spąstai“) su neoptimalia išvada: nedaug kolektyvinių politikos priemonių ir žemas jų įgyvendinimo lygis.

Migracijos politikos teorinės prielaidos bendram ES migracijos politikos formavimui

Kodėl akademinio lygmeniu analizuojami ES migracijos politikos klausimai galimi pagrįsti trimis pagrindinėmis priežastimis? *Pirma*, migracijos politikos integracija europiniu lygmeniu tapo viena svarbiausių sričių. Teisingumo ir vidaus sritis tapo viena aktyviausiai svarstomų Ministrų Tarybos susiti-

kimų darbotvarkėje. Komisija kas dveji metai viešina rezultatus skelbiančius pakankamai gausius įrodymus apie imigracijos politikos integracijos paplitimo lygį. Be to, imigracijos kompetencijų perkėlimas iš trečiojo į pirmąjį ramstį (1997 m.) ir kvalifikuotos daugumos balsavimo įvedimas (2005 m.), o ir bendro sprendimo procedūra smarkiai praplėtė integracijos mastą. Šie pastarieji pokyčiai sudarė tinkamą laiką analizėms, nukreiptoms į būdus, kuriais šita naujai viršnacionalizuotos politikos sritis jau paveikė/-ia ES valstybes nares. *Antroji priežastis* susideda iš tam tikrų charakteristikų, būdingų šiai politikos sričiai. Imigracijos politika yra ypač įdomus tyrimų laukas, nes ji siejasi su valstybės narės suverenija veiksmų laisve ne piliečių atvykimo ir apsistojimo teritorijoje. Europinis imigracijos politikos suvienodinimas pažodžiui apibrėžia „Europos išbaigtumą“ (angl. „finality of Europe“), jos išorines sienas ir kaip pastarosios yra kontroliuojamos. Europos integracijos tyrinėtojai tradiciškai imigracijos politiką, vidaus saugumą ir nacionalinį saugumą laiko atvejais, kur integracijos atsiradimas mažiausiai būtų tikėtinas. Todėl europeizacijos procesams tokiose politikos srityse valstybės narės yra mažiausiai linkusios užleisti vietą. *Trečioji priežastis* – ribotas empirinis pagrindas apie europines įtakas nacionalinei imigracijos politikai. Imigracijos politika susilaukia palyginti mažai dėmesio ir išskyla visapusiškesnių, išsamesnių ir lyginamųjų duomenų poreikis šioje srityje įvertinti europeizacijos pobūdį ir mastą.

Politikos moksluose tarptautinius santykius ir vidaus politiką aiškinančios teorijos migracijos politikos klausimu susidomėjo palyginti neseniai. Galima išskirti reikšmingiausias sąsajas, galinčias paaiškinti ES imigracijos politikos aspektus. Ir pats migracijos reiškiny, ir su juo susijusi politika negali būti aiškinama vienareikšmiškai. Kiekvienas teorinis požiūris savyje talpina tam tikrą tinkamą kintamųjų dalį įvairiapusei analizei.

*Marksizmo ir neomarksizmo*³ įžvalgos, aiškinančios darbo migracijos ilgalaikėje perspektyvoje augimą, pildosi. Vienas didesnių ES iššūkių – darbo jėgos rinkos suderinimas – verčia valstybes bendradarbiauti, kartais politinius įsitikinimus iškeičiant į ekonomines ambicijas. Požiūrio prielaida, aiškinanti apie ekonomikos recesijos metu keičiamą valstybių imigracijos politiką, gali būti iliustruojama vykstančiais procesais tradicinėse ES imigracijos šalyse⁴. Be to, mokslinių tyrimų ir politinių debatų arenoje atsiranda ekonomikos krizės ir migracijos sąsajų paieškos. Didesnis dėmesys atkreipiamas į migrantų piniginių perlaidų (ne)naudą, darbo jėgos pokyčius. Taip pat galima rasti sąsajų tarp marksistinių teiginių apie kapitalistų preferencijas išnaudoti imigrantus ir tarp valstybių, ginančių proimigracinius interesus.

*Vidaus politikos*⁵ požiūris atkreipia dėmesį į interesų konfliktus ir veikėjų įtaką formuojant migracijos politiką. Teorija gali paaiškinti politikų priimtų sprendimų priešistorę ES padaugėjus imigracijos politikos tyrimų, didėja tyrimų, bandančių įvertinti migrantų susivienijimų ar NVO įtaką politikos formavimui. Be to, viešoji nuomonė, kaip politiką inicijuojantis ir ją paremiantis veiksnys, įgyja vis didesnę reikšmę. Viešosios nuomonės nuodugnesnių tyrimų poreikį galima aiškinti tokiais skirtingais rodikliais kaip padidėjęs euro-skepticizmas, šalių narių gyventojų pasyvumas Europos Parlamento rinkimuose arba dvejopų standartų imigracijos politikos egzistavimu⁶. Tačiau, kaip teigia Eytanas Meyersas, pastarasis požiūris apsiriboja tam tikru laikotarpiu, dažniausiai vieno šalies atvejo analize, išryškinančia tam tikrus bruožus, ir labai sunku nustatyti bendrąsias tendencijas. Be to, ES migracijos politikos neįmanoma vertinti eliminavus užsienio politikos aplinkybes.

Institucinis požiūris, iškeliantis politinių institucijų veikimą, aiškina migracijos politikos klausimo svarbą ir migracijos politikos

susiformavimo lygį tam tikroje šalyje. Tarkim, politinių institucijų kokybinė ir kiekybinė persvara gali būti migracijos įtakos šaliai indikatorius. Vienose apsiribojama tam tikrais politikos formavimo skyriais dažniausiai vidaus reikalų ar teisingumo ministerijose, kitose – įsteigtomis atskiromis ministerijomis⁷. Vertinant iš tokios perspektyvos galima kalbėti ir apie šalių narių interesų atstovavimo stiprumą ES.

*Realizmas/neorealizmas*⁸ sugražina valstybę kaip vienetą į migracijos politikos aiškinimą. Ypač kreipiant dėmesį į tokius regioninius darinius kaip ES, valstybė tampa atskaitos tašku. Nacionalinių interesų gynimas puikiai paaiškina valstybių elgseną formuojant migracijos politiką ES šalių narių lygmeniu ir vyraujančius tarptautinius debatus. Imigracijos skatinimas (suteikiant preferencijas) arba slopinimas tampa potencialios grėsmės vengimo išraiška⁹. Tokie valstybės galios determinantai kaip ekonominiai pakilimai bei nuosmukiai, demografiniai išsūkiai lemia vienokią ar kitokią imigracijos politikos praktiką. Tačiau kalbant apie ES, realistų ir neorealistų įžvalgos pateikia įtikinamą ES imigracijos politikos tendencijų paaiškinimą¹⁰. Migracijos ir saugumo tematika ypač suaktyvėjo po teroristinių išpuolių Amerikoje ir Europoje. Šie įvykiai laikomi savotiška takoskyra tarp liberalaus ir realaus migracijos fenomeno suvokimo. Christine Boswell teigia, kad iki rugsėjo 11-osios periodas buvo pažymėtas „optimistinio požiūrio į politinio ir ekonominio liberalizmo pergalę“, logiškai linkęs prie teigiamesnio požiūrio į imigraciją ir pramonės pasaulį. Tačiau po rugsėjo 11-osios pasaulis buvo apibrėžtas kaip „išplitusio sąsajų tarp karinio saugumo ir efektyvios globalios migracijos kontrolės pripažinimo“¹¹. Europoje, kur teroristų atakos (Londone ir Madride) sėkmingai buvo susietos su migrantų bendruomenėmis, buvo tikimasi griežtų ribojančių priemonių. Tačiau nuo 2001 m. JAV ir Didžiąjai Britani-

jai sugriežtinus migracijos politiką, Ispanija tebetęsia „rizikingos migracijos“ kryptį – tokius nacionalinių interesų skirtumus lemia imigracijos specifika.

Aiškinant vidinius šalių narių tarpusavio debatus galima taikyti realistų valstybės matymą kaip unitarinį racionalų darinį. Tačiau žvelgiant į diskusijas ir interesų grupių kovas, susijusias su migracija, požiūris netenka prasmės. Be to, žvelgiant iš ES institucijų perspektyvos valstybės balsas „girdimas“ tik iki tam tikros ribos. Maža to, globalizacijos ir europeizacijos tendencijos veikia net valstybių narių vidines institucijas ar interesų grupes¹². J. Hollifieldas teigia: „Žiūrint iš neorealistinės perspektyvos, tarptautinės migracijos režimo vystymo atsiradimo net nebuvo tikimasi.“¹³ Tačiau pats reiškinys kuria pagrindą kitokiai perspektyvai.

Tad galima daryti prielaidą, kad ES politikos formavimą galima aiškinti ir per *institucinio neoliberalizmo*¹⁴ prizmę, jei duotybe laikysime tai, jog ES buvo įsteigta kaip tarptautinis ekonominis (pirmiausia) ir (vėliau) politinis režimas. EK nuolat deklaruojama bendros imigracijos politikos kryptis patvirtina institucinio neoliberalizmo ginamą bendro tarptautinio intereso svarbą. Per dešimtmečius ES šalys narės įsisavino platų principų, taisyklių, normų ir sprendimo priėmimo procedūrų rinkinį, skirtą darbo mobilumui. Hollifieldas teigia, kad „Europos Bendruomenė funkcionuoja kaip silpnas tarptautinis režimas migracijai regioniniu lygmeniu“¹⁵. Tai įmanoma, nes ES yra tarptautinės politinės ekonomijos pavyzdys, Hollifieldo vadinama „regionine tarpusavio priklausomybe“, kuri skiriasi nuo tarptautinės anarchijos, įtvirtinto liberalizmo ir hegemoninio stabilumo. Socialinis režimo tikslas normų ir principų prasme yra labiau institucionalizuotas ir režimo legitimacija priklauso nuo institucijų, idėjų ir populiaraus sutikimo. Kitaip nei tarpvalstybiniai santykiai bendrąja prasme „suverenumas

buvo perleistas Bendruomenei“, turint omenyje tai, kad dauguma ES šalių narių piliečių turi judėjimo laisvę ir teisę dirbti viduje¹⁶.

Pasitelkus *globalizacijos teoriją*¹⁷ galima įvertinti migracijos fenomeno priežastis, tendencijas ir iššūkius politikai, bet ne pačią politiką, galbūt su pilietybės politikos išimtimi. Tačiau tokia analizė neapsieitų be diskusijos su *nacionalinio tapatumo požiūriu* šalininkais. Kaip pastebi G. Lahav: „Nepaisant didėjančios ES integracijos, imigracijos problemos nurodo į skirtumus, egzistuojančius tarp valstybių narių. Europos konstrukcija, inkorporuojant pastangas kolektyviai suvaldyti sritis, tokias kaip imigracija, priešaky pastato egzistuojančius regiono kultūrinius ir politinius tradicijų skirtumus, ypač susiduriant su konceptais, esančiais taip arti tapatumo šerdies: klausimų „mes“ versus „jie“¹⁸. Kiekvienos šalies unikali istorija, jos pilietybės ir tautybės suvokimai, lygiai kaip ir debatai apie nacionalinį tapatumą ir socialinius konfliktus, formuoja jos imigracijos politiką. Šis nacionalinio tapatumo aspektas itin ryškus visuomeniniuose ir politiniuose debatuose dėl Turkijos integracijos ES. Žinoma, tai ne vienalytis klausimas, turint omenyje tai, kad suvokimas savęs kaip „europiečio“ yra vienas ES visuomenės iššūkių: tad į tolesnę plėtrą žiūrima daugiau iš nacionalinės, o ne iš „Europos piliečio“ pusės.

Apibendrinant galima teigti, kad bendram ES migracijos politikos kontekstui suvokti tinkami tam tikri visų minėtų požiūrių aspektai, galintys paaiškinti valstybių politines preferencijas. Tačiau migracijos politikos formavimo raidos aplinkybėms, jose kylančioms įtampoms tarp ES ir valstybių aiškinti tinkamiausios, autorės nuomone, institucinio neoliberalizmo ir realizmo teorinės prielaidos. Pirmuoju atveju galima paaiškinti tarptautinės organizacijos politines ambicijas ir įsipareigojimus tarptautinei bendruomenei, o antruoju – atskleisti valstybių narių norą ar nenorą dalytis tokia atsakomybe.

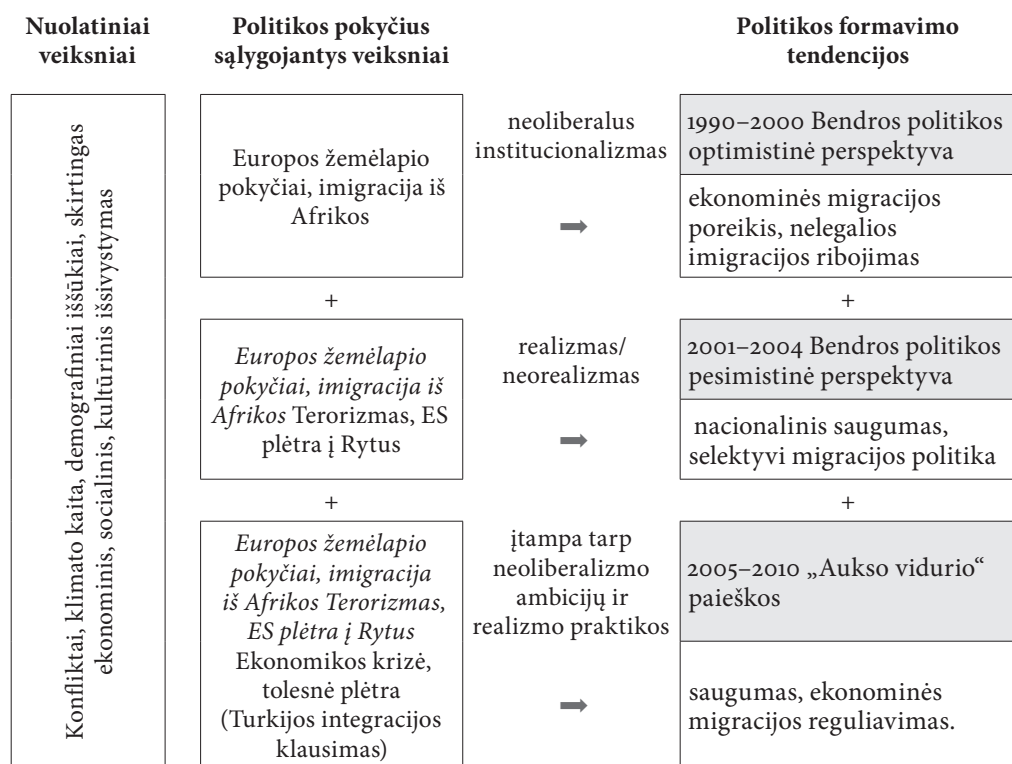
Bendros ES migracijos politikos poreikių ir raidos sąsajos: institucinio neoliberalizmo optimizmas ir realizmo realybė

Esant nuolatiniams išoriniams ir vidiniams veiksniams papildomą stiprinančią įtaką tam tikriems politiniams žingsniams turi specifiniai veiksniai. Remiantis jų daromu poveikiu pateiktoje lentelėje išskirtos pagrindinės ES migracijos politikos tendencijos. Paminėtina tai, kad datavimas nėra griežtai apribotas atsižvelgiant į tai, jog konkretaus įvykio efektas gali tapti politinės valios išraiška praėjus kelių mėnesių ar metų laikotarpiui.

1990–2000. Bendros politikos optimistinė perspektyva grindžiama išaugusiu poreikiu reguliuoti migracinių srautų ir mastų kaitą. Pirma, europinio žemėlapių pokyčiai²⁰ ir su tuo susijusios įvairiapusės pasekmės skatino imtis bendrų veiksmų žmonių migravimui kontroliuoti. Dėl SSRS žlugimo ES viduje sustiprėjo ekonominė (dažniausiai nelegali) migracija. Be to, ginkluotas Bosnijos ir Hercegovinos konfliktas, Kosovo karas ir humanitarinė krizė pabėgėliais pavertė 850 000 žmonių ir ES valstybėms reikėjo skubaus koordinuoto veiksmų atsako į krizinę situaciją²¹. Antra, didėjantys nelegalių srautų iš Afrikos valstybėms tapo neatidėliotina problema. Kolonijinės politikos padariniai jaučiant „skolos“ išnaudotoms valstybėms naštą negalėjo būti ignoruojami. Bendradarbiavimo poreikį skatino ne tik tarpusavio priklausomybė nuo sienų reguliavimo, bet ir didėjanti žmogaus teisių svarba tarptautinių santykių kontekste.

2001–2004. Aptarti veiksniai, kurie iš politinės ES darbotvarkės nedingo, lūžio tašku galima laikyti 2001 m.²² ir vėlesnius įvykius Londone ir Madride. Pasikėsinimas į valstybių saugumą kilo jų pačių viduje, įtvirtindamas neigiamą požiūrį į svetimtaučius. Socialinių

Teorinis analizės modelis ES migracijos politikos poreikiams ir raidai aiškinti¹⁹

ir ekonominių valstybės išteklių pasidalijimo klausimas tarp vietos gyventojų ir imigrantų sustiprėjo ir įgijo „nusikalstamumo“ aspektą. Be to, baimė sujudino įprastinę valstybės piliečių poziciją – nesikišti į elito politikos reikalus. Tai, kas iki tol buvo tvarkoma nacionaliniuose ir tarptautiniuose „politikos koridoriuose“, tapo viešų debatų objektu. Visuomenės apklausų tyrimai iš foninės aplinkos peraugo į spaudimo politikams darymą priimančioms griežtesniam sprendimui. Kita vertus, sovietinio bloko žlugimas suteikė trūkstantį naują (pigią, dažniausiai nelegalią) darbo jėgą, tad migraciniai srautai buvo suvokiami kaip reikalinga „žaliava“ ir kartu grėsmė nacionaliniam saugumui. Taip formavosi „dvejopais standartais“ grįsta politinė darbotvarkė.

2005–2010. 2005 m. ES jau egzistuojant kaip 25 valstybių Sąjungai augo įtampa tarp ekonominių ir saugumo migracijos aspektų. Naujosios narės „tiekia“ vis daugiau imigrantų, kurie jau naudojami legaliu statusu. Senosios narės vykdo selektyvią migracijos politiką, taikydamos ribojimus ir pereinamuosius laikotarpius. Be to, dvejopų standartų logika perkeliama į naujųjų narių politinę logiką: didėjant emigracijai ir trūkstant pigios darbo jėgos ji priimama iš Rytų valstybių. Ta pati ekonominė priežastis skirtingų valstybių gyventojų suvokiama kaip „stūmimo“ arba „traukos“ veiksniai. Tačiau darbo migrantų srautus iš esmės pakeičia pasaulinė ekonomikos krizė. Ekonominiai ištekliai stygiaus akivaizdoje šalys, kylant vietinių piliečių

nepasitenkinimui, priverstos griežčiau reguliuoti migracinius srautus, atsisakydamos pridėtinės „naštos“ paskirstant ekonomines ir socialines gėrybes. Tokioje situacijoje stiprėjančios nacionalinės dešinėsios politinės jėgos neleidžia „pamiršti“ imigrantų keliamos grėsmės. Po 2009 m. rinkimų į EP dešiniųjų pergalės „nerimo“ tendencijos perkeliama į ES politinius debatus. Šiame kontekste (ir nepamirštant ankstesnių veiksmų) svarstomas Turkijos narystės klausimas įgyja vis daugiau nacionalinio tapatumo atspalvių. Saugumas, kultūriniai ir religiniai skirtumai (ypač siejami su „musulmonų grėsme“) yra didžiausias bendro politikos vardiklio paieškos barjeras.

Taigi vyraujant nuolatiniams globaliems veiksniams, politikos posūkis į tam tikrą dimensiją priklauso nuo specifinių (dažnai nenumatytų) įvykių. Bendros ES migracijos politikos formavimas, prasidėjęs kaip liberalaus institucionalizmo projektas, savo optimistinę perspektyvą prarado susidūręs su tarptautinėmis ir nacionalinėmis realybėmis. Žvelgiant į procesus, vykstančius Sąjungos institucijų plotmėje, galima stebėti, kuria linkme šis konfliktas kreipia ES migracijos politiką.

ES institucijos kaip valstybių interesų kovos laukas

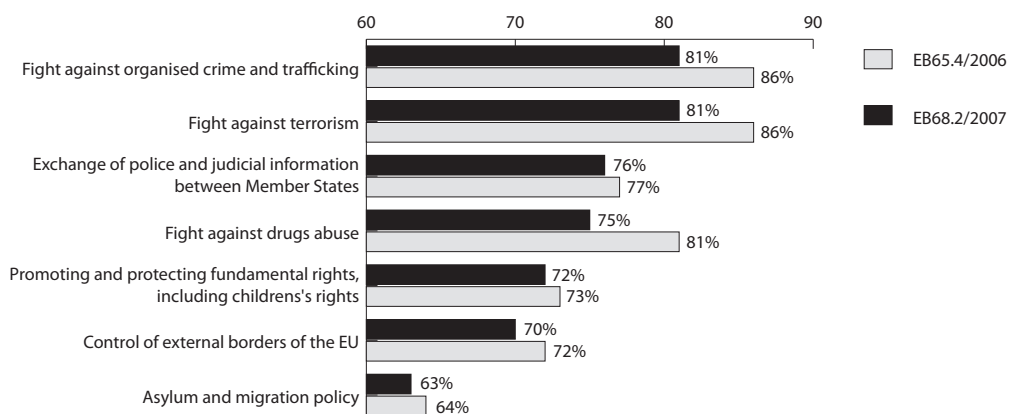
Minėtas susidūrimas vyksta įvairiais lygmenimis

A. Gedies teigia, kad ES viršvalstybiškumas yra lemiamasis bruožas. Viršvalstybinės institucijos nepriklausomai nuo valstybių narių buvo sukurtos tam, kad įpareigotų šalis nares derinti veiksmus. Tuo pat metu ES iš esmės yra mišrūnas ta prasme, jog paremta tarpvyriausybiskumu, išreikštu per Ministrų Tarybą ir Europos Tarybą ir viršvalstybiškumu – per Europos Komisiją, Europos Teisingumo Teismą ir Europos Parlamentą.

Visuomenės palaikymas kaip vienas iš esminių sėkmingos politikos veiksmų labai svarbus ES migracijos politikos legitimacijai. Dauguma šalių narių gyventojų pritaria didesniai ES vaidmeniui formuojant migracijos politiką.

Iš apklausos rezultatų galima spręsti apie tai, kad pirmiausia, migracijos ir prieglobsčio politika yra ta sritis, kurios labiausiai iš

Daugiau priimti sprendimų ES lygmeniu²³

visų pateiktų nenorima patikėti bendram ES valdymui. Kita vertus, didesnę teigiamą gyventojų nuomonę galima aiškinti kaip migracijos sąsajas su kitomis pateiktomis problemomis, tokiomis kaip žmonių gabenimas, terorizmas ar griežtesnė sienų apsauga.

Taip pat galima teigti, kad migracijos politika šiek tiek „išaugo iš savo pirminio portfelio“. Išorės santykių svarba ir orientavimasis į Europos darbo rinkos poreikius rodo tai, kad migracija jau nėra tik teisingumo, laisvės ir saugumo politika, bet ir integrali dalis užsienio politikos, socialinių ir užimtumo reikalų bei prekybos, švietimo ir finansų politikos ašis. Todėl labai svarbi tolesnė institucijų sąranga ir veikimo kryptys.

Lisabonos sutartyje jau galima matyti pokyčių. Kaip teigia Elizabeth Collet, Lisabonos sutartis aiškiai išdėsto aplinkybes/sąlygas, kurios veikiant ES turės išimtinę kompetenciją teisėkūrai, ir kur ji turės pasidalinamąją su nacionalinėmis vyriausybėmis kompetenciją ir tas sąlygas, kuriomis atliks tik paremiamąjį vaidmenį²⁴. Laisvė, saugumas ir teisingumas – priskiriami pasidalinamajai kompetencijai, tad šalys narės negali atskirai reguliuoti to, ką jau reguliuoja ES. Be to, išplėsta įprastinės teisėkūros procedūros sritis: vizų politika ir teisėta imigracija (prieglobsčio politika ir nelegalios imigracijos pažabojimas jau buvo), bendra imigracijos politika, kova su nelegaliu žmonių gabenimu per sieną, pasienio kontrolė. Vienas esminių Lisabonos pokyčių tai, kad nuo šiol du komisarai yra atsakingi už teisingumo, laisvės ir saugumo programas: teisingumo, pagrindinių teisių ir pilietybės komisaras ir vidaus reikalų komisaras. Tai ne tik praplečia politikos profilį, bet ir apima vieną didžiausių politikos sričių Komisijoje.

Kadangi Lisabonos sutartis ne steigiamoji, o taisomoji, tai bendras principas išlieka: Europos Komisija turi išimtinę teisėkūros iniciatyvos teisę (išskyrus užsienio politiką). Formuluoju konkretų teisėkūros pasiūly-

mą vyksta konsultacijos įvairių Komisijos departamentų lygiu, išorinės konsultacijos vyksta ekspertų komitetuose, sudarytuose iš nacionalinių pareigūnų, ekspertų²⁵.

Pasiūlymo formavimo procese ypatingą reikšmę turi konsultacijų procedūra Komisijoje, nes būtent šios procedūros metu yra apibrėžiamas Komisijos pasiūlymo turinys, kuriam gali turėti įtakos valstybės narės valdžios institucijų, verslo, mokslo ir kt. atstovai, su kuriais Komisija konsultuojasi. Paprastai Komisija yra „vartininkas“, dirbantis su nacionalinių vyriausybių, pramonės, nevyriausybinių organizacijų atstovais, kurie ateina su daugybe skirtingų interesų, teisėkūros pasiūlymų. Derinami tiek privačių asmenų, tiek viešųjų institucijų, tiek įvairių lobistų interesai²⁶. Valstybė taip pat gali daryti įtaką Komisijos pasiūlymui per savo atstovų, nevyriausybinių delegacijų, kt. veikėjų dalyvavimą Komisijos rengiamose konsultacijose, diskusijose²⁷. Tai dar kartą įrodo, kad ES institucijos gali būti laikomos savotišku „konfliktų lauku“, įgyvendinant migracijos politiką nacionaliniu lygmeniu. Tokia situacija palanki valstybėms narėms, kurių migracijos politika paremta aiškia samprata ir prioritetais (kartu, žinoma, ir vyraujančia problematika).

Europos Parlamentas (EP) kritiškai vertino tarpvyriausybinių bendradarbiavimo migracijos ir saugumo srityse slaptumą. EP teigė, kad sprendimų priėmimo procedūros panaikino nacionalinių parlamentų atskaitomybę už politikos formavimą ir nesuteikė EP realių galių vykdyti kontrolę. Nors dauguma optimistiškai vertina Lisabonos sutartimi įtvirtintą EP dalyvavimą legalios migracijos politikos procese, tačiau vertėtų pažymėti, kad šis procesas taps daug ilgesnis ir komplikotesnis²⁸. Tai, kaip EP balsuos tam tikrais su migracijos politika susijusiais klausimais, priklauso nuo jo narių partinių preferencijų. Atlikti tyrimai rodo, kad EP nariai, balsuodami su migracija susijusiais

klausimais, labiau remiasi savo personalio-
mis ideologinėmis nuomonėmis ar klauso
europinės partijos lyderio, nei specifinėmis
migracijos politikos preferencijomis, kylan-
čiomis iš jų narės partiją remiančių šalies
piliečių²⁹.

Be to, migracijos politikos formavimui pa-
didėjęs *nacionalinių parlamentų* vaidmuo įta-
kos turės dėl to, jog procesas taps sudėtinges-
nis, nes šalyse narėse yra skirtinga migracijos
politikos praktika. Taip pat vienų šalių narių
interesai bus geriau atstovaujami nei kitų.

Kaip lygiaverčiai partneriai, turintys vie-
nodas teises ir įsipareigojimus, Parlamentas ir
Taryba bendro sprendimo procedūros metu
turi kartu sudaryti galutinį teisės akto tekstą.
Tarybos vaidmuo ypatingas tuo, kad joje yra
pristatoma valstybės narės pozicija dėl svars-
tomų klausimų, deramasi dėl jos, siekiama
optimalaus sprendimo ES mastu. Jos veiklą
galima apibūdinti kaip geriausių sprendimų
siekimą derybų būdu: tai diskusijos tiek pa-
rengiamajame etape – nacionalinių ekspertų
ir nuolatinų atstovų (ambasadorių) susitiki-
muose, – tiek ministrų susitikimuose.

Lisabonos sutartis *kvalifikuotą balsų dau-
gumos taisyklę* įveda kaip pagrindinę balsa-
vimo tvarką ir numato naujas balsų pasis-
kirstymo taisykles³⁰. Balsavimas labiausiai
išplėstas teisingumo ir vidaus reikalų srityse
(migracijoje). Tokia sistema sumažina mažų-
jų valstybių balsų svorį, nes jos neturi daug
gyventojų ir dalyje sričių netenka veto teisės.
Kita vertus, Lisabonos sutartimi įtvirtinama
nuostata, leidžianti Parlamentui, Tarybai
ir Komisijai formalizuoti savo santykius ir
konsultuojantis tarpusavyje nusistatyti ben-
dradarbiavimo būdus, sudaryti tarp-institu-
cinius susitarimus, kurie gali būti privalomo
pobūdžio³¹. Tai leidžia teisėkūros procedū-
ras padaryti labiau nuspėjamas, o valstybių
narių atstovams ir ES institucijų nariams
aiškiau matyti bendradarbiavimo su insti-
tucijomis galimybes bei prognozuoti tokio
bendradarbiavimo rezultatus.

*Nevyriausybės organizacijos (toliau –
NVO)* tai pat lobistiniu keliu siekė, kad būtų
įgyvendinamas labiau viršnacionalinis for-
mavimo bei įgyvendinimo migracijos ir sau-
gumo procesas. Tarp šių organizacijų buvo
Bruselyje įsikūrusios grupės, tokios kaip Ny-
derlandų tarptautinės imigracijos, Pabėgėlių
ir baudžiamosios teisės ekspertų nuolatinis
komitetas bei JK Rasinės lygybės komisija
ir Federalinis trestas. Nepaisant skirtingų
perspektyvų, šios grupės bendrai kritikavo
slaptą tarpvyriausybinių sprendimų priė-
mimo pobūdį, teisminės ir parlamentinės
kontrolės taikymo stoką ir migracijos reika-
lų priskyrimą nusikalstamumo politikai. Šie
reikalavimai buvo itin veiksmingi prieš cen-
tro kairiąsias vyriausybes, kurios priklausė
tai pačiai socialinei terpei kaip ir šių NVO
vadovai.

Lobistų vaidmuo turi didelę reikšmę vi-
suose teisėkūros procedūrų etapuose, tačiau
Komisijos veikloje lobistai gali siekti jiems
naudingų sprendimų priėmimo dar teisės
akto pasiūlymo formavimo procese³². Kaip
teigia Menzas, dėl to, kad NVO yra silpnai
organizuotos, suluošintos vidinio konsensu-
so stygiaus, jos negali daryti reikšmingo po-
veikio ir sudaryti opozicijos griežtėjančioms
tendencijomis migracijos politikos srityje³³.

Luedke teigia, kad valstybių atsaku į imi-
gracijos klausimo politinį iškėlimą siekiama
sumažinti imigrantų apsaugos teises jų pačių
valstybėse. Tačiau jie negali to padaryti dėl
institucinių suvaržymų, todėl remia griež-
tesnę ES leidžiamąją valdžią. Nors, jeigu ir
nesusidurtų su vietiniais barjeriais, jie visi
kartu priešintųsi ES arba siektų maksimalių
direktyvų sugriežtinimų, taip pasmerkdami
jas žlugti.³⁴

Kodėl kai kurios direktyvos priimamos ir
kiek jose užtikrinama imigrantų teisių ap-
sauga priklauso nuo to, kad ES institucijos
linkusios didinti imigrantų teises pasiekia-
mu/priimtinu lygmeniu, o valstybės narės
pasitelkia naudos ir išlaidų skaičiavimą, ku-

ris yra paremtas imigracijos klausimo politiniu iškėlimu ir šalies vidaus instituciniu suvaržymu. Hagos programos įgyvendinimo metu buvo pasiūlyti trisdešimt penki ES imigracijos įstatymai, iš kurių trisdešimt buvo priimti Tarybos³⁵.

Politinio dėmesio ir vidaus institucinių suvaržymų (imigrantų teisėms) kombinacija lemia direktyvos sėkmę ir nuolaidumą. Tai gi dauguma didelio susidomėjimo sėkmingų direktyvų (sulaukiančių daug visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio bei opozicijos), tokių kaip socialinė integracija, turėtų būti „dėkingos“ faktui, kad šalys turėjo palankius nacionalinius įstatymus ir institucinę apsaugą (tokią kaip stiprią teismų sistemą, pagalbą imigrantams, valstybinį finansavimą proimigrantinėms NVO). Minėta institutinė apsauga grindžiama teisių apsaugos, humanitarinėmis ir administracinėmis institucijomis.

ES direktyvų priėmimo procesas yra vienas iš tinkamiausių aspektų nacionalinių valstybių galiai, kuri nulemia griežtesnės visos ES migracijos politikos raidą, atskleisti. Su legalia migracija susijusių direktyvų sudėtingas priėmimo procesas rodo, kad šalys narės stengiasi apginti nacionalinį interesą, ypač ekonominiu aspektu.

2001 m. Komisijos pasiūlyta *ilgalaikių migrantų direktyva*³⁶ buvo „pradinė“ harmonizacija ir buvo kritikuojama imigrantų interesus ginančių NVO dėl „žemiausio bendro vardiklio“ politikos, kuri leidžia nacionalinėms vyriausybėms sumažinti imigrantų teisių standartus. Direktyva buvo griežtesnė nei pvz. Prancūzijos ir Belgijos teisė³⁷, tačiau švelnesnė nei tose šalyse, kurios turėjo silpnesnę imigrantų teisių institucinę apsaugą, kitaip tariant, galėjo vykdyti suvaržymus vidaus politikos srityje.³⁸ Pritariančios pirminiam direktyvos tekstui šalys (Prancūzija, Belgija, Suomija, Nyderlandai ir Švedija) laikėsi pozicijos, kad yra „priverstos“ tai daryti, nes jų nacionaliniai įstatymai nebuvo pakankamai griežti. Buvo prisiminti ir didingi Tamperės

programos tikslai, iškeliantys viršnacionalinius argumentus apie Komisijos lyderiavimą ir darbotvarkės kūrimą³⁹. Direktyva (priimta 2003 m.) pirmiausia suvokiama kaip Vokietijos pergalė ir pro-imigrantinės pozicijos nesėkmė. Tad direktyva tam tikra prasme nutolo nuo Tamperės postulatų. Valstybės narės gavo svarbias teises sukurti imigrantų kvotas ir imigrantų „integracijos“ priemones, tokias kaip kalbos kursų lankymas. Kita vertus, tam tikros darnos buvo pasiekta, bet direktyva laikoma silpno veikimo ta prasme, jog tekste vyrauja žodis „gali“ (o ne „turi“). Tai reiškia, kad valstybės nėra saistomos griežtų teisinių įsipareigojimų ir Europos Teisingumo Teismo priežiūros. O patys Tarybos atstovai šią direktyvą suvokia kaip „vidutinės studijos dokumentą“, kuris turėtų būti peržiūrimas po dešimties metų, turint galvoje ES institucinių pokyčių raidą.

Šeimų sujungimo direktyva buvo pasiūlyta iškart patvirtinus Tamperės programą ir buvo giriama daugybės NVO kaip pažangus žingsnis Tamperės tikslų įgyvendinimo link. Šeimų sujungimas greičiausiai yra svarbiausia imigracijos kategorija, turint omenyje tai, kad kiti legalios migracijos kanalai (darbo migracija ar prieglobsčio ieškojimas) yra palyginti uždari. Todėl šeimų sujungimas visada užėmė pirmą vietą ES pastangose sukurti bendrą imigracijos ir prieglobsčio politiką. Vertėtų pažymėti, kad galutinė direktyvų versija apima daug griežtinančių pataisų. Viena tokių – imigrantų vaikų klausimas. Pirminis pasiūlymas atsižvelgė į visų nepilnamečių prisijungimo prie šeimos teisę. Tačiau galutinėje versijoje įvesta tam tikrų apribojimų. Direktyva nacionalinėms vyriausybėms suteikė galimybę taikyti „integracijos testą“ vaikams, vyresniems nei dvylikos metų, kuris nesėkmės atveju reikš integracijos į visuomenę potencialo trūkumą (ir kuris gali tapti nepriėmimo į šalį pagrindu). Jeigu direktyvą lygintume su nacionaliniais įstatymais, tai savo griežtumu ji yra vidutinis

atvejais. Dauguma šalių turėjo labai griežtus šios srities apribojimus⁴⁰. Kita vertus, kai kurios taikė liberalią politiką⁴¹. O kitoms šalims (kaip antai Italija) nereikėjo atlikti jokių teisinių pakeitimų. Ispanija, prieš tai neturėjusi jokių integracijos testų, pasinaudojo direktyva nacionalinių taisyklių pataisoms ir taip įgijo galios blokuoti jaunimo imigraciją.

Šeimų sujungimo direktyva laikoma Komisijos ir proimigracinių NVO bendro darbo rezultatas. Griežčiausia dokumento dalis (dėl vaikų testavimo) jau pateko į ETT darbo tvarkę, taip pat ateityje numatoma peržiūrėti kitus punktus arba net kurti naują direktyvą. Bet kuriuo atveju ši direktyva atrodo labiausiai veikianti harmonizacijos perspektyvos.

Kaip teigia A. Luedke, viena žinomiausių sričių, kurioje ES nepavyko įgyti tvirtos pozicijos, yra *legali darbo migracija*. Ar tai darbo vizos žemos kvalifikacijos ūkio darbininkams ar aukštos kvalifikacijos kompiuterių inžinieriams – šalys narės teikia pirmenybės išimtinai nacionalinei šios srities kontrolei. Įdomu tai, kad nė viena ES šalis narė neparėmė Komisijos⁴². Harmonizaciją palaikančios šalys turėjo labai mažas intencijas paremti darbo migracijos direktyvą dėl didelio savo vietinių įstatymų griežtumo⁴³. Direktyva siūlė tokį būdą: jei Europos įmonė norėtų pasamdyti imigrantą, pirmiausia turėtų tai paskelbti duomenų bazėje (planuotoje kur-

ti). Jei po keturių savaičių ne kvalifikuotas ES pilietis arba jau gyvenantis imigrantas bus paprašęs to darbo, tai įmonė gali pasamdyti imigrantą. Toks siūlymas itin palankus narių vidaus teisinei sistemai. Ironiška, kad arčiausiai direktyvos dėl savo atvirumo darbo migracijai buvo JK ir Airija⁴⁴. Tačiau pastarosios visai nereikia ES iniciatyvų dėl to, jog šalyse nėra jokių poreikių apeiti vietinių apribojimų. Po kelerių metų, kai direktyva jau buvo atmesta, darbo migracijos klausimas sugrįžo į Komisijos darbotvarkę pačių valstybių iniciatyva. Tam turėjo įtakos 2004 m., kada Ispanijoje buvo legalizuota beveik vienas milijonas svarbius darbus dirbusių nelegalių imigrantų. Tad Ispanija darbo migracijos politiką įgyvendino *de facto*⁴⁵. Kitos šalys pradėjo suvokti, kad joms naudingesnė kontroliuojama darbo migracijos sistema nei vienos šalies masinė priežiūra su pašaliniais padariniais kitoms šalims.

Direktyvų priėmimo sėkmė arba nesėkmė gali paaiškinti, koks veiksnys tam tikru momentu turi didžiausios įtakos šalių narių politinei laikysenai legalios migracijos klausimais. Be to, galima daryti prielaidą, kad šalys narės linkusios į mažesnę suvereniteto delegavimą legalios migracijos srityje, o kovojant su nelegalia migracija nacionalinio intereso stiprinimui naudojasi ES institucine sąranga.

Išvados

Kuriant ES piliečių laisvių ir saugumo politiką atsiranda socialinė sutartis tarp ES piliečių ir Europos politinės sistemos. Kitaip nei tradicinė valstybė, ES neturi teisėtos monopolijos naudoti jėgą, kad garantuotų, apsaugotų ir užtikrintų individualias ir kolektyvines teises.

Žvelgiant iš ES perspektyvos, liberalaus optimizmo pastangos įveikti migracijos keliamus iššūkius turi užtikrinti bendras šalių

narių interesas, kuriam įgyvendinti stiprinamas ES institucijų vaidmuo. Kita vertus, šalys narės tampa didžiausiomis kliūtimis bendrojo vardiklio paieškoje. ES migracijos politikos raidą lemia nuolatiniai globalios migracijos keliama iššūkiai ir išskylantys specifiniai (dažniausiai neprognozuojami) veiksniai. Nuolatinių veiksmų kontekste ES migracijos politika remiasi neoliberalaus institucionalizmo grįstu bendradarbiavimu tarp šalių narių. Tačiau netikėti įvykiai pasuka minėtąją politiką realizmo perspektyvos

link, kurioje stiprėja ES valstybių narių nacionalinių interesų apsauga.

Pagrindiniai interesų konfliktai tarp ES ir valstybių narių yra paremti ekonominėmis ir saugumo dimensijomis. Europos Sąjungai sunkiai sekasi rasti bendrąją migracijos

politikos formavimo vardiklį. Tai gali būti aiškinama tuo, jog Europos kompetencijos šioje srityje palyginti jaunos ir kad migracijos politika yra glaudžiai susijusi su nacionaliniu suverenitetu ir su gerai veikiančiais nacionaliais migracijos politikos modeliais.

Nuorodos

1. Schain A. M. The State Strikes Back: Immigration Policy in the European Union // *The European Journal of International Law*, Vol. 20 (1), p. 93.
2. Hix S. Europos Sąjungos politinė sistema. Vilnius: Eugrimas, 2006, p. 267.
3. Marksizmo ir neomarksizmo teorijų atstovai: Beard and Beard (1944), Gorz (1970), Marshall (1973), Marx (1973, 1976), Castells (1975), Nikolinakos (1975), Castles and Kosack (1983), Miles (1986, 1987, 1989) and Bovenkerk (1990, 1991).
4. Pavyzdžiui, tradicinėje migracijos šalyje Jungtinėje Karalystėje (JK) 2010 m. Pasienio agentūra (UK Border Agency – UKBA) Piterboro mieste pradėjo vykdyti bandomąjį projektą, kuris nukreiptas prieš benamius imigrantus iš Rytų Europos. Operacijos metu netvarkingai, antisanitarinėmis sąlygomis, dažniausiai kaimuose ar parkuose gyvenantys ir nedirbantys imigrantai bus įspėjami susirasti darbą arba palikti Britaniją.
5. Pagrindines vidaus politikos studijas atliko: Divine (1957), Craig (1971), Zolberg (1981), Hoffmann Nowotny (1985), Shughart (1986), LeMay (1987), Layton-Henry (1990, 1992), Hollifield (1992), Freeman and Betts (1992), Freeman (1995), Joppke (1998, 1999), Money (1997, 1999), Meyers (2001).
6. Daugelyje ES šalių egzistuojantys „baltieji“ ir „juodieji“ migrantų sąrašai paremti ne tik pilietybės pagrindu.
7. Suomija, Prancūzija, Švedija, Belgija turi migracijos ministrus.
8. Realizmo/neorealizmo mokyklos atstovai: Hoffmann (1960), Morgenthau (1973), Waltz (1979), Keohane (1986), Miller (1979), Miller and Papademetriou (1983), Teitelbaum (1984), Weiner (1985, 1990, 1993, 1995), Loescher and Scanlan (1986), Mitchell (1989, 1992), Bach (1990), Tucker (1990), Zolberg (1981).
9. Saugumo, demografinės, kultūrinės grėsmės – žiūrint iš valstybės perspektyvos, o iš ES – prie minėtųjų galima papildyti ir regiono apsaugos ir galios varžybų dimensiją.
10. Weaver O.: „Vakarų Europoje valstybės suverenitetą pakeitė visuomenės nesaugumas, tapdamas raktu į sėkmę arba nesėkmę Europos integracijai ir išskeldamas identiteto ir migracijos klausimus į politikos darbotvarkės viršūnę.“ Weaver O. *Societal Security: The Concept* // Weaver O., Buzan B., Kels-trup M., Lemaitre P. *Migration and the New Security Agenda in Europe*. London: Pinter, 1993, p. 345.
11. Boswell, C. Migration Control in Europe after 9/11. Conference on Immigration Policy after 9/11: US and European Perspectives UT Austin, 2–3 March, 2006.
12. Pvz., ES komitetuose dirba stipriausių šalių interesų grupių atstovai (EESRK komitete derinami darbdavių konfederacijų, darbuotojų profsąjungų interesai ir pan.).
13. Kozlovski R. European Union Migration Regimes, Established and Emerged. Challenge to the Nation-state. Joppke, C. (ed.) *Immigration to the western union and the United states*. Oxford University Press, 1998, p. 253.
14. Institucinio neoliberalizmo studijų pagrindiniai autoriai: Zolberg (1991, 1992), Hollifield (1992), Miller (1992), Meyers (1994).

15. Hollifield J. The Emerging Migration State // *International Migration Review*, Vol. 38, No. 3 (2004), p. 885.
16. Ten pat, p. 887.
17. Globalizacijos teorijos pagrindinių studijų autoriai: Cable (1995), Schmidt (1995), Stran-ge (1996), Holton (1998), Sassen (1996, 1996), Baubock (1994), Soysal (1994), Jacobson (1996), Hollifield (1998), Sassen (1996).
18. Lahav G. Immigration and Politics in the New Europe: Reinventing Borders (Themes in European Governance). Cambridge uni-versity Press, 2004, p. 32.
19. Lentelė sudaryta darbo autorės.
20. SSRS ir Jugoslavijos žlugimas.
21. Ceccorulli M. Migration as a security threat: internal and external dynamics in the Eu-ropean Union. GARNET Working Paper, No. 65/09, April 2009, p. 10.
22. 2001 09 11 teroristiniai išpuoliai JAV, kurių kaltininkais buvo nustatyti imigrantai.
23. Šaltinis: Eurostat (2008).
24. Collet E. *The European Union's Stockholm Program: Less Ambition on Immigration and Asylum, But More Detailed Plans*, 2010, p. 5.
25. Chalmers D., Hadjiemmanuil C., Monti G., Tomkins A. *European Union Law*. Cambrid-ge, 2006, p. 88.
26. Ten pat, p. 92.
27. Tokia galimybė numatyta Europos Sąjungos sutarties 22 str. (vienas iš valstybės narės iniciatyvos teisę įtvirtinančių straipsnių). Europos Sąjungos sutarties ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės re-dakcijos, 2008 m. gegužės 9 d. OL C 115.
28. Collet E. Op. cit., p. 82.
29. Hix S. Politics, Not Economic Interests: Determinants of migration Policies in the European Union// *International Migration Review*. Vol. 41 (1) 2007, p. 184.
30. Numato, kad nuo 2014 m. lapkričio 1 d. kva-lifikuotą balsų daugumą sudaro ne mažiau kaip 55% Tarybos narių, kurių turi būti ne mažiau kaip penkiolika, atstovaujančių valstybėms narėms, kurių gyventojai suda-ro ne mažiau kaip 65 % Sąjungos gyventojų. Sprendimą blokuojančią mažumą turi suda-ryti ne mažiau kaip keturi Tarybos nariai, jei ji nesudaroma, laikoma, kad yra kvalifikuo-ta balsų dauguma.
31. Chalmers D., Hadjiemmanuil C., Monti G., Tomkins A. *European Union Law*, Cambrid-ge, 2006, p. 91.
32. Gornitzka A., Sverdrup U. Who Consults? Expert Groups in the European Union // Centre for European Studies, University of Oslo. Working Paper No. 12, August 2007, p. 89.
33. Menz G. The Political Economy of Managed Migration: Nonstate Actors, Europeanizati-on, and the Politics of Designing Migration Policies. Oxford, UK: Oxford University Press, 2009, p. 256.
34. Luedke A. Why a European Union Immi-gration Policy? A Comparative Study of Na-tional Immigration Politics and Incentives for Supranational Delegation. 2008, p. 3.
35. Politinio prieglobsčio srityje priimtos sep-tynios iš aštuonių direktyvų, nelegalios migracijos – aštuonios iš devynių. Visos keturios direktyvos, susijusios su vizomis ir sienų kontrole, buvo priimtose. Legalios migracijos direktyvos – šešios iš septynių, o anti-diskriminacijos srityje šešios iš aštuo-nių pasiūlytųjų.
36. 2003/109/EC long term residents The Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 on a long-term resident status for third coun-try nationals who have legally resided for five years in the territory of a Member State.
37. Iki siūlant direktyva ilgalaikio migranto statusui gauti Prancūzijoje ir Belgijoje rei-kėjo išgyventi trejus metus, o Direktyva siū-lė penkerius. Norint iškart atsivežti šeimos narius minėtose šalyse nebuvo jokių kliūčių, bet direktyva jas sukūrė. Be to, direktyva siūlė įdarbinimo preferencijas suteikti šalių piliečiams, kai Belgijoje ir Prancūzijoje iki tol tokios diferenciacijos nebuvo. Taip pat direktyvoje nebuvo minimos iki tol šalyse

- taikomos socialinės garantijos, balsavimo teisė ir laukimo periodai netekus darbo bei galimybė prašyti pilietybės (Belgijoje buvo po trejų, Prancūzijoje po penkerių metų).
38. Tokios šalys yra: Austrija, Danija, Vokietija, Graikija, Islandija, Italija, Liuksemburgas, Portugalija, Ispanija ir JK (nors Danija ir JK nuo svarstymų nusišalino)
 39. Luedke A. Interviu su EK pareigūnu (anonimas pageidaujant kalbėtojai). Briuselis, Belgija 2003, liepos 22.
 40. Direktyva nustato penkerių metų laiko limitą gauti autonomiško gyvenimo leidimą, o Belgijoje įtvirtintas penkiolikos mėnesių laikotarpis. Taip pat minėtinas 2004 m. prisijungęs šalių dešimtukas.
 41. Belgijoje ir Nyderlanduose buvo įtrauktos pataisos apie tos pačios lyties partnerių pa-
našias teises kaip ir heteroseksualių porų, o direktyvoje apie tai net neužsimenama.
 42. 2001 m. Komisija pateikė daug žadantį ES ekonomines migracijos sistemos planą su ES darbo vietų duomenų baze ir „Žaliaja korta“.
 43. Pavyzdžiui: Indų ar Maroko kompiuterių programuotojai praktiškai neturi jokių šansų į darbo leidimus Belgijoje, nes jie nepriklauso teisės saugomai kategorijai. Tad lengvesnis kelias tampa nelegali imigracija ir tik tada priešinimasis deportacijai.
 44. JK ir Airija turi itin ribotas imigrantų teises ir turi laisvę priimti „naudingesnius“ imigrantų tipus (pvz., medikus).
 45. Jiems buvo suteiktos tam tikros teisės ES (remiantis Ilgalaikių migrantų direktyva).

Rasa Laurinavičiūtė

EU MIGRATION POLICY: FROM A COMMON POLICY TO A CONFLICT OF INTERESTS

At the end of the 20th century much increased levels of migration and their influence on many European Union (EU) member states created the need to devise a common EU migration policy. Paradoxically, the main impediment to reaching this goal became the national state itself.

This article aims to discuss the needs and tendencies of EU migration policy. After a review of the dominant theoretical approaches and a highlighting of their principal elements, a model of theoretical analysis is presented for the purpose of explaining the

policy's formation. The model identifies the most important factors and their influence on the development of EU migration policy. The direction in which the latter is headed is observed by paying close attention to the tension between the EU (and the institutions defending its common purpose) and a state that defends its national interests. At the same time an answer is attempted to the question of why looking for the denominator of a common EU policy is such an exceedingly difficult task.

Vija PLATAČIŪTĖ

Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos lyginamoji analizė

Migracija yra daugiaaspektis procesas vis globalėjančiame pasaulyje, kuris XXI a. tapo neatsiejamu modernios visuomenės dalimi. Informacijos srautai, sparti technologijos plėtra, išaugęs mobilumas geografinius atstumus padarė lengvai įveikiamus, todėl vis daugiau valstybių ir individų įsilieja į tarptautinį migracijos tinklą. Ne išimtis yra Latvija ir Lietuva, kurios atkūrusios nepriklausomybę patyrė masinę emigraciją, o 2004 m. įstojusios į ES susidūrė su nauju iššūkiu – imigracija. Imigracijos politika palyginti neseniai atsirado šių valstybių politinėje dienotvarkėje, o pagrindinės nuostatos ir prioritetai dar tik formuojami.

Imigracijos politika yra formuojama atsižvelgiant į daugelį kintamųjų ir įtakos turinčių veiksnių. Tačiau imigracijos politika yra itin „jautrus“ politinis iššūkis, kurio debatuose susikerta visos visuomenės ir valstybiniai interesai, o politinis sprendimas neišvengiamai priimamas ekonominių, socialinių, saugumo ir (tautinio) tapatumo interesų kontekste. Tačiau reikia nepamiršti, jog migracija yra procesas, kurį suvaldyti, kaip teigia Stephen Castles, yra praktiškai neįmanoma: „Ministrai ir biurokratai vis dar mano,

jog migracija yra kažkas panašaus į čiaupą, kurį galima atsukti ir užsukti naudojant įstatymus ir politiką.“

Šiame straipsnyje siekiama aptarti Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos nustatymo prielaidas bei lemiančius veiksnius. Šiam tikslui pasitelkiamos imigracijos politikos teorijos, strategijos, aptariami galimi inkorporacijos modeliai, išryškinami šiai politikai įtakos turintys veiksniai – socialiniai aktoriai bei socialinis (ne)saugumas. Straipsnyje, remiantis migracijos kaip proceso, bei (i) migracijos politikos teorine prieiga ir siekiant atskleisti šios politikos formavimo prielaidas bei politiniams sprendimams įtakos turinčių kompleksinių veiksnių visumą, atliekama Latvijos ir Lietuvos imigracijos politikos formavimo analizė. Imigracijos teorijos ir modeliai iš esmės sukonstruoti ir taikyti ni Vakarų valstybių, valdančių imigracijos srautus nuo 6–8 dešimtmečio ir turinčių ilgalaikę imigracijos politiką, analizei. Kadangi Latvija ir Lietuva nebuvo/nėra tradicinės imigracijos šalys, imigracijos srautai suintensyvėjo šalims įstojus į ES, o imigracijos politika nebuvo prioritetas šių šalių politinėje dienotvarkėje, imigracijos politikos teorija

reikalauja adaptacijos. Derinant šių valstybių imigracijos politikai taikomus atskirų teorinių modelių veiksmus ir indikatorius galima sukonstruoti atskirą ir savitą teorinę priegą Latvijos ir Lietuvos imigracijos politikos analizei.

Migracija yra procesas, reikalaujantis tarpdalykinio požiūrio vien todėl, kad negalima atmesti jos daugiapusiškumo. Ši procesą veikia daugybė skirtingų mokslų, vieni daugiau, kiti tik iš dalies. Tai migracijos procesą daro daugiapusį. Kiekvienas mokslas į tiriamą objektą/reiškinį įneša kažką nauja ir tiria procesą iš savo pozicijų. Pagrindiniai migracijos teoriją nagrinėjantys dalykai yra *antropologijos, demografijos, ekonomikos, istorijos, teisės, sociologijos bei politikos mokslai*.² Šiame darbe migracijos proceso tyrimai vykdomi per politikos mokslų prizmę, kurių pagrindinės tyrimų gairės yra *kontrolė* (nacionalinės valstybės vaidmuo kuriant atvykimo ir išvykimo taisykles), *saugumas* (migracijos poveikis tarptautiniams santykiams: kaip migracija veikia valstybių saugumą ir suverenitetą, koks ryšys tarp nacionalinio saugumo ir migracijos), *inkorporacija* (pilietybės, politinės elgsenos ir nacionalinio tapatumo klausimai).³ Kadangi dėl Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos analizės kompleksinių tyrimų, kurie apimtų visus minėtus indikatorius, nėra šiame darbe pateikiama imigracijos kontrolės, saugumo ir inkorporacijos veiksmų analizės sintezė leidžia įvykdyti visapusę minėtų šalių imigracijos politikos analizę iš politikos mokslų perspektyvos.

Imigracijos politikos samprata

Migracijos kaip proceso sampratos suvokimas politiniame diskurse yra imigracijos politikos formavimo pradžia. Migracijos valdymas priklauso nuo jos suvokimo. Tikslinga nustatyti ne tik migracijos veiksmus, tačiau

ir galimas pasekmes/ laukiamus rezultatus ir atsižvelgiant į kompleksinių priežastinių/ pasekminių ryšių sąveiką pradėti formuoti imigracijos politiką, taip pat vykdyti tokios politikos analizę.

Straipsnio tikslinė grupė yra *ne ES valstybių narių piliečiai*. (ES vartojamas terminas *trečiųjų šalių piliečiai*, t. y. ne ES ar EFTA valstybių narių piliečiai). Ši apibrėžtis apima siauresnį asmenų spektrą nei sąvoka *užsienietis* ar *imigrantas*, tačiau darbe šios sąvokos vartojamos paraleliai. Šiuos terminus apibrėžti būtina ne tik siekiant nustatyti Latvijos ir Lietuvos vykdomos imigracijos politikos „objektą“, tačiau ir pateikiant adekvačią statistinių migracijos duomenų analizę.

Užsieniečio sąvoka Lietuvos įstatyme apibūdinama trumpai („Asmuo, kuris nėra Lietuvos Respublikos pilietis, neatsižvelgiant į tai, ar jis turi kurios nors užsienio valstybės pilietybę, ar neturi jokios“⁴), tačiau Latvijoje termino suvokimas skiriasi dėl istorinės situacijos į terminą neįtraukus neetninių šalies gyventojų, kurie turi *nepiliečio* statusą⁵ (tai yra iš esmės visų sovietmečiu imigravusių ir Latvijos pilietybės neturinčių asmenų teisinis reglamentavimas; *nepiliečiai* Latvijoje sudaro apie 18 proc. visų gyventojų⁶). *Užsieniečio* terminas yra bendriausias ir plačiausias, apimantis visus imigrantų tipus (įskaitant prieglobsčio prašytojus).

„Eurostat“ *migrantą* apibrėžia kaip *ilgalaikį migrantą*, t. y. asmenį, kuris įsikuria tikslu šalyje ilgesniam nei 12 mėn. laikotarpiui. Europos Parlamento reglamente⁷ taip pat nustatyta, kad *imigracija* yra veiksmas, kuriuo asmuo įsikuria kitos ES valstybės narės ar trečiosios šalies teritorijoje ne mažesniam nei 12 mėn. laikotarpiui; Lietuvoje, remiantis minėta *Gyventojų tarptautinės migracijos tyrimo atlikimo metodika*⁸, imigrantu laikomas asmuo, reziduojantis šalyje ilgiau nei 12 mėn. *Latvijos statistikos departamento darbo strategijoje*⁹ *ilgalais imigrantas* yra užsienietis, reziduojantis šalyje ilgiau nei 12 mėn.

Remiantis Eytanu Meyersu (2000), imigracijos politika susideda iš dviejų dalių: 1) imigracijos kontrolės politikos ar imigracijos reguliavimo, būtent taisyklių ir procedūrų, valdančių pasirinkimą ir užsienio gyventojų priėmimą; 2) imigrantų integracijos politikos, būtent sudarytų sąlygų gyvenantiems imigrantams (pavyzdžiui: darbas ir apgyvendinimo sąlygos, socialinė apsauga ir švietimo galimybės)¹⁰. Imigracijos kontrolės politika apibrėžia priėmimą ir pasirinkimą nuolatinių imigrantų, laikinų migruojančių darbuotojų, taip pat bandymą kontroliuoti neteisėtą imigraciją. O integracijos politika, suprantama kaip dvikryptis procesas tarp priimančios visuomenės ir imigrantų, yra neatsiejama nuoseklios ir konceptualios imigracijos politikos dalis, siekiant užtikrinti sėkmingą atvykusių įsileijimą į visuomenę.

Lietuva ir Latvija pradėjo formuoti savo imigracijos politiką nuo imigracijos reguliavimo ir kontrolės 1992 m., tai įsiteisino pirmieji įstatymai¹¹, reglamentuojantys užsieniečių atvykimo taisykles, tačiau laikinų imigrantų integracijos politika nevykdoma ir šiandien ar vykdoma su išlygomis, siejant naujai atvykusių imigrantų iš trečiųjų šalių integraciją su *Europos fondu trečiųjų šalių piliečių integracijai*¹² (EIF) projektais. Galima teigti, kad Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos samprata stokoja vieno iš dviejų kintamųjų, nes nepriimamas teiginys, jog imigrantų atvykimo ir gyvenimo šalyje reglamentavimo nuostatomis adekvačiai turi būti formuojamos ir integracijos priemonės.

Lietuvos ir Latvijos migracijos politika dėl ilgalaikės koncepcijos nebuvimo, yra *programuota/Ad hoc* (veikia pagal migracijos spaudimą tam tikru momentu)¹³. Kadangi imigracijos politika Latvijoje ir Lietuvoje dar tik formuojama, ypač svarbu nustatyti šiai politikai įtakos turinčius veiksnius ir paaiškinti, kodėl kaip tik šie veiksniai tampa lemiantys politikos formavimo procese.

Imigracijos politikos teorija nėra gerai apibrėžta ir aptarta įvairių teorijų požiūriu. Konstruojant teorinį modelį Latvijos ir Lietuvos imigracijos politikos analizės prieigai, kiekvieno pasirinkto indikatoriaus įtakai ar svarbai pagrįsti ir aktualizuoti naudojamos imigracijos politikos teorijos (remiantis Meyers (2000), išskiriamos pagrindinės šešios mokyklos: *marksizmas, realizmas, liberalizmas, nacionalinio tapatumo metodas, vidaus politika (interesų grupių politika) ir institucionalizmas*¹⁴) pateikia teorinę imigracijos politikos formavimo perspektyvą.

Migracijos teorijos

Migracijos teorijos aiškina tarptautinės migracijos kilmę ir ilgaamžiškumą. Bendrai migracijos teorijas galima skirstyti į ekonomines ir socialines¹⁵. Ekonomistai tarptautinę migraciją aiškina stumties-traukos teorija, o sociologai pažymi transnacionalizmo (vienas pirmųjų – Alejandro Portes, 1985) ir socialinių tinklų svarbą, tačiau pastarųjų teoretikų darbams trūko politinės tarptautinės migracijos teorijos. Jamesas F. Hollifieldas tarptautinės migracijos teorijos klasifikacijoje, be minėtų teorijų, dar prideda žmogaus teisių teorijas¹⁶.

Ekonominėms migracijos teorijoms aiškinti tinkamiausias *marksistinis metodas* pabrėžia ekonomines imigracijos politikos formavimo prielaidas: darbo užmokesčio skirtumus, ekonominio ciklo procesus. Ekonominiai traukos veiksniai Lietuvos ir Latvijos atveju paveikūs imigrantams iš ekonomiškai ne tokių pažengusių valstybių kaip Nepriklausomos Valstybių Sandraugos (NVS) šalys (bendrame imigracijos sraute (įskaitant grįžtančius piliečius) imigrantai iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos Latvijoje sudaro 22–41 proc., Lietuvoje 13–20 proc. (žr. 1 priedą)). Šiuo atveju paveikus ir geografinis veiksnys. Ekonominiai veiksniai taip

pat lemia, kad dauguma imigrantų atvyksta turėdami tikslą dirbti, tai taip pat patvirtina statistinių duomenų analizė: Iki 2006 m. pagrindinis atvykimo tikslas Latvijoje buvo šeimos susijungimas, vėlesniais metais – darbo pagrindas. Šiuo pagrindu išduodamų leidimų skaičius gerokai didėja visą laikotarpį, nuo 2005 m. pradžios padidėjo beveik 3 kartus ir 2009 m. pradžioje sudarė beveik pusę visų leidimų laikinai gyventi išdavimo pagrindų (žr. 2 priedą); Lietuvoje leidimų darbo pagrindu nuolat augo, jų skaičius nuo 2004 m. iki 2008 m. padidėjo daugiau nei šešis kartus (3 priedas).

Socialinių tinklų teorijoms aiškinti tinkamesnis *nacionalinio tapatumo metodas* išryškina istorinę įtaką imigracijos politikos formavimui, todėl imigrantai iš kultūriškai artimų šalių turi palankesnę aplinką formuoti socialinius tinklus tarp priimančiųjų ir siunčiančiųjų valstybių. Remiantis socialinių tinklų teorija galima teigti, kad Lietuvoje ir ypač Latvijoje esanti didelė bendruomenė iš NVS valstybių (Latvijoje rusakalbių bendruomenė sudaro apie 34 proc. visų gyventojų (žr. 4 priedą), Lietuvoje apie 7 proc. (5 priedą)) veikia kaip papildomi traukos veiksniai, kurie padeda užmegzti informacinius srautus (plačiau apie migracijos teorijų aiškinančių veiksnių įtaką Latvijoje ir Lietuvoje žr. 6 priedą).

Imigracijos politiką lemiantys veiksniai

Imigracijos politikos formavimas nėra vien tik racionalių sprendimų pasirinkimas ir laukiamų rezultatų apibrėžimas, o susideda iš kompleksinių veiksnių visumos. Klasifikuojant nacionalinę migracijos politiką lemtingi šie veiksniai: 1) *tapatybė, istorija ir kultūra*; 2) *interesų grupių įtaka*; 3) *institucijos ir įstatymai*¹⁷. Iš esmės šis skirstymas apima visas imigracijos politikos teorijas.

Būtina kompleksinė šių veiksnių analizė siekiant nustatyti pasirinkto imigracijos režimo priežastis.

Remiantis *nacionalinio tapatumo* imigracijos politikos teorija imigracijos politiką veikia visuomenės susiformavimo principas, t. y. visuomenė yra naujakurių, kurią sudaro tam tikras imigrantų skaičių, ar etninė visuomenė, kuri linkusi atmesti tokio pobūdžio imigraciją. Lietuvos ir Latvijos valstybingumo samprata paremta etnocentrizmu, todėl istoriškai vykusio valstybingumo genezė lėmė, kad dabartinėje situacijoje valstybės yra linkusios atmesti imigraciją kaip grėsmę etniniam valstybingumui, nepaisant mažų imigracijos mastų: 2009 m. į Lietuvą imigravo 6487 asmenys, į Latviją 2688 (žr. 7 priedas). Ši tendencija ypač ryški Latvijoje dėl didelės imigracijos bangos sovietiniu laikotarpiu. Nepriklausomybės išvakarėse Latvijoje gyveno 34 proc. rusų ir net 42 proc. rusakalbių slavų, o etniniai latviai tesudarė 52 proc. Ši situacija suponavo, kad paprastai naujai atvykę imigrantai yra tapatinami su sovietmečiu atvykusiais asmenimis. Politinei termino „imigrantas“ neigiamai konotacijai tiesioginės įtakos turėjo Sovietinės Latvijos imigracinė patirtis. Todėl šiandien Latvijoje yra dvi termino *užsienietis* interpretacijos/reikšmės: viena nurodo „senus“ imigrantus, kurie atvyko iki šalies nepriklausomybės; ir kita apibrėžia naujai atvykusius arba „naujus“ imigrantus¹⁸. Imigracijos baimė Latvijoje nuo sovietinių laikų vis dar daro neigiamą įtaką priimant politinius sprendimus daugių aspektų.¹⁹

Nacionalinio tapatumo modelio argumentacija taip pat pagrįsta heterogeninių ir homogeninių²⁰ šalių dichotomija.²¹ Mažiau tikėtina, kad homogeniškos šalys, skirtingai nei heterogeninės, priims etniškai nepanašius nuolatinius imigrantus. Todėl Latvijos ir Lietuvos imigracijos politikoje griežtos nuostatos reglamentuoja ne tik laikinų, bet ir nuolatinių leidimų gyventi, o ypač piliety-

bės suteikimą²³. Neabejotina, kad tapatumas, migracija ir saugumas yra neišpajinijamai sujungti ir šis ryšys užima vieną svarbiausių vietų šiuolaikinėje politinėse nacionalinio valstybės saugumo diskusijose.

Trečioji *nacionalinio tapatumo* metodo argumentacija remiasi pilietybės instituto apibrėžties ir suteikimo koncepcijos analize. Rogeris Brubakeris iškart po šaltojo karo pabaigos teigia, kad Sovietų Sąjungos įpėdinėms valstybėms pilietybė tarnaus kaip priemonė atsitverti nuo nepageidaujamų imigrantų, sustiprinti savo valstybingumą ir kaip simbolinė suvereniteto išraiška. „Pilietybės politika šiame fone yra tapatumo politika <...> bet taip pat didesniu mastu negu Vakarų Europoje, intereso politika.“²³ Latvijoje *Pilietybės* įstatymas priimtas tik 1994 m.²⁴, pagal jį pilietybė suteikiama tik etniniais šalies gyventojams²⁵. Esant tokiai situacijai Latvijos imigrantų bendruomenei lieka natūralizacijos procesas. Lietuva taikė nulinį pilietybės teikimo įstatymo variantą. Juo remiantis, Lietuvos pilietybė buvo suteikta visiems Lietuvos Respublikos gyventojams, kurie iki pirmo pilietybės įstatymo išleidimo datos (1989 02 03) gyveno, turėjo legalią registraciją ir pareiškė norą tapti Lietuvos piliečiais.

Priimant teiginį, kad „pilietybės politika šiandien yra pirmiausia ir daugiausia tautiškumo politika“²⁶, galima teigti, jog tautiškumo apraiškų bus ir laikinos imigracijos politikos nuostatose, siekiant išlaikyti tautinį homogeniškumą. Lietuvos ir Latvijos pilietybės įstatymuose įtvirtintos griežtos *jus sanguinis* nuostatos, todėl galima teigti, kad šios valstybės siekia išlaikyti etninį homogeniškumą, o tai turi įtakos griežtos imigracijos politikos įgyvendinimui.

Aptartą argumentaciją susieja socialinis saugumas, kurio „saugomas“ objektas – tapatybė²⁷. Šiuolaikinėje tarptautinėje sistemoje socialinis saugumas siejamas su visuomenės galimybe išlaikyti esminį charakterį

keičiantis sąlygoms ar grėsmėms (gebėjimas išlaikyti tradicinį kalbos būdą, kultūrą, religiją, tautinį tapatumą ar papročius).²⁸ Huysmansas teigia, kad migracija politiniame procese susijusi su trijų pagrindinių elementų grėsmėmis visuomenėje: vidinio saugumo, kultūrinio tapatumo ir socialinio aprūpinimo²⁹. Saugumizavimo sąvoka yra naujadaras, įvestas į saugumo studijas *Kopenhagos mokyklos* ir daugiausia siejamas su Ole Wæverio studijomis. Apibendrinus saugumizavimas reiškia problemos perkėlimą iš normalios politikos darbotvarkės į specifinę, didesnės reikšmės ir netradicinių priemonių reikalaujančią saugumo darbotvarkę³⁰. Saugumo reikalu tampa iššūkiai, kuriuos kaip grėsmę pristato politinis/visuomenės elitas savo kalbos aktu (pagal Wæverį). Taigi imigracija kaip grėsmė socialiniam saugumui, ne visada ir nebūtinai yra reali.

Latvijoje (Lietuvoje ne taip ryškiai) imigracija dėl istorinės imigracinės patirties, kuri suponavo didelį neetninių gyventojų skaičių, traktuojama kaip tiesioginė grėsmė tautinio tapatumo įtvirtinimui ir net išlaikymui. Latvijoje po nepriklausomybės paskelbimo didelis skaičius neetninių šalies gyventojų (žr. 4 priedas) buvo priežastis įgyvendinti griežtą imigracijos politiką, kurios tikslas apsaugoti nacionalinį tapatumą nuo užsieniečių įtakos ir sukurti saugumo jausmą visuomenėje.

Imigracijos, kaip grėsmės socialiniam saugumui ir etniniam tapatumui, suvokimas atsispindi visuomenės nuostatose. Remiantis *nacionalinio tapatumo* metodu galima paaiškinti visuomenės nuostatų įtaką formuojant imigracijos politiką. Šis požiūris tiria tradicijas ir kultūrinės idiomos, kurios „įrėmina ir formuoja sprendimus to, kas politiškai būtina“. Valstybės politika nėra konstruota vakuume, jai turi įtakos iki tam tikro laipsnio istorija ir tradicinis visuomenės mąstymas. Latvijos visuomenės neigiama imigracijos patirtis, vyraujantis imigracijos kaip grės-

mės suvokimas turi įtakos griežtai imigracijos politikai.

Lietuvoje ir Latvijoje lobizmo politika nėra išsisknijusi ir interesų grupių įtakos mechanizmas dažniau plėtojamas „užkulisuose“ nei atviruose debatuose. Nepaisant to, atskirais atvejais galima apčiuopti atskirų interesų grupių įtaką priimant imigracijos politikos sprendimus, ypač nesant šios politikos srities ilgalaikių nuostatų. Interesų grupių įtaką labiausiai pabrėžia ir geriausiai atskleidžia *vidaus politikos* imigracijos politikos teorija, kuri valstybę apibrėžia kaip areną, tarnaujančią interesų grupių kovai.

Pirmiausia galima išskirti visuomenės nuostatą, jog imigracija yra grėsmė: Lietuvoje atliktos reprezentatyvios apklausos³¹ duomenimis: 28 proc. apklaustųjų manė, kad imigrantai kelia realią grėsmę Lietuvai; 39 proc. Lietuvos ir 54 proc. Latvijos gyventojų (nepritarė 19 proc.)³² buvo įsitikinę, kad imigrantai yra linkę nusikalsti; Lietuvoje 41 proc. respondentų jaudina tai, kad imigrantai gali atimti darbo vietas, Latvijoje 54 proc. (nepritarė 8 proc.)³³. Kaip didžiausią darbo imigracijos grėsmę respondentai nurodė grėsmę latviškam tapatumui (21 proc.)³⁴, Lietuvoje 33 proc. apklaustųjų baiminasi, kad kultūrinėje erdvėje atsiras daugiau svetimybų, 42 proc. apklaustųjų imigrantus vertina neigiamai, nes mano, kad padaugės mišrių šeimų³⁵.

Politinės partijas verta išskirti kaip interesų grupę, kuri idealiau atveju apima daugelį imigracijos politikai įtakos turinčių veiksnių: valstybingumo tradicijos, tarptautinės žmogaus teisės ir liberalios normos bei procedūros politikos formavimo procese³⁶. Lietuvoje ir Latvijoje politinių partijų programose ir nuostatose dėmesio imigracijos klausimams beveik neskiriama, jos neturi ryškios pozicijos imigracijos klausimais ir ji nėra lemianti ar svarbi šalyje rinkėjams skirstant preferencijas, kai daugelyje tradicinių imigracijos šalių yra priešingai.

Nepaisant minėtų priežasčių, Latvijos atveju galima įvardyti lemiančią politinės partijos įtaką formuojant imigracijos politiką. 2007 m. šalyje parengtos Migracijos politikos koncepcijos įdarbinimo srityje (lat. *Koncepcija bar migrācijas politiku nodarbinātības kontekstā*) priėmimą boikotavo TB/LNNK³⁷ ministrai, motyvuodami tuo, kad šis dokumentas numato Latvijos darbo rinkos atvėrimą trečiųjų šalių piliečiams, kuris suponuos etninių, ekonominių ir socialinių problemų atsiradimą. Šis pavyzdys vertinamas neigiamai, nes boikotas lėmė situaciją, kai Latvija, valdydama darbo imigracijos srautus, nesiremia jokių strateginiu ilgalaikiu dokumentu.

Migracijos politikos strategijos

Formuojant imigracijos politiką visi įtakos turintys veiksniai lemia migracijos strategijos apimančios platesnį kontekstą, pasirinkimą. Nuo deklaruojamos strategijos priklauso taikomos politinės priemonės tikslams pasiekti. Todėl migracijos politikos strategijos yra kompleksinių priemonių rinkinys, kuriuo siekiama procesą valdyti: *skatinti, sulaikyti, reguliuoti, kompensuoti ir inkorporuoti*³⁸.

Ilgalaikių valstybės strategijų ir politikos planavimo dokumentų analizė³⁹ rodo, kad imigracijos politika Latvijoje ir Lietuvoje nebuvo/ nėra politinis prioritetas. Tik įstojus į ES ir pradėjus augti imigracijos srautams politinėje darbotvarkėje pasirodė imigracijos politikos klausimai. Nepaisant to, sunku nusakyti imigracijos politikos raidą abiejose šalyse, nes Latvija iki šiol neturi ilgalaikės imigracijos politikos strategijos, o Lietuvoje 2007 m. priimta *Ekonominės migracijos reguliavimo strategija* (EMRS) numato valdymo perspektyvą darbo migracijoje 5 metams.

Latvijos ir Lietuvos imigracijos politikos strategiją galima nusakyti kaip siekiančią

reguluoti (t. y. teisinėmis priemonėmis riboti) imigraciją. Migracijos politikos strategijos įgyvendinimą užtikrina migracijos politikos modelis ir migrantų atrankos modelis.

Tačiau migracijos politikos strategijos pasirinkimas savaime nesuponuoja sėkmingo proceso valdymo ir laukiamų rezultatų. Dažnai migracijos politikos nustatyti prioritetai, išsikelti tikslai ir pasiekti rezultatai skiriasi (Castles)⁴⁰. Tai galima laikyti migracijos politikos „neveiksmingumu“, kurį dažniausiai lemia tarpinstitucinio bendradarbiavimo trūkumas ir programų ar strategijų nesuderinamumas⁴¹. Tačiau politikos „neveiksmingumas“, kai pasiekti rezultatai skiriasi nuo lauktųjų, gali suponuoti ir migracijos politikos žlugimą, t. y. nepasiekti tikslai. Pasak Castleso, migracijos politika gali nepasiekti savo tikslų jei yra formuojama trumpuoju laikotarpiu ir siauru požiūriu į migracijos procesus.

Migracijos politikos modelis

Latvijos ir Lietuvos vyriausybių formuojamą politiką galima nusakyti kaip remiančią apykaitinę migraciją, kai darbo imigrantas atvyksta į šalį tam tikram periodui ir darbu, o jam pasibaigus išvyksta⁴². Latvijoje darbo pagrindu išduodami leidimai gyventi iki 5 metų, todėl imigrantas turi teisinę galimybę prašyti leidimo nuolat gyventi⁴³, o Lietuvoje darbo pagrindu išduotus leidimus laikinai gyventi (kurie išduodami iki 2 metų⁴⁴) turintys užsieniečiai neįgyja teisės prašyti leidimo nuolat gyventi. Abejose šalyse teisės prašyti leidimo nuolat gyventi neįgyja ir mokslo pagrindu laikinai atvykę užsieniečiai. Ši nuostata taip pat atitinka apykaitinės migracijos sampratą, tačiau yra neracionali, nes valstybė praranda investuotas lėšas už imigranto švietimą ir dalinai nevykdo deklaruotų nuostatų dėl aukštos kvalifikacijos imigrantų pritraukimo.

Vykdam apykaitinę imigracijos politiką yra tikslinga apibrėžti atrankos kriterijus, leidžiančius tikslingai valdyti procesą. Lietuvos ir Latvijos imigracijos politika turi deklaruotą *selektyvios* politikos bruožų, tačiau kompleksiniai atrankos kriterijai nėra formuojami, priešingu atveju imigracijos politika taptų veiksmingesnė ir situaciją būtų galima nuspėti. Selektvios imigracijos politikos pasirenkami atrankos kriterijai turėtų būti formuojami atsižvelgiant į migracijos teorijas, kurios išskiria veikiančius gyventojų migraciją bendruosius veiksnius leidžiančius nustatyti potencialius imigrantų srautus.

Lietuvoje selektvios imigracijos atrankos prioritetai užfiksuoti EMRS (nustatytas geografinis prioritetas darbuotojams iš Baltarusijos, Ukrainos, Moldovos, Pietų Kaukazo valstybių)⁴⁵. Pažymėtina, kad Lietuvoje faktinė imigrantų struktūra beveik atitinka pagėdaujamąją (t. y. atitinka geografinius prioritetus), tačiau ne dėl valstybės naudojamų teisinių priemonių (Lietuvoje nėra įstatymų įteisintos lengvinančios aplinkybės įsidarbinti imigrantams iš prioritetinių šalių), o dėl migracijos teorijose aiškinamų veiksnių. Latvijoje geografiniai prioritetai vykdant selektyvią imigracijos politiką nėra nustatyti.

Lietuvos ir Latvijos imigracijos politika remiasi ekonominiais ir verslo sektorių interesais, todėl imigrantai atrankami ne pagal prioritetinę šalį, bet pagal laisvas darbo vietas atsižvelgiant į darbdavio preferencijas. Lietuvai dalinai galima taikyti *Darbuotojų trūkumo* modelį. Remiantis Socialinės apsaugos ir Darbo ministerijos (SADM) patvirtintu trūkstamų profesijų sąrašu, leidimai išduodami greičiau. 2011 m. I pusmečiui numatytos 4 trūkstamos profesijos⁴⁶ (2010 m. I pusmečiui 7⁴⁷). Latvijoje tokių profesijų sąrašo nėra.

Kiti svarbūs prioritetai įdarbinant imigrantus – panaši gyventojų socialinė sankloda, neesminiai kultūriniai skirtumai ir kalbų mokėjimas. Dauguma imigrantų Latvijoje ir

Lietuvoje šiuos kriterijus atitinka (išskyrus imigrantus iš Azijos šalių), tačiau ne dėl teisės aktuose reglamentuotų lengvatų, o dėl galimybės Lietuvoje ir Latvijoje bendrauti rusų kalba, geografinių atstumų, nedidelių migravimo išlaidų.

Kaip selektyvios politikos prioritetą galima įvardyti ir migrantų kvalifikaciją. Lietuva ir Latvija deklaruoja aukštos kvalifikacijos imigrantų pritraukimą kaip prioritetą, tačiau įgyvendinančios teisinės priemonės yra fragmentinės: Lietuvoje 2009 m. įstatymo *Dėl užsieniečių teisinės padėties* palengvino šeimos susijungimo galimybę aukštos kvalifikacijos darbuotojams. Latvijoje įstatymuose įtvirtintos pavienės nuostatos (100 darbo leidimų išdavimas kasmet itin aukštos kvalifikacijos specialistams (nurodomos konkrečios aštuonios profesijos))⁴⁸. Taip pat nėra atlikta, išskyrus apžvalginę studiją, aukštos kvalifikacijos darbo jėgos poreikio analizė.⁴⁹

Selektyvios imigracijos politikos vykdymo priemonės sektinu pavyzdžiu galima įvardyti 2008 m. Latvijos ir Naujosios Zelandijos pasirašytą dvišalį susitarimą, kuriuo skatinamas jaunų žmonių mobilumas: kiekvienais metais išduodama 100 specialių leidimų laikinai gyventi šių šalių 18–30 metų piliečiams⁵⁰. Ši iniciatyva – puikus selektyvios imigracijos politikos pavyzdys, jei būtų taikoma platesniu mastu ir su prioritetinėmis šalimis.

Migrantų atrankos modelis

Valstybė, vykdydama migracijos politiką, pasirenka migrantų atrankos modelį (*Žmogiškojo kapitalo, Darbdavio interesų, Darbuotojų trūkumo*⁵¹). Tai, koks migrantų atrankos modelis naudojamas, priklauso nuo imigrantų poreikio bei darbo rinkos specifikos, interesų grupių spaudimo vyriausybei ir ilgalaikių migracijos politikos strategijų bei tikslų.

Migrantų atrankos modeliai skiriasi priklausomai nuo to, ar valstybė vykdo ilgalaikę imigracijos politiką, ar sprendimai priimami esamai situacijai spręsti ir valdyti. Kadangi Lietuvos ir Latvijos atveju sprendimai priimami be ilgalaikės perspektyvos, imigracijos politikos analizei taikytinas *Darbdavio interesų* modelis ir imigrantai atrenkami pagal darbdavių preferenciją, t. y. laisvas darbo vietas.

Politikos formavimui įtakos turinčių veiksnių analizė, naudojant imigracijos politikos teorijas, leido nustatyti griežtos imigracijos politikos formavimo prielaidas. Lietuvoje ir Latvijoje remiama apykaitinė imigracija ir atmetamas integracijos aspektas, tikintis, kad imigrantai išvyks pasibaičius numatytam terminui (ypač taikytina darbo imigracijai), taip patvirtinama, jog tiek Latvija, tiek ir Lietuva linkusios atmes ti nuolatinę imigraciją, netgi siekia ją riboti teisinėmis nuostatomis.

Socialinė integracija

Imigrantų akultūracija⁵² yra kompleksinių priemonių procesas, vykstantis tiek individualiu, tiek valstybiniu lygmeniu, reikalaujantis priimančiosios visuomenės institucinio bendradarbiavimo ir visuomenės teigiamų nuostatų. Pagal Berrysio teoriją, yra keturių pagrindinių tipų įsiliejimo į priimančiąją visuomenę (akultūracijos) strategijos: *asimiliacija* (asmenys nesiekia išsaugoti savo kultūrinio tapatumo, o priima kitą kultūrą); *integracija* (siekia išsaugoti savo kultūrą, tačiau bando palaikyti įvairius ryšius su kita kultūra); *separatizmas* (siekia išsaugoti savo kultūrą, todėl nepalaiko ryšių su kitomis kultūrinėmis grupėmis) ir *marginalizacija* (atsisako savo kultūros, tačiau neturi galimybių įsilieti į kitą kultūrą)⁵³. Apibendrinant galima teigti, kad imigrantų inkorporacijos modelis idealiau atveju yra inte-

gracija, nors paskutinį dešimtmetį į politinį ir mokslinį diskursą, vartojant Brubakerio⁵⁴ terminą, „sugrįžta“ asimiliacija su naujomis be neigiamų konotacijų prielaidomis. Tačiau šiame „migracijos amžiuje“ išaugęs žmonių mobilumas kvestionuoja tradicines inkorporacijos teorijas, nes imigrantas nebūtinai turi priimti vieną alternatyvų kultūrinį modelį. Šiuo atveju transnacionalizmo teorijos⁵⁵ argumentai remiasi transnacionalinėmis bendruomenėmis tarp valstybių sienų, kur naujoje socialinėje erdvėje cirkuliuoja kultūrinės, individualios, politinės ir kt. patirtys ir praktikos.

Integracijos ir asimiliacijos, taip pat daugiakultūralizmo ir dažnai transnacionalizmo atveju galutinis inkorporacijos etapas yra pilietybės priimančiojoje valstybėje įgijimas. Daugeliu atvejų pilietybė yra institutas, apibrėžiantis, kas priklauso valstybinei/tautinei bendruomenei, o suteikimo sąlygos glaudžiai susijusios su vykdoma imigracijos politika.

Taip pat kaip imigracijos režimo bei pilietybės suteikimo modelio pasirinkimas, taip ir imigrantų inkorporacijos strategijos nėra pasirenkamos ir formuojamos be platesnio konteksto. „Įtraukimo retorika nėra bekūnė ar pasklida. Ji yra įgrįsta į išskirtinę nacionalinę savivoką.“⁵⁶ Istorinė patirtis ir nacionalinio tapatumo, kultūrinio homogeniškumo svarba atsispindi priimant „kitus“ į savo bendruomenę. Jei bendruomenės savo viduje nesijaučia saugios, užsieniečių priėmimas, tikėtina, siesis su grėsmėmis.

Imigrantų integracija pirmiausia yra procesas: jei jis pasiseka, visuomenę galima vadinti integruota⁵⁷. Kadangi integracija suprantama kaip procesas, vykstantis visuomenėje, socialinėje erdvėje vartojamas *socialinės integracijos* terminas apibrėžia praktinį integracijos procesą, įgyvendinimo mechanizmą, formas ir dimensijas socialinėje sistemoje. Pasak Davido Lockwodo, *socialinė integracija* nurodo individų įtraukimą į sistemą, santykių tarp individų

sukūrimą ir jų poziciją visuomenėje. Tai yra sąmoningo ir motyvuoto bendradarbiavimo ir sąveikos tarp asmenų ir grupių rezultatas⁵⁸. *Struktūrinė*⁵⁹ integracija reiškia teisių įgijimą ir priėjimą prie pozicijos ir statuso pagrindinėse institucijose priimančiojoje visuomenėje. Ši integracija yra išsiliesimas į šalies visuomenę, vietinius ir regioninius kontekstus. *Kultūrinė*⁶⁰ integracija nebūtinai reiškia, kad imigrantai turi atsisakyti savo kultūros: bikultūrinė kompetencija ir individualizmas vertinamas priimančiojoje visuomenėje.

Kaip parodė valstybių strateginių dokumentų analizė, Lietuva ir Latvija nevykdo nuoseklios imigracijos politikos, o integracijos procesai nėra prioritetingi šios politikos dalis. Abi šalys neturi ilgalaikių naujai atvykstančių imigrantų integracijos koncepcijų ir išplėtos infrastruktūros, o vienintelė politiškai deklaruota ir praktinė integracijos priemonė naujai atvykstančių imigrantų ne iš ES valstybių narių yra EIF.

Vienas pirmų žingsnių integracijos politikos formavimo ir vertinimo link – informacijos apie šalyje gyvenančių užsieniečių integracijos patirtis ir poreikius rinkimas ir analizė. Tačiau nuosekliai renkamos ir apdorojamos informacijos apie Lietuvoje ir Latvijoje gyvenančius ir į šalį atvykstančius imigrantus nėra. Tai pažymėtina kaip vienas didžiausių probleminių aspektų, imigrantų integracijos praktikos formuojant nesiremiant empiriniais duomenimis.

Anot Thomo H. Marshallo, „pilietybė yra pagrindinis integracijos ir priėmimo indikatorius tautinėje valstybėje“⁶¹. Jei valstybė vykdo daugiakultūrinę politiką, pavyzdžiui, kaip Kanada⁶², pilietybės įgyjamo per natūralizaciją sąlygos yra negriežtos, tikėtina, jog integracijos infrastruktūra bus išplėta, o imigracijos politika atvira.

Politinių ir socialinių integracijos prielaidų Latvijoje ir Lietuvoje analizę įprasmina politiką formuojančių veiksnių nustatymas, kuris atskleidžia integracijos nebuvimo ir

griežtų atvykimo nuostatų ryšį, pilietybės ir integracijos/asimiliacijos sąsajas. *Nacionalinio tapatumo* metode aiškinami veiksniai vykdančią laikiną imigracijos politiką itin ryškūs imigrantų integracijos atveju.

Dėl minėtų priežasčių Lietuvos ir Latvijos visuomenėse ir politinėse nuostatose yra

„svetimos“ bendrakultūralizmo nuostatos⁶³. Kadangi abiejų valstybių pilietybė siejama su etnine naryste, pilietybės suteikimas per natūralizacijos procesą yra ilgas ir griežtas, o viena svarbiausių nuostatų, pagrindžiančių asimiliacijos praktiką, yra reikalavimas atsisakyti turėtos pilietybės⁶⁴.

Išvados

Šiame straipsnyje siekta nustatyti Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos formavimo prielaidas bei įtakos turinčius veiksnius, remiantis migracijos (politikos) teorine literatūra. Tačiau teorinė prieiga šių šalių (i) migracijos politikos analizei negali būti taikoma tiesiogiai, nes šios valstybės nėra tradicinės imigracijos šalys (imigracijos srautai suintensyvėjo 2004 m. šalims įstojus į ES), ši politikos sritis dar tik formuojama ir nėra ilgalaikės politikos koncepcijos. Analizuojant Lietuvos ir Latvijos imigracijos politiką pirmiausiai reikia pažymėti, kad abiejų šalių imigracijos politikos samprata stokoja vienos iš dviejų šios politikos sudedamųjų dalių: imigrantų integracijos politika nėra prioritetas formuojant šią politikos sritį.

Meyerso išskirtos imigracijos politikos teorijos pateikia teorinę imigracijos politikos formavimo perspektyvą, todėl jos straipsnyje naudojamos kaip pagrindiniai atskaitos taškai aiškinant Lietuvos ir Latvijos imigracijos politikos formavimą lemiančių veiksnių platesnį kontekstą. Savo ruožtu migracijos teorijos (ekonominės ir socialinės) išskiria bendruosius veiksnius, veikiančius migraciją kaip procesą. Ekonominių veiksnių nustatymas naudojant *marksistinį metodą* Lietuvos ir Latvijos atveju patvirtina, kad dauguma imigrantų atvyksta turėdami tikslą dirbti iš mažiau ekonomiškai pažengusių valstybių, o socialinių tinklų teorija naudojant *nacionalinio tapatumo* prieigą leidžia teigti, kad dauguma imigrantų atvyksta iš kultūriškai

ir geografiškai netolimų NVS valstybių, kaip papildomą traukos veiksnį įvedant ir šalyse (ypač Latvijoje) esančias dideles rusakalbių bendruomenes.

Analizuojant imigracijos politikos formavimą ypač svarbų procesą nustatyti lemiančius veiksnius. Remiantis *nacionalinio tapatumo metodu* istoriškai susiklosčiusi visuomenės genezė (homogeniška ir besiformavusi etnocentristiniu pagrindu), tapatumo formavimosi prielaidos veikia griežtą imigracijos politikos formavimą Latvijoje ir Lietuvoje, siekiant užtikrinti visuomenės socialinę saugumą, išlaikyti etninį ir kultūrinį tapatumą. Griežtos nuostatos ypač atsispindi pilietybės suteikimo modelyje (*jus sanguinis* pilietybės suteikimo modelis; Latvijoje po nepriklausomybės atgavimo pilietybės nesuteikimas nuolat šalyje gyvenusiems imigrantams, paliekant tik natūralizacijos procesą), kuris suponuoja ir griežtas laikinos imigracijos nuostatas. Interesų grupių, kaip veikiančių imigracijos politiką formavimą, įtaką Latvijoje ir Lietuvoje iliustruoja visuomenės nuostatos: abiejose valstybėse visuomenė yra nusiteikusi priešišškai imigrantų atžvilgiu. Politinių partijų vaidmuo svarus Latvijoje: tautinės krypties politinė partija boikotavo *Migracijos politikos koncepcijos įdarbinimo srityje* priėmimą, taip nulemdama, kad Latvija šiuo metu neturi ilgalaikio imigracijos politikos strateginio dokumento.

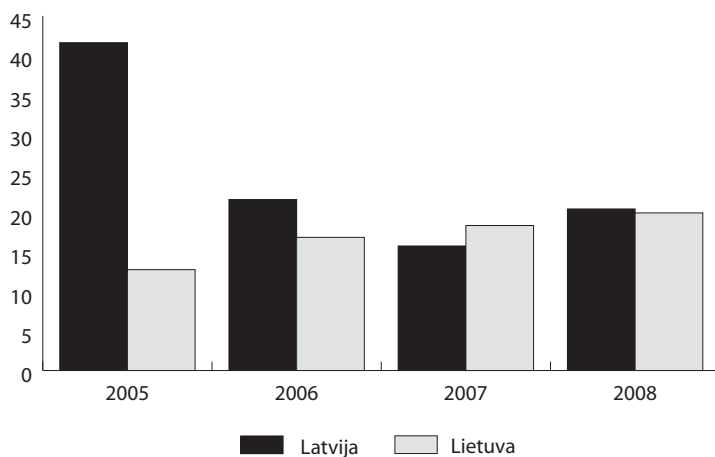
Kadangi Latvijoje ir Lietuvoje imigracijos politikoje nėra deklaruojamų ilgalaikių tikslų, strategijos taikymas įgyvendinant politiką yra sudėtingas, ja siekiama *reguliuoti* (t. y.

teisinėmis priemonėmis riboti) imigraciją, taikant tik fragmentinius *selektyvios* imigracijos politikos modelio atrankos kriterijus (geografiniai – kultūriškai ir istoriškai artimos NVS šalys, imigrantų kvalifikacija) bei remiant apykaitinę imigraciją (imigrantai atrenkami pagal darbdavių preferenciją, t. y. laisvas darbo vietas; Lietuvoje teisinėmis priemonėmis ribojant laikiniems imigrantams įgyti leidimą nuolat gyventi; griežtos šeimos susijungimo reglamentavimas), o sprendimai priimami pagal esamą situaciją *ad/hoc* principu. Laikina imigracijos politika yra griežta, institucionalizuojama vykdan apykaitinės imigracijos politikos nuostatas, taip sumažinama nuolatinės imigracijos tikimybė siekiant apsaugoti visuomenės homogeniškumą ir socialinį saugumą.

Lietuvoje ir Latvijoje nėra vykdoma naujai atvykstančių imigrantų integracija, vienintelė politinė ir praktinė priemonė nurodomas *Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai*. Nors šio fondo vykdomi projektai apima įvairias naujai atvykstančių imigrantų kategorijas ir socialinės integracijos priemonės, projektų veikla pagrįstos imigrantų integracijos praktikos, veiksmingumas nesant ilgalaikės koncepcijos yra ribotas. Pilietybė abiejose valstybėse traktuojama kaip galutinis integracijos etapas, siekiant asimiliuoti naująjį pilietį, o tai sietina su etninės narystės visuomenėje koncepcija, atmetant kultūrinio pliuralizmo nuostatas ir siekiant išlaikyti etninį homogeniškumą – ribojant ne tik priėjimą prie pilietybės, bet ir vykdan griežtą imigracijos politiką.

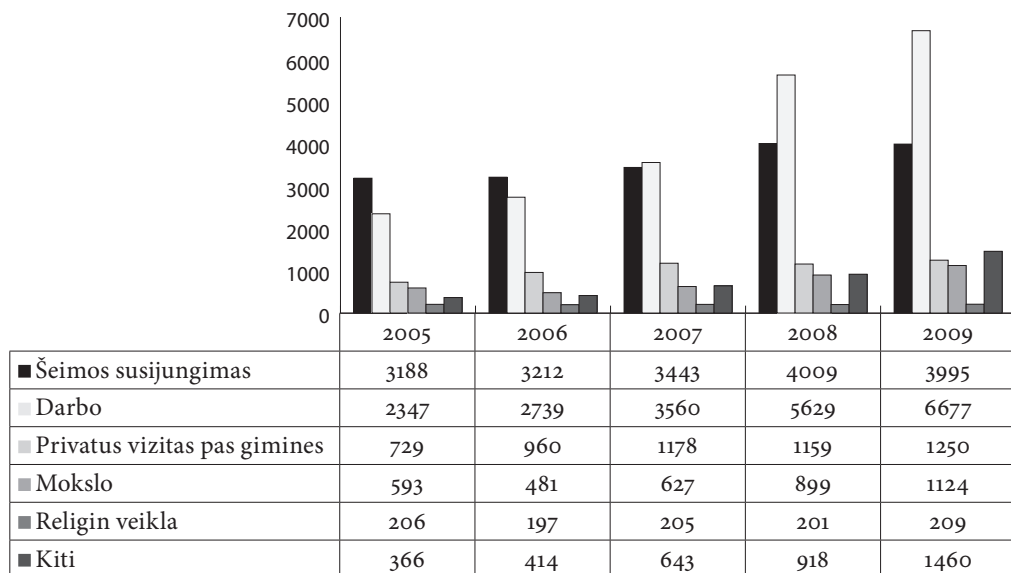
Priedai

1 priedas. Imigrantų iš Rusijos, Baltarusijos ir Ukrainos dalis bendrame imigracijos sraute Lietuvoje ir Latvijoje 2005–2008 m. (proc.)

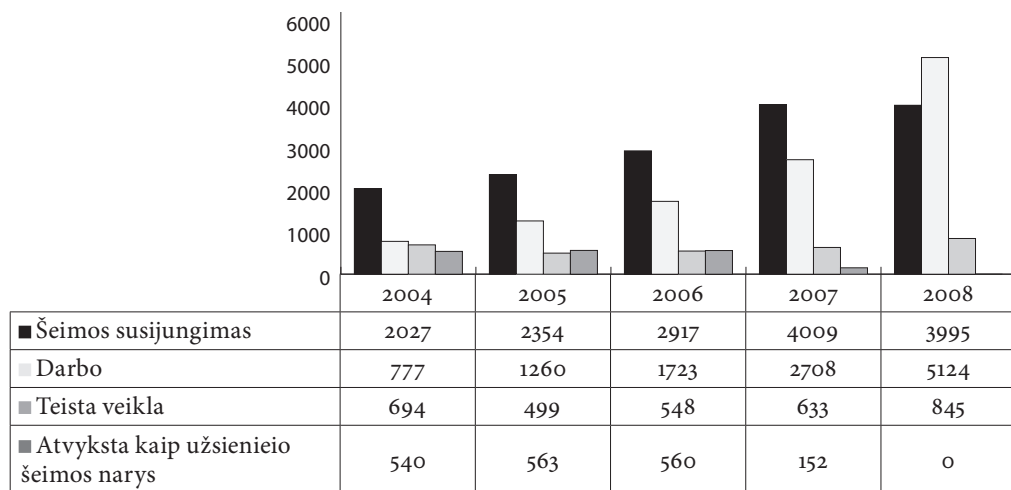
Šaltinis. Sudaryta autorės remiantis Lietuvos demografijos metraščiais

2 priedas. Užsieniečiams išduotų/ pakeistų leidimų laikinai gyventi Latvijoje skaičius pagal atvykimo pagrindą 2005 m.–2009 m. pr.

Šaltinis. Informativais ziņojums par *Vienotās patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programmas 2006–2009 gadam īstenošanu* 2008 gadā. 2009 03 18. P. 71. Rasta: <http://polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file47734.doc>

3 priedas. Užsieniečiams išduotų/ pakeistų leidimų laikinai gyventi Lietuvoje skaičius pagal atvykimo pagrindą 2004–2008 m.

Šaltinis. Lietuvos migracijos departamentas. *Migracijos Metraštis*, 2006, 2007, 2008.

4 priedas. Latvijos gyventojų etninė sudėtis 1935–2009 m.

	1935	1959	1970	1979	1989	2000	2004	2009
Latviai	77.0	62.0	56.8	53.7	52.0	57.7	58.6	59.3
Rusai	8.8	26.6	29.8	32.8	34.0	29.6	28.8	27.8
Baltarusiai	1.4	2.9	4.0	4.5	4.5	4.1	3.9	3.6
Ukrainai	0.1	1.4	2.3	2.7	3.5	2.7	2.6	2.5
Lenkai	2.6	2.9	2.7	2.5	2.3	2.5	2.5	2.4
Lietuviai	1.2	1.5	1.7	1.5	1.3	1.4	1.4	1.3
Žydai	4.9	1.7	1.6	1.1	0.9	0.4	0.4	0.5
Romai	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3	0.3	0.4	0.4
Estai	0.4	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Vokiečiai	3.3	0.1	0.2	0.1	0.1	0.1	0.2	0.2
Kitas	0.2	0.4	0.6	0.7	1.1	1.1	1.2	1.8

Šaltinis. Latvijos statistikos departamentas

5 priedas. Lietuvos gyventojų etninė sudėtis 1979–2007 m.

Proc.	1979	1989	2001	2007
Lietuva (iš viso)	100,0	100,0	100,0	100,0
Lietuviai	80,0	79,6	83,5	84,6
Rusai	8,9	9,4	6,3	5,1
Lenkai	7,3	7,0	6,7	6,3
Baltarusiai	1,7	1,7	1,2	1,1
Ukrainai	1,0	1,2	0,7	0,6
Žydai	0,4	0,3	0,1	0,1
Latviai	0,1	0,1	0,1	0,1
Totoriai	0,1	0,1	0,1	0,1
Vokiečiai	0,1	0,1	0,1	0,1
Romai	0,1	0,1	0,1	0,1
Kitos tautybės	0,3	0,4	0,2	0,3
Tautybė nurodyta			0,9	1,5

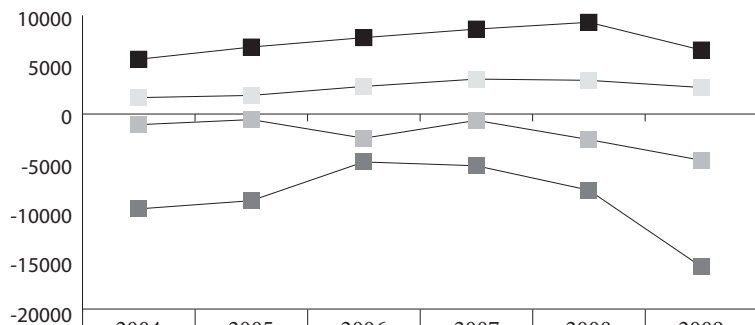
Šaltinis. Įvairių metų demografijos metraščiai

6 priedas. Migracijos teorijose aiškinamų migracijai įtaką turinčių veiksnių analizė

Neoklasikinė ekonomikos teorija	Lietuva ir Latvija tapo imigrantų ne iš ES valstybių traukos centrais, kai šios šalys įstojo į ES. Augusi ekonomika, geresnės darbo sąlygos, didesni atlyginimai – visi šie veiksniai, remiantis minėta teorija, veikė/veikia kaip traukos veiksniai. Neoklasikinei ekonomikos teorijai, kaip ir visoms ekonominiams veiksnius pabrėžiančioms teorijoms, galima taikyti <i>marksistinio metodo</i> teiginius. Šis metodas pabrėžia trumpalaikę koreliaciją tarp ekonominio ciklo ir migracijos politikos, t. y. ekonominio pakilimo laikotarpiu darbo užmokestis auga, o tai skatina imigraciją. Taip pat neoklasikinei ekonomikos teorijai migracijos skatinimo veiksniams aiškinti galima naudoti <i>vidaus interesų</i> metodą, kuris pažymi „situacinius“ socialinius, ekonominius veiksniai (pavyzdžiui, ekonominis nuosmukis prisideda prie imigracijos apribojimų).
Dvigubos darbo rinkos teorija	Taip pat galima taikyti migracijos veiksniams Latvijoje ir Lietuvoje aiškinti su išlygomis. Teorija teigia, kad valstybėje egzistuoja dvi darbo rinkos: pirmoji – suteikianti aukštas pajamas, išsilavinusiems vietiniams gyventojams skirta darbo rinka; antroji – pavojingų, mažai mokamų darbų, kurių nenori imtis vietiniai gyventojai, rinka. Darbo leidimų išdavimo pagal sektorius analizė Latvijoje ir Lietuvoje parodė, kad dauguma darbo imigrantų telkiasi keliuose žemos kvalifikacijos darbų sektoriuose. Šios teorijos taikymo išlyga yra ta, jog teisiškai abejojose valstybėse reglamentuota, kad įdarbinant imigrantą būtina atitinkanti darbo vietą kvalifikacija. Šios teorijos veiksniams aiškinti taip pat tinka <i>marksistinės</i> imigracijos politikos teorijos teiginiai.
Pasaulio sistemų teorija	Aiškinančius veiksniai galima adaptuoti Latvijai ir Lietuvai. Jei migraciją lemia darbo jėgos judėjimas iš periferijos į centrą, tai ES (kartu ir Lietuvą bei Latviją) galima traktuoti kaip centrą, o likusias valstybes kaip periferiją. Pažymėtina, kad Lietuvos ir Latvijos atveju periferinių valstybių sampratą atitiktų daugiausia NVS valstybės. Šiai migracijos teorijai aiškinti galima taikyti <i>marksistinę</i> metodą, kuris teigia, kad kapitalistai skatina migraciją tarp skirtingo išsivystymo šalių.
Migracijos tinklo teorija	Aiškinama, kad migrantai ir jų organizacijos gali veikti kaip tinklas tarp siunčiančiųjų ir priimančiųjų šalių, teikti informacines/patariamąsias paslaugas naujiems imigrantams, Lietuvos ir Latvijos atveju tinka vėlgi su išlygomis. Šiuo atveju migrantai ir jų organizacijos identifikuojami kaip sovietmečiu atvykę asmenys ir šiandien abiejose šalyse traktuojami kaip tautinės mažumos (Latvijoje – <i>nepiliečiai</i>). Neekonominiai veiksniai išskiriančioms migracijoms teorijos pagrįsti tinka <i>nacionalinio tapatumo</i> imigracijos politikos teorijos, kurios pažymi, jog imigracija iš kultūriškai ir istoriškai artimų valstybių yra vertinama palankiau nei iš kultūriškai tolimų.
Migracijos sistemų teorija	Lietuvos ir Latvijos atveju analizei tinkama nedaug, nes palyginti neseniai suintensyvėję imigracijos srautai ir tik formuojama imigracijos politika, kai keičiamos teisinės nuostatos, neužtikrina tvirtų institucionalizuotų imigrantų praktikų, kuriomis jie gali dalytis.

Šaltinis. Sudaryta autorės

7 priedas Tarptautinė migracija Latvijoje ir Lietuvoje 2004–2009 m.

Šaltinis. Sudaryta autorės remiantis Latvijos statistikos departamento duomenimis <http://www.csb.lv/csp/content/?cat=2297>. Lietuvos demografijos metraštis, 2009.

Nuorodos

1. Castles S. Why migration policies fail? // *Ethnic and Racial Studies*, 2004, Vol. 27, No. 2.
2. Brettell C. B., Hollifield, J. F. Talking across disciplines// Brettell C. B., Hollifield J. F. (ed.) *Migration theory: talking across disciplines*. New York London: Routledge, 2008, p. 3.
3. Hollifield J. F. The politics of international migration// Brettell C. B., Hollifield J. F. (ed.) *Migration theory: talking across disciplines*. New York London: Routledge, 2008, p. 185.
4. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl užsieniečių teisinės padėties, 2004-04-29, nr. IX-2206, Žin., 2004, nr. 73-2539.
5. Asmenys, kurie pagal *Buvusių SSRS piliečių statuso, kurie neturi Latvijos ar kitos valstybės pilietybės* įstatymą turi teisę gauti Latvijos Respublikos nepiliečio pasą. Latvijos Respublikos pilsonības likums, 1994 08 25, Vēstnesis, nr. 93.
6. Latvijos statistikos departamentas http://www.csb.lv/csp/events/csp/events/?mode=arh&period=05.2006&cc_cat=471&id=643
7. European Parliament and of the Council Regulation (EC) No 862/2007, *Community statistics on migration and international protection*. 2007 07 11.
8. Lietuvos statistikos departamentas. Gyventojų tarptautinės migracijos tyrimo atlikimo metodika. 2008 02 29, nr. DĮ-72.
9. Centrālās statistikas pārvaldes darbības struktūra 2007–2009, gadam. Rīga, 2007, p. 26.
10. Meyers E. Theories of International Immigration Policy—A Comparative Analysis// *International Migration Review*, 2004, Vol. 34, No. 4, p. 1245–1282. Rasta: <http://links.jstor.org/sici?sici=0197-9183%28200024%2934%3A4%3C1245%3ATOIIPC%3E2.o.CO%3B2>
11. Lietuvos Respublikos imigracijos įstatymas, 1992 09 04, nr. I-1755, Žin., 1991, nr. 27–730; Užsieniečių ir neturinčių pilietybės asmenų įvažiavimo ir apsigyvenimo Latvijos Respublikoje įstatymas.

12. Lietuvoje ir Latvijoje vykdoma ES *Solidarumo ir migracijos srautų valdymo bendroji programa*, kuria siekiama laipsniškai įdiegti integruotą ES išorės sienų valdymą ir įgyvendinti bendras prieglobsčio ir imigracijos politikos kryptis. Šios programos pagrindū įsteigti keturi fondai: Išorės sienų fondas, Europos gražinimo fondas, Europos pabėgėlių fondas ir Europos fondas trečiųjų šalių piliečių integracijai (ES laisvės, teisingumo ir saugumo tinklalapis. Rasta: http://ec.europa.eu/justice_home/funding/intro/funding_solidarity_en.htm; Žiūrėta 2009 06 05). EIF – tai ES fondas, įsteigtas 2007 m. Tarybos sprendimu, COM(2005) 123 final. Proposal for a Council Decision establishing the European Fund for the Integration of Third-country nationals for the period 2007–2013 as part of the General programme „Solidarity and Management of Migration Flows” 2007/435/EB) skirtas *ne ES valstybių narių piliečių integracijai*. EIF parama teikiama pagal valstybių narių parengtas ir Europos Komisijos patvirtintas nacionalines EIF daugiametę (2007–2013 m.) ir atitinkamų metų metines programas.
13. United Nation Publication, International Migration Policies and Programmes. Printed in France, 1999, p. 47.
14. Meyers E. Theories of International Immigration Policy-A Comparative Analysis // *International Migration Review*, 2004, Vol. 34, No. 4, p. 1245–1282. Rasta: <http://links.jstor.org/sici?sici=0197-9183%-28200024%2934%3A4%3C1245%3ATOIIPC%3E2.o.CO%3B2>
15. Išskiriamos šios migracijos teorijos: *neoklasiikinė ekonomikos, dvigubos darbo rinkos, migracijos tinklų, migracijos sistemų ir pasaulio sistemų teorijos*. Brettell C. B., Hollifield, J. F. *Migration Theory: Talking across Disciplines*, Routledge, 2000, p. 51–56.
16. Hollifield J. F. The politics of international migration// Brettell C. B., Hollifield, J. F. (ed.) *Migration theory: talking across disciplines*. New York London: Routledge, 2008, p. 195.
17. Ten pat, p. 210–211.
18. Kešāne I., Kaša R. Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā // Akule D. (ed.). Mācāmies uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā. PROVIDUS, 2008, p. 37. Rasta: <http://www.providus.lv/public/27164.html>;
19. Akule D. *The effect of fears of immigrants on the decision making in Latvia: a boost or an obstacle to development?*, 2007. Rasta: http://www.providus.lv/upload_file/Publikācijas/Eiropas_politika/Effect_of_fears_of_immigrants_Akule.pdf;
20. Šīame darbe homogeniškų ir heterogeniškų šalių skirstymas grįstas visuomenės etninės sudėties pagrindu, t. y. daugumą valstybės gyventojų sudaro viena etninė grupė (homogeniška) ar kelios/daug etninės grupės (heterogeniška).
21. Meyers E. Theories of International Immigration Policy-A Comparative Analysis // *International Migration Review*, 2004, Vol. 34, No. 4, p. 1245–1282. Rasta: <http://links.jstor.org/sici?sici=0197-9183%28200024%2934%3A4%3C1245%3ATOIIPC%3E2.o.CO%3B2>
22. Tačiau šiuo atveju reikia pabrėžti, kad Latvijos atveju, nepaisant didelio procento kitataučių, šalies tapatybė yra grindžiama etniniu pagrindu ir valstybė savęs neidentifikuoja kaip heterogeniškos.
23. Brubaker R. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai, 1998, p. 280.
24. Latvijos Respublikos pilsonības likums, 1994.08.25, Vēstnesis, nr. 93.
25. Piliečiai yra asmenys, kurie: 1.1. Iki 1940 m. birželio 17 d. buvo Latvijos Respublikos piliečiai ir tų asmenų palikuonys, kurie po 1990 m. gegužės 9 d. įgijo kitos valstybės pilietybę; 1.2. yra latviai ir lyviai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Latvijos Respublika ir kurie neturi kitos valstybės pilietybės ir atitinka įstatymuose numatytus kriterijus pilietybei

- gauti; 1.3. moterims, netekusioms pilietybės ištekant už užsieniečio (pagal tarpukario nepriklausomoje Latvijoje 1919 m. rugpjūčio 23 d. priimtą įstatymą) bei šių asmenų palikuonims, kurie po 1990 m. gegužės 9 d. įgijo kitos valstybės pilietybę; 1.4. nuolat Latvijoje gyvenantiems asmenims, kurie įgijo išsilavinimą latvių kalba ir atitinka visus natūralizacijos procesui reikalingus kriterijus; 2. asmenims, kurie natūralizacijos procesu ar kitais įstatymo numatytais atvejais įgijo pilietybę. Latvijos Respublikos pilsonības likums, 1994 08 25, Vēstnesis, nr. 93, 2 str.
26. Brubaker R. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai, 1998. p. 272.
 27. Buzan B., Kelstrup M., Wæver O. Identity, migration and new security agenda in Europe. Printer Publishers Ltd, 1993, p. 30.
 28. Ten pat, p. 40.
 29. Huysmans J. The politics of insecurity. Fear, migration and asylum in the EU. Abingdon: Routledge, 2006, p. 65.
 30. Janeliūnas T. Gegužės 9-sios problema saugumizavimo teorijos ir komunikacinio saugumo požiūriu // *Politologija*, 2005, nr. 2 (38), p. 3–30.
 31. Daugiau nei ketvirtadalis lietuvių įžvelgia imigrantų grėsmę valstybei. UAB „RAIT“ 2006 m. kovo 30–balandžio 2 dienomis <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/48814> 2009 05 31.
 32. Sociālās Alternatīvas Institūts. *Migrācijas ietekme uz etniskajām attiecībām Latvijā*, 2008. Rasta: http://www.lsif.lv/files/pics/Migracija_SAI_petijums.pdf.
 33. Ten pat.
 34. Ten pat.
 35. Jackeivičius M. Lietuvio tapatybė: pavydus vaišingas darbštuolis. // *Delfi.lt*. 2009 06 03. Rasta: <http://www.delfi.lt:80/news/daily/li-thuania/article.php?id=13068013>
 36. Triadafilopoulos T., Zaslove A. Influencing Migration Policy from inside: Political Parties// Giugni M., Passy F. (ed.) *Dialogues on migration policy*. Lexington Books, 2006, p. 189.
 37. „Tēvynēi ir Laisvēi“ / Latvijos nacionalinės nepriklausomybės sąjūdis (*Tēvzemei un Brīvībai/Latvijas Nacionālās Neatkarības Kustība*) – latvių tautinės krypties politinė partija.
 38. United Nation Publication, *International Migration Policies and Programmes*. Printed in France, 1999, p. 57.
 39. Lietuvoje: Valstybės ilgalaikės raidos strategija (2002), Nacionalinė demografinė (gyventojų) politikos strategija (2004), Lietuvos ūkio (ekonomikos) plėtros iki 2015 m. ilgalaikė strategija (2002); Ekonominės migracijos reguliavimo strategija (2007); Dėl Lietuvos imigracijos politikos gairių patvirtinimo (2008); Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 m. plano vykdymo 2007 metais ataskaita; Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007–2008 m. plano vykdymo ataskaita; Latvijoje: Latvijos ilgalaikio vystymosi strategijoje iki 2030 m. (lat. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. Gadam*) 2008; Nacionalinis plėtros planas 2007–2013 m. (lat. *Latvijas nacionālais attīstības plāns 2007–2013 gadam*) 2006. Vieningos prieglobsčio ir migracijos politikos valdymo programos 2006–2009 m. (lat. *Vienotā patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programma 2006–2009 gadam*) 2006. Informacinis pranešimas apie Vieningos prieglobsčio ir migracijos politikos valdymo programos 2006–2009 m. 2006 m. įgyvendinimą (lat. *Informatīvais ziņojums par Vienotās patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programmas 2006–2009 gadam īstenošanu 2006 Gadā*), 2007; Informacinis pranešimas apie Vieningos prieglobsčio ir migracijos politikos valdymo programos 2006–2009 m. 2008 m. įgyvendinimą (lat. *Informatīvais ziņojums par Vienotās patvēruma un migrācijas vadības sistēmas attīstības programmas 2006–2009 gadam īstenošanu 2008 Gadā*), 2009.

40. Castles S. Why migration policies fail?// *Ethnic and Racial Studies*, 2004, Vol. 27, No. 2, p. 205.
41. International Organization for Migration. *Towards Policy Coherence on Migration. International Dialogue on Migration* 2005, Ninetieth Session, MC/INF/279, 2005. Rasta: http://www.iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/policy_and_research/policy_documents/MCINF279.pdf
42. Kaša R., Kešene I. *Mācāmieš uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā* // Akule D. (ed.). *Mācāmieš uzņemt. Imigrantu integrācija Latvijā un Polijā*. PROVIDUS: 2008, p. 47. Rasta: <http://www.providus.lv/public/27164.html>
43. Norēdamas gauti leidimā nuolat gyventi užsienietis turi teisētai pragyventi šalyje 5 metus ir išlaikyti valstybinės kalbos egzaminą (Pirmojo (žemiausio) lygio, B pakopa, t. y. sugeba skaityti ir kalbėti, užpildyti dokumentus). Latvijos Respublikos Ministru kabineto nutarimas Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi“, nr. 110 (4096), 2009 07 14.
44. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl užsieniečių teisinės padėties, 2004 04 29, nr. IX-2206, Žin., 2004, nr. 73-2539, str. 46.
45. Lietuvos Respublikos Vyriausybės Nutarimas Nr. 416 dėl Ekonominės migracijos reguliavimo strategijos, 2007 04 25.
46. Lietuvos Respublikos SADM ministro įsakymas Nr. A1-615 Dėl profesijų, kurių darbuotojų trūksta Lietuvos Respublikoje, sąrašo pagal ekonominės veiklos rūšis 2011 m. I pusmečiui patvirtinimo, 2010 12 21.
47. Lietuvos Respublikos SADM ministro įsakymas Nr. A1-712 Dėl profesijų, kurių darbuotojų trūksta Lietuvos Respublikoje, sąrašo pagal ekonominės veiklos rūšis 2010 m. I pusmečiui patvirtinimo, 2009 12 30.
48. Latvijos Respublikos Ministru kabineto nutarimas Nr. 403 „Grozījumi Ministru kabineta 2004 gada 20 janvāra noteikumos Nr. 44 „Noteikumi par darba atļaujām ārzemniekiem“. Nr. 90 (3874), 2008 06 11. Str. 29.
49. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Trešo valstu augsti kvalificēta darbaspēka ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumi Latvijā, Rīga, 2006.
50. Eiropas migrācijas tīkla Latvijas kontaktpunkts ir Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. *Politikas ziņojums par migrācijas un patvēruma situāciju Latvijā 2008 gadā*, Ryga, 2009, p. 21. Rasta: http://www.emn-latvia.lv/lv/news/arh_pdf/Politikas_zinojums_2008_LV.pdf
51. Integrācijas vadovas politikos kūrējams ir vykdytojams. Teisingumo, laisvės ir saugumo generalinis direktoratas. Antrasis leidimas. Migracijos politikos grupė. Europos Bendrijos, 2007, p. 50–51.
52. Šiame darbe terminas akulturacija vartoja mas kaip bendriausias terminas, apimantis tolesnes imigrantų įsitraukimo į priimančią visuomenę formas: pagal Berry „akulturacija apima tuos reiškinius, kai skirtingų kultūrų žmonių grupės tiesiogiai kontaktuoja su po to vykstančiais pasikeitimais vieno ar abiejų grupės pradinės kultūros modeliuose“. Kasatkina N. *Etniniai procesai šiuolaikinėje visuomenėje*. VDU, 1999, p. 32.
53. Berry J. W. A Psychology of Immigration // *Journal of Social Issues*, 2001, Vol. 57, No. 3, p. 615–631.
54. Brubaker R. The return of assimilation? Changing perspectives on immigration and its sequels in France, Germany, and the United States// *Ethnic and Racial Studies*, 2001, Vol. 24, No. 4, p. 531–548.
55. Transnacionalizmas – procesas, kurio metu imigrantai kuria socialinę erdvę, sujungiančią jų kilmės šalį ir priimančią valstybę.

- bę. Transnacionalinės bendruomenės gali būti apibūdinamos kaip grupės, įkurtos dviejose ar daugiau šalių, ir yra sujungtos pasikartojančia, ilgalaike ir svarbia aktyvia veikla tarp valstybių sienų, kuri gali būti ekonominė, politinė, kultūrinė ir socialinė (Portes, Guarnizo ir Landolt). Castles S. The Factors that Make and Unmake Migration Policies// *The International Migration Review* New York: Fall 2004, Vol. 38, nr. 3; p. 852. Rasta: <http://proquest.umi.com.silk.library.umass.edu:2048/pqdweb?d id=762567941&sid=1&Fmt=3&clientId=2724&RQT=309&VName=PQD>
56. Brubaker R. *Pilietybė ir tautiškumas Prancūzijoje ir Vokietijoje*. Vilnius: Pradai, 1998, p. 173.
 57. Bosswick W., Heckmann F. *Integration of immigrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2006, p. 3.
 58. Ten pat, p. 2.
 59. Apima: apgyvendinimo ir sveikatos politiką; natūralizacijos politiką; politinio ir pilietinio dalyvavimo skatinimą; darbo rinkos politiką; priemonės skatinančias verslumą ir įsidarbinimą; švietimo organizavimą; profesinio mokymo programas.
 60. Apima: kalbos kursus; imigrantų kultūros rėmimą; religinės praktikos ir iniciatyvų rėmimą.
 61. Cohen R. *Migration and its enemies*. Ashgate, 2008, p. 152.
 62. Pilietybės politika Kanadoje traktuojama kaip vidurinė integracijos proceso dalis, bet ne galutinis taškas. Pilietybė nėra suprantama kaip atlygis už sėkmingą integraciją, bet greičiau kaip paskata ir pasitikėjimo suteikimas tolesnei integracijai. Kymlicka W. *Immigration, citizenship, multiculturalism: Exploring the links*. The Political Quarterly Publishing Co, 2008, p. 195–208.
 63. Jei priimtume prielaidą, kad Sovietų Sąjungai priklausiusiems Latvijai ir Lietuvai multikultūralizmas buvo primestas iš viršaus kaip neišvengiama duotybė, tai atgavus nepriklausomybę ir nubrėžus tautinės valstybės sienas šis kultūrinis pliuralizmas įgavo neigiamas konotacijas minėtų šalių visuomenėse ir politiniuose debatuose bei buvo pakeistas asimiliacionistinėmis nuostatomis.
 64. Latvijoje ir Lietuvoje dviguba pilietybė yra galima tik išimtiniais atvejais. Paminėtina, jog 2010 m. priimtos Pilietybės įstatymo pataisos Lietuvoje numatė dvigubos pilietybės galimybę, tačiau siaurai kategorijai asmenų (Lietuvos Respublikos *Pilietybės įstatymas* 2010 12 09, nr. XI-1196, Žin., 2010, nr. 144-7361, str. 7).

A COMPARATIVE ANALYSIS OF LITHUANIAN AND LATVIAN IMMIGRATION POLICY

The paper aims to reveal the decisive factors and presumptions of Lithuania's and Latvia's immigration policy formation. The theoretical model is constructed by using immigration policy theories, presumptions and strategies, possible models of incorporation, role of social actors, and influence of social (non)security. Based on this theoretical model an analysis of Lithuania's and Latvia's immigration policy was attempted. The target group of this article is not citizens of EU countries, but integration processes which are connected with, or involved in, the conception of immigration policy.

The historically created genesis of society (homogeneous and formed on ethnocentric

basis) and presumptions of identity formation affect the formation of a strict immigration policy in Latvia and Lithuania, in order to ensure the social security of society and to maintain ethnic and cultural identity. Temporary immigration policy is institutionalized by realizing statutes of circular immigration policy. In this way the probability of constant immigration is reduced by trying to protect the homogeneity and social security of society. Integration of newly-arrived immigrants is not implemented in Lithuania and Latvia, as the only political and practical means indicated by the European Fund for the Integration of Third-country Nationals.

Edita KARALIŪTĖ

Lietuviai svetur: emigracija šių dienų Lietuvos spaudoje

Vis didėjant svetur gyventi ir dirbti išvykstančių lietuvių srautams, emigracijos tema sulaukia nemažai dėmesio Lietuvos spaudoje. Didelę visuomenės dalį būtent spauda (apimanti ir elektroninę formą – interneto žiniasklaidą) informuoja apie emigravusių tautiečių gyvenimą užsienyje, jų džiaugsmus ir nesėkmes, o kartu ir patį emigracijos reiškinį, jo priežastis, pasekmes ir tendencijas. Spauda, kaip žinoma, ne tik informuoja, bet ir, pateikdama vienokį ar kitokį aprašomų įvykių ar reiškinio vaizdą, išryškindama tam tikrus vaizduojamos tikrovės aspektus, kartu išsako savo požiūrį į aprašomus dalykus, formuoja skaitytojų nuostatas: „Žiniasklaidos pranešimai nėra vien tik įvykių retransliacija; jie yra pasikartojančių temų, naratyvų bei politinių požiūrių, įreminančių įvykius, šaltinis“ (Tereškinas 2009: 308). Besikartojančios temos spaudoje formuoja visuomenės nuostatas, kuria aprašomų dalykų vaizdinius, stereotipus, skatina vienokį ar kitokį tam tikrų socialinių grupių suvokimą ir vertinimą.

Kai kurie migracijos (emigracijos ir imigracijos) temos spaudoje aspektai jau buvo nagrinėjami anksčiau. Žiniasklaidos žanrus

ir su jais susijusius kalbos reiškinius, taip pat lietuviškos spaudos ypatumus ir emigracijos vaizdavimą spaudoje nagrinėjo Rūta Marcinkevičienė (2008, 2004). Imigracijos diskursus JAV ir Airijos spaudoje tyręs Artūras Tereškinas (2009) atskleidė imigrantų kaip didžiulės socialinės problemos ir rizikos veiksnio suvokimą minėtose šalyse, aptarė imigrantus aprašančius tipiškus kontekstus ir retorinius stilius. Ingos Dervinytės (2009) atlikta lyginamoji konceptualiųjų emigracijos ir imigracijos metaforų lietuvių ir britų periodikoje analizė parodė, kad migracija dažnai metaforiškai suvokiama kaip neišvengiama grėsmė ar priešas. Užsienio mokslinėje literatūroje daug dėmesio skiriama Didžiosios Britanijos, į kurią gausiai emigruoja ir lietuviai, imigracijos diskursui (Baker et al 2008, Charteris-Black 2006).

Šio darbo tikslas – panagrinėti emigracijos atspindį šių dienų Lietuvos spaudoje ir jo įtaką formuojant emigrantų įvaizdį. Tyrimui pasirinkti keturi interneto dienraščiai, turintys atskirą emigracijos temai skirtą rubriką.

Tyrimo medžiaga – tekstynas, kurį sudaro 251 straipsnis, paskelbtas šiuose interneto dienraščiuose: www.alfa.lt > Pasaulyje >

1 lentelė. Tekstyno, sudaryto iš spaudos tekstų emigracijos tema, sandara

Nr.	Šaltinis	Tekstų skaičius	Žodžių skaičius	Procentai
1.	alfa.lt	38	18 792	17%
2.	bernardinai.lt	35	20 127	18%
3.	delfi.lt	73	33 820	31%
4.	lrytas.lt	105	36 842	34%

Emigrantai; www.bernardinai.lt > Visuomenė > Lietuviai užsienyje; www.delfi.lt > Dienos naujienos > Lietuviai svetur; www.lrytas.lt > Emigrantai.

Į tekstyną įtraukti visi šių rubrikų straipsniai neatsižvelgiant į jų žanrą, apimtį ir pan. Atsisakyta tik visiškai tapataus turinio straipsnių, skelbtų keliuose dienraščiuose (tokių buvo 31). Straipsnių publikavimo laikotarpis – pirmasis 2010 metų ketvirtis (2010-01-01 – 2010-03-30). 1 lentelėje pateikiama tekstyno sandara atsižvelgiant į atskirus šaltinius ir procentinę jų dalį visame tekstyne. Matyti, kad daugiausia straipsnių emigrantų rubrikoje minėtu laikotarpiu skelbė dienraštis lrytas.lt, tačiau dėl mažesnės straipsnių apimties procentinė dienraščio tekstų dalis tekstyne smarkiai neišsiskyrė. Tekstyno dydis – 109 571 žodis.

Kalbant apie tyrimo metodiką, svarbu pabrėžti, kad nagrinėjamų straipsnių teminę ir turinio analizę papildė tekstynų lingvistikos metodai: naudojant tekstų analizės programą WordSmith Tools, buvo sudarytas elektroninių tekstų rinkinys, generuoti dažniniai žodžių ir žodžių junginių sąrašai, konkordansai, kolokatų išsklotinės. Jie pasirinkti dėl vieno svarbiausių tekstynų lingvistikos privalumų – galimybės dideliame tekstų kiekyje pastebėti išryškėjusius dėsningumus, būdingiausius, dažniausius vartosenos kontekstus, žodžių junglumo pavyzdžius, kurie kitais būdais sunkiai pastebimi: „iš konteksto išryškėjanti reikšmė niekaip kitaip nepasimato kaip tik iš didelio kiekio vartosenos pavyzdžių“

(Marcinkevičienė 2001: 48). Susan Hunston (2002: 109–110), knygos apie tekstynų reikšmę taikomojoje lingvistikoje (*Corpora in Applied Linguistics*) autorė, pabrėžia ypatingą tekstynų lingvistikos indėlį tiriant diskursą ir jame užkoduotą ideologiją. Ji teigia, kad, „viena vertus, sudėjus tekstus į bendrą tekstyną ir tiriant jį generuojant žodžių, kolokacijų sąrašus ir konkordanso eilutes, prarandamas atskirų tekstų savitumas, tačiau būtent tekstų visumoje išryškėja kalbos vienetų junglumo, asociacijų modeliai, atskleidžiantys socialinės, politinės ideologijos apraiškas kalboje“ (čia ir kitur versta mano – E. K.).

Šiame darbe aprašomas emigracijos vaizdavimo lietuviškoje spaudoje tyrimas vyko keliais etapais, siekta įgyvendinti šiuos uždavinius:

- nustatyti pasikartojančias emigracijos rubrikos straipsnių temas, palyginti skirtingų dienraščių tekstų turinį;
- išskirti vyraujančias emigracijos metaforas, atspindinčias šio reiškinio suvokimą ir vertinimą;
- ištirti lekšemos *lietuvis* vartojimo spaudos tekstuose kontekstus.

Straipsnių teminė ir turinio analizė

Pirmoje tyrimo dalyje buvo siekiama nustatyti vyraujančias nagrinėjamos rubrikos tekstų temas ir kas būtent tomis temomis pasakoma apie emigrantus, t. y. kokia

emigracijos tikrovė atspindima (ir kartu kuriama) lietuvių spaudoje. Atliekant šią analizę, apsiribota reprezentacine teksto funkcija (Marcinkevičienė 2008: 38), reiškančia teksto semantiką, kuri apima dvi sritis: tekstų temas (apie ką rašoma) ir tekstų turinį (kas konkrečiai rašoma pasirinkta tema). Temų pasirinkimas vaizduojant tam tikrą diskurso sritį daugiausia lemia, kokie nekalbinės tikrovės aspektai, formuojantys vienokį ar kitokį tos tikrovės atspindį, bus išryškunami.

Kadangi analizei pasirinkti straipsniai priklauso teminei rubrikai, juos sieja viena plati tema – emigracija. Detaliau panagrinėjus straipsnių teminį pasiskirstymą, išryškėjo kelios siauresnės temos (žr. 2 lentelę).

Teminis straipsnių pasiskirstymas rodo kiek skirtingas dienraščių tendencijas. Dėl to bus aptartos atskirų dienraščių vyraujančios temos ir kas jomis rašoma apie Lietuvos emigrantus.

Dienraštyje alfa.lt gausiausia straipsnių (34%), atspindinčių šalių, į kurias lietuviai emigruoja, požiūrį į imigrantus ir valstybės vykdomą imigracijos politiką. Pagal turinį šie tekstai skyla į dvi aiškiai besiskiriančias grupes. Didžiojoje straipsnių dalyje (11 iš 13)

reiškiamas kitų šalių gyventojų susirūpinimas ar net pasipiktinimas vis augančia imigracija, pripažįstamas vyriausybės negebėjimas kontroliuoti didėjančių imigracijos mastų. Didžiausią susirūpinimą kelia šie neigiami imigracijos aspektai, formuojantys imigrantų kaip grėsmingos socialinės problemos įvaizdį: 1) vadinamasis „pašalpų turizmas“ (*imigrantai įgyja Nacionalinio draudimo numerius tik tam, kad gautų valstybės pensijas ir kitas išmokas*); 2) neigiama įtaka darbo rinkai (*Imigrantai „atėmė“ 1,3 mln. darbo vietų iš britų. Mes nebegalime to tęsti. Privalome kontroliuoti imigraciją.*); 3) nekultūringas ar net grėsmingas imigrantų elgesys (*vietos gyventojai buvo pakraupę dėl atvykėlių elgesio – jie dažnai girtavo, mušėsi ir spjaudė gatvėse*). Imigrantai vaizduojami kaip vis didėjanti grėsmė, kelianti įtampą ir baimę šalies gyventojams, todėl privalu juos kontroliuoti ir išmokyti britiškos kultūros: *daug įtampos sukelia būtent tai, kad imigrantai nesupranta, jog įvairių paslaugų reikia ramiai laukti eilės, o ne veržtis per kitų galvas į priekį; imigrantams bus privalu žinoti, kad pagal britų tradicijas būtina užleisti vietas pagyvenusiems žmonėms*. Įdomu tai, kad, nepaisant gana įsakmaus tono, pastebimas ir

2 lentelė. Dienraščių straipsnių teminis pasiskirstymas

Nr.	Tema	Alfa	Bernardinai	Delfi	Lietuvos rytas
1	Emigracijos reiškinys	4	4	6	5
2	Emigrantų gyvenimas svetur	8	6	14	52
3	Ryšiai su Lietuva	8	17	30	28
4	Kitų šalių požiūris į imigrantus	13	0	6	5
5	Kultūriniai, diplomatiniai Lietuvos ryšiai su kitomis šalimis	2	3	13	6
6	Kita	3	5	4	9

bandymas pateisinti nekultūringą imigrantų elgesį, nulemtą kultūrinių skirtumų: *tai ne imigrantų kaltė, tiesiog „mažiau turtingose šalyse vienintelis būdas gauti reikiamas paslaugas yra brautis per kitus; problemos atsirado dėl „skirtingų kultūrų susidūrimo“, o Anglijoje netinkamas elgesys yra priimtinas emigrantų tėvynėse, tad jie nesuprato, kad taip žeidžia Trimley St Mary gyventojus.*

Vos keliuose alfa.lt straipsniuose pripažįstama teigiama imigrantų įtaka šalies ekonomikai, darbo rinkai, pabrėžiama, kad imigrantai – geresni darbininkai nei vietos gyventojai (*imigrantų poveikis šalies ekonomikai yra „greičiausiai mažas, bet teigiamas“; BBC parodytas dokumentinis filmas „Diena, kai imigrantai išvyko“ atkleidė, kokią reikšmę imigrantai darbininkai turi šalies ekonomikai*).

Apie svetimų šalių požiūrį į imigrantus rašoma ir kituose dienraščiuose (delfi.lt ir lrytas.lt). Jų tekstuose taip pat kur kas dažniau reiškiamas susirūpinimas didėjančia imigracija, ryškinami anksčiau minėti neigiami migracijos aspektai.

Interneto dienraščiuose bernardinai.lt ir delfi.lt vyraujanti rubrikos tema – emigrantų ryšiai su Lietuva (49% ir 41% visų straipsnių). Čia daugiausia rašoma apie įvairių šalių lietuvių bendruomenių, jaunimo organizacijų, klubų veiklą, pabrėžiamas jų siekis išlaikyti tautinę tapatybę, puoselėti lietuviškas tradicijas ir palaikyti glaudžius ryšius su Lietuva, prisidėti prie jos ateities kūrimo. Straipsnių publikavimo laikas (sausio, vasario, kovo mėnesiai) lėmė, kad itin gausu tekstų apie lietuvių užsienyje organizuojamus renginius, skirtus Lietuvos valstybinėms šventėms paminėti. Ši tema panašiai aptariama ir likusiuose dienraščiuose. Lietuvos valstybės atkūrimo ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo švenčių reikšmingumą emigracijos kontekste patvirtina statistiniai tekstyno duomenys: Vasario 16-oji minima 54 kartus, Kovo 11-oji – 33 kartus, trižodžiai junginiai

Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir Lietuvos valstybės atkūrimo pavartoti atitinkamai 22 ir 9 kartus. Sausio 13-oji tekstyną sudarančiuose straipsniuose minėta 11 kartų.

Lietuvių svetur bendruomeniškumas ir ryšys su Lietuva ryškėja ir įvairių projektų ar meno renginių aprašymuose (*paroda „Lietuviais esame mes gimę“ „skatina emigravusius lietuvius vienyti ir kurti tas pačias vertybes, kad išliktume tokia pati darni ir kūrybinga tauta“; lietuvių studentų bendruomenės Anglijoje skelbiamu dviračių žygiu-akcija „Aš + Tu = kmLT“ (Aš + Tu = karšta meilė Lietuvai) siekiama suburti Kembridžo miesto lietuvių studentus į bendruomenę <...> bei įrodyti visiems tautiečiams, gyvenantiems tiek Lietuvoje, tiek svetur, kad ir išeivijoje gyvenantys lietuviai gali aktyviai prisidėti prie Lietuvos ateities kūrimo; lietuvių profesionalų klubas Lithuanian City of London Club (LCLC) prisideda prie įvairių renginių organizavimo, bendrauja ir plečia ryšius su Lietuvos verslo bei politikos lyderiais*).

Interneto dienraštyje lrytas.lt, priešingai, vyrauja neigiami migracijos aspektai. 50% straipsnių nagrinėjamoje rubrikoje skirti emigrantų gyvenimo svetur temai su aiškia tendencija į pirmą vietą iškelti neigiamus dalykus. Net 23 straipsniuose pranešama apie lietuvių užsienyje padarytus nusikaltimus ir su jais susijusią teisėsaugos veiklą (visuose kituose dienraščiuose tam skirtas tik 1 straipsnis). Dienraščio antraštėse mirga įvairiausių (dažnai itin sunkių) nusikaltimų įvardijimai: *Anglijoje penki lietuviai gatvėje subadė 26 metų vaikiną, Du lietuviai Š. Airijoje užmušė vyrą dėl jo seksualinės orientacijos, Airijoje dėl narkotikų laikymo ir platinimo sulaikyti du lietuviai ir pan.* Neigiamą emigrantų įvaizdį sustiprina tai, kad tekstuose ne tik konstatuojama kai kurių lietuvių nusikalstama veikla, bet ir pabrėžiamas žiaurus jos pobūdis dėl dažno alkoholio vartojimo, aplinkiniams keliamas siaubas, pvz.: *neblaivūs jaunuoliai benamį žiauriai sumušė be jokios priežasties;*

vietos gyventojus nustebino ir įbaugino įvykdytas žiaurus nusikaltimas. „Baisu pagalvoti, kad tokie dalykai vyksta šalia tavo durų“, – lietuvių žiaurumu stebėjosi netoliese gyvenanti pensininkė; taurelės nevengiantys lietuviai gąsdina vietos gyventojus.

Lrytas.lt dienraštis, atrodo, apskritai išiskiria polinkiu į negatyvizmą – „tą bendrą strategiją pastebėti, įvardyti, rašyti akcentuojant tai, kas yra skausminga, bloga, žema, negatyvu, smerktina, netoleruotina“ (Marcinkevičienė 2008: 189). Be minėtos nusikaltimų temos, aprašant emigravusių lietuvių gyvenimą užsienyje, nemažai pranešimų apie žuvusius ar nusikaltėlių aukomis tapusius lietuvius (Vyras iš Lietuvos Škotijoje subadytas per savo dukros krikštynas, Kelyje Š. Airijoje mirė sunkiai sužalota lietuvė, Škotijos gamykloje žuvo joje dirbęs lietuvis).

Kur kas mažiau tekstų (vos 5), pasakojančių apie lietuvių pasiekimus užsienyje, jų įvertinimą (Geriausiam lietuvių bėgikui Amerikoje L. Veržbickui – prestižinis apdovanojimas, Studentui iš Lietuvos – prestižinis D. Britanijos apdovanojimas už kompiuterinį žaidimą), jie nublanksta anksčiau minėtų blogybių fone.

Negatyvumo tendencija, formuojanti neigiamą Lietuvos žmonių nuostatą į emigrantus, nelieka nepastebėta ir pačių emigrantų. Tai liudija ištraukos iš kelių analizuotų tekstų: *dabar geriausias vaistas nuo noro bent senatvėj grįžti į Lietuvą yra internetinis „Lietuvos ryto“ puslapis. Tiek skausmingų ir verksmingų straipsnių apie visokias nelaimes, nesutarimus ir stačiai atgrasantį žmonių elgesį niekur kitur kasdien nebūtų įmanoma rasti; užsienio lietuviai plačiai naudoja Lietuvos žiniasklaidos šaltinius informacijai apie Lietuvą gauti (ypač internetą). Žiniasklaida dažnai rašo apie lietuvių nesėkmes ir nusikaltimus užsienyje. Apie sėkmės istorijas rašoma rečiau, nes jos patraukia mažiau dėmesio nei skandalai. Atitinkamai užsienyje gyvenantys lietuviai mano, kad Lietuvoje jie vertinami būtent iš neigiamos pusės.*

Apibendrinant nagrinėtų dienraščių tekstų turinį, galima daryti prielaidą, kad juose atspindimas kiek skirtingas emigracijos vaizdas. Ryškiausias jo bruožas, matyt, lemia paties leidinio nuostata, pasirinkimas, kas laikytina žinia, apie ką reikia ir verta rašyti, suvokiant tokių žinių poveikį skaitytojui, t. y. tam tikro emigrantų įvaizdžio formavimą. Vienuose dienraščiuose jie pirmiausia yra nepageidaujami asmenys, savo nusikalstama veikla ir žiauriu elgesiu šurpinantys vietos gyventojus ir keliantys grėsmę tų šalių ekonomikai, kituose – bendruomeniški ir vieningi lietuviai, mylintys savo kraštą, puoselėjantys jo tradicijas, padedantys vieni kitiems.

Paties emigracijos reiškinių, jo tendencijų atspindys nagrinėtuose dienraščiuose gana panašus. Emigracija vaizduojama kaip skaudi problema, o jos pastarųjų metų intensyvumas – itin grėsminga tendencija: *lietuvių emigrantų per metus padaugėjo 30 proc.; emigracija daro didžiulį neigiamą poveikį Lietuvos demografinėi, socialinei, kultūrinei, ekonominei padėčiai; pasaulyje didėjantys emigracijos mastai primena Didįjį tautų kraustymąsi. Šiuo metu tai veda tautų išnykimo link. Minima blogėjanti padėtis, problemiški skaičiai, akis badanti statistika. Vardijamos ir emigracijos priežastys, iš kurių svarbiausia, atrodo, yra saugumo nebuvimas, nusivylimas, netikėjimas savo šalies ateitimi: daugiau nei trečdalis žmonių prisipažino, kad gyvendami Lietuvoje jaučiasi nesaugūs; žmonės Lietuvoje skaudina ne tiek pragyvenimo lygis ir ekonomikos krizės sukelti svyravimai, kiek socialinė neteisybė; socialiai saugūs žmonės pasijus tik tada, kai matys, jog valstybė jam yra motina, o ne pamotė, kaip dabar.*

Emigracijos, kaip ir daugelio abstrakčių dalykų, suvokimas dažnai remiasi metaforomis. Jų tyrimas – vienas iš būdų geriau pažinti patį reiškinį ir jo matymo ar vaizdavimo būdus. Kitoje darbo dalyje bus aptartos ryškiausios emigracijos metaforizacijos tendencijos, pastebėtos tyrimo medžiagoje.

Emigracijos metaforos

Emigracijos metaforos šiame darbe tiriamos remiantis kognityvine metaforos samprata, apibrėžiančią ją kaip tam tikrą mąstymo strategiją, pažinimo būdą, kuriuo abstraktūs jauslėmis neapčiuopiami dalykai suvokiami ir įvardijami per konkretesnius, pažįstamesnius, jutimais suvokiamus. Kalboje metaforiniai pasakymai egzistuoja tik dėl to, kad mūsų konceptuali sistema yra iš esmės metaforiška. Pavyzdžiui, dažnai cituojama konceptualioji GINČO–KARO metafora, realizuojama kalboje tokiais pasakymais kaip *apginti savo argumentus, pralaimėti ginčą, nugalėti oponentą*, yra ginčo suvokimas per karo sąvoką, perkeliant žinias apie karą (jame dalyvaujančias šalis, atliekamus veiksmus, galimas pasekmes) į ginčo sritį.

Metaforizacijos pagrindas nėra tam tikras objektyvus, išankstinis sričių panašumas. Metaforos gali remtis panašumu, tačiau daugeliu atvejų tas panašumas pats kyla iš mums įprastų metaforų. Taigi metafora pati kuria panašumą, kurį, suvokdami kaip realų, imame laikyti tikrovės dalimi (Lakoff, Johnson, 1980: 115, 153).

Dėl šios priežasties metaforos tyrimas – viena iš priemonių pažinti ir kritiškai vertinti mus supantį pasaulį ir jo konstravimo būdus. Tai paaiškina gausą darbų, skirtų konceptualiųjų metaforų tyrimui diskurso analizės kontekste. Emigracijos kaip aktualaus socialinio ir politinio reiškinių metaforizacija taip pat sulaukė tyrėjų dėmesio. Anksčiau minėtuose darbuose (Dervinytė 2009, Tereškinas 2009, Baker et al 2008, Charteris-Black 2006) atskleistas emigracijos kaip didelės socialinės problemos ir rizikos veiksnio, neišvengiamos grėsmės ar priešų suvokimas. Šiame darbe siekta papildyti ankstesnius tyrimus detalesne metaforų leksinės raiškos ir vartojimo kontekstų analize. Iš dalies remiantis minėtų darbų duomenimis ir kalbine intui-

ja, emigracijos metaforos šiame darbe tirtos tekstynų lingvistikos metodu, analizuojant atskirų leksinių vienetų, realizuojančių metaforas, konkordansus, t. y. „sąrašus eilučių, kuriose buvo rastas tiriamas žodis ar žodžių junginys, paimtas iš teksto ar tekstyno“ (Utkā 2000: 276). Tekstynė rastų kalbinių metaforų pagrindu nustatytos ryškiausios konceptualiosios emigracijos metaforos, atspindinčios šio reiškinių suvokimą ir vertinimą.

Analizė parodė, kad dažniausiai emigracija metaforizuojama kaip vandens stichija – galinga, pavojinga, sunkiai kontroliuojama. Kalboje šią metaforą realizuojanti daiktavardžių *bangą*, *antplūdis*, *srautas*, *atoslūgis* ir veiksmažodžių *plūsti*, *nutekėti*, *kilti*, *slūgti* (apie bangą) metaforinė vartosena analizuojamame tekstynė užfiksuota 48 kartus. Įprasta ir dažniausia metaforos raiška – įvairių daiktavardžio *bangą* formų vartosena (28 atvejai). Jos konvencionalumą rodo perkeltinės *bangos* reikšmės išskyrimas žodyne – DLKŽ ją apibrėžia kaip „kurio nors reiškinių pasmarėjimą“. *Streikų bangą*. *Emigracijos bangą*.

Dažniausiai emigracijos temai skirtuose straipsniuose vartojamos vienaskaitos vardinininko ir kilmininko formos *bangą* (13) ir *bangos* (9). Šio daiktavardžio metaforinės vartosenos kontekstai skyla į dvi dalis. Viena iš jų kalbama apie emigracijos tendencijas – esamą ar numatomą jos intensyvumo laipsnį, t. y. didėjimą ar mažėjimą, metaforiškai įvardijamą kaip bangos kilimą ar slūgimą, pvz.: *esu optimistė ir tikiu, kad emigracijos bangą Lietuvoje nulsūs; manoma, jog šiemet bus užfiksuota didžiausia emigracijos bangą nuo 1990-ųjų; kad emigracijos bangą ne slūgs-ta, o atvirkščiai – kyla, jaučia ir emigrantus virtualiai – telefonu ar internete – konsultuojantys psichologai*. Kitame išryškėjusiame kontekste lyginamos skirtingos emigracijos bangos, dažnai išskiriamos įvardžiutiniais kelintiniais skaitvardžiais *pirmoji*, *antroji*, *trečioji*, *ketvirtoji*, įžvelgiami jų skirtumai, pvz.: *trečioji, posovietinė, emigracijos bangą*

įdomiausia socialinės antropologijos požiūriu; Nebesisaisto taip kaip pirmosios bangos emigrantai. Per parapijas. Arba etniškai, kaip tai darė antroji banga, – per lietuvių bendruomenes. Trečioji banga yra kitokia; trečiosios bangos pagrindinė ypatybė ir būtų etninių ribų nepaisymas; užkliuvau už teiginio, kad dabartiniai emigrantai iš Lietuvos, esq, „daug skiriasi nuo Antrojo pasaulinio karo emigrantų bangos“. Taip pat kalbama apie vokiškąją bangą, skirtingas emigracijos bangas, visų bangų lietuvius. Rastas vienas sudurtinio daiktavardžio trečiabangiai vartojimo atvejis.

Leksemomis *antplūdis* (4) ir *srautas* (9) taip pat reiškia emigracijos kaip vandens stichijos metafora. Tiesa, šiuo atveju dažniau kalbama apie imigrantų antplūdį ar srautus, vertinamas jų intensyvumą ir poveikis (dažniausiai neigiamas) šaliai, į kurią imigruojama, pvz.: *imigrantų antplūdis gali prisidėti prie mažai kvalifikuotų darbuotojų pusiausvyros kūrimo ekonomiškai prislėgtuose šalies regionuose; imigrantų antplūdis tęsiasi nepaisant to, kad dėl recesijos Britanijoje gimę darbininkai praranda darbus; esant dideliems ekonominės imigracijos srautams <...>, teisėsaugos tarnybos nepajėgs atlikti kokybiškos atvykstančiųjų trečiųjų šalies piliečių patikros.* Imigracijos kaip stipraus vandens srauto vaizdinys dažnai sustiprinamas būdvardžiais *didelis, didesnis, staigus* ar veiksmažodžiu *plūsti*, pvz.: *plūstelėjus didesniam srautui imigrantų iš Lietuvos, padaugėjo išnaudojimo ir net prekybos žmonėmis atvejų; didelio ir staigaus imigrantų iš Lietuvos antplūdžio nepastebima.* Kalbama net apie emigracijos srauto rekordą, pasiektą 2009 metais – *savo išvykimą deklaravo 21,972 tūkst. asmenų.* Priešingo reiškinio, t. y. emigracijos susilpnėjimo, įvardijimas kaip vandens atslūgimas tekstyne rastas tik vieną kartą: *europiečių migracija į Didžiąją Britaniją apogėjų pasiekė 2006–2007 metais ir nuo to laiko jau prabilta apie „atoslūgį“.* Viename

iš metaforinių pasakymų emigravusių žmonių kaip vandens srauto netekimo padarinys įvardijamas kaip sausra – ekonominei krizei pasibaigus ir nesumažėjus dabartiniams emigracijos srautams, Lietuvos darbo rinkoje kils didžiulė „sausra“: trūks ir kvalifikuotų, ir ne-kvalifikuotų darbuotojų.

Emigracijos kaip vandens stichijos metaforai priskirtini posakiai apie žmonių ar protų nutekėjimą, pvz.: *per metus iš Naujosios Akmenės daugiausia nutekėjo 25–40 metų amžiaus žmonės; sako, kad protai nuteka, bet tai dėl to, kad tiems protams Lietuvoje nėra pasiūlos.* Tokių metaforos pavyzdžių tekstyne buvo vos keletas – protų nutekėjimas, t. y. kvalifikuotų specialistų išvykimas iš Lietuvos, nėra dažnai dienraščių aptariama tema. Panašų pastebėjimą randame studijoje *Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai* (2005): „protų nutekėjimas visame migracijos diskurse yra savotiška pilkoji zona. Į žiniasklaidos akiratį išvažiuojantys mokslininkai nepatenka, nes nekelia problemų priimančiam kraštui“.

Ankstesniuose darbuose aprašyta karo metafora migracijos diskurse, implikuojanti imigracijos pavojus ir imigrantų kaip grėsmingų priešų, prieš kuriuos būtina imtis veiksmų, įvaizdį, šiame tyrime pastebėta tik keletą kartų, pvz.: *emigrantai iš Rytų Europos okupavo Anglijos Piterboro miesto parką; Iveta sako nesusidūrusi su britų priešiškuumu, nepaisant žiniasklaidoje pasirodančių gėsdinimų rytų europiečių invazija; dėl skurdžių anglų kalbos žinių ji nebendrauja su britais, tačiau sako kol kas nesusidūrusi su priešiškuumu rytų europiečiams.* Kaip matyti iš pavyzdžių, priešiškus nukreiptas į imigrantus ir atspindi šalių, į kurias gausiai imigruojama, požiūrį. Šiam darbui sudarytame tekstyne vyrauja straipsniai, aprašantys emigraciją šalies, iš kurios išvykstama, požiūriu. Todėl tekstuose aiškiai vyrauja vandens stichijos metafora, pabrėžianti ypač šioms dienoms būdingą emigracijos intensyvumą. Galingai

plūstančio vandens srauto metafora taip pat implikuoja grėsmę, baimę nesuvaldyti galingos jėgos, kuri su savimi nusineša emigrantus, negalinčius jai pasipriešinti. Formuojamas emigrantų kaip vientisos plūstančios masės vaizdas ištrina jų individualumą ir galimybę pasipriešinti (Dervinytė 2009: 53).

Priverstinę emigracijos pobūdį, jos neišvengiamumą liudija emigracijos priežasčių kaip galingos jėgos įvardijimas – jos gena, veja lietuvius iš tėvynės, jie jaučiasi išstumti, buvę priversti išvykti, pvz.: *ši užnuodyta atmosfera daugelį žmonių gena iš Lietuvos; galbūt kai kuriuos lietuvius iš šalies ir gena nusivylimas galimybėmis kurti gyvenimą gimtinėje; žmonės jaučiasi išstumti, buvę priversti išvykti, todėl visiškai suprantama, kad jie turi pakankamai daug nusivylimų ir neigiamų emocijų; kas laukia bedarbystės iš tėvynės išvytų lietuvių?* Tėvynė suvokiama kaip sava erdvė, iš kurios išstumti ar išvyti žmonės patenka į svetimą erdvę – emigraciją.

Esama ir individualių, originalių metaforų, kurios paprastai plėtojamos per visą straipsnį. Viena iš jų atspindi grėsmingą emigracijos ir imigracijos Lietuvoje santykį kaip pražiotus krokodilo nasrus: *skaičius, rodančius emigraciją iš Lietuvos ir imigraciją į ją, pavaizdavus grafiškai, išvydome pražiojusį nasrus krokodilą. Reikia pažymėti, jog tokio grėsmingo „krokodilo“ Lietuvoje dar neturėjome.*

Apibendrinant emigracijos reiškinio metaforizacijos tendencijas šių dienų spaudoje, išskirtina vyraujanti vandens stichijos metafora, atskleidžianti dabartinės emigracijos kaip smarkiai plūstančio vandens srauto

suvokimą. Emigracijos priežasčių kaip galingos jėgos, genančios, varančios lietuvius iš tėvynės, įvardijimas liudija priverstinį šio reiškinio pobūdį ir emigracijai pasmerktų lietuvių bejėgiškumą. Siekiant detaliau ištirti emigravusių lietuvių įvaizdį spaudoje, atlikta leksemos *lietuvis* vartosenos sudarytame tekстыne analizė.

Leksemos *lietuvis* vartojimo kontekstai

Kadangi lietuviai, gyvenantys svetur, yra pagrindinis nagrinėjamų spaudos tekstų objektas, leksemos *lietuvis* vartosena sudarytame tekстыne buvo labai dažna – įvairios jos formos pavartotos 702 kartus. Tai vyriškosios giminės etnonimas, daugiskaitos forma dažnai vartojamas kalbant apie lietuvių tautos asmenis apskritai (ir vyrus, ir moteris). Palyginus jo vartojimą su moteriškosios giminės daiktavardžio *lietuvė* vartosena, išryškėjo ženklus skirtumas – lietuvės tekстыne minimos tik 77 kartus. Dažniausia – vienaskaitos vardininko forma *lietuvė* (48), įprastai vartojama kalbant apie santuokos su užsieniečiu ypatumus. Rašoma ir apie žaviausios lietuvės Jungtinėje Karalystėje rinkimus, minimos lietuvės, tapusios nusikaltimų ar medikų nepriežiūros aukomis.

Dėl didesnio dažnumo detalesniam tyrimui pasirinkta vyriškosios giminės etnonimo *lietuvis* formų vartosenos analizė. Statistiniai tekstyno duomenys leido palyginti skirtingų šio žodžio morfologinių formų (skaičiaus ir

3 lentelė. Leksemos *lietuvis* formų vartosena

Vns.	V.	K.	N.	G.	Į.	Vt.	Š.	Iš viso
	101	35	11	11	7	0	0	165
Dgs.	V.	K.	N.	G.	Į.	Vt.	Š.	Iš viso
	139	498	48	34	25	1	0	745

linksnio) vartoseną. Išryškėję dėsningumai matyti 3 lentelėje, kurioje nurodomas visų leksemos *lietuvis* vienaskaitos ir daugiskaitos linksnių vartosenos dažnumas.

Akivaizdu, kad tekstuose kelis kartus dažniau vartojamos daugiskaitos formos, t. y. dažniau rašoma apie lietuvius apskritai nei apie atskirus lietuvių tautybės asmenis. Dažniausiai pavartotas vienaskaitos linksnis – vardininkas (*lietuvis*), o daugiausia kartų tekстыne rasta daugiskaitos forma – kilmininko (*lietuviių*). Siekiant išsiaiškinti tipiškus kontekstus, kuriuose minimi lietuviai emigracijos temai skirtuose straipsniuose, buvo atskirai nagrinėti kiekvienos leksemos formos konkordansai, vertinamas kiekvienos eilutės kontekstas kaip teigiamas, neigiamas ar neutralus (pasikartojančios konkordansų eilutės buvo ištrintos), pvz.:

tariu „SUDIEV“ ir labai džiaugiasi tokiu atpažinimo kodu. **Didžiojojasi esą lietuviai, kilę iš garbingos ir stiprios tautos.** Žino svarbiausius istorijos f (teigiamas);

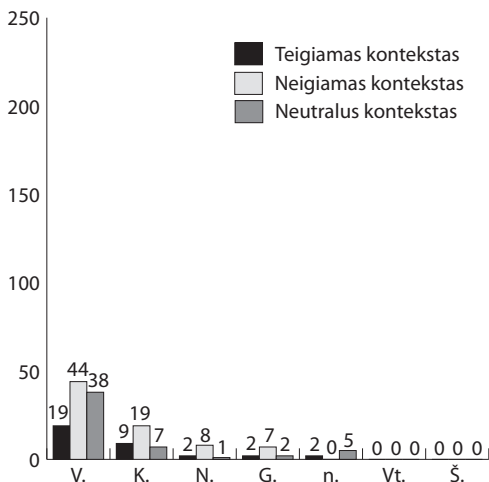
paleisti, nes nustatė, kad jie nėra išipainioję į narkotikų bylą. **Kalinčio lietuvi**

namuose pareigūnai rado daiktų, kurie priklausė S. Stankui: apyr (neigiamas);

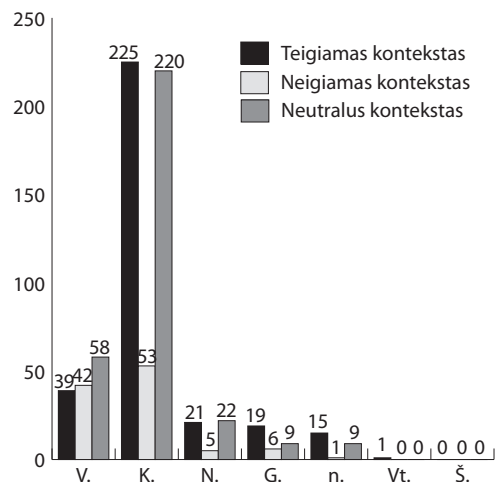
stas Pikūnas. Jis turėtų darbus iš iki šiol sąjungai vadovavusio Kanados **lietuvi** Stasio Kuliavo perimti per mėnesį. Kita reikšminga naujiena iš (neutralus).

Toliau pateikiamuose 1 ir 2 paveiksluose matyti reikšmingi skirtumai, išryškėję lyginant skirtingų leksemos *lietuvis* formų vartojimo kontekstus.

Labiausiai vartoseną skirtinguose kontekstuose išsiskyrė dvi nagrinėjamo žodžio formos – *lietuvis* ir *lietuviių*. *Lietuvis* – labiausiai neigiamuose kontekstuose vartojama forma (44 iš 101 vartosenos atvejo). Dažniausiai sakinyje ji eina subjektu, kurio veikla ar tai, kas jam nutiko (vyrauja būtojo laiko veiksmažodžių formos), vertinama neigiamai. Galbūt dėl laisvos lietuvių kalbos žodžių tvarkos reguliarių šios formos leksinio junglumo atvejų nepastebėta (dažniausi kolokatai, t. y. greta einantys žodžiai – *JAV* (5) ir *gyvenantis* (5)). Tačiau platesniame kontekste akivaizdžiai vyrauja nusikalstamą veiklą, teisėsaukšgos veiksmus ar lietuvių žūtį įvardijantys

1 pav. Leksemos *lietuvis* vienaskaitos formų vartojimo kontekstai

2 pav. Leksemos *lietuvis* daugiskaitos formų vartojimo kontekstai

žodžiai, pvz.: *suimtas lietuvis jaunuolis, įsilaužęs į banką ir bandęs jį padegti; už padarytus nusikaltimus lietuvis nuteistas ketveriems metams kalėjimo; Sidnėjuje sučiuptas vogęs ir dokumentus klastojęs lietuvis; neblaivus lietuvis Artūras Kraujalis D. Britanijoje pagrasino nušausiantis policininką; gamykloje žuvo joje dirbęs lietuvis; lietuvis mirė nuo patirtų galvos sužalojimų.*

Priešingai vienaskaitos vardininko vartosenai, daugiskaitos kilmininko forma *lietuvų* dažniausia pastebima teigiamuose ir neutraliuose kontekstuose (225 ir 220 iš 498 vartosenos atvejų). Dažniausiai sakinyje eidama nederinamuoju pažyminiu, ši forma sudaro įprastus junginius su apibūdinamais daiktavardžiais. Dažniausi lietuvių kolokatai pirmoje pozicijoje iš dešinės yra *bendruomenė* (83), *kalba* (36), *jaunimas* (26), *kilmė* (19), *kultūra* (15), *išeivija* (14), *tauta* (8), o iš kairės – *pasaulio* (33), *užsienio* (30), *JAV* (10), *gyvenančių* (10), *Vokietijos* (7), *Karalystės* (7).

Pats ryškiausias žodžių junginys – *lietuvų bendruomenės*, pavartotas straipsniuose 45 kartus ir dažniausių viso tekstyno dvižodžių junginių sąrašė užimantis 11 vietą. Šis junginys dažnai įeina į įvairių ilgesnių žodžių junginių, įvardijančių pasaulio arba konkrečios užsienio šalies ar miesto lietuvių bendruomenės, sudėtį. Nagrinėjamoje spaudoje dažniausiai minimos šios lietuvių bendruomenės: *Pasaulio lietuvių bendruomenė* (14),

užsienio lietuvių bendruomenė (7), *Vokietijos lietuvių bendruomenė* (5), *Lenkijos lietuvių bendruomenė* (4), *JAV lietuvių bendruomenė* (3), *Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenė* (3). Bendruomenių veiklos, skirtos lietuviškumu puoselėti, kontekste dažniausiai vartojama analizuojama daugiskaitos kilmininko forma *lietuvų*, pvz.: *ji tapo lietuvių Vokietijoje kultūros bei lietuviybės židiniu bei centru; gerbti ir puoselėti savo tėvų ir senelių gimtąją kalbą, dalyvauti lietuvių bendruomenės veikloje; Italijos lietuvių bendruomenė Romoje minėjo Vasario 16-ąją; „lietuvių būrelis tarp svetimųjų vienybę užlaiko“; apdovanojo taip pat ir lietuviybės puoselėjimui nusipelnusius Danijos lietuvių bendrijos narius.*

Verta atskirai paminėti lietuvių jaunimo aktyvumą, įvairias jaunimo organizacijas ir jų veiklą. Tai matyti iš tekстыne aptinkamų žodžių junginių: *Pasaulio lietuvių jaunimo kongresas* (4), *Pasaulio lietuvių jaunimas* (2), *Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjunga* (6) ir kt. Taigi leksemos *lietuvis* analizė rodo, kad spaudoje apie lietuvius daug dažniau kalbama daugiskaitos forma – daug rašoma apie lietuvių kaip vieningos bendruomenės veiklą, kurios siekiai susiję su lietuviybės išsaugojimu ir puoselėjimu. Lietuviai kaip atskiri asmenys spaudoje dažniau vaizduojami neigiamai, itin dažnai – nusikalstamos veiklos kontekste.

Išvados

Emigracija, pastaruoju metu išsiskirianti savo intensyvumu, sulaukia nemažai dėmesio šių dienų Lietuvos spaudoje – rašoma apie patį emigracijos reiškinį, jo priežastis bei tendencijas, emigrantų gyvenimą svetur, jų ryšius su Lietuva ir kitų šalių požiūrį į imigrantus, aptariami Lietuvos kultūriniai, diplomatiniai ryšiai su kitomis šalimis. Ištyrus keturių Lietuvos interneto dienraščių

straipsnius apie emigraciją, paskelbtus pirmąjį 2010 m. ketvirtį, pastebėtos kiek skirtingos tendencijos – ryškiausi emigracijos aspektai, dažniausiai pasikartojančios temos ir kas jomis pasakoma apie emigrantus smarkiai priklauso nuo leidinio ir jo pasirinkimo, apie ką verta rašyti, kuris neišvengiamai formuoja tam tikrą aprašomos tikrovės vaizdą ir skaitytojo nuostatas. Dienraštyje *alfa.lt* gausiausia straipsnių, atspindinčių šalių, į kurias lietuviai emigruoja, požiū-

rį į imigrantus ir valstybės vykdomą imigracijos politiką. Dažniausiai šis požiūris neigiamas – imigrantai vaizduojami kaip grėsminga socialinė problema, kurią privalu nedelsiant spręsti. Dienraštyje lrytas.lt taip pat vyrauja neigiami emigracijos aspektai – 50% straipsnių nagrinėjamoje rubrikoje skirti emigrantų gyvenimo svetur temai: pirmiausia pabrėžiami lietuvių užsienyje padaryti nusikaltimai, jų žiaurus, vietinius gyventojus šurpinantis elgesys. Dienraščiuose bernardinai.lt ir delfi.lt daugiau šviesesnių emigracijos spalvų. Juose vyraujanti rubrikos tema – emigrantų ryšiai su Lietuva, į pirmą vietą iškeliamas lietuvių bendruomeniškumas, jų siekis išlaikyti tautinę tapatybę, puoselėti lietuviškas tradicijas, palaikyti ryšius su Lietuva. Paties emigracijos reiškinių atspindys nagrinėtuose dienraščiuose gana panašus. Emigracija vaizduojama kaip skaudi problema, o jos pastarųjų metų intensyvumas – itin grėsminga tendencija.

Emigracijos, kaip abstraktaus reiškinių, suvokimą ir ryškiausius šių dienų emigracijos bruožus atspindi vyraujanti vandens stichijos metafora, atskleidžianti emigracijos kaip smarkiai plūstančio, nekontroliuojamo vandens srauto vaizdą. Emigracijos priežasčių (nedarbo, nusivylimo) kaip galingos jėgos, genančios, varančios lietuvių iš tėvynės,

įvardijimas liudija priverstinį šio reiškinių pobūdį ir emigracijai pasmerktų lietuvių bejėgiškumą.

Dienraščių tekstuose dažniau minimi lietuviai vyrai nei moterys. Leksemos *lietuvis* vartosenos tyrimas rodo skirtingus atskirų skaičiaus ir linksnio formų vartojimo kontekstus. Daug dažniau spaudoje apie lietuvių kalbama daugiskaitos forma – daug rašoma apie lietuvių kaip vieningos bendruomenės veiklą, o atskiri lietuviai dažniau vaizduojami spaudoje neigiamai, itin dažnai – nusikalstamos veiklos kontekste. Galima daryti prielaidą, kad dabartinėje lietuvių spaudoje išsiskomas (ir formuojamas) dvejopas požiūris į emigravusius lietuvių: dažniausiai neigiamai vertinami lietuviai kaip atskiri asmenys (tai, ką jie padarė ar kas jiems nutiko), o lietuviai kaip bendruomenė, jų veikla, pastangos išlaikyti lietuviškumą vertinami teigiamai. Gaila, kad pastarąjį aspektą spaudoje neretai užgožia sutirštintų blogybių iškėlimas į pirmą vietą, o tai, kuo turėtume didžiuotis, lieka nepastebėta. Todėl ir tikslinga rūpimus reiškinius tirti sukaupus didelį kiekį tekstų, kuriuose taikant tekstynų lingvistikos metodus galima įžvelgti ryškiausius, tipiškiausius tiriamų vienetų modelius tarsi atspindį to, apie ką kalbame ir kaip gyvename.

Literatūra

- Baker Paul, Gabrielatos Costas, Khosravini Majid, Krzyzanowski Michael et al. A Useful Methodological Synergy? Combining Critical Discourse Analysis and Corpus Linguistics to Examine Discourses of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press // *Discourse & Society*, 2008, 19 (3), p. 273–305.
- Charteris-Black Jonathan. Britain as a Container: Immigration Metaphors in the 2005 Election Campaign // *Discourse & Society*, 2006, 17 (5), p. 563–581.

- Dervinytė Inga. Conceptual EMIGRATION and IMMIGRATION Metaphors in the Language of the Press: a Contrastive Analysis // *Kalbų studijos*, 2009, nr. 4, p. 53.
- DLKŽ: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 72.
- Hunston Susan. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, p. 109–110.
- Lakoff George, Johnson Mark. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980, p. 115, 153.

Lietuvių emigracija: problema ir galimi sprendimo būdai. Vilnius: Pilietinės visuomenės institutas, 2005. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Tyrimas_Lietuviu_emigracija_Studija.pdf (žiūrėta 2010-05-25).

Marcinkevičienė Rūta. Daiktavardžių konotacijos tyrimas tekstynų lingvistikos metodu // *Lituanistica*, 2001, nr. 3 (47), p. 48.

Marcinkevičienė Rūta. Emigracija spaudoje: požiūrio atspindys ir formavimas (seminaro *Šiuolaikinė lietuvių emigracija: praradimai ir laimėjimai* medžiaga), 2004. Prieiga per internetą: http://www.civitas.lt/files/Emigracija_pranesimai.pdf (žiūrėta 2010-03-17).

Marcinkevičienė Rūta. *Žanro ribos ir paribiai. Spaudos patirtys*. Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 38, 189.

Tereškinas Artūras. Imigracijos diskursai JAV ir Airijos spaudoje // *Filosofija. Sociologija*, 2009, t. 20, nr. 4, p. 308.

Utkia Andrius. Kalbinė įranga ir jos galimybės // *Darbai ir dienos*, 2000, nr. 24, p. 276.

Šaltiniai

www.alfa.lt > Pasaulyje > Emigrantai (2010-01-01 – 2010-03-30).

www.bernardinai.lt > Visuomenė > Lietuviai užsienyje (2010-01-01 – 2010-03-30).

www.delfi.lt > Dienos naujienos > Lietuviai svetur (2010-01-01 – 2010-03-30).

www.lrytas.lt > Emigrantai (2010-01-01 – 2010-03-30).

Edita Karaliūtė

LITHUANIANS ABROAD: EMIGRATION IN TODAY'S PRESS OF LITHUANIA

The paper aims at revealing how emigration is viewed in four Lithuanian newspapers, with the focus on thematic distribution and the content of the relevant texts, the dominant metaphors of emigration as well as the typical contexts of the lexeme *lietuvis*. Some differences in theme preference and the highlighting of different aspects of emigration are observed: in [alfa.lt](http://www.alfa.lt) and [lrytas.lt](http://www.lrytas.lt) emigrants are portrayed primarily as a social threat due to their negative impact on the job market and

criminal behaviour, while [bernardinai.lt](http://www.bernardinai.lt) and [delfi.lt](http://www.delfi.lt) focus on the activities of Lithuanian communities and their wish to preserve national identity. The lexeme *lietuvis* is more frequently used in the plural form (*lietuviai*), usually encountered in positive or neutral contexts, while the singular form is typically associated with the negative. The intensity of today's emigration is revealed through the metaphor of a powerful tidal force, threatening and difficult to control.

Diasporos istorija ir kultūra

Kristina ŪSAITĖ

Raktas į lietuviybės tęstinumą išeivijoje: diskusijos Kanados lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“ XX a. 7 dešimtmetyje

Rūpinimasis lietuviybės išlaikymu emigracijoje gyvenančiuosius ragina nuolat galvoti apie lietuvių istorijos ir kultūros pamokas jaunajai kartai. Emigracijoje ši problema aštresnė, nes jaunųjų atotrūkis nuo vyresniųjų yra matuojamas bendruomenės nutautėjimo ir išnykimo kaina. Klausimai *kas aš esu, kodėl toks esu ir kodėl man reikia tokiam būti* tampa pagrindiniu kartų nesutarimų, konfliktų ir ginčų objektu.

Šiame straipsnyje kiek smulkiau nagrinėsime po Antrojo pasaulinio karo Kanadoje įsikūrusių lietuvių galvojimus apie kartų santykius. Pagrindiniu aspektu pasirinktos diskusijos apie savosios bendrijos, jaunimo lietuviškumo išsaugojimo ateitį. Ką anuomet reiškė būti lietuviu? Kalbėti lietuviškai ir šlietis prie kolektyvinio sentimentu bei bendros atminties? Vienaip tai suprato vyresnieji, kitaip – jaunoji karta. Skirtingų bangų ir kartų lietuvių emigrantų tapatumai – nevienodi, suformuoti įvairių aplinkybių ir patirčių. Šių bangų atstovai gali būti tokie nepanašūs, kad jie sunkiai randa būdų bendrauti ir bendradarbiauti. Kaip pastebi sociologas

Vytis Čiubrinskas, emigrantus, pabėgėlius, deportuotuosius ir kitus persikėlusius asmenis ar grupes sieja ne tik socialinė atmintis apie „namų šalį“ (angl. – *homeland*), bet ir tautinis paveldas, kurio fragmentus jie neišvengiamai transplantuoja (perkelia) į naujas aplinkas. Faktinė ištikimybė bendros kilmės vietoms (namų šalims arba tėvynėms) ir bendros praeities idėjoms gali virsti galiniais bendrystės ištekliais ir tarnauti kaip esminis etninės tapatybės pagrindas. Tačiau ši „ištikimybė“ gali funkcionuoti ir kaip įtraukimo, ir kaip atstūmimo strategija: „ši dimensija, net ir galėdama tapti kurios nors grupės vidinės tapatybės kertiniu akmeniu ir jai suprantama savastimi, kartu laisvai gali būti užginčyta kitos grupės, nors abi etniniu požiūriu būtų tos pačios kilmės“¹.

Bandant suvokti, kodėl tarp skirtingų emigracijos bangų lietuvių kilo nesusipratimų, į emigraciją ir su ja susijusius reiškinius verta žvelgti kaip į fenomeną. Sociologų manymu, pirmoji emigracijos karta emigracinę būseną išgyvena intensyviausiai. Tai savotiška egzilio karta. Kitoms emigracijos kar-

toms būdinga integracija į naująją aplinką, asimiliacija. Daugeliu atvejų, augant antrajai imigrantų kartai, asimiliacijos procesas užsibaigia. Pritartume Leonido Donskio nuomonei, kad tapatybė yra pirmiausia *sąmoninga veikla*, o ne vien jausena; *tai identifikavimasis su tuo, kas mums yra egzistenciškai svarbu*². Ypač skausmingai šis klausimas svarstomas ten, kur kovojama dėl išlikimo – egzilyje. Pastarąsias mintis bandysime atskleisti pasitelkę teksto analizės metodą. Pagrindinis mūsų temos šaltinis – Toronte, Misisaugoje nuo 1949 metų Kanados lietuvių katalikų draugijos „Žiburiai“ leistas tautinės krypties savaitraštis „Tėviškės žiburiai“. Darbo chronologiją apsibrėšime 1960–1970 metais, kai apie lietuviybės išsaugojimą, kartų santykius lietuvių išeivijoje buvo galvojama ir kalbama intensyviausiai.

Kaip išlikti lietuviu ir nepasiklysti lietuviškų organizacijų miške?

Sklaidydami Kanados lietuvių savaitraščio „Tėviškės žiburiai“ puslapius galime geriau užčiuopti lietuviškojo bendruomeninio gyvenimo pulsą. Šis laikraštis buvo erdvė, talpinusi begalę įvairiausios informacijos iš lietuviškojo gyvenimo Kanadoje ir kitų kraštų lietuvių kolonijų. „Tėviškės žiburiuose“ nuolat virė audringos diskusijos aktualiomis to meto temomis. Disputai lietuviybės išsaugojimo tarp jaunimo tema įgijo pagreitį po 1961 m. lapkričio 30 d. numeryje pasirodžiusio Jono Karkos straipsnio „Jaunimas neturi užuovėjos. Išgėrimai, parengimai ir jaunimas“. Jame autorius išdėstė kritišką požiūrį į jau veikiančias jaunimo organizacijas Toronte – ateitininkus, skautus, sporto klubus, studentų sąjungą: „[...] kaip gyvenimo praktika rodo, jų veikimas silpnas, visų Toronto jaunuolių jie neapima, nebeįtraukia į lietu-

višką veiklą ir neduoda jiems progos visiems susitikti ir pabūti lietuviškoj aplinkumoj“³. Po minėto straipsnio „Tėviškės žiburių“ redakcija kvietė skaitytojus viešai pasisakyti jaunimo organizuotumo ir užimtumo klausimu. Diskusijų būta gausių ir įvairių – pasisakė tiek vyresniosios, tiek jaunesniosios kartos atstovai, nors iniciatoriais vis dėlto laikytini vyresnieji. Antai slapyvardžiu Bima pasirašiusysis teigė, kad nūdienos jaunimas „yra be iniciatyvos, išglebęs“, todėl „jau pats laikas būtų mūsų jaunimui parodyt daugiau iniciatyvos, susiorganizuot klubus, jaunimo centrus ar kitokias organizacijas, kokios jie nori, arba gyviau pajudėt tose pačiose, kurias dabar turi“⁴. Greta raginimo išsakytas ir patarimas vyresniesiems, norint išvengti klaidų besirūpinant jaunimo veikla: „Mums gi vyresniems laikas įsidėmėt, kad turim skaitytis su jaunimu kaip su savarankiškais žmonėmis. Gali būti mūsų norai ar intencijos ir pačios gražiausios, kilniausios; nei pasipiktinimu nei pamokslais jaunimui jų neįpiršim. [...] Jei mes norim padaryt kokią įtaką, turėtume tai padaryt labai diplomatiškai. Mes turim taip susitvarkyt, kad visa iniciatyva eitų iš paties jaunimo arba atrodytų, kad eina iš paties jaunimo. Jaunimas visuomet turi oficialius ar neoficialius vadus, iniciatorius, paprastai kiek vyresnio amžiaus. Mes turim privačiai prieit prie vadų ir jiems asmeniškai stengtis perduot savo pageidavimus, savo nuomones, o tie jau perduos jaunesniems už save. Šių vyresniųjų tarpe (20 m. ar daugiau) yra labai gražaus, sąmoningo lietuviško jaunimo“⁵.

Minėtam pasisakymui antrino Londono (Ontarijuje) visuomenininkas E. Daniliūnas. Jo nuomone, jaunimo klausimas turįs tapti visuotinio dėmesio centru greta Lietuvos laisvinimo bylos darbų: problema turėtų būti sprendžiama bendradarbiaujant su Pasaulio lietuvių bendruomene, suderinant veiklą tarp Kanados ir JAV lietuvių bendruomenių. Tam siūlyta rengti bendrus studentų suvažiavimus, jaunimo dienas krašte ir abiem

kraštams kartu, etc. E. Daniliūnas išsamiai išdėstė ir pagrindines šios problemos kliūtis, trukdančias jai prasiveržti į platesnius horizontus: „Pirma jų – kai kurių mūsų autoritetų neužtenkamas dėmesys šiam klausimui. Antra – PLB konsolidacijos stoka. Kanadoje mes ją turime tinkamoje aukštumoje. Trečia – baimė. Ketvirta – stipraus užnugario stoka“⁶. Jis pasiūlė ir savitą „receptą“ – projektą, kaip šią situaciją išspręsti – Bendruomenės krašto valdybai Toronte ar Hamiltone sukviesti jaunimo entuziastus ir drauge su jais aptarti jaunimo klausimus, jaunimo dienos reikalą bei pasikeisti mintimis tarp jaunesniosios ir vyresniosios kartos. Pažymėtina ir būtina susirinkimo sąlyga – kiekviena apylinkė turėtų būti atstovaujama dviejų kartų⁷. Susirinkimo metu, pasak idėjos autoriaus, turėtų būti įsteigta nuolatinė organizacija, talkinanti Bendruomenei jaunimo srities darbe. Ši organizacija veiktų prie Krašto valdybos ir turėtų vyresniosios ir jaunesniosios kartos sekcijas. Tai būtina sąlyga siekiant išvengti paralelizmo įvairiose bendruomeninėse srityse. Tokios organizacijos esmė – savo darbo srityje turėti „[...] tik vieną klausimą – jaunimo darbą, nebūtų apkrauta įprastais minėjimais ir kt. panašiu darbu, surinktų jaunimo bičiulius entuziastus į pastovią organizaciją, palengvintų Kr. V-bos ir apylinkių darbą, išplėstų reikiamą propagandą visose apylinkėse“⁸.

Lietuviškų organizacijų gausa, jų veiklos daugialypiškumas ir persidengimas neretai buvo iškeliama į pirmą planą „Tėviškės žiburiuose“ pasisakiusiųjų tekstuose. Antai viename iš savo vedamųjų straipsnių kriptonimu pasirašęs A. R. pažymėjo, kad „[...] Amerikoje atsirado tiek daug lietuviškų organizacijų, kad tiesiog esame tame miške pasiklydę. Iš vienos pusės gausios organizacijos pradėjo trūkti narių, o ypač vadovų. Iš kitos pusės, nežiūrint visko, didelis lietuvių skaičius tebėra nuošalyje nuo bet kokio organizacinio judėjimo“⁹. Svarstydamas motyvus, kodėl jaunimas lieka bendruomeninio gyvenimo

paraštėje, Kanados lietuvių bendruomenės pirmininkas dr. Petras Lukoševičius pažymėjo, jog dauguma emigracijoje sukurtų ar kurtų organizacijų buvo pritaikytos vyresniajai kartai, iš Lietuvos atvykusiems ir ten gal jau subrendusiems asmenims. Besirūpinama organizacijų tęstinumu vyresnioji karta esą pamiršo „tuos, kurie vaikais dar būdami atvažiavo į šį kraštą. Organizaciniai mūsų posėdžiai dažnai buvo remiami tuo, kas buvo, ir labai mažai buvo skiriama vietos tam, kas bus. Gal vienintelė skautų organizacija per vargus ir kančią, daugiausia pačių jaunųjų jėgomis, išsilaikė ir gyvuoja beveik visose kolonijose. Pasikeitimas gyvenimo sąlygų ir nauja aplinka gal perilgai paliko mūsų jaunuosius vienus ir savo valiai. Jie gal pasijuto atstumti ir nesuprasti – niekam nereikalingi. Gal tas juose šiandien jau subrendusiuose pasiliko. Tokiu būdu ryšys, nutrūkęs vaikystėje, jau beveik neįmanoma sumegzti šiandien.“¹⁰

Apie jaunimą, jo nutautimą, dvigubą tapatybę rašė ir ilgametis „Tėviškės žiburių“ redaktorius kunigas Pranas Gaida-Gaidamavičius. Pasak jo, didesnė jaunimo dalis Kanadoje yra „labai tyli ir net apmirusi lietuviškumo atžvilgiu. Daugis tebesirungia savo viduje tarp gyvenamojo krašto ir lietuviškosios kultūros. Juose dar nenusistovėjęs bei dar neišryškėjęs dvasinės priklausomybės jausmas. Jie dar nežino kur priklausyti – gyvenamajam kraštui ar Lietuvai? Tokia rungtis jaunose širdyse dažnai yra labai sunki. Svarstyklės labai stipriai svyra Lietuvos nenaudai, nes mylėti Lietuvą iš tolo galbūt lengva poetams, bet sunku realistams. Lietuvis jaunuolis išeivijoje mato tik lietuviybės fragmentus, tikrai vyresniųjų atsineštus trupinius ir, palyginti, ne perdauginusiai praturtintus išeivijos kūrybinių jėgų. Tuo tarpu vietinė kultūra – europinė ar amerikinė – imponuoja savo platumu ir didumu. Ji sklinda visais kanalais ir liete užlieja čia augančius savo tėkme. Lietuviškoji gi kultūra laikosi uždara savo šeimos ir, palyginti, siauros aplinkos ribose. Ji neprasiveržia iki

universitetų programų ir kitų platesnių gyvenimo sričių, Lietuvos vardo iškyla tik retais atvejais, ir tai dar iškreipta prasme. Todėl lietuviškoji kultūra čiagimiui jaunuoliui atrodo menka ir skurdi. Ji nelabai težadina jo apsisprendimą lietuviškąja linkme. Tokioje būklėje gyvena dabar lietuviškasis jaunimas, kurį tikrai dar jaunimu galime vadinti.¹¹ Todėl, anot kun. P. Gaidos, toks jaunimo tapatumo dualumas sąlygojo jo neapsisprendimą ir neorganizuotumą. Apie tai kalbama kitame kunigo parengtame „Tėviškės žiburių“ vedamajame. Čia jis išsako mintį, jog esti ne tik sunkumų įjungti į bendruomeninę veiklą jaunimą, atėjusį iš lietuviškų organizacijų. Kur kas didesnė problema iškyla su tuo jaunimu, kuris visiškai nutolęs nuo bendruomeninės veiklos, nedalyvauja jokioje lietuviškoje organizacijoje. Didžioji dalis tokio jaunimo į bendruomeninį gyvenimą neįsitraukia, o tie, kurie bando ateiti, neretai pasijunta tokie svetimi, kad nepajėgia pritapti. Svarstydamas jaunimo tapatumo ir organizuotumo klausimus, jis siūlo ieškoti būdų telkti jaunimą į organizacijas nuo pat mažens, nes tai lengviausias ir sėkmingiausias kelias. O kolonijose, kur nėra ateitininkų ir skautų organizacijų bei yra jaunimo, nedalyvaujančio minėtų organizacijų veikloje ar nesuderinančių savo interesų su jomis, **„reikėtų klubinio pobūdžio vienetų, kur jis galėtų telktis pagal gyvenamojo krašto išorines normas [sakinys paryškintas originaliame tekste – K. Ū.]**. Tokie lietuvių jaunimo klubai galėtų ne tik telkti jaunuolius, ugdyti jų sąmonę, bet ir būti tiltu, vedančiu į platesnį bendruomeninį lietuvių gyvenimą. Visai neorganizuoto lietuvių jaunimo yra dar gana daug. Jis į mūsų bendruomenę neateis, jeigu pirmiau nedalyvaus savojoje jaunųjų bendruomenėje. Vienur kitur tokių klubų jau yra. Vertėtų tą reikalą giliau pagvildinti ir galbūt bandyti nutiesti kelius šia linkme.“¹² Septintojo dešimtmečio pradžioje prasidėjusios diskusijos lietuvių jaunimo tautinio tapatumo išsaugojimo tema

„Tėviškės žiburiuose“ tęsėsi ir toliau: svarstyta jau veikiančios jaunimo organizacijos, jų veiklos organizavimo privalumai ir trūkumai, minėtų organizacijų veiklos pritaikymas jaunosios kartos poreikiams.

„Jaunimo skaldymas“ ir parankaus jaunimo organizacijos modelio paieškos

Aptariamuoju laikotarpiu, greta jau minėtos temos, Kanados lietuvių savaitraščio „Tėviškės žiburiai“ puslapiu mirgėjo antraštėmis, kvietusiomis diskutuoti jaunimo organizavimo(-si) formų tema. Dešimtmečio pabaigoje visuomenėje pasigirdo nuomonių ir svarstybų, kuri organizacija geriausiai atitinka jaunimo poreikius – ateitininkai ar skautai? Baimintasi ir dėl to, kad kuriama viena organizacija, apimanti visą jaunimą, nepajėgs išspręsti visų jaunimo organizuotumo ir veiklos užimtumo problemų¹³. Vyresnieji teigė, kad svarbu ne pats organizacijos pobūdis, o tai, kaip ši organizacija sukurta, kokie žmonės jai vadovauja. Jų manymu, jaunimas visuomet turįs teisę spręsti, kurią organizaciją pasirinkti, t. y. tą, kuri labiau atliepia jo polinkius ir sugebėjimus. Antai kun. P. Gaida rašė: **„Visuomeninė organizacija yra iš esmės asmenų telkinys, turįs savo sielą, tą nematomą dvasinį variklį, kuris savo idealine energija gaivina visą organizmą. Organizacija tampa negyva mašinerija, kai netenka savo sielos, savo idealo, savo ugnies ir jos nešėjų**. Tada ji sukasi, kelia triukšmą, bet tuščiai. O tokių žmogiškųjų mašinerijų yra dabar – lietuviškoje ir nelietuviškoje veikloje. Jau neviena organizacija yra tapusi negyvu mechanizmu, besisukančiu tikrai iš inercijos. **Organizacijos sumechanėjimas bei nudvasėjimas prasideda kasmet, kai iš jos gretų išnyksta asmuo, įkvepiąs visą žmones telkiantį organizmą. Tada visi pajunta, kad nebėra užtvankos, kurios vanduo gaivino išsišakojusių organizacinį medį.**“¹⁴

Kiek kitokios nuomonės nei Pranas Gaida laikėsi Vaiva Vėbraitė, iškėlusį jaunimo federacijos idėją. Jos manymu, iš esmės or-

ganizacijų gausa nėra laikytina blogu dalyku: „[...] „genys margas, pasaulis dar margsnis“. Jame užtenka vietos ne tik ateitininkams ir skautams, bet ir įvairioms kitoms organizacijoms. Tačiau lietuviai turi ir visiems bendrų reikalų, pavyzdžiui, kovą už tautos laisvę. Čia viso mūsų jaunimo suderintos pastangos galėtų padaryt daugiau negu ateitininkų ir skautų jėgos. Todėl atrodo, kad būtų naudinga įvairioms lietuvių organizacijoms bei pavieniams asmenims palaikyti ryšį ir visos tautos bendrus reikalus spręsti sutelktomis jėgomis. [...] Tokia federacija anaip tol nereikštų „uniforminės“, iš viršaus primestos vienos organizacijos, bet būtų organizuota tribūna, iš kurios visas lietuviškas jaunimas galėtų prabilti bendrais tautos klausimais.“ V. Vėbraitė kalbėjo ir apie tokio organizacinio darinio privalumus: tokia federacija ištis apimtų daugiau lietuviško jaunimo (o ne tik ateitininkus ir skautus) ir pasitarnautų kultūrine prasme: „ji nepanaikintų įvairumo, kuriuo pagrįstas pasaulio grožis, bet suburtų viso jaunimo jėgas bendrai tautos akcijai. Kartkartėmis susitikimas ir bendri veiksmai įvairių jaunimo organizacijų ugdytų jaunimo tarpe visuotinio lietuviško solidarumo jausmą, toleranciją kiek kitokio atspalvio organizacijų atžvilgiu“¹⁵.

V. Vėbraitės poziciją palaikė ir bendros, be ideologinio atspalvio, laisvos demokratijos principu sukurtos jaunimo organizacijos klausimu pasisakęs J. Karpis: „reiktų įsisąmoninti, kad didžiųjų dabartine jaunimo visuomenine veikla nepatrauksime tos organizuotos jaunuomenės. Pasyvumas ir laukimas nėra konstruktyvios apraiškos, o išėivijoje net žalingos lietuviškumo ateičiai. [...] Tik laisvu, savanorišku ir demokratiu keliu viso lietuviško jaunimo subūrimas į vienybę, be srovinės spalvos visuomeninę veiklą būtų palaima. Teoriškai imant, atrodo, kad tai nebūtų sunku tai padaryti. Užtektų įsteigti organizaciją, kuri apimtų visą lietuvių jaunimo dvasinį ir visuomeninį auklėjimą.

Ši organizacija galėtų turėti literatūros, meno, scenos mėgėjų, krašto pažinimo ir kitus būrelius, kultūrinio ir visuomeninio veikimo sekcijas. Toks jaunimo visuomeninis auklėjimas patenkintų įvairaus amžiaus jaunuolių polinkius, sugebėjimus, išryškintų talentus, ugdytų dvasinius išteklius, stiprintų lietuvišką sąmoningumą, pratintų bendram veikimui ir paruoštų visą jaunimą vieningai suaugusiųjų visuomenei veiklai. Tik šitokia organizacija galėtų jungti visų ir visokių ideologinių ir religinių įsitikinimų šeimų atžalyną bendrai veiklai ir bendriems siekimams. Tai būtų organizacija, kurioje jaunimas galėtų pasilikti iki subrendimo. Šitos organizacijos vadovybė turėtų pilną teisę atstovauti visam lietuviškam jaunimui. Labai svarbu, kad tokios organizacijos veikla nesikryžiuotų su kitų organizacijų siekais ir tuo būdu išvengtų nepageidautinos trinties. Tuo būdu ši organizacija galėtų pasidaryti gyviausia ir judriausia lietuvių bendruomenės dalimi. Šitokioje organizacijoje galėtų išaugti tokie visuomenės veikėjai, kurių taip pasigenda lietuvių bendruomenė visose veikimo srityse.“¹⁶ Greta to, J. Karpis įžvelgė ir egzistencinius pavojus tokiai jaunimo organizacijai: „tačiau praktiškai gal ir nebūtų taip idealu, nes vyresnieji nepajėgs su savo sroviniais įsitikinimais pasilikti nuošaliai. Vyresnieji ir šią organizaciją norėtų panaudoti kaip šachmatų sroviniam žaidimui.“¹⁷

Kalbant apie jaunimo organizacijas neišvengta ir diskusijų apie tai, ko joms trūksta. Pagrindiniai akcentai išliko tie patys: neparengti vadovai, darbo metodai ir asmens ugdymo problemos¹⁸. Kun. G. Kijauskas, dirbęs su jaunimu didesnėse kolonijose, siūlė rasti centrinę veiklos tašką, t. y. koordinuoti veiklą taip, kad būtų galima ruošti parengimus, įtraukiant visas jaunimo organizacijas, ir derinti veiklą taip, kad būtų išvengta parengimų susikirtimo ir dvigubavimo tuo pačiu laiku. Minėjimai, parodos, stovyklos galėtų būti tokie projektai, kur visas jaunimas galėtų kart-

karčiais susiburti ir net kartu reikštis. Taip pat siūlyta pagalvoti ir apie vietinės „lietuvių taikos kuopos“ organizavimą – pvz., darbui stovyklose, sporte, su organizacijomis ir net šeštadieninėse mokyklose. Buvo pabrėžta, kad yra svarbu išlaikyti organizacijų individualumą. Organizacijos turėtų sveikai lenktyniauti, bet kartu turėtų gerbti viena kitą¹⁹.

Kaip atskira ir neorganizuota grupė XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje įvardyti studentai. Antai Pranas Gaida „Tėviškės žiburių“ vedamajame „Vėžys studentuose“ rašė: „Keista yra tai, kad lietuvių jaunimas iki studentų amžiaus gražiai reiškiasi. Dauguma jų dalyvauja ateitininkuose, skautuose, meno sambūriuose, sporto vienetuose. Bet kai pradeda studijuoti universitetuose, gana staigiai viskas dingsta, organizacinė veikla pakrinka, dėmesys lietuviškiems reikalams sumenkėja, o dalis visai atitrūksta nuo lietuvių visuomenės. Tiesa, yra studentų ateitininkų, ir skautų akademikų, ir neolitanų būreliai, bet visi jie sėkme pasigirti negali. O mažiausiai gyvybės rodo bendrinę studentų sąjungą. Studentams trūksta įprastinio dinamizmo, idealistinio tikslo ir vadų. Sakoma, aklas aklą netoli tenvės. Taip ir čia. Laukiama, kad patys studentai susiorganizuotų ir būtų patys sau vadovai. Patirtis betgi aiškiai rodo, kad taip neišeina. Kol neatsiras veiklių vyresnio amžiaus studentų, jaunų daktarų, sugebančių vadovauti, tol mūsų studentai bus palaida masė. Pagal natūralią veiklos liniją jaunučiams vadovauja moksleiviai, pastariesiems – studentai, o šiems akademikai. Stebint esamą būklę, matyti, kad jaunieji akademikai neatlieka savo vaidmens lietuvių visuomenėje. Jų uždavinys būtų – atsistoti studentijos priešakyje ir nepalikti jos kelių triukšmadarių iniciatyvai, kompromituojančiai visus.“²⁰ Po šio straipsnio prasidėjo nauja diskusijų banga, kuri, manytina, susijusi su steigiamos Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos (vienijusios ne jaunimo organizacijas, o pavienius asmenis) idėja ir iš to išplaukiančiais svarstymais.

Į šį straipsnį gana opiai reagavo jaunosios kartos atstovai, „Tėviškės žiburių“ laikraščio puslapiuose viešai išdėstę savo nuoskaudas: „ne kartą, pasijutę vyresniųjų atstumti ar neįvertinti, studentai ir jauni akademikai pradeda žiūrėti į lietuviybę kaip į kokią korporaciją, kuriai vis dėlto noriai priklauso. Dalyvauja, pvz., profesiniuose vyresniųjų suvažiavimuose (net paskaitas skaito), puošia automobilio langą Vyčio ženklu ir tuo didžiuojasi, kaip britas savo mokyklos ar karinio dalinio kaklaraiščiu. Išblėsta tik vyresniųjų skiepyta politinė-militarinė dvasia. Gal tai tik pusė bėdos būtų, bet blogiausia, kad išblėsta pajautimas lietuvių organizacinės veiklos reikalingumo. Kažin ar ne čia glūdi vėžio šaknys: visą jaunosios kartos auklėjimą, visą išeivijos visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą statyti vien tik ant politinio militarizmo polių?“²¹

Svarstytos ir priežastys, kodėl ne visi lietuviai dalyvauja organizacijose. Eugenijus Krikščiūnas pažymėjo, kad nesugebėjimas lietuviškai pasakyti laikytinas bene svarbiausia priežastimi, dėl kurios jaunuoliai nutolsta nuo lietuviybės: „Daugelis jaunuolių, eidami į Kanados stovyklas, per daug pasiduoda aplinkos įtakai, bando prisitaikyti prie šio krašto gyvenimo. Yra ir tokių, kurie buvo organizacijų nariais, bet pritrūko entuziazmo ir pasiaukojimo dirbti – iš jų pasitraukė. Yra jaunuolių, kurie skundžiasi, kad organizacija jam nieko neduoda – tik laiką gaišina. Šitaip galvojęs jaunuolis rodo supratimo stoką – jis nėra tinkamai perpratęs organizacijos prasmės. [...] Nepajėgumas siekti dvasinio brandumo, nenoras išitraukti į rimtą darbą, manytas, kad organizacijos tikslai neatsiejami, irgi sulaiko nuo dalyvavimo lietuviškose jaunimo organizacijose.“²²

Apibendrinant pastebėtina, kad „Tėviškės žiburių“ puslapiuose diskutavusi vyresnioji karta prie bendros nuomonės jaunimo organizavimo(-si) formų tema taip ir nepriėjo: vieni pasisakė už lietuvių jaunimo organizacijų įvairovę ir galimybę jaunuoliams

pasirinkti; kiti iškėlė vienos – bendrinės be ideologinio atspalvio jaunimo organizacijos, suburtos laisvos demokratijos principu, idėją. Tačiau ir viena, ir kita pasisakiusiųjų grupė pritarė minčiai tobulinti jaunimo organizacijų vadovų parengimą ir veiklos organizavimo formas.

Jaunųjų pozicija: nuo „Jaunimo aktualijų“ iki „Jaunimo žiburių“

Ne taip gausiai, bet ganėtinai audringai „Tėviškės žiburių“ puslapiuose diskutavo ir jaunoji Kanados lietuvių karta. 1962 m. lapkritį minėtame savaitraštyje veikiausiai ne be vyresniųjų iniciatyvos atsirado skyrelis „Jaunimo aktualijos“. Jame, reaguodami į vyresniųjų išsakytas mintis, jaunieji drąsiai dėstė savo poziciją, prašė vyresniųjų patarimo ir paramos. Antai Jaunučio slapyvardžiu pasirašęs jaunuolis teigė: „Labai gerai, kad „TŽ“ įvestos Jaunimo aktualijos. Aš perskaičiau ir buvau patenkintas, kad mūsų reikalai gvilde-nami.“²³ Savo pasisakyme Jaunutis įvardijo ir savo kartos skaudulius, jaunimo organizacijų neveiklumą: „Mes augom ir mokėmės svetimame krašte, kur kita kalba ir papročiai, kaip mūsų tėvelių. Mums kartais labai sunku suvokti, kaip mes turime gyventi. Kiekvienas turi mylėti savo kraštą, tautą, iš kurios kilęs. Tačiau, sakysime, kaip man ir kitiems, kurie užaugom ne tarp lietuvių, yra labai sunku su lietuviškumu. Ontario provincijos miestelyje pabaigiau High School – gimnaziją. Ten nebuvo lietuvių. Pernai atvykau į Toronto universitetą. Mano tėveliai patarė man prisidėti prie lietuvių bažnyčios, jaunimo organizacijų. Patarė eiti į lietuvių jaunimo parengimus. Per pirmus metus susipažinau su lietuviais studentais. Bet jie irgi labai silpni savo organizacijose. Pernai buvo keli studentų parengimai. Ten atėjo į vienus šokius tik 6 mergaitės ir gal

20 studentų. Ir tai nebuvo kas veikti, nes visi išsiskirstė grupėmis, vieni į kitus pažvairavo ir nedrįsta net šokti. Perėjau „Varsity“ ir kt. studentų klubų šokius. Ten irgi po kampus matėsi lietuviški veidai. Aš nekaltinu nieko. Tik stoka organizacijos ir artimesnio, dažnesnio susitikimo ir parėmimo iš viršaus. [...]. Labai svarbu, kad vyresnioji karta, tėvai, jaunimą veikloj paremtų, duotų progos pasireikšti. Turime visokio amžiaus lietuviai bendrą darbą dirbti, tuomet nebus nei jaunų nei senų „apkiautusių.“²⁴

Tokių kaip Jaunučio pasisakymų „Tėviškės žiburiuose“ būta ir daugiau. 1963 m. pradžioje „Jaunimo aktualijų“ rubrikoje spausdinta nemažai straipsnių apie jaunimo nutautimo, amoralumo problemas, jaunesniosios ir vyresniosios kartų santykį. Pasisakydavo vyresnieji ir jaunosios kartos atstovai²⁵. Tiek vyresnieji, tiek jaunoji karta sutiko su mintimi, jog Kanados lietuvių organizacijų gausa trukdo veiksmingai veiklai ir dezorientuoja jaunąją kartą. Antai 1965 m. viena jaunimo aktyvistų Giedrė Rinkūnaitė „Jaunimo aktualijose“ pažymėjo, kad lietuviai Kanadoje yra ne tik įsteigę pernelyg daug organizacijų; dar blogiau, kad jos susiskaldžiusios: „Toronte yra 62 organizacijos. Ar tiek daug organizacijų iš tikrųjų reikia? Ar nebūtų geriau padaryti 10 tikrai stiprių organizacijų vietoje 62 silpnų? Žinoma, galima sakyti, kad kiekviena organizacija turi skirtingus tikslus, ideologijas ir t. t. ir kad įvairumas reikalingas. Bet ar jaunimas (čia gimęs ir užaugęs) tikrai supranta, ką tos 62 organizacijos reiškia? Ne! Jaunimas net nežino, kad jų tiek daug yra. Jeigu paklaustumėt jaunuolio studento, kas yra VLIKas arba Lietuvių Bendruomenė, jis neturėtų atsakymo“²⁶. Taip pat jaunimas atkreipė dėmesį į organizacijų gebėjimo juos sudominti trūkumą. Pažymėta, jog jiems visiškai buvo nežinomos ir neimponavo organizacijos su politiniais tikslais. Svarbiu veiksniu jaunimo organizuotumui įvardyta korektiška tėvų laikysena: „Lietuvio vaiko veiklumas

visuomenėje turi prasidėti nuo mažų dienų. Per dažnai tėvai numoja ranka ir galvoja, kad vaikas gali palaukti, o vėliau pats vienas stoti į organizaciją. Čia yra didžiausia klaida. Vaikas vėliau vienas neapsispręs kur eiti. Jis turi užaugti organizacijoje, turi priprasti prie jos formų. Pvz. Šiandien matome daug lietuviško jaunimo, kuris norėtų priklausyti prie ideologinių organizacijų, bet jaunuolis(-ė) galvoja, kad jau pervėlu pritapti. Taigi, jis pasimeta ir žiūri į lietuvišką veiklą kaip stebėtojas, o ne dalyvis. Reiškia tėvai turėtų jausti pareigą raginti jaunuolį į veiklą.²⁷

Po minėto G. Rinkūnaitės pasisakymo „Tėviškės žiburiai“ išspausdino kritišką vyresniosios kartos atstovo V. Ignaičio nuomonę „Jaunimas ir lietuviybės išlaikymas“²⁸, kuria jis polemizavo su išsakytomis jaunosios kartos mintimis. Greta ne itin konstruktyvia kritika persmėlko teksto laikraščio redaktoriaus kun. Pranas Gaida, įdėjęs G. Rinkūnaitę ir kitus jaunuosius pateisinantį komentarą²⁹, sukėlė tikrą nuomonių liūtį. Dar labiau ji suaktyvėjo³⁰ po „Tėviškės žiburių“ „Jaunimo aktualijų“ skiltyje išspausdinto E. Tekučio rašinio „Ko mes jaunieji siekiame?“. Rašinys buvo skaitytas anglų kalba Monrealio lietuvių studentų būrelyje. Jame autorius apžvelgė dvidešimties metų emigracijoje veikusių organizacijų laikotarpį, išryškino vyresniosios ir jaunosios kartų organizacijų skirtumus ir drąsiai išsakė mintį, kad daugiausia nerimo tarp jaunimo organizacijų kelia jų narių apatija. Pasak jo, visi kartų nesusikalbėjimai vyksta dėl skirtingo jų organizacijų tikslų suvokimo ir jų veiklos pobūdžio. Pirmosios organizacijos bendruomenėje atsirado iš būtinybės, ieškant bendrumo svetimoje aplinkoje, bandant susikurti sau „mažutę Lietuvą“, norint jaustis reikalingam ir iškeliant tėvynės išlaisvinimo motyvą, o atsiradus naujai kartai šis socialinio vieneto poreikis tapo nebe toks svarbus: „jaunimas pamatė, kad jie gali būti priimti ir kitų – ne savųjų. Jie pastebėjo, kad jų perimtas kraštas nėra svetimas,

kad jie gali susidraugauti su kitais įvairiausių tautybių vaikais. Be to, atsirado noras trauktis nuo geto pobūdžio bendruomenės. Žmonės išsisklaidė, ir kaimynais tapo jau nebe lietuviai. **Tokiu būdu naujosios kartos padėtis pasidarė visai priešinga – jų pagrindinis socialinis ištikimumas kryo į draugus anglus, o lietuviškasis jų tėvų socialinis vienetasis pasidarė mažiau suprantamas.**“³¹ Tuo pat metu, pasak E. Tekučio, išryškėjo ir esminis kartų organizacijų skirtumas, sąlygojęs ir jų nesutarimus: „senosios organizacijos neišmirė, bet kažkaip tapo anemiškom. Viskas buvo vis dažniau daroma iš įpročio, o ne su tikslu. Senesnioji karta negalėjo suprasti šio energijos dingimo jaunime ir bandė dar viską stumti pirmyn. Tokiu būdu ir atsirado ši problema. **Iš vienos pusės mes turime savo tėvus ir vyresniusius tvirtinančius, jog „reikia veiklą išlaikyti“, o kitos – mūsų galvas kvaršina klausimas „Kodėl?“** Įprastinių atsakų mums nepakanka. „Reikia lietuviybę išlaikyti“ gali mumyse išsaukti kaltės jausmą, bet tai klausimo dar neišaiškina. **Mūsų daugumai „Lietuva“ yra tik žodis – žodis su įvairiausiais jausmų atspalviais, bet vis tiek – tik žodis.** Tačiau ir negalėdami gauti atsako iš vyresniųjų, mes vistiek jį turime susirasti. Kitaip būtume panašūs žmogui, kuris eina begaliniu plentu, nežinodamas kur ir kodėl jis eina. Kai tik jis pavargs, atsisis ir nebeis.“³²

Diskusijos jaunimą kamuojančiais klausimais spaudos puslapiuose tęsėsi ir toliau. Antai Vida Tamulaitytė rašė apie neaiškumus tautybės sampratoje, dvigubą tapatybę ir bendravimo lietuviškoje aplinkoje problemas. „Mano supratimu, tautybės sąvoka aiškintina, ypač priaugančiam jaunimui, de minimis elementais, kurie susidaro istorijos būvyje, o giminystės ryšiu. [...] Vaikui tinkamai suvokus tautybės sampratą, jo sąmonė atsipalaiduotų nuo kankinančio klausimo, kodėl jis yra lietuvis ir kodėl juo turi būti. Tautybės sąvokos vienoks ar kitoks išsiaiš-

kinimas mūsų problemos dar neišsprendžia. [...] Nes mes neturime sudarę tokios sintezės, kuria vadovaujantis būtų galima šalia lietuviškos tautybės prisiimti, sakysim, dar ir kanadietiškąją ar amerikietiškąją. Tiesa, yra manančių, kad toks derinys yra galimas. Jaunuoliui betgi atrodo, kad tai tik frazė, nes gyvenimo praktika yra parodžiusi, jog trečioji ar ketvirtoji tremties karta jau galutinai įsilieja svetimom kultūron, nepalikdama savo tautinės kultūros pėdsakų. Lieka neišku, kaip galima tuo pačiu metu būti dviejų tautybių žmogumi.³³

Netylant jaunimo balsams 1968 m. spalio 24-ąją „Tėviškės žiburių“ skaitytojus sveikino naujas mėnesinis skyrelis jaunimui „Jaunimo žiburiai“³⁴. Jame toliau diskutuota jaunimo organizavimo(-si) aktualijomis³⁵. Antai kriptonomu V. B. pasirašytame straipsnyje pažymėta, kad jaunimo pasireiškimas politiniame gyvenime neatsietinas nuo lietuviško sąmoningumo: „tik iš aiškiai už lietuviybę apsisprendusio jaunuolio mes galime tikėtis tikrai vertingo darbo tiek lietuviškoje politinėje, tiek kultūrinėje srityje“³⁶. Kitu jaunimui sunkiau suvokiamu ir organizacinei veiklai trukdančiu veiksniu įvardytas pernelyg didelis lietuviškų partijų savitarpio nesutarimas, dėl kurio „jaunimas, stokodamas apskritai įžvalgos į demokratinių jėgų rungtyniavimo reikalingumą ir svarbą, jaučiasi visai atstumtas, kai tas rungtyniavimas pasireiškia savo kraštutinėmis ir todėl ne taip jau pozityviomis formomis“³⁷. Straipsnio autorius pastebėjo, kad daugelis jaunuolių savo neišsijungimą į lietuvišką politinę veiklą, ir gal apskritai į lietuvišką gyvenimą, motyvavo „politinių“ ginčų buvimu, „nors reikia pasakyti, kad daliai tai buvo tik patogus pasiteisinimas, nes dauguma nėra susipažinusi nei su tomis partijomis, nei su tais ginčais. Net ir jaunime, kurį mes galėtume pavadinti susipratusiu, išaugo nuomonė,

kad jis geriausiai gali reikštis nesijungdamas į politines partijas, nes tik taip jis tegali išlaikyti savo svorį ir nepriklausomumą.“³⁸

Vietoj išvadų, arba kuo baigėsi diskusijos

Perkopus į XX a. aštuntąjį dešimtmetį diskusijos jaunimo klausimu vis dar vyko, tik jau nebe taip aktyviai. Kaip ir ankstesniais metais, daugiausia pasisakymų būta „Jaunimo žiburių“ skyrelyje. Jaunimas aktyviai gynė savo interesus ir deklaravo, kad pagrindinis jaunimo uždavinys yra kultūrinis ir tik paskui politinis. Greta to jis ragino nepamiršti, jog svarbu „būti ne tik geru tautiečiu – lietuviu, bet ir geru gyvenamojo krašto piliečiu“³⁹.

Vėliau, po 1972 m. įsteigtos Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos, „Tėviškės žiburių“ skyrelio „Jaunimo žiburiai“ puslapiuose vyravo jaunimo priklausymo bendruomenei klausimas⁴⁰. Vyresnieji išreiškė baimę, kad atsisakyęs nuo bendruomenės jaunimas pasuks priešinga kryptimi, nesugebės pats vienas koordinuoti savo veiklos. Taip pat diskutuota naujos įsikūrusios PLJS veiklos veiksmingumo klausimais⁴¹, PLJS funkcijų pasidalijimo su Lietuvių studentų sąjunga tema⁴².

Nauja, tik ne tokia gausi, diskusijų apie jaunimo lietuviškumo išsaugojimą banga vyko XX a. devintąjį dešimtmetį. Jos iniciatorės – Gabija Juozapavičiūtė-Petrauskienė⁴³, Aurelija Balašaitienė⁴⁴, Rita Rudaitytė⁴⁵, B. Mažeikienė⁴⁶, Rasa Kurienė⁴⁷, Dainora Juozapavičiūtė⁴⁸ ir Laima Beržinytė⁴⁹ – „Tėviškės žiburių“ puslapiuose svarsčiusios jaunimo apatiškumo, komunikacijos su tėvais ir jaunimo veiklos organizuotumo trūkumus bei teikusios siūlymų, kaip išsaugoti lietuviškumą jaunojoje kartoje.

Nuorodos

1. V. Čiubrinskas, Transnacionalinis identitetas ir paveldas: lietuviškumas diasporoje, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2005, nr. 2, p. 41. Straipsnio autorius šią išvargą padaro remdamasis John Bodnar studija *The Transplanted. A History of Immigrants in Urban America*, Bloomington: Indiana University Press, 1987.
2. L. Donskis, Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškus tapatybės diskursus, *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2006, nr. 2, p. 71.
3. J. Karka, Jaunimas neturi užuovėjos. Išgėrimai, parengimai ir jaunimas. *Tėviškės žiburiai*, 1961 11 30, nr. 48 (620), p. 3.
4. Bima, „Seniai“ ir jaunimas, *Tėviškės žiburiai*, 1962 01 04, nr. 1 (625), p. 3.
5. Ten pat.
6. E. Daniliūnas, Tegul upeliai Nemunu išsilieja, *Tėviškės žiburiai*, 1962 06 07, nr. 23 (647), p. 3.
7. Ten pat.
8. Ten pat, p. 9.
9. A. R. Vaikų kongresai, *Tėviškės žiburiai*, 1962 06 28, nr. 26 (650), p. 1.
10. Dr. P. Lukoševičius, Opi išeivijos problema, kuri negėsta, *Tėviškės žiburiai*, 1965 04 29, nr. 17 (796), p. 6.
11. Pr. G. Jaunimas bendruomenėje, *Tėviškės žiburiai*, 1964 10 01, nr. 40 (767), p. 1.
12. Pr. G. Jaunimas ateina, *Tėviškės žiburiai*, 1965 11 18, nr. 46 (825), p. 1.
13. Pr. G. Skaldomas jaunimas? *Tėviškės žiburiai*, 1969 10 09, nr. 41 (1028), p. 1.
14. Pr. G. Organizacijos siela, *Tėviškės žiburiai*, 1969 09 25, nr. 39 (1026), p. 1.
15. V. Vėbraitė, Jaunimo organizacijos, *Tėviškės žiburiai*, 1969 10 30, nr. 44 (1031), p. 7.
16. J. Karpis, Jaunimo organizacijų klausimu, *Tėviškės žiburiai*, 1970 02 05, nr. 6 (1045), p. 3.
17. Ten pat, p. 7.
18. A. Volungytė, Ko trūksta organizacijoms? *Tėviškės žiburiai*, 1970 03 12, nr. 11 (1050), p. 5.
19. D. Z. Jaunimo organizacijų atstovų pasitarimas Montrealyje, *Tėviškės žiburiai*, 1966 03 03, nr. 9 (840), p. 5.
20. Pr. G. Vėžys studentuose, *Tėviškės žiburiai*, 1970 01 29, nr. 5 (1044), p. 1.
21. V. P. Zubas, Studentai, vėžys ir mes, *Tėviškės žiburiai*, 1970 04 02, nr. 14 (1053), p. 3.
22. E. Krikščiūnas, Kodėl ne visi dalyvauja organizacijose? *Tėviškės žiburiai*, 1970 12 10, nr. 50 (1089), p. 5.
23. Jaunutis, Ar mes kalti? *Tėviškės žiburiai*, 1962 11 29, nr. 48 (672), p. 3.
24. Ten pat.
25. Mixed-up, Aš klausiu: Kur mūsų vieta? *Tėviškės žiburiai*, 1963 02 07, nr. 6 (682), p. 3; Susirūpinęs senis, Aš kaltinu jaunimą: nesimoko, nesimeldžia, nedirba, *ten pat*; R. Medelis, Tolsta jaunimas, tolsta ir senimas, *Tėviškės žiburiai*, 1963 02 28, nr. 9 (685), p. 2; V. Matis, Atsakymas abiem: Mielas „Susirūpinęs Seni“ ir „Mixed-Up“, *Tėviškės žiburiai*, 1963 03 14, nr. 11 (687), p. 3; Laiškai „Mixed-Up“ jaunuoliams, *ten pat*; V. P. Kaltinate jaunimą? Senimas neremia jaunimo, *ten pat*; V. L., Jaunimas svarsto. Debesis virš mūsų galvos, *ten pat*; B. Kaltinu, kaltinu, kaltinu... *Tėviškės žiburiai*, 1963 04 18, nr. 16 (692), p. 3; Studentas, Vyresnieji kviečia: „Išgerk vieną stiklėlį!“, *ten pat*; V. L., Debesys virš mūsų galvų. II. Kontrolės bokštai ir švyturiai, *ten pat*; Stebėtoja S., Nemeskim akmens į jaunimą! *Tėviškės žiburiai*, 1963 10 31, nr. 44 (719), p. 3; Buvęs jaunas, Laikai pasikeitė – problemos liko tos pačios, *ten pat*; V. L., Mūsų tėvai. Kas jie tokie? *ten pat*.
26. G. Rinkūnaitė, Lietuviškos organizacijos ir jaunimas, *Tėviškės žiburiai*, 1965 01 07, nr. 1 (780), p. 3. Šis pasisakymas išdėstytas Kanaados LB Krašto tarybos surengtame simpoziume „Jaunoji karta ir lietuviybės išlaikymas“, vykusiam 1964 m. lapkričio 28–29 dienomis Delhi, Ontarijuje.

27. *Ten pat.*
28. V. Ignaitis, Jaunimas ir lietuviybės išlaikymas, *Tėviškės žiburiai*, 1965 01 21, nr. 3 (782), p. 3.
29. Pr. G., Atsakymas į V. Ignaičio pastabas, *Tėviškės žiburiai*, 1965 01 21, nr. 3 (782), p. 3.
30. V. Ignaitis, Jūs klausiate – mes atsakome, *Tėviškės žiburiai*, 1966 02 10, nr. 6 (837), p. 3; Rimantas Repšys. Ko mes jaunieji siekiame? Atsakymas į E. Tekučio straipsnį „Tėviškės žiburiuose“ šių metų sausio 20 d. numeryje. *Tėviškės žiburiai*, 1966 03 03, nr. 9 (840), p. 5.
31. E. Tekutis, Ko mes jaunieji siekiame? *Tėviškės žiburiai*, 1966 01 20, nr. 3 (834), p. 5.
32. *Ten pat.*
33. V. Tamulaitytė, Jaunimą kamuojantis klausimas, *Tėviškės žiburiai*, 1967 11 23, nr. 47 (930), p. 3.
34. „Jaunimo žiburių“ redakcijos žodis, *Tėviškės žiburiai*, 1968 10 24, nr. 43 (978), p. 5. Į naująją skyriaus redakcinį kolektyvą įeina Vytautas Abromaitis, Eugenijus Girdauskas, Gabija Juozapavičiūtė, Almis Kuolas, Laima Švėgždaitė, Aldona Volungytė.
35. A. Kuolas, Kuris pranašesnis? Lietuviškasis ar angliškasis jaunimas? *Tėviškės žiburiai*, 1969 02 27, nr. 9 (996), p. 5. G. Juozapavičiūtė, Jaunimas ir Vasario šešioliktoji, *ten pat*; Al. Gimantas, Jaunimo suartėjimo keliu, *Tėviškės žiburiai*, 1969 04 03, nr. 14 (1001), p. 5. Al. Gimantas, Tėvų ir vadovų nesklandumai, *Tėviškės žiburiai*, 1969 04 17, nr. 16 (1003), p. 3.
36. V. B., Lietuviškas jaunimas politikoje, *Tėviškės žiburiai*, 1969 05 29, nr. 22 (1009), p. 5.
37. *Ten pat.*
38. *Ten pat.*
39. A. Stankus, Jaunimo vaidmuo išeivijoje, *Tėviškės žiburiai*, 1971 10 21, nr. 42 (1133), p. 3.
40. A. Rinkūnas, Pastangos ir rezultatai, *Tėviškės žiburiai*, 1972 03 16, nr. 11 (1154), p. 1; P. V. Zubas, Pasaulio lietuvių organizacija? *Tėviškės žiburiai*, 1972 04 13, nr. 15 (1158), p. 3.
41. Jaunimo kongresas – žvilgsnis ateitin. Pasiūlymas su II jaunimo kongreso rengimo komiteto pirm. Romu Sakadolskiu, *Tėviškės žiburiai*, 1972 04 20, nr. 16 (1159), p. 3, 6; J. Janušaitis, Jaunimas sėdi ant tos pačios šakos. Pokalbis su R. Sakadolskiu, *Tėviškės žiburiai*, 1972 04 20, nr. 16 (1159), p. 5; A. E. Šileika, Lietuvių jaunimo padėtis, *Tėviškės žiburiai*, 1972 05 11, nr. 19 (1162), p. 5; Pr. G., Jaunimo vasara, *Tėviškės žiburiai*, 1972 06 29, nr. 26 (1169), p. 1; K. Šeštokas, Už geležinės Kento uždangos I. Ką svarstė jaunimo kongreso atstovai Kento universiteto auditorijose?, *Tėviškės žiburiai*, 1972 11 02, nr. 44 (1187), p. 5; K. Šeštokas, Už geležinės Kento uždangos II. Ką svarstė jaunimo kongreso atstovai Kento universiteto auditorijose?, *Tėviškės žiburiai*, 1972 11 09, nr. 45 (1188), p. 3; Pasaulio Lietuvių Jaunimo Sąjunga, *Tėviškės žiburiai*, 1973 02 15, nr. 7 (1202), p. 5; A. Rinkūnas, Buvome kartu, *Tėviškės žiburiai*, 1973 10 25, nr. 43 (1238), p. 1.
42. A. Šileika, Lietuvių Studentų Sąjunga turi atgimti, *Tėviškės žiburiai*, 1974 04 04, nr. 14 (1261), p. 5; J. Nakas, Ar reikalinga studentų sąjunga?, *Tėviškės žiburiai*, 1974 05 30, nr. 22 (1269), p. 1.
43. G. Juozapavičiūtė-Petrauskienė, Siūlymai jaunimo veiklai. Ilgalaikiai ir trumpalaikiai lietuvių jaunimo veiklos tikslai, *Tėviškės žiburiai*, 1980 04 24, nr. 17 (1576), p. 3.
44. A. Balašaitienė, Mintys jaunimo kongresui, *Tėviškės žiburiai*, 1979 04 12, nr. 15 (1522), p. 5; A. Balašaitienė, Ko tikimės iš jaunimo kongreso?, *Tėviškės žiburiai*, 1979 06 21, nr. 25 (1532), p. 6; A. Balašaitienė, Jaunimas mūsų visuomenėje, *Tėviškės žiburiai*, 1981 05 28, nr. 22 (1633), p. 3; A. Balašaitienė, Kultūrinė ar politinė veikla? *Tėviškės žiburiai*, 1982 11 18, nr. 47 (1710), p. 7; A. Balašaitienė, Kas darytina jaunimui laimėti? *Tėviškės žiburiai*, 1983 03 03, nr. 9 (1724), p. 5; A. Balašaitienė, Jaunimas tolsta – reikia reformų, *Tėviškės žiburiai*, 1983 02 24, nr. 8 (1723), p. 3.
45. R. Rudaitytė, Ko trūksta mūsų veikloje? Kai nėra komunikacijos su tėvais, nėra til-

- to į lietuviškąjį gyvenimą, *Tėviškės žiburiai*, 1980 04 10, nr. 15 (1574), p. 5.
46. B. Mažeikienė, Tėvai lieka beveik vieni. Skirtingos tėvų ir jaunimo pažiūros pasaulyje, *Tėviškės žiburiai*, 1980 04 17, nr. 16 (1575), p. 3.
47. R. Kurienė, Ką naujai įprasminsime? Jaunajai kartai perimant lietuviškos išeivijos gyvenimo vairą, *Tėviškės žiburiai*, 1985 03 05, nr. 10 (1829), p. 6.
48. D. Juozapavičiūtė, Jaunimas lietuviškoje veikloje, *Tėviškės žiburiai*, 1985 04 02, nr. 14 (1833), p. 5.
49. L. Beržinytė, Jaunimo nutolimas – deganti problema, *ten pat*.

Kristina ŪSAITĖ

THE KEY TO THE CONTINUITY OF LITHUANIAN IDENTITY IN EXILE: DISCUSSIONS IN CANADA'S LITHUANIAN WEEKLY *TĖVIŠKĖS ŽIBURIAI* IN THE 1960S.

A concern with preserving Lithuanianism in the diaspora compels constant reflection on the lessons that Lithuanian history and culture might teach the younger generation. This problem is more acute in the diaspora because the gap separating young and old is measured in a community's denationalization and disappearance. Questions such as *Who am I?*, *Why am I what I am?*, and *Why do I have to be this way?* become the main objects of contention between the generations. The article analyzes what some Lithuanians who

settled in Canada after World War II thought about inter-generational relations as reflected in discussions that took place in the 1960s on the future of the Lithuanian community and the maintenance of a Lithuanian identity among youth. The main source of information is the weekly newspaper *Tėviškės žiburiai* (and its youth section *Jaunimo žiburiai*) published from 1949 onwards in Toronto, Mississauga, by the Lithuanian Canadian Catholic society *Žiburiai*.

Juozas SKIRIUS

Kubos lietuviai ir garbės konsulato idėja Lietuvos diplomatinuose dokumentuose XX a. 4 dešimtmetį

Darbuojantis archyvuose ir renkant medžiagą Lietuvos atstovybių prieškaryje veiklai Amerikoje nušviesti, aptikdavau dokumentų, kuriuose buvo fiksuojama mintis įsteigti Lietuvos garbės konsulatą Kuboje, nes ten gyveno keli šimtai lietuvių kilmės ar Lietuvos pilietybę turinčių žmonių. Lietuvos pasiuntinio Vašingtone ir generalinio konsulo Niujorke susirašinėjimas su Lietuvos užsienio reikalų ministerija, *Draugija užsienio lietuviams remti* (toliau – DULR) bei Kubos lietuviais saugomas *Lietuvos centrinio valstybės archyvo* (toliau – LCVA) fonduose: f. 383 (Lietuvos užsienio reikalų ministerija), f. 656 (Lietuvos pasiuntinybė Vašingtone). Be to, *Mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos* rankraštyne pavyko rasti DULR susirašinėjimo su Kubos lietuviais bylą (f. 184, b. 44), kurioje sukaupta 74 lapų dokumentinė medžiaga atspindi Kubos lietuvių gyvenimą 1936–1940 metais. Šią dokumentinę medžiagą panaudojau rengdamas straipsnį, skirtą Kubos lietuvių padėčiai apibendrintai apžvelgti ir Lietuvos garbės konsulato Kubos sostinėje įkūrimo bandymui nušviesti, drauge paaiškinti, kodėl toks bandymas nebuvo įgyvendintas.

Labai trumpa informacija apie Kubos lietuvius yra paskelbta *Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje* ir ta pati informacija perrašyta *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje*¹. Tai praktiškai viskas. Lietuvos istoriografijoje jau turime keletą darbų, skirtų Lietuvos valstybės 1918–1940 metais konsulatų tinklo plėtimo istorijai nušviesti². Deja, net ir užuominų apie galimybę turėti konsulatą Kuboje minėtuose darbuose nėra. Istorikų dėmesys sutelkiamas į Europos valstybes ir JAV, kaip pirmos eilės partneres Lietuvai. Turima archyvinė medžiaga rodo, kad palengva, t. y. metai po metų, priklausomai nuo užsienio valstybės politinio ir ypač ekonominio reikšmingumo Lietuvai, nuo lietuvių emigrantų kolonijos dydžio, augo karjeros ir garbės konsulatų skaičius. Buvo įkurti konsulatai net ir tokiose egzotinėse šalyse, kaip Pietų Afrika, Meksika ar Kinija³. Praktiškai Lietuvos valstybė per 1921–1938 metų laikotarpį įvairiose šalyse įsteigė nuo 9 iki 59 konsulatų, tarp jų 7 konsulatai buvo Amerikos žemynė⁴. Tačiau Lietuva toli gražu negalėjo konsulatų kiekiu, ypač Amerikos šalyse, prilygti ne ką stipresnėms savo kaimynėms. Pavyzdžiui,

Lietuvos veikėjas profesorius Kazys Pakštas savo 1939 m. balandžio 26 d. rašte Užsienio reikalų ministerijai apie Lietuvos ir Amerikos bei JAV lietuvių bendradarbiavimo plėtimą rašė: „Mes savo išeivijos skaičiumi JAV truputi pralenkiame danus ir norvegus. Danija 1936 m. karjeros ir garbės konsulų Amerikoje turėjo 65: JAV – 35, Kanadoje – 15, Meksikoje – 9, Kuboje – 6. Norvegija 1931 m. tokių konsulų turėjo 68: JAV – 24, Kanadoje – 20, Meksikoje – 11 ir Kuboje – 13. Manychiau, kad mūsų interesams atitiktų turėti apie 30 garbės konsulų, kurie apimtų JAV – 22 miestus, Kanadą – 6 miestus, Meksiką – 1, Kubą – 1. Gausesnė konsulatų surinktų Lietuvai didesnę draugų būrį, skleistų apie Lietuvą geresnių informacijų ir visa tai geriau atsiliptų Lietuvos ūkiui, kultūrai ir bendram prestižui.“⁵ Taigi, prof. K. Pakštas ne tik pastebi, kur dar Lietuvai reikėtų kurti savo garbės konsulatų (taip pat ir Kuboje), bet ir apibendrintai nurodo tokių konsulatų reikšmę.

Konsulato Kuboje idėjos atsiradimas

Lietuvos diplomatų JAV dėmesį į Kubą atkreipė ten įsikūrę pirmiausia iš JAV, o nuo 1923 m. iš Lietuvos atvykę lietuviai. Pirmasis, kuris susidomėjo jų likimu, buvo Lietuvos generalinis konsulas Niujorke pulkininkas Povilas Žadeikis. Kiek žinoma, į jį kreipėsi Kuboje gyvenantys lietuviai prašydami finansinės paramos, nurodydami sunkią savo materialinę padėtį. Parama daugiausia buvo prašoma tam, kad galėtų kaip nors sugrįžti į Lietuvą. Iš dokumentų matyti, kad Generalinis konsulatas keliems lietuviams buvo suteikęs pašalpą ir padėjęs ieškoti paramos iš jų giminių Lietuvoje ir JAV. Taip pat 1931–1932 metais buvo surinktos pirminės žinios apie vietinius lietuvius. Gauta duomenų apie 50 lietuvių⁶. Buvo spėjama, kad jų gyvena daug daugiau. Enciklopedija nurodo, kad 1924 m.

į Kubą atvyko 369 žmonės iš Lietuvos. Emigrantai dirbo vario kasyklose, tiesė geležinkelį, dirbo cukraus fabrikuose. Kaip rodo pačių Kubos lietuvių laišakai, nemaža jų dalis turėjo batsiuvio ir siuvėjo profesijas. Ketvirtąjį dešimtmetį dalis jų išvyko į kitas šalis, grįžo į Lietuvą. Manoma, kad 1937 m. Kuboje gyveno apie 100 lietuvių⁷. Įdomu tai, kad prof. K. Pakštas, kuris domėjosi lietuvių emigracija, nurodė, kad Kuboje ir Meksikoje tuo metu gyveno 400 lietuvių⁸. Kurioje šalyje jų gyvena daugiau, profesorius nedetalizuoja.

P. Žadeikio pastangomis 1930 metais pavyko suorganizuoti Kubos lietuvių draugiją, tačiau jos veikimas buvo formalus ir neilgas. Dėl revoliucinių įvykių Kubos valdžia uždarė visas organizacijas⁹. 1931 m. kovo 16 d. generalinis konsulas kreipėsi į savo viršininką – Lietuvos pasiuntinį Vašingtone Bronių K. Balutį – iškeldamas garbės konsulatą ne tik JAV (Bostone, Filadelfijoje, Pitsburge ir San Fransiske, kur buvo įsikūrusios gausios lietuvių kolonijos), bet ir Kanadoje, Meksikoje ir Kuboje steigimo klausimą. Tačiau pasiuntinio pozicija išryškėjo kaip pakankamai skeptiška. Jo atsakomajame laiške iškeliama abejonė dėl parinkimo kandidatų į garbės konsulus kriterijų. B. K. Balučio nuomone parinkti tinkamus kandidatus JAV didžiuosiuose miestuose būsią nelengva, nes pretenduos ir lietuvių kolonijų atstovai¹⁰, kurie atstovaus skirtingoms išeivijos ideologinėms srovėms (katalikams, tautininkams, sandariečiams ar socialistams). Kuriuos pasirinkti? Pasiuntinys čia įžvelgė pavojų dar labiau skaldyti ir taip suskilusią JAV lietuvių visuomenę. Kalbėdamas apie garbės konsulus Kuboje ir Meksikoje, jis manė, kad saugiausias ir patikimiausias būdas tinkamus kandidatus rasti bus tik susisiekus su tų šalių ambasadomis Vašingtone ir rekomendavus pačioms Kubos ir Meksikos vyriausybėms. Be to, Lietuvos pasiuntinys nepalaikė tradicinės idėjos garbės konsulu pasirinkti užsieniečių verslininką ar net teisininką¹¹, kuris Lietuvai vargiai rim-

tai dirbs, o žiūrės savo naudos. Nepaisant to, jis 1931 m. liepos 31 d. raštu konsulatų klausimu kreipėsi į Lietuvos užsienio reikalų ministeriją. Netrukus Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone pasiekė ministerijos parengtas rugpjūčio 13 d. raštas Nr. 15548, kuriame buvo pažymėta, kad „Užsienio reikalų ministerija, turėdama galvoje gana nemažą Lietuvos Garbės konsulatų tinklą daugelyje Europos valstybių, pilnai būtų patenkinta, kad pirmoje eilėje Kanadoje, o vėliau ir kitose vietose būtų įsteigti Lietuvos Garbės konsulatai. Kandidatų į garbės konsulus, Ministerijos manymu, tose vietose pilnai pakaktų. Ministerija galėtų prisidėti prie tokių konsulatų išlaikymo, samdant lietuvius sekretorius, ir visais atžvilgiais padėti.“¹² Taigi Lietuvos valdžia nebuvo prieš naujų Garbės konsulatų steigimą, tačiau turėjo savo viziją, t. y. nuosekliai suplanuotą konsulatų steigimą atskirose šalyse. Pirmiausia kalbamuojų metu reikėjo įkurti Kanadoje, kur buvusi nemaža ir sutelkta lietuvių kolonija¹³.

Negausūs dokumentai rodo, kad Lietuvos diplomatų ryšiai su Kubos lietuviais, nors ir ne nuolat, buvo palaikomi, iš jų gaunama tam tikros informacijos apie lietuvių padėtį. Pavyzdžiui, 1934 m. gegužės 1 d. laiške Kubos lietuvis Juozas Varslavanas informavo Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone, kad Kuboje lietuvių ir kilusių iš Lietuvos žydų gali būti iki 800 žmonių. Skundžiasi, kad po šalyje įvykusio perversmo 1933 metais buvo išleisti nauji įstatymai, nepalankūs emigrantams. Buvo nustatyta kvota – 80% darbo vietų turi tekti Kubos piliečiams, o 20% – emigrantams. Tai turėjo įtakos, kad dalis lietuvių iš Havanos persikėlė gyventi į provinciją, kur buvo didesnė tikimybė gauti darbo. Be to, vietos gyventojai, kaip nurodoma laiškuose į Lietuvą, labai nemėgsta emigrantų. J. Varslavanas prašė paskirti garbės konsulą, kuris gintų vietos lietuvių teises, nes, kaip pabrėžta laiške, „mes niekur nerandam apsigynimo be kieno pagalbos“¹⁴. Tačiau vėlesnės informa-

cijos apie Kubos lietuvius nepavyko rasti – susirašinėjimas 1937 metų nutrūksta.

Svarbu pažymėti, kad Lietuvos atstovai JAV ir ypač Lietuvos generalinio konsulato Niujorke darbuotojai domėjosi lietuviais, gyvenančiais Centrinės ir Pietų Amerikos valstybėse, kuriose nebuvo Lietuvos konsulatų. Ieškojo ryšių, adresų. Pavyzdžiui, pavyko Hondūre rasti vietos lietuvių Kazį Jurą ir su juo užmegzti ryšius. Atkreiptinas dėmesys, kad diplomatinuose raštuose dažnai pabrėžiamos vietos lietuvių prasta ekonominė padėtis, nemažai bedarbių ir net neturinčių gyvenamosios vietos; nurodoma, kad ne visi pakelia vietinio klimato sąlygas ir dažnai serga, buvo net keletas išprotėjusių. Generalinis konsulas Jonas Budrys prašė DULR pirminko Rapolo Skipičio siųsti Kubos lietuviams per jų draugiją laikraščius, informuoti juos apie Lietuvos gyvenimą. O jie savo ruožtu vietos spaudoje nušviestų Lietuvos padėtį, Vilniaus klausimą ir pan.¹⁵ Yra žinoma, kad Antanas Antanasuskas, žurnalistas, dirbęs ispaniškuose laikraščiuose ir rašęs žinutes JAV lietuvių spaudai, pirmasis 1936 m. gruodžio 22 d. parašė laišką *Draugijai užsienio lietuviams remti* Kaune ir nušvietė lietuvių padėtį Kuboje¹⁶. Nuo tada draugija užmezgė ryšį su tautiečiais Kuboje.

Bandymas dar kartą kelti konsulato Havanoje klausimą

1937 metų pirmojoje pusėje kubietis advokatas dr. Eduardo Coloma Alvarez'as Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone pasisiūlė būti Lietuvos garbės konsulu. Pasiuntinys P. Žadeikis jo paprašė pateikti savo nuomonę Lietuvos ir Kubos prekybos išplėtimo klausimu. Eduardo C. Alvarez'as laišku atsakė, kad tam galimybių yra¹⁷. P. Žadeikis, surinkęs informaciją apie Kubos lietuvius, turimų dokumentų tuo ir konsulato klausimu nuorašus, visą šią medžiagą pasiuntė Užsienio reikalų

ministerijai Kaune. Jis, motyvuodamas prekybos, emigrantų lietuvių globa ir Lietuvos garsinimo sumetimais, dar kartą pasiūlė įsteigti Lietuvos garbės konsulatą Kuboje. Drauge P. Žadeikis pabrėžė, kad jis kol kas nesiūlo kandidato į garbės konsulus, nes nori sulaukti Lietuvos valdžios „principinio klausimo išsprendimo“. Ir tik gavęs Užsienio reikalų ministerijos pritarimą, jis per Kubos ambasadorių Vašingtone pasidomėtų, ar dr. Eduardo C. Alvarez'as būtų tinkamas, ar ambasadorius rekomenduotų ką kitą¹⁸. Lietuvos pasiuntinys prašė Užsienio reikalų ministerijos šio klausimo neatidėti be atsakymo, primindamas, kad nuo 1931 m. konsulato Kuboje problema keliama. Tačiau ir šį kartą Lietuvos valdžia neskubėjo, ir vėl metams šis klausimas buvo atidėtas.

Tuo metu Lietuvos generalinio konsulato Niujorke pastangomis pavyko iš JAV lietuvių gauti aukų. Pinigus pasiuntė *Kubos lietuvių susivienijimui* (adresas – Compostela 131-40, Habana, Cuba). Yra žinoma, kad J. Budrio paraginti Kubos lietuviai 1937 m. balandžio mėnesį susirinkę įkūrė minėtą draugiją, jos pirmininku išsirinko Juozą Alesčiką (gimusį Lietuvoje 1902 metais ir į Kubą atvykusi 1928 m.), sekretoriumi Juozą Barštį, išdininką Vincą Čepanoną. Jie sudarė Kuboje gyvenančių lietuvių, kiek jiems pavyko jų rasti, sąrašą – 53 lietuviai (vyrai, moterys ir vaikai), atvykę iš Lietuvos 1923–1931 metais ir gyvenantys daugiausia Havanoje¹⁹. Iš Lietuvos kilę žydai draugijos veikloje nedalyvavo. Kaip savo laiške rašė vietos lietuvis D. Gaižutis, žydai „su mumis nieko bendro nenori turėti“²⁰. Konsulato atsiųstomis aukomis pavyko sušelpiti kelias šeimas, vienai šeimai sumokėta nuoma už kambarį ir padengtos vienos lietuvių laidojimo išlaidos. Be to, dviem iš keturių norinčių grįžti į Lietuvą – K. Laukoniui ir V. Bačkiui – buvo nupirkti laivo bilietai ir duota šiek tiek kelionpinigių. Iš viso atsiėjo 218 dol. ir 56 ct. Anot generalinio konsulo J. Budrio, „tas viskas stiprina ir ten esančių

lietuvių dvasią“²¹. (Susirašinėjimas su Kubos lietuviais rodo, kad iš viso buvo atsiųsta iš Konsulato dvi aukos – 79 dol. ir 259 dol. ir 50ct.)²². Tačiau lėšų pargabenti likusius į Lietuvą neužteko. Nebesitikėdamas paramos iš JAV lietuvių, J. Budrys kreipėsi į *Draugijos užsienio lietuviams remti* vadovybę, kad ši pasikalbėtų su Vidaus reikalų ministerijos atsakingais žmonėmis ir, „jei ne veltui, tai gal už žymiai papigintą kainą gauti tas dvi laivakortes iš Hamburgo–Amerikos linijos, kuri palaiko susisiekimą tarp Havanos ir Hamburgo ar Bremeno“²³. *Draugijos užsienio lietuviams remti* vadovybė sutiko nupirkti laivo bilietus²⁴. Reikia pažymėti, kad DULR suteikė draugijai informaciją ir apie Pietų Amerikos lietuvius – nurodė Lietuvos atstovybių Brazilijoje ir Argentinoje bei vietos lietuvių laikraščių redakcijų adresus²⁵. Rekomendavo užmegzti ir palaikyti ryšius. Be to, draugija Kubos lietuvius per jų organizaciją rėmė lietuviškais leidiniais – knygomis ir vadovėliais. Pavyzdžiui, yra žinoma, kad 1937 metais jiems buvo pasiųsta iš Lietuvos 188 leidiniai už 99 Lt ir 30 ct²⁶. Savo laiškuose *Kubos lietuvių susivienijimo* pirmininkas J. Alesčikas nuolat dėkoja už lietuviškas knygas, kurias patys pasidalydami skaito ir prie lietuviško žodžio pratina savo vaikus²⁷.

1938 m. birželio 13 d. P. Žadeikis po metų vėl kreipėsi į Užsienio reikalų ministeriją. Mat jau buvo atidaryti Lietuvos garbės konsulatai Kanadoje ir Meksikoje. Formaliai atėjo eilė Kubai. Jau kalba sukosi apie Garbės generalinį konsulatą, kartu pasiuntinys siūlė sudaryti su Kubos vyriausybe Draugystės sutartį, tokią pat kaip Lietuvos vyriausybė buvo sudariusi su Meksikos vyriausybe²⁸. P. Žadeikis, suprasdamas, kad konsulato atidarymą gali stabdyti tam tikros finansinės išlaidos (patalpų nuoma, reikalingų baldų ir kanceliariinių prekių įsigijimas, lietuviškai kalbančios sekretorės samdymas ir pan.), pažadėjo, jeigu ministerija pritars, surasti tokį kandidatą į garbės generalinius konsulus,

kuris sutiktų savo lėšomis padengti išlaidas ir sekretorę pasisamdyti²⁹. Po kelių mėnesių pasiuntinį P. Žadeikį pasiekė Lietuvos užsienio reikalų ministerijos konfidencialus raštas, kuriame iš principo pritarė „jeigu yra būtinas reikalas steigti konsulatą Kuboje“. Buvo suformuluotos sąlygos: a) parinkti gerą vardą turinti kandidatą į konsulus, pageidautina iš stambesnių prekybininkų; b) garbės konsulas turi sutikti išlaikyti lietuvių sekretorių, kuris galėtų dirbti ir jo versle³⁰. Tačiau ši antroji sąlyga, kaip mums regis, galėjo būti rimtas stabdys rasti kandidatą į garbės konsulus. Tiesa, ministerija pritarė pasiuntinio siūlomos Draugystės sutarties su Kuba pasirašymui, bet valdžios įsitikinimu ši klausimą reikės spręsti tuomet, „kai visai pribręs garbės konsulato Kuboje steigimas“. Ministerija prašymo forma įpareigojo P. Žadeikį iš anksto parengti ir atsiųsti į Kauną tokios sutarties su Kuba projektą³¹. Tokiu būdu lyg ir suteikiama reali viltis greitai laiku įsteigti Havanoje Lietuvos garbės konsulatą. Tačiau iš susirašinėjimo turinio jaučiamas Lietuvos vyriausybės tam tikras abejingumas, formalus požiūris, laiko tempimas atsakant į savo atstovų Amerikoje užklausimus. Iki pat 1940 metų katastrofos Lietuvos valstybei konsulas Kuboje neatsirado. Matyt, nepadėjo ir planuojamas prekybos apimtys tarp Lietuvos ir Kubos padidinimas.

Lietuvos prekyba su Kuba

Turima statistinė 1928–1938 metų laikotarpio medžiaga rodo, kad prekyba su Kuba buvo labai nežymi bendrame Lietuvos importe, bet ir ta pati vienpusė – tik Kubos prekių eksportas į Lietuvą: 1928 – už 1,9 tūkst. Lt (0,00% viso importo į Lietuvą), 1929 – 6,2 tūkst. Lt (0,00%), 1930 – 191,3 tūkst. Lt (0,06%), 1931 – 149,7 tūkst. Lt (0,05%), 1932 – 272,3 tūkst. Lt (0,16%), 1933 – 310,3 tūkst. Lt (0,02%), 1934 – 207,7 tūkst. Lt (0,15%), 1935 – 90,7 tūkst. Lt

(0,07%), 1936 – 4,6 tūkst. Lt (0,00%), 1937 – 596,5 tūkst. Lt (0,28%), 1938 – 620,6 tūkst. Lt (0,28%)³². Lietuvą pasiekdavo gana egzotiškos prekės iš Kubos: atogrąžų kraštų vaisiai, kava, tabakas, garsusis romas, cigarai, cukrus, metalo dirbiniai, suvenyrai ir pan. Tiesa, Kubos prekėms Lietuvos rinkoje sąlygos nebuvo labai palankios, nes joms, kaip prekėms iš valstybės, su kuria Lietuva neturėjo pasirašiusi prekybos sutarties, buvo taikomas trigubas muitas³³. Kaip matyti iš statistinių duomenų, nuo 1937 metų smarkiai padidėjo įvežamų Kubos prekių į Lietuvą. Su tuo reiškiniu galime sieti vėl keliamą Lietuvos konsulato įsteigimo Havanoje idėją. Jau buvo kalbama apie *Garbės generalinį konsulatą*. To meto Lietuvos diplomatinėje tradicijoje tokie konsulai buvo steigiami, siekiant plėsti prekybą su konkrečia šalimi. Be to, ir Lietuvos pasiuntinys Vašingtone Povilas Žadeikis savo veikloje padidėjusį dėmesį kreipė ekonominių santykių tarp Lietuvos ir JAV plėtimui, drauge ir su kitomis Amerikos šalimis. Kubos lietuviai, kurių skaičius nuolat mažėjo, tuo metu jau nebevaikino svarbiausio vaidmens, siekiant įsteigti konsulatą.

1938–1939 metais Kubos rinka, kaip palankia lietuviškoms prekėms, pradėjo domėtis *Maisto, Pienocentro* ir *Lietūkio* atstovybė Niujorke *Lithuanian-American Import and Export Corporation*³⁴. Viename rašte buvo pažymėta, kad, jei JAV muitinė nepraleistų lietuviškų maisto prekių, tai jas galima tenai, t. y. į Kubą, „reeksportuoti ir tuom sutaupyti atgal siuntimo išlaidas“. Be to, buvo pažymėta, už konservuotus kumpius Kuboje galima gauti 1–2 amerikietiškus centus už svarą geresnę kainą nei JAV³⁵. Lietuvos generalinis konsulas Niujorke J. Budrys smulkiau tyrinėjo lietuviškų prekių eksporto į Kubą sąlygas. Paaiškėjo, kad Kubos įstatymai palankūs ir bus taikomi minimalūs muitų tarifai lietuviškoms prekėms, nors ir nėra tarp šalių pasirašytos didžiausio palankumo prekyboje sutarties. Mat valstybės, kurios perka Kubos

prekių už pusę savo parduotų į Kubą prekių vertės – automatiškai įgyja teisę į sumąžintus muitus³⁶. Kaip matome iš statistinių duomenų, į Kubą iš Lietuvos nieko nebuvo įvežama. Taigi Lietuvos prekių įvežimui kliūčių nenusimatė. J. Budrys nurodė, ir kokias prekes būtų verta eksportuoti į Kubą: mėsos konservai, kumpiai, odos, popierius, fanera, celiuliozė, gintaro dirbiniai, grybai, linų sėmenys, sėmenų aliejus, kanapės, žuvis, svogūnai, vaistažolės, krupnikas. Jis pažymėjo, kad alkoholiniams gėrimams Kuboje muitas yra mažesnis nei JAV³⁷. Generalinis konsulas prašė *Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Ekonomikos departamento* direktoriaus Jono Norkaičio informuoti Lietuvos firmas, kurios užsiima minėtų produktų gamyba ir eksportu, jog Havanoje yra įsikūrusi firma *Transcontinental Trading Co., Inc.* (P. O. Box 2208

Havana, Cuba), kuri domisi lietuviškomis prekėmis ir turi ryšių su minėta *Lithuanian-American Import and Export Corporation*³⁸. Atskirai J. Budrys apie tai informavo *Finansų ministerijos Prekybos departamentą* ir *Pramonės, prekybos ir amatų rūmus* Kaune.

Minėta firma *Transcontinental Trading Co.* 1939 m. pradžioje iš *Lithuanian-American Import and Export Corporation* Niujorke nupirko, kaip bandomąjį kiekį 500 svarų lietuviško bekono, kurį pavyko sėkmingai realizuoti Kubos rinkoje. Firma, kaip nurodė J. Budrys, tikisi ateityje nuolat įvežti lietuvišką bekoną į Kubą³⁹. Tačiau prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos okupacija sužlugdė užsimezgusius prekybinius ryšius tarp Lietuvos ir Kubos bei viltį įsteigti Lietuvos garbės konsulatą Havanoje.

Išvados

1. Vykstant lietuvių emigracijos procesui ir JAV įvedus emigrantų kvotas, išeivių srautas pakrypo į Pietų Amerikos šalis. Nedidelė jų dalis atvyko į Kubą. Tikslių duomenų apie Kubos lietuvius neturime. Galima manyti, kad jų apie 1933 metus galėjo būti iki 400, o su nelietuvių kilmės Lietuvos piliečiais iki 800 žmonių. Vėliau lietuvių skaičius mažėjo, nes jų dalis grįžo į Lietuvą ar emigravo į kitas šalis.

2. Nuo 1937 m. su Kubos lietuviais per jų organizaciją *Kubos lietuvių susivienijimas* ryšius palaiko DULR, kuri jiems siuntė lietuviškas knygas ir net finansiškai parėmė kelis lietuvius, grįžtančius į Lietuvą. Apie Kubos lietuvius buvo paskelbti keli straipsniai ir kelios informacinio pobūdžio žinutės žurnale *Pasaulio lietuvis*.

3. Lietuvos atstovybės JAV ieškojo ir bandė užmegzti ryšius su lietuviais, gyvenančiais Centrinės ir Pietų Amerikos valstybėse, kur

nebuvo Lietuvos konsulatų. Mėgino juos telkti į draugijas. Kubos lietuvių sunki ekonominė padėtis, jų kaip emigrantų ribotas statusas ir būtinumas jiems atstovauti Kubos valdžios ir teisėsaugos organuose jau nuo 1931 metų kėlė mintį įsteigti Lietuvos garbės konsulatą Havanoje.

4. 1938–1939 metais Lietuvos valdžios sluoksniuose jau kalbama apie galimybę Havanoje įsteigti Garbės generalinį konsulatą. Tai siejama su realia galimybe išplėsti Lietuvos ir Kubos ekonominį bendradarbiavimą, pradėti eksportuoti lietuviškas prekes Kubos rinkai.

5. Konsulatas nebuvo įsteigtas pirmiausia dėl finansinių sumetimų. Be to, matyt, ilgai teko ieškoti priimtino ir Lietuvos, ir Kubos vyriausybėms kandidato į garbės konsulus, kuris savo lėšomis turėjo išlaikyti sekretorių lietuvi. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos okupacija likvidavo viltį įsteigti konsulatą, nutraukė užsimezgusius ekonominius ryšius.

Nuorodos

1. Kubos lietuviai. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas, 1980, t. 6, p. 223; Kubos lietuviai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: MELI, 2007, t. 11, p. 173.
2. Grigaravičiūtė S. Lietuvos ir Čekoslovakijos konsuliniai ryšiai 1921–1940 metais. *Lietuva ir Čekija*, 2004, nr. 5–7, p. 165–167; Skirius J. *Julius J. Bielskis (1891–1976). Gyvenimas Amerikoje tarnaujant Lietuvai: JAV lietuvių veikėjas ir diplomatas*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2004, p. 116–132, 149–232; Grigaravičiūtė S. *Lietuvos konsulatai Skandinavijoje 1921–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, 254 p.
3. *Užsienio reikalų ministerijos žinynas 1933*. Kaunas, 1933, p. 200–217; Lietuvos garbės konsulatų užsienyje dėl likvidavimo. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*, f. R-1019, ap. 1, b. 7, l. 22–23.
4. Grigaravičiūtė S. *Lietuvos konsulatai Skandinavijoje 1921–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007, p. 172, 182–184.
5. 1939 04 26 K. Pakšto Pro Memoria „Apie Lietuvos su Amerika ir su Amerikos lietuviais kultūros, ūkio ir informacijos srityse“ p. V. Čarneckiui URM Kaune. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2233, l. 23.
6. 1933 01 31 Lietuvos generalinio konsulo P. Žadeikio Niujorke raštas Nr. 770/T. A. D. Užsienio reikalų ministerijai „Lietuvos generalinio konsulato 1932 m. veiklos apžvalga“. *Ten pat*, b. 1438, l. 18.
7. Kubos lietuviai. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*. Vilnius: Mokslas, 1980, t. 6, p. 223; Kubos lietuviai. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius: MELI, 2007, t. 11, p. 173; 1937 05 07 Lietuvos generalinio konsulo Jono Budrio Niujorke raštas Amerikos lietuvių spaudai. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2040, l. 25.
8. Pakštas K. Lietuvos emigracija ir jos priežastys. *Pasaulio lietuvis*, 1938, nr. 12–13, p. 274.
9. 1937 05 07 Lietuvos generalinio konsulo Jono Budrio Niujorke raštas Amerikos lietuvių spaudai. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2040, l. 25; 1937 03 08 Kubos lietuvio Adolfo Zaleduonio laiškas DULR Kaune. *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių vardo bibliotekos rankraštynas* (toliau – MAVBR), f. 184, b. 44, l. 42.
10. 1931 03 17 Lietuvos pasiuntinio Broniaus K. Balučio rašto „Dėl Garbės konsulų – Jūsų nr. 1592 iš III.16“ P. Žadeikiui į Niujorką nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 114, l. 417.
11. *Ten pat*.
12. 1938 06 13 Lietuvos pasiuntinio Vašingtone P. Žadeikio rašto „Dėl Lietuvos garbės konsulato Kuboje steigimo“ užsienio reikalų ministrui S. Lozoraičiui Kaune nuorašas. *Ten pat*, b. 130, l. 259.
13. Krd. J. Kanados lietuviai. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1957, t. 10, p. 412–417.
14. 1934 05 01 J. Varslavano laiškas iš Havanos Lietuvos pasiuntinybei Vašingtone. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2040, l. 20; 1937 03 08 Kubos lietuvio Adolfo Zaleduonio laiškas DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 42.
15. 1937 02 01 Lietuvos generalinio konsulo Niujorke J. Budrio raštas DULR pirmininkui ir URM Informacijos skyriui. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1882, l. 6–7.
16. 1936 12 22 Antano Antanausko laiškas DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 74.
17. 1937 06 04 P. Žadeikio raštas Nr. 647 „Dėl garbės konsulo Kuboje“ p. J. Urbšiui, URM Generaliniam Sekretoriui Kaune. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2040, l. 18.
18. *Ten pat*.
19. 1937 05 02 J. Alesčiko iš Havanos laiškas DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 34; Kuboje gyvenančių lietuvių sąrašas. *Ten pat*, l. 36–38.
20. Kubos lietuvių vargai nesibaigia. *Pasaulio lietuvis*, 1939, nr. 2, p. 37.
21. 1938 06 28 Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio Niujorke rašto Draugijos užsienio

- lietuviams remti Valdybai nuorašas. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1882, l. 42.
22. 1937 09 09 J. Alesčiko laiškas iš Havanos DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 25; 1938 07 04 J. Alesčiko laiškas iš Havanos DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 19.
 23. 1938 06 28 Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio Niujorke rašto Draugijos užsienio lietuviams remti Valdybai nuorašas. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 1882, l. 42.
 24. 1938 08 20 DULR vicepirmininko laiško J. Alesčikui nuorašas. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 17.
 25. 1937 05 25 DULR vadovybės laiško *Kubos lietuvių susivienijimui* nuorašas. *Ten pat*, l. 39.
 26. *Pasaulio lietuviai*, 1938, nr. 9, p. 198.
 27. 1937 09 09 J. Alesčiko laiškas iš Havanos DULR Kaune. *MAVBR*, f. 184, b. 44, l. 25; Laiškas iš Kubos. *Pasaulio lietuviai*, 1940, nr. 7, p. 168.
 28. 1938 06 13 Lietuvos pasiuntinio Vašingtone P. Žadeikio rašto „Dėl Lietuvos garbės konsulato Kuboje steigimo“ užsienio reikalų ministrui S. Lozoraičiui Kaune nuorašas. *LCVA*, f. 656, ap. 1, b. 130, l. 259.
 29. *Ten pat*.
 30. 1938 08 27 Lietuvos užsienio reikalų ministerijos rašto P. Žadeikiui į Vašingtoną nuorašas. *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 2040, l. 15.
 31. *Ten pat*.
 32. *Lietuvos užsienio prekyba 1932 m. Centralinis statistikos biuras*. Kaunas, 1932, t. 5, p. XV; *Lietuvos užsienio prekyba 1935 m. Centralinis statistikos biuras*. Kaunas, 1935, t. 8, p. XIII; *Lietuvos užsienio prekyba 1938 m. Centralinis statistikos biuras*. Kaunas, 1938, t. 8, p. XIII. (Tiesa, statistinė medžiaga fiksuoja, kad 1928 m. buvo į Kubą įvežta prekių (?) už 100 litų.)
 33. 1939 05 24 URM Ekonomikos departamento direktoriaus J. Norkaičio telegrama į Niujorką. *LCVA*, f. 383, ap. 9, b. 95, l. 483.
 34. Plačiau: Skirius J. Lietuvos didžiųjų bendrovių centralizuoto eksporto organizavimas į JAV 1937–1939 m. *Istorija*, 2002, t. 51, p. 44–53.
 35. 1939 05 19 *Litamcorp* raštas *Maistui* Kaune. *LCVA*, f. 874, ap. 2, b. 422, lapai nenumetuoti.
 36. 1939 03 30 Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio Niujorke raštas URM Ekonomikos departamentui Kaune. *LCVA*, f. 383, ap. 9, b. 95, l. 463.
 37. *Ten pat*.
 38. 1939 04 25 Lietuvos generalinio konsulo J. Budrio Niujorke raštas URM Ekonomikos departamentui Kaune. *LCVA*, f. 383, ap. 9, b. 95, l. 478.
 39. *Ten pat*.

LITHUANIANS IN CUBA AND THE IDEA OF AN HONORARY CONSULATE-GENERAL IN LITHUANIAN DIPLOMATIC DOCUMENTS OF THE 1930S.

During the period of the First Lithuanian Republic a relatively small number of emigrants headed for Cuba. Accurate data about Lithuanians in Cuba are not available but it is likely that around 1933 the number of ethnic Lithuanians there could have approached 400, with the total number of Lithuanian citizens (non-Lithuanians included) reaching 800. But eventually the first number declined as some Lithuanians returned to Lithuania or emigrated to other countries. In 1937 only about a hundred Lithuanians were left. Lithuanian diplomatic representatives in the United States and the Society to Aid Lithuanians Abroad tried to seek out and establish contact with Lithuanians living in Cuba as well as uniting them in an Alliance of Cuban Lithuanians, launched early 1937 in Havana. From as early as 1931 onwards, the difficult economic situation Lithuanians found themselves in, their immigrant status, and the need to represent them in Cuban government offices and courts, the idea of establishing an honorary Lithuanian consulate in Havana became ever more pressing. Those who raised it included Povilas Žadeikis, the Lithuanian consul-general in New York

and later Minister Plenipotentiary in Washington, and Jonas Budrys, consul-general in New York. In 1938–1939 there was already talk in Lithuanian government circles about founding an honorary Lithuanian consulate-general in Havana. This was tied to real possibilities for expanding economic cooperation between Lithuania and Cuba and exporting Lithuanian goods to Cuba.

Until 1939 small quantities of Cuban goods were shipped to Lithuania but there were no Lithuanian products in Cuba. In that year for the first time a small quantity of Lithuanian meat was sold on the Cuban market. Procrastination on this issue, primarily for financial reasons, was due to the Lithuanian Foreign Ministry. The search for an honorary consul acceptable to both the Lithuanian and Cuban governments also took a long time. This process was slowed down by the Lithuanian government's wish that the honorary consul support a Lithuanian secretary out of his own funds. The onset of World War II and Lithuania's occupation by the Soviet Union quashed any hopes of establishing a consulate and put an end to incipient economic relations with Cuba.

Asta KAZLAUSKAITĖ

Argentinios lietuvių bendruomenės kultūrinės tapatybės konstravimas ir kaita XIX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje

Nesuklysimė tvirtindami, kad nuo XIX a. pabaigos prasidėjusi lietuvių emigracija svetur tapo dinamiškai ir nenutrūkstamai besiplėtojančiu reiškiniu, turinčiu neabejotiną tęstinumą dabartiniame, XXI a. laikotarpiu. Jo išaugimo mastams nemažos įtakos turėjo sudėtingos gyvenimo sąlygos Lietuvoje, ši situacija tapo svarbia lietuvių migravimo ir diasporos kūrimo įvairiose pasaulio šalyse paskata.

Lietuviai, tikėdami geresnio gyvenimo perspektyva, suklaidinti siekiančių finansiškai pasipelnyti kelionių agentų ryždavosi keliauti net į tolimiausius niekada nepažintus kraštus, pavyzdžiui, Pietų Amerikos valstybes. Šio žemyno daliai priklausančioje antroje pagal dydį Argentinios valstybėje per visą lietuvių emigracijos laikotarpį fiksuotas didžiausias atvykusių lietuvių skaičius¹.

Pirmieji negausūs lietuvių imigrantų įtikintų legvatinėmis sąlygomis padirbėti vietinių darbdavių ūkiuose, srautai Argentinios valstybę pasiekė XIX a. pabaigoje². Iš esmės šį laikotarpį galima laikyti tolesnio lietuvių kultūrinio organizavimosi, savos kultūros iš-

saugojimo ir sklaidos atskaitos tašku, turinčiu tęstinumą iki dabartinio XXI a. pradžios laikotarpio.

Šio straipsnio pagrindiniu tikslu tampa anksčiau gana epizodiškai istoriografijoje nagrinėtos Argentinios lietuvių kultūrinės tapatybės raidos analizė, apimanti XIX a. pabaigos – XXI a. pradžios periodą. Stengiantis išsiaiškinti kultūrinio tapatumo sklaidos apimtį, apžvelgiamas gana platus lietuvių kultūrinės veiklos spektras: organizacijos, mokyklos, šeimų gyvenimas, spauda ir t. t. Greta šio pobūdžio informacijos siekiama epizodiškai supažindinti su nagrinėjamo laikotarpio kontekstu – lietuvių emigracijos priežastimis, finansine, kultūrine, socialine padėtimi Argentinoje bei palaikomais ryšiais su Lietuva. Pateiktoji informacija suskaidyta į keturis laikotarpius, analogiškai sutampančius su lietuvių emigracijos iš Lietuvos srautais.

Gilinantį į šią specifinę temą susidurta su istoriografijos bei šaltinių informacijos stoka. Ypač ši problema buvo aktuali tyrinėjant XIX a. pabaigos–XX a. pradžios laikotarpį.

Nors tenka pripažinti, kad ir vėlesni tyrinėjimo periodai – tarpukaris, 1940–1990 m. ir nuo 1990 m. – informacijos atžvilgiu yra gana problemiški. Taigi išsikeltas tikslas atkurti Argentinos lietuvių ankstesnę bei supažindinti su dabartine kultūrine tapatybe tapo sunkiu iššūkiu, kurį įveikti padėjo keletas istoriografinių leidinių³, periodiniai šaltiniai⁴ bei interviu su Argentinoje gyvenančia ir į Lietuvą paviešėti atvykusia lietuvių kilmės respondente – Alicija Anatalija Zdanevičiute⁵.

Argentinos lietuvių bendruomenės kultūrinės tapatybės konstravimas XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje

Pirmųjų lietuvių imigrantų atvykimas į Argentiną datuojamas XIX a. pabaiga, nors tenka paminėti, kad istoriniuose šaltiniuose galima rasti duomenų, nurodančių apie daug ankstyvesnę XVIII a. pabaigos imigraciją⁶.

Gausesnį žemės ūkiu besivertusių lietuvių imigrantų srautai Argentinos valstybę pasiekė XIX a. pabaigoje dėl sunkių gyvenimo sąlygų Lietuvoje, Argentinos valdžios vykdytos naujos darbo jėgos pritraukimo politikos, kurios ištakos siekė XIX a. vidurį⁷.

Didesnio lietuvių srauto Argentinoje atvykimo atskaitos tašku laikomi 1899–1900 m. kada į Patagoniją, Chubuto provinciją atvyko apie penkiasdešimt lietuvių šeimų⁸. To laikotarpio lietuviai, palikę savo tėvynę ir atvykę į tolimą ir nepažįstamą kraštą, siekdami išlaikyti savo tautinę tapatybę pradėjo burtis į įvairaus pobūdžio kultūrines organizacijas⁹.

Apie XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje inicijuotą lietuvių organizacijų kūrimą bei kitas kultūrinės veiklos sritis Argentinoje trūksta duomenų, todėl atskleidžiami epizodiniai elementai, neleidžiantys susidaryti išsamesnio lietuvių kultūrinio gyvenimo vaizdinio. Literatūroje nurodoma tik keletas

pagrindinių šios veiklos detalių – 1909 m. seniausios Pietų Amerikoje iniciatyvios lietuvių grupelės socialinio pobūdžio paramos bendrijos „Vargdienis“¹⁰ bei darbininkų sąjungos „Lygybė“ Buenos Airėse įsteigimas¹¹ bei 1914 m. liepos mėnesį Argentinos lietuvių susivienijimo suorganizavimas¹². Deja, trūksta platesnės šių organizacijų ir jose dalyvavusių tautiečių tolesnės veiklos analizės, iš pateiktų aprašymų tegalima konstatuoti faktą, kad pirmieji lietuvių imigrantai buvo orientuoti į savišalpos organizacijų kūrimą. Minėtos organizacijos atliko savitarpio pagalbos teikimo, lietuvių vienijimo bei kultūrinės sklaidos pradžiamokslio funkcijas¹³.

Argentinos lietuvių kultūrinės veiklos sklaida XX a. pirmojoje pusėje

Nuo 1925 m. lietuvių kultūrinį gyvenimą Argentinoje pagyvino naujoji tėvynainių imigrantų banga¹⁴. Ji, palyginti su ankstesniu lietuvių atvykimu, buvo itin gausi, paskatinta sudėtingų ekonominių gyvenimo sąlygų tėvynėje¹⁵. Dėl nesėkmingai vykdytos žemės reformos, vis sparčiau augančių mažžemių ir bežemių skaičiaus, perteklinės darbo jėgos žemės ūkyje bei neišplėto to pramonės sektoriaus sparčiai augo norinčių emigruoti lietuvių skaičius¹⁶. Per visą nepriklausomos Lietuvos gyvavimo laikotarpį į tolimąją Argentiną šalį atvyko 16744 lietuviai, dauguma jų – žemės ūkio darbininkai¹⁷.

Iki 1924 m., kai buvo įvestos JAV kvotos, apribojusios imigracijos srautus, dauguma lietuvių rinkosi imigruoti į šiaurinę, ekonomiškai stipresnę Amerikos dalį¹⁸. JAV valdžiai įvedus imigracijos apribojimus, dauguma lietuvių, neturėdami geresnių gyvenimo perspektyvų Lietuvoje, vylėsi jas atrasti tolimosiose Pietų Amerikos valstybėse: Argentinoje, Brazilijoje, Paragvajuje, Urugvajuje¹⁹.

Iš tiesų pagrindine lietuvių imigracijos į Argentinos valstybę, daugiausia į sostinę Buenos Aires, paskata tapo fazendų savininkų teikti patrauklūs darbo pasiūlymai išvykti išsimokėtinai ir su šeimomis²⁰.

Ekonominio pobūdžio priežasčių paskatinta naujoji imigrantų banga, atvykusi į Argentiną, integravosi į anksčiau lietuvių sukurtas organizacijas ir prisidėjo prie naujų kūrimo iniciatyvos²¹. Šį laikotarpį aprašančioje literatūroje, priešingai nei XIX a. pabaigos – XX a. pradžios, gausu informacijos apie lietuvių kultūrinę sklaidą²².

Remiantis Užsienio reikalų ministerijos pateikiama informacija galima susidaryti nuomonę apie tarpukario laikotarpiu Argentinoje veikusių katalikiško pobūdžio organizacijų gausą ir gana platų veiklos arealą²³. Iš tikrųjų pateikiamuose pranešimuose apie ankstesnes lietuvių organizacijas, priešingai nei susikūrusias minimuoju laikotarpiu, pasigendama informacijos. Literatūroje aprašoma vienintelė, nuo XX a. pradžios iki dabartinių dienų Beriso mieste veikianti lietuvių kultūrinė bei socialinė parama užsiimanti „Nemuno“ draugija, nuo savo veiklos pradžios žinoma „Vargdienio“ pavadinimu²⁴. Iki 1928 m. ši šalpos organizacija neturėjo nuosavų patalpų, todėl susitikimai vykdavo Argentinos lietuvių namuose. Kaip ir kitos organizacijos, „Nemunas“ turėjo savo valdybą, sprendusią kultūrinio pobūdžio klausimus, kaip antai bibliotekos, šalpos organizavimo, laikraščių leidybos ir kt.²⁵

Tarpukario laikotarpiu, ypač nuo 1930 m., fiksuojamas didelis naujai susikūrusių organizacijų skaičius, į kurį įeina: Katalikų veikimo centras, Argentinos lietuvių katalikų federacija, Šv. Cecelijos choras, Gyvojo Rožančiaus draugija, Marijos Vaikelių draugija, Argentinos lietuvių jaunimo draugija, Argentinos lietuvių moterų ir mergaičių draugija²⁶. Kiekviena iš minimų organizacijų plėtojo aktyvią kultūrinę veiklą, pavyzdžiui, 1939 m. įkurta Marijos Vaikelių draugija rengė me-

ninius choro sambūrius, Argentinos lietuvių jaunimo draugija užsiėmė vaidybinio būrelio organizavimu ir t. t.²⁷ Iš visų minėtų organizacijų svarbiausią funkciją atlikusi 1935 m. įkurta Argentinos lietuvių katalikų federacija sutelkė daugybę lietuvių katalikiškų draugijų, kurių išrinkti atstovai dalyvavo mėnesiniuose organizuotuose susirinkimuose²⁸. Panašiu vadovavimo principu veikusio 1939 m. įkurto Katalikų veikimo centro branduolį sudarė katalikiškų organizacijų, draugijų, ratelių, brolių bei kuopų atstovai²⁹.

Minėtų katalikiškos orientacijos organizacijų sąrašą papildė Beriso mieste nuo 1931 m. kovo mėnesio pradėjusi veikti Berisso lietuvių katalikų savišalpos ir kultūros draugija „Mindaugas“³⁰. Apie šią organizaciją, priešingai nei anksčiau nurodytais, literatūroje informacijos aptikta daugiau³¹. Joje išsamiai nurodyti draugijos kūrimą inicijavę lietuviai: F. Griška, J. Jokubka, V. Povilauskas, M. Juodviršis, J. Burba, V. Griškiienė, V. Burbienė, K. Žutė, B. Žutaitė, J. Žubauckas, M. Žužutė, V. Jovaišis, J. Žilinskaitė, M. Žimkaitė, J. Bačkis ir kt.³² Pradiniame draugijos veiklos etape organizacijos atstovai, neturėdami patalpų savo būstinei, telkėsi Juozo Burbos namuose³³.

Aktyvesnė „Mindaugo“ draugijos kultūrinė veikla pradėjo plėtotis nuo 1932 m., kai buvo sukurtas choras, įrengta biblioteka, mišios pradėtos laikyti lietuvių kalba³⁴. Per kelerius – 1933–1935 metus organizacija išplėtė savo veiklos arealą: pritraukė daug naujų narių, užmezgė ryšius su kitomis tautinėmis bendruomenėmis ir valstybinėmis įstaigomis, pavyzdžiui, Lietuvos pasiuntinybe, kuri draugijai teikė finansinę paramą inicijuojant A. Smetonos mokyklos steigimą³⁵. Tai gi „Mindaugo“ draugijos pastangomis buvo įkurtas dar vienas lietuvių kultūros židinys, kuriame jaunosios kartos atstovams buvo suteiktos plačios lavinimosi galimybės: mokyta lietuvių kalbos, įkurta biblioteka, organizuoti meniniai sambūriai, kaip antai chorai, vaidinimo būreliai³⁶.

Esminiai „Mindaugo“ draugijos pasikeitimai pasidėjo nuo 1935 m., prisijungus prie daugybę katalikiškos krypties organizacijų telkiančios Lietuvos katalikų federacijos³⁷. Po metų parengus socialinės paramos reglamentą, dėl kurio išaugo nario mokestis, pasitraukė ženkliai dalis organizacijos veikloje dalyvavusių asmenų, iš literatūroje nurodytų 234 narių liko 158³⁸. Nepaisant narių sumažėjimo, draugija toliau sėkmingai plėtojo kultūrinę veiklą: pradėta Lietuvos metraščių, rašiusių apie Lietuvos istoriją, lietuvių kultūrinę, visuomeninę, religinę, diplomatinę veiklą, leidyba³⁹. Pagausėjo kultūrinių renginių: organizuoti jaunimo spektakliai, poezijos, tautinių šokių vakarai. Greta šios veiklos draugijos nariai toliau inicijavo A. Smetonos mokyklos, bibliotekos, kurioje sukaupia apie septyni šimtai leidinių – knygų, laikraščių, žurnalų – paramos teikimą⁴⁰.

Iš pateikiamų katalikiškų organizacijų veiklos rezultatų galima teigti, kad dauguma jų susitelkė į plačią kultūrinę veiklą, neapsiribota vien dvasiniais klausimais. Apskritai ir kitos dar neminės draugijos, pavyzdžiui, Lietuvių savišalpinė darbininkų draugija⁴¹, turėjusi pasaulietinę orientaciją, faktiškai užsiėmė tokio pat pobūdžio karitatyvine veikla, kaip ir minėtosios katalikiškos draugijos. Taigi tarpukario organizacijų atstovai nepamiršo pirmtakų diegtų šalpos teikimo tradicijų, priešingai, jas išsaugojo inicijuodami Tumo Vaižganto lietuvių mokyklos statybos fondą, Lietuvių centrą, Lietuvių Argentinoje savišalpinę draugiją „Susivienijimas“ ir kt. projektus⁴², tiesiogiai prisidėjusius prie lietuvių kultūros sklaidos Argentinoje.

Greta minėtų katalikiškų organizacijų Argentinoje veikė komunistinės pakraipos junginiai, pavyzdžiui, įvairūs meniniai sambūriai kaip Liaudies teatras, statęs komunistinės pakraipos bolševikinio turinio veikalus. Šalia teatro veikė trisdešimt penkių asmenų choras, savo sekcijas turėjęs Rosarijaus ir kt. miestuose⁴³. Argentinos lietuvių kultūriniam gyveni-

mui pajvairinti tarpukariu suorganizuotas komunistinės pakraipos asmenis telkęs Lietuvių sporto klubas. Ši organizacija vienijo nedidelį, apie keturiasdešimties asmenų, žmonių, susirenkančių teatro patalpose leisti laisvalaikio lošiant šachmatais ar žaidžiant krepšinį⁴⁴.

Minėtosios skirtingas ideologijas propaguojančios lietuvių organizacijos, užsiėmusios šalpos švietimui, kultūrai bei skurdžiai gyvenantiems tautiečiams teikimu, nekoordinavo tarpusavio veiksmų, veikiau priešingai, liko konfrontuojančios, dėl įtakos besivaržančios skirtingos šalys. Tokio lietuvių kultūrinės sklaidos šalininkų priešiško vadinio nusiteikimo egzistavimas tapo pagrindiniu tarpusavio vienybę ardančiu veiksnium⁴⁵.

Skirtingoms ideologinėms šalims atstovaujantys lietuviai, stengdamiesi sustiprinti savo pozicijas, stengėsi pritraukti kuo daugiau sekėjų. Šiam tikslui įgyvendinti pasitelkta tuometės lietuviškos spaudos erdvė, teikusi galimybių formuoti skaitytojų neigiamą nuomonę apie oponentus⁴⁶. Šiose ideologinėse spaudos varžybose pirmavo komunistinės pakraipos leidiniai, pavyzdžiui: „Momentas“, „Darbininkų tiesa“, „Tiesos žodis“, „Argentinos žinios“ dėl Komiterno inicijuotos paramos⁴⁷. Kitų leidinių, pavyzdžiui, „Pietų Amerikos žinių“, „Argentinos lietuvių balso“, gyvavimą dažnai sustabdydavo finansinės problemos, neretai norint juos išsaugoti reikėjo užsiimti papildoma veikla: leidinių prenumeravimu, skelbimų dėjimu, lietuviškų vakarų organizavimu ir t. t.⁴⁸

Išsikerojusi minėtoji lietuvių ideologinė konfrontacija palengva slopo, užleisdama vietą lietuvių tautos vienybės idėjos sklaidai⁴⁹. Šiam išsikeltam tautiečių tikslui įgyvendinti buvo įkurti Lietuvių namai, kuriuose bendram lietuvių kultūrinės sklaidos darbui inicijuoti buvo išrinkta penkiolikos atstovų taryba iš visų Argentinoje veikiančių lietuviškų organizacijų. Taigi tokiu būdu buvo sudaryta skirtingų kultūrinių organizacijų dalyvių bendradarbiavimo prielaida⁵⁰.

Greta minėtosios Argentinos lietuvių kultūrinių organizacijų ir spaudos publikavimo veiklos tarpukario laikotarpiu iškilo būtinybė intensyviai jaunosios kartos kultūrinį ugdymą⁵¹. Šis išsikeltas uždavinys, kaip ir dauguma kitų, tapo sudėtingai įgyvendinamas dėl lėšų stokos, nepakankamo Lietuvos valdžios dėmesio⁵². Šalia šių problemų intelektualios jaunuomenės švietimą trukdė sunkios gyvenimo sąlygos, daugeliu atvejų ekonominio pobūdžio problemos tapo pagrindine vaikų išmokslinimo kliūtimi⁵³. Neišugdžius sąmoningesnės jaunosios kartos, netolimoje ateityje turėjo nukentėti kultūrinio gyvenimo kokybė, svetimoje gyvenamoje aplinkoje nuolatos vyko lietuvių asimiliaciniai procesai: „<...> senos lietuvių kartos ištautėjimas dar nėra tokioje katastrofiškoje būklėje, kaip kad jaunosios kartos. Jaunojoje kartoje – vaikų tarpe, kad ir Lietuvoje gimusių, bet čia beaugančių lietuvių kalbos mokėjimas yra labai ir labai apverktinoje būklėje.“⁵⁴

Susipažinus su šiomis minimomis tendencijomis, svarbiu uždaviniu tampa susipažinti su lietuviškų mokyklų būkle bei veikla, turinčia tiesioginės įtakos jaunosios kartos kultūrinio ugdymo kokybei. Iš tiesų, išanalizavus šios tematikos informaciją, susidaro įspūdis, kad vaikų tiesiogine nutautilimo paskata tapo tėvų pasirinkimas vaikus leisti į argentiniečių mokyklas. Archyvinuose šaltiniuose, nurodoma, kad tokį tėvų apsisprendimą lemdavo nepakankama lietuviškų mokyklų kompetencija: „Tėvų rimčiausias nusiskundimas, kad mokykla neparuošia mokinių tokiam pat mokslo aukštyje, kaip kad argentinietiškoji, kad mokiniai iš lietuviškos pradžios mokyklos yra silpnai paruošti, todėl esą nėra prasmės leisti į lietuvišką mokyklą.“⁵⁵

Iš tikrųjų, gan svarbios informacijos apie Argentinijoje ir kitose Pietų Amerikos valstybėse veikiančių lietuviškų mokyklų kompetencijos lygį, mokyklų darbo organizavimą, mokymo sistemų kūrimą, finansavimą ir ki-

tus svarbius veiklos niuansus pateikia valstybės kontrolės vyriausiasis revizorius J. Graubauskas 1939 m. pranešime⁵⁶. Jis, susipažinęs su Argentinos mokyklų darbo principais, pateikia gan negatyvius vertinimus, pavyzdžiui, apie Buenos Airėse veikiančią mokyklą: „Man aplankius B. Aireso mokyklą pamokų metu <...> paklausinėju lietuviškai skaičiuoti vyresniusius ir žodžiu pasikalbėjau su mažaisiais <...> Labai menkas jų mokėjimas lietuviškai ir geras susikalbėjimas ispaniškai nuteikė pesimistiškai.“⁵⁷ Greta negatyvių mokyklos darbo rezultatų nurodoma, kad tėvų sąmoningumo stoka bei ekonominei sunkumai tapo pagrindinėmis priežastimis, turėjusiomis įtakos lietuvių vaikų adaptavimuisi prie svetimos aplinkos⁵⁸.

Galima teigti, kad ekonominių problemų gausa tarpukario Argentinijoje buvo pagrindinis veiksnys, lėmęs sunkias vaikų mokymosi sąlygas, žemą mokytojų kvalifikacijos lygį. Iš Lietuvos atsiųsti pedagogai, gaudami mažus atlyginimus, neturėjo paskatos siekti geresnių darbo rezultatų: „Mokytojai siunčiami iš Lietuvos ir gauna algos mažiau, negu pasiuntinybėje tarnai – kurjeriai“⁵⁹. Neretai lietuviškas mokyklas lankantys vaikai dėl atsinaus mokytojų požiūrio į darbą, turėtų žalingų įpročių negaudavo reikiamo žinių kiekio: „Eilė mokytojų buvo visai tam darbui nepasiruošę, o kai kurie iš jų net alkoholikai.“⁶⁰ Taigi iš pateiktos informacijos galima daryti prielaidą, kad tėvai, sužinoję apie lietuviškų mokyklų negatyvius darbo rezultatus, siekdami vaikų greitesnės integracijos į svetimą aplinką, rinkdavosi argentiniečių mokyklas, kuriose vaikai greitai nutausdavo.

Apibendrinant tarpukario laikotarpio Argentinos lietuvių gyvenimą galima teigti, kad net sunki ekonominė padėtis, per menka Lietuvos valdžios teikiama parama nesustabdė kultūrinės sklaidos, pasireiškusios įvairių organizacijų, draugijų kūrimu, spaudos leidyba, švietimo įstaigų organizavimu ir t. t. Šią veiklą plėtojo tik sąmoningoji, ideologiškai

diferencijuota, mažumą sudaranti lietuvių tautos dalis, suvokusi lietuviškos tapatybės išsaugojimo reikšmę. Deja, didelė dalis, ypač naujųjų imigrantų, nesidomėjo kultūrinio pobūdžio veikla, dėmesį nukreipė į ekonominės gerovės kūrimą, neskyrė dėmesio jaunosios kartos tautiniam ugdymui, o priešingai – tikėjo, kad greita adaptacija lems palankesnes gyvenimo perspektyvas.

Argentinos lietuvių kultūrinė veikla po Antrojo pasaulinio karo

1944 m. sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą, didelė dalis tautiečių emigravo į Vokietijos DP stovyklas, o iš jų, pablogėjus ekonominei padėčiai, išvyko į Šiaurės arba Pietų Ameriką⁶¹. Šiuo laikotarpiu Argentina sulaukė gana epizodinės apie 750 lietuvių emigracijos⁶² dėl atsivėrusių palankių imigravimo į JAV galimybių⁶³. Tuo metu tolimojoje Argentinoje apsigyvenę lietuviai nebesivertė žemės ūkiu, o, prisitaikę prie vietos gyvenimo sąlygų, ėmėsi amatų, verslo, dirbo fabrikuose ar viešojo aptarnavimo srityje⁶⁴.

Lietuvos atžvilgiu nepalankiai susiklosčiusios istorinės aplinkybės tapo tiesiogine Argentinoje gyvenančių tautiečių sąmoninėjimo paskata. Suvokę tolimosios tėvynės laisvės praradimą, lietuviai, siekdami atkurti istorinį teisingumą, pradėjo burtis į įvairias organizacijas, draugijas. Galima teigti, kad ankstyviausia iniciatyva pasireiškė 1940 m. pirmosios sovietinės okupacijos pradžioje išlaisvinimo centro Argentinoje įkūrimu⁶⁵.

Apskritai per visą Lietuvos okupacijos laikotarpį Argentinos lietuvių organizacijų bei renginių gausa iliustruoja kultūrinio gyvenimo suintensyvėjimą⁶⁶, šį laikotarpį, nepaisant iškilusių nutautėjimo problemų, pagrįstai galima laikyti lietuvių kultūros aukso amžiumi. Be abejo, lieka tik stebėtis tokiais

ženkliais lietuvių kultūriniais pasiekimais, nes, kaip sakytą, po 1940 m. į Argentiną atvyko per mažas intelektualinių jėgų potencialas, kad galėtų atgaivinti asimiliuotų tautiečių senbuvų lietuviybę⁶⁷. Pagrindiniu vietos Argentinos lietuvių kultūrinės sklaidos akstiniu tapo Lietuvos okupacija, su kuria atėjo savos kultūros išsaugojimo reikšmės suvokimas.

Argentinos lietuvių tautinių jausmų reikšmingumas išryškėja įvairaus pobūdžio kultūrinėje veikloje. Nuo pat Lietuvos okupacijos pradžios ypač reikšmingais tapo įvairių istorinių datų: birželio tremties Lietuvoje, Vasario šešioliktosios, okupacijos metinės, lietuvių gatvės atidarymo, organizacijų sukakčių minėjimai⁶⁸. Iš esmės šios šventės tapo lietuvių vertybiškai vienijančiais, skatinančiais burtis ir kultūriškai bendradarbiauti veiksniais.

Prie Argentinos lietuvių kultūrinio bendrumo pajautos labiausiai prisidėjo įvairiausių organizacijų veikimas⁶⁹. Per Lietuvos okupacijos laikotarpį plėtojosi senųjų nuo tarpukario laikotarpio gyvavusių draugijų veikla. Šiuo laikotarpiu sėkmingai savo meninę veiklą koordinavo senbuvė šalpinio pobūdžio „Nemuno“ draugija, iš ankstesnio laikotarpio žinoma „Vargdienio“ pavadinimu⁷⁰. Panašia kultūrine veikla užsiėmė ir kitos organizacijos, pavyzdžiui, „Birutė“, nuo 1931 m. gyvuojanti „Mindaugo“ draugija, organizavusi įvairiaus pobūdžio renginių: teatro spektaklių, seminarų, lietuvių kalbos kursų, turistinių žygių, žaidimų popiečių, karnavalų, šokių ir t. t.⁷¹

Šalia draugijų senbuvų plėtojosi naujai sukurios organizacijos: senelių židiny, skautai, Lietuvos vyčiai ir kt.⁷² Kiekviena jų, savaip modeliuodama savo veiklą, nemažai prisidėjo prie tautinės kultūros išsaugojimo. Netgi tik menine lietuvių kultūros sklaida užsiimantys ansambliai: „Aušros“, „Šv. Cecilijos“, „Atžalyno“ ir kiti, dalyvaudami organizuojant įvairių švenčių programas, prisidėdami prie tautiečių vienybės palaikymo⁷³. Greta

šios pagrindinės funkcijos jie tapo svarbiais lietuvių jaunimo talkos židiniais, galėjusiais lietuviybę perteikti gana patraukliu būdu: šokiais, dainomis, vaidinimais⁷⁴.

Lietuvos okupacijos laikotarpiu lietuviškų organizacijų veiklai koordinuoti buvo sukurti bendrojo valdymo dariniai. Šiam tikslui 1950 m. atsirado Argentinos lietuvių bendruomenė, sutrumpintai ALB, veikusi Palomaro–Herlingemo, Temperlio, Aveljanedos, Vilja Lugano, Rosarijaus, Beriso miestuose⁷⁵. Minimos organizacijos nariai, siekdami atkreipti dėmesį į Lietuvos problemas, organizavo politinio pobūdžio akcijas: rašė memorandumus, peticijas ir teikė jas gana aukšto rango pareigūnams, pavyzdžiui, JAV prezidentui D. D. Eizenhaueriui, popiežiui Jonui XXIII ir kt.⁷⁶

Vėlesniu laikotarpiu, iš ALB veiklos pasitraukus svarbiems vadovams, 1970 m. organizaciją perėmė nuo 1956 m. veiklą pradėjusi Argentinos lietuvių organizacijų ir spaudos taryba, sutrumpintai vadinama ALOST⁷⁷. Ji, susijungusi su ALB, nepakeitė organizacijos vykdytos veiklos krypties, rūpinosi ryšių su Pasaulio lietuvių bendruomene palaikymu, Lietuvos nepriklausomybės kova, telkė ir koordinavo daugybės Argentinoje veikusių organizacijų veiklą⁷⁸. Pavyzdžiui: Susivienijimą lietuvių Argentinoje (SLA), Argentinos lietuvių centrą, Lietuvos katalikų draugiją, Senelių Židinį, Lietuvos jaunimo sąjungą, anksčiau minėtąsias „Mindaugo“ ir „Nemuno“, lietuvių katalikų moterų „Birutė“ ir kitas draugijas⁷⁹.

Greta kultūrinio pobūdžio organizacijų telkimo, ALOST kartu su VLIK'u⁸⁰ nuo 1960 m. pradėjo organizuoti Pietų Amerikos lietuvių kongresus, siekiančius išspręsti aktualiausias to meto problemas: nustatyti tolesnes gaires kovai dėl Lietuvos išlaisvinimo, kelti jaunosios kartos nutautėjimo problemą⁸¹.

Tuo laikotarpiu įvairių organizacijų vyresniosios kartos atstovai nerimavo dėl gana

pasyvaus jaunosios kartos nusiteikimo savos kultūros atžvilgiu⁸². Neretai vyresnioji karta negailėjo kritikos nutautėjusio jaunimo atžvilgiu, kai kuriais atvejais per daug paviršutiniškai vertino jų veiklą. Ypač ši minima tendencija pastebima kalbant apie Argentinos jaunimo organizuotus kongresus ar kitokio pobūdžio renginius⁸³. Susidaro pirminis įspūdis toks, kad vyresniosios ir jaunosios kartos santykiai buvo išsiderinę, trūko tarpusavio dialogo, bendradarbiavimo lietuviškos kultūros puoselėjimo darbe. Daugeliu atvejų, vyresnieji nesugebėjo deramai parengti jaunimo šiam tikslui įgyvendinti, o jaunimas nenorėjo taikytis su diktuotomis kultūrinės veiklos sąlygomis.

Vyresniosios kartos pesimistinius jaunosios kartos vertinimus bent dalinai galima paneigti remiantis plėtotos kultūrinės veiklos faktais⁸⁴. Akivaizdžiausiai jaunimo kultūrinės veiklos iniciatyvumas pasireiškė prisidedant prie Pietų Amerikos lietuvių jaunimo kongresų veiklos⁸⁵. Daugeliu atžvilgių tenka pripažinti, kad šio renginio organizavimas pareikalavo didelių laiko, pastangų sąnaudų. Entuziastiškiausi šioje veikloje dalyvaujantys jaunuoliai turėjo veikti daugiaplaniškai, operatyviai. Esminiu jų veiklos aspektu tapo bendradarbiavimas su kitų Pietų Amerikos valstybių lietuviais, kuriant ne tik pagrindinę kongreso, bet ir prieš ją organizuojamos lietuvių studijos savaitės programą⁸⁶. Nors šis atsakingas darbas buvo planuojamas tik kas ketverius metus, tačiau kiekvienos programos detalių koordinavimas reikalavo gana ilgo ir atsakingo jaunimo pasirengimo, mat nuo jo priklausė tolesnė kongresų veiklos sėkmė⁸⁷.

Be jau minėtųjų veiklos epizodų kongresuose, reikia išskirti jaunimo įtaką įvairių lietuvių kultūrinių organizacijų veikloje. Daugiausia jie telkėsi į Argentinos lietuvių jaunimo sąjungą, kuri, be jau minėtų kongresų organizavimo, prisidėjo prie įvairių kitų kultūrinių sričių plėtojimo: stovyklų,

tautinių šokių festivalių, piešimo, braižybos, literatūros konkursų, mišių organizavimo, bibliotekos, futbolo komandos ir žurnalo įsteigimo⁸⁸. Taigi iš pateiktos informacijos galima susidaryti įspūdį, kad ši organizacija tapo pagrindinė, jaunimą vienijanti ir galinti pasiūlyti plataus arealo veiklos asortimentą.

Šalia minimosios Argentinos lietuvių sąjungos veikė ir daugiau įvairių organizacijų, draugijų, suinteresuotų jaunosios kartos dalyvavimu⁸⁹. Lietuvos okupacijos laikotarpiu Argentinoje plėtėsi į jaunimą orientuotų organizacijų pasiūla. Pavyzdžiui, tuo laikotarpiu padėti pagrindai minėtųjų skautų, vyčių organizacijų veiklai⁹⁰, jaunuoliai noriai buvo laukiami Lietuvių centro, Argentinos lietuvių susivienijimo bei kituose susibūrimuose⁹¹.

Deja, ne visuomet į jaunimo kultūrinę sklaidą orientuoti lūkesčiai pasiteisindavo. Iš dalies prie tokios situacijos susidarymo nemažai prisidėjo per menkas savos tautinės kultūros ugdymas vaikystėje. Kaip jau minėta, nuo tarpukario laikotarpio dauguma tėvų buvo suinteresuoti atžalas kuo greičiau adaptuoti, todėl beatodairiškai buvo atmesta šeštadieninių lietuviškų mokyklų, meninių ir kitų lietuviškų sambūrių svarba⁹². Šios asimiliacinės tendencijos buvo pastebimos per visą Lietuvos okupacijos laikotarpį.

Nepaisant vyravusios neigiamos asimiliacinės jaunimo tendencijos, galima išskirti tam tikrus teigiamus poslinkius. Nagrinėjamoju laikotarpiu, palyginti su tarpukariu gyvavusiomis tendencijomis, augo lietuvių kultūrinis sąmoningumas. Besiplėtojusi kultūrinė veikla davė teigiamų poslinkių jaunajai kartai. Tuo metu išaugo lietuvių, siekiančių aukštojo mokslo, skaičius. XX a. septintąjį dešimtmetį Argentinos universitetuose studijavo apie du šimtai lietuvių, mokyklose fiksuotas dviejų tūkstančių mokinių skaičius⁹³. Nors besimokančiųjų lietuvių procentas nebuvo didelis, tačiau net menkiausias pozityvus poslinkis turėjo didelės reikšmės Argentinoje gyvenantiems

lietuviams. Jų būryje radosi net aukštas valdininkų postus užimančių tėvynainių, kurie įgiję didesnę galią, galėjo pasirūpinti lietuvių kultūrinės ir kitokio pobūdžio padėties gerinimu Argentinoje.

To meto lietuvių jaunuomenės kultūrinio abejingumo išsklaidymo iniciatyvos ėmėsi energingieji savanoriai – marijonai⁹⁴. Jie tapo pagrindiniais jaunesniosios ir vyresniosios kartos vienytojais, siekusiais bendradarbiauti tautos vienybės bei kultūros išsaugojimo darbe. Galima teigti, kad jų atvykimas 1939 m. tapo esminiu atskaitos tašku koordinuoti įvairių kultūrinę veiklą⁹⁵. Jų intensyvaus lietuviybės gaivinimo darbe pasireiškė įvairiausios veiklos apraiškos: parapijos, mokyklos steigimas, organizacijų bendradarbiavimo skatinimas ir t. t.⁹⁶ Ilgainiui penktąjį dešimtmetį marijonų veikla dar labiau suintensyvėjo pradėjus publikuoti leidinį „Laikas“⁹⁷. Leidinyje, be religinės tematikos, buvo supažindinama su pagrindinėmis Argentinos lietuvių gyvenimo naujienomis: organizacijų veikla, pagrindiniais renginiais, sovietinės Lietuvos gyvenimo aktualijomis ir t. t.⁹⁸

Be jau minėtosios marijonų iniciatyvos, egzistavo platesnis įvairių leidinių asortimentas. Greta katalikiškos orientacijos laikraščio „Laikas“ ilgą laiką ėjo konfrontacinėmis tendencijomis pasižymįs „Argentinos lietuvių balsas“⁹⁹. Svarbu pažymėti, kad nagrinėjamoju laikotarpiu lietuviai buvo aprūpinami ir kitais leidiniais: „Argentinos žiniomis“¹⁰⁰, „Balsu“¹⁰¹, „Argentinos aidu“¹⁰² ir kt. Dauguma Argentinos lietuvių, užsiėmusių informacinės sklaidos darbu, susidūrė, kaip ir minėtu tarpukario laikotarpiu, su leidybiniais sunkumais, neretai paviešinus vos keletą numerių tekdavo atsisakyti šios veiklos¹⁰³. Greta minimųjų tendencijų to meto spaudoje epizodiškai pasireiškė dvikalbystės problema, vyravo ideologinių srovių sankirtos tendencija, tapusi itin žalingu lietuvių tautinei vienybei ir kultūrinei sklaidai aspektu¹⁰⁴.

Prie 1940–1990 m. laikotarpio lietuvių kultūrinės veiklos apsunkinimo nemažai prisidėjo organizacijų tarpusavio nesutarimai, bendradarbiavimo stoka¹⁰⁵. Ši lietuvių visuomenei Argentinoje akuali problema buvo keliama ir analizuojama to meto spaudoje¹⁰⁶. Nors daugeliu atžvilgių leidybos atstovų formuotą viešąją opiniją reikia vertinti kritiškai, tačiau organizacijų santykių atžvilgiu pateikiama gana reali situacija. Dauguma įvairaus pobūdžio lietuviškų sambūrių nesugebėjo kontaktuoti, koordinuoti bendros kultūrinės veiklos. Veikiau ėmėsi priešingos viena kitos atžvilgiu kenkimo politikos, konkuravo tarpusavyje dėl sekėjų gretų papildymo¹⁰⁷. Kaip nurodoma to meto spaudoje, nevienetiniams atvejais tapo bereikšmių renginių organizavimas svarbių švenčių, kurias koordinavo tam tikra viena draugija, metu¹⁰⁸.

Greta pateiktų gana neigiamų Argentinos lietuvių kultūrinės veiklos niuansų galima įžvelgti teigiamų poslinkių. Nepaisant asimiliacijos, iškilusių kultūrinio organizavimosi problemų, Lietuvos okupacijos laikotarpis buvo susijęs su tam tikrais kokybiniais pokyčiais. Tuo metu, nepaisant gana mažo naujosios kartos imigrantų skaičiaus, buvo toliau sėkmingai plėtojama lietuvių tautinė veikla: veikė šeštadieninės mokyklos, buvo leidžiami leidiniai, organizuojami meniniai sambūriai, vyko bažnytinė veikla ir t. t.¹⁰⁹ Ypač svarbiu reiškiniu tapo lietuvių iniciatyvumas Lietuvos laisvinimo darbe. Dauguma apie Lietuvos okupaciją sužinojusių lietuvių ėmėsi aktyvios kultūrinės veiklos: organizavo mitingus, demonstracijas, rašė peticijas tarptautinėms organizacijoms, kreipėsi į vietos valdžios institucijas¹¹⁰. Daugeliu atžvilgių tokio pobūdžio pilietinis aktyvumas vienijo Argentinos ir JAV lietuvius, turėjusius pagrindinį Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekį¹¹¹.

Per 1940–1990 m. laikotarpį centriniu Argentinos lietuvių vienijančiu veiksniu tapo tėvynės nepriklausomybės atkūrimas. Galima teigti, kad šis tikslas tapo esminiu,

net tarp savęs konfuntuojančias organizacijas vienijančiu veiksniu. Kiekvienas lietuvių sambūris, nepriklausomai nuo plėtos veiklos, narių skaičiaus, neliko abejingas Lietuvos okupacijos klausimui¹¹². Tuo metu ypač domėtasi Lietuvos gyvenimo aktualijomis, neretai vieno ar kito leidinio straipsniai buvo orientuoti į šios tematikos analizę¹¹³.

Nagrinėjamo laikotarpio spaudos aktualijos atskleidžia dar vieną svarbų Argentinos lietuvių sklaidą stiprinantį veiksnių – pasaulio lietuvių tarpusavio bendradarbiavimą¹¹⁴. Ypač entuziastingai atsiliepta apie iš JAV atvykusius kultūrinės veiklos atstovus¹¹⁵. Dar reikšmingesniais ir vertais paminėti įvykiais tapo sovietinės okupacijos pabaigos laikotarpiu iš tėvynės atvykus įvairių žymių asmenybių sutikimas¹¹⁶. Galima teigti, kad jų pasirodymas galėjo tapti rimtu akstinu sustiprinti tolesnę kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės.

Greta minėtojo tarpvalstybinio lietuvių bendradarbiavimo lygmens veikė vietinis tinklas. Iš to meto spaudos aktualijų sužinota, kad skirtinguose Argentinos vietovėse gyvenantys lietuviai kviesdavosi vieni kitus į renginius, organizavo susitikimus, ekskursijas ir t. t.¹¹⁷ Pasirinktas draugiškas tarpusavio bendravimo stilius buvo reikšmingas kokybiškai lietuviybės sklaidai.

Be nagrinėto lietuvių bendradarbiavimo, Argentinos erdvėje užsimezgė platesnio masto Pabaltijo gyventojų: lietuvių, latvių, estų, – santykiai. Jų esminiu tikslu tapo Sovietų Sąjungos agresijos fakto tarptautinėje arenoje iškėlimas ir bendra kova dėl savų valstybių nepriklausomybės¹¹⁸.

Apibendrinant galima teigti, kad antrosios Lietuvos okupacijos laikotarpiu pakito lietuvių savimonė. Dauguma, suvokę tolimosios tėvynės praradimo faktą, pradėjo burtis į draugijas, organizacijas, kurias vienijo siekis sutelkti jėgas bendrai kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės. Greta organizacijose išsikeltų lietuvių politinių tikslų itin sėkmingai plėtojosi kultūrinė veikla: augo jaunosios

kartos ugdymo, meniniai sambūrių reikšmė, pradėta gana atvirai kalbėti apie asimiliacijos žalą, lietuviybės išsaugojimo reikšmę. Taigi tolimojoje Lietuvoje nepalankiai susiklosčiusios istorinės aplinkybės Argentinos lietuviams tapo tiesioginiu postūmiu pakeisti iki tol paplitusią asimiliacinę mąstyseną ir pradėti branginti lietuviškąją kultūrą.

Argentinos lietuvių kultūrinis gyvenimas XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje

XX a. devintojo dešimtmečio pabaigoje prasidėjus Sovietų Sąjungos irimui, Argentinos lietuviai suintensyvino kovą dėl Lietuvos nepriklausomybės. Ypač šią veiklą plėtojo jau minėtoji septintojo dešimtmečio viduryje sukurta Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga, intensyviai bendradarbiavusi su Pasaulio lietuvių bendruomene¹¹⁹. Jos nariai, sužinoję apie Lietuvai SSRS taikytą ekonominę blokadą, kėlė šio pobūdžio klausimus valstybiniu lygmeniu, Buenos Airėse organizavo protesto demonstraciją, rašė peticijas¹²⁰. Prie šios veiklos prisidėjo ir kitos Argentinoje veikusios jau anksčiau minėtos organizacijos, kurias vienijo bendras kovos už laisvę tikslas.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Argentinoje gyvenantys tėvynainiai patyrė didžiulį kultūrinį sukrėtimą, turėjo ieškoti kitų organizavimosi tikslų. Iš esmės, galima daryti prielaidą, kad ne vieną dešimtmetį dėl Lietuvos laisvės būręsi tautiečiai, net praradę šį vienijimosi tikslą, buvo susaisyti lietuviškos kultūros išsaugojimo darbu. Reikia nepamiršti, kad šia patriotine lietuviybės puoselėjimo veikla užsiima tik nedidelė tėvynainių dalis, dauguma dėl asimiliacijos lieka abejingi savos kultūros plėtotei.

Nagrinėjant dabartinį Argentinos lietuvių kultūrinį gyvenimą, kaip ir ankstesnius periodus, susiduriama su informacijos stoka.

Interneto svetainėse randamomis tik epizodinėmis, padrikai išdėstytomis žiniomis nepajėgiama suformuoti kultūrinės veiklos vaizdinio¹²¹. Šioje sudėtingoje tyrimo situacijoje ypač pravartus atliktas interviu su Argentinoje nuo pat gimimo gyvenančia lietuve Anatalija Alicija Zdanevičiūte, ilgą laiką dalyvaujančia Argentinos lietuvių susivienijimo veikloje¹²².

Minimoji respondentė pateikė naudingos informacijos apie pagrindinius šio laikotarpio bendruosius Argentinos lietuvių kultūrinio gyvenimo aspektus. Pirmiausia ji supažindino su Argentinos lietuvių susivienijimo (ALS) veikusio, nuo XX a. pradžios, veiklos dabartinėmis tendencijomis. Pasirodo, šis ilgą laiką egzistuojantis nepolitinis lietuvių organizacinis darinys į kultūrinę veiklą įtraukia nemažą tautiečių skaičių¹²³. Greta to ALS, inicijuodamas įvairių kultūrinių renginių plėtojimą, sulaukia nemažo vietos Argentinos gyventojų dėmesio. Iš esmės tokio pobūdžio veikla, rengiama vieną kartą per mėnesį, atlieka svarbią funkciją: meninės programos, filmai, tarpusavio bendravimas, aktualių problemų kėlimas kultūriškai suartina lietuvių ir vietos gyventojus¹²⁴.

Šalia minimosios Argentinoje veikia daugybė kitų lietuvių puoslėjančių kultūrinio pobūdžio organizacijų. Dauguma jų susikūrusios ankstesniu laikotarpiu: Lietuvių centras, Argentinos lietuvių jaunimo susivienijimas, Šv. Cecilijos choras, „Nemunas“ ir kt. Kiekviena jų, stengdamasi išlaikyti lietuviybę, plėtoja įvairią kultūrinę veiklą: organizuoja susirinkimus, būrelius, įvairius renginius, minėjimus, šventes ir t. t.¹²⁵

Dabartiniu laikotarpiu, nesulaukiant naujų lietuvių imigrantų srauto, lietuviybę Argentinoje tenka gaivinti turimais intelektualiniais ištekliais. Organizacijos, siekdamos našesnės kultūrinės sklaidos, stengiasi pritraukti daugiau vietos lietuvių jaunuomenės. Dėl šios priežasties kai kuriuose Argentinos miestuose veikia net kelis, meniniai susibūri-

mai, apimantys skirtingas jaunimo amžiaus grupes veteranų, jaunimo ir vaikų¹²⁶.

Greta minimų organizacijų veiklos svarbu išskirti pagrindinę į jaunimą besikonzentruojančią – Argentinos lietuvių jaunimo sąjungą (sutrumpintai ALJS). Galima teigti, kad ši lietuvių sąjunga savo veikla yra gana įvairialypė, padedanti sudominti jaunimą ir įtraukti jį į aktyvią lietuviybės gaivinimo veiklą¹²⁷. ALJS atstovai užsiima atsakingu Pasaulio jaunimo kongresų organizavimo darbu. Kaip minėta, tokio pobūdžio kultūrinės programos koordinavimo darbas reikalauja didelės atsakomybės, laiko ir pastangų. Nors kongresas organizuojamas kas ketveri metai ir kiekvieną kartą vyksta vis kitoje Amerikos ar Europos šalyje, šis faktas sąjungos nariams neleidžia atsipalaiduoti. Daugeliu atvejų jie prisideda prie kiekvieno kongreso organizavimo, nuolatos bendradarbiauja su kitose šalyse gyvenančiais ir vietiniais lietuviiais, rengia įvairias jaunimo šventes, kalbos kursus ir t. t.¹²⁸

Dabartiniu laikotarpiu ALJS organizacija tampa gana aktyvi, siekia užmegzti ir palaikyti kuo artimesnius ryšius su kitose Pietų Amerikos šalyse gyvenančiais lietuviiais, vietinėmis draugijomis. Sąjunga, turėdama nemažą jaunuomenės potencialą, deda dideles pastangas palaikyti santykius su Lietuvoje gyvenančiais tautiečiais¹²⁹. Šiam tikslui įgyvendinti iš tėvynės pradėta kviečtis tautiečių, pavyzdžiui, prieš keletą metų Argentinos jaunimas vyko susitikti su Urugvajuje gyvenančiais lietuviiais ir iš Vytauto Didžiojo universiteto Kaune atvykusiais folkloro ansamblio „Gegutala“ nariais¹³⁰. Tokio pobūdžio susitikimai padeda geriau pažinti vieniems kitus, suvokti lietuviybės išsaugojimo prasmę.

Prie jaunimo bendravimo nemažai prisideda ALJS organizuojamos stovyklos. Pavyzdžiui, 2005 m. spalio pabaigoje Beriso mieste buvo surengta net apie šimtą jaunuolių iš Argentinos, Urugvajaus sutraukusi stovykla¹³¹.

Programa truko keletą dienų, buvo orientuota į meninę, sportinę veiklą: vyko futbolo, tinklinio rungtynės, talentų vakaras¹³². Nors ir gana trumpi tokios tematikos susibūrimai suartina skirtingose šalyse gyvenančius lietuvius ir skatina bendradarbiavimą.

Per ilgą gyvenimo Argentinoje laikotarpį didelė dalis lietuvių yra paveikti asimiliacinių tendencijų, todėl susidaro paradoksali situacija – vyraujančia tautinės veiklos išraiška tampa ispanų kalba¹³³. Šiuo periodu nedidelio lietuvių dėmesio susilaukia šeštadieninės liutuanistinės mokyklos. Nepaisant pastebimo kalbinio nutautėjimo galima rasti išimčių. Ypač stebinančiais pavyzdžiais tampa tautiečiai, besiryžtantys mokytis gimtosios kalbos įvairių lietuviškų organizacijų rengiamuose kursuose¹³⁴. Entuziastingiausi jaunuoliai, siekdami pasisemti lietuviybės idėjų, išvyksta mokytis į tautines tradicijas puoselėjančią Vokietijos Vasario šešioliktosios gimnaziją¹³⁵. Mokinių grįžimas iš šios mokymo įstaigos tampa laukiamu Argentinoje gyvenančios lietuvių bendruomenės aktyvistams įvykiu. Dauguma jų iš grįžusios jaunuomenės tikisi pasisemti naujų idėjų ir taip atnaujinti lietuvišką kultūrinę veiklą¹³⁶.

Greta šios veiklos jaunimas ir vyresnės kartos atstovai prisideda prie Beriso mieste transliuojamos radijo valandos „Lietuvos aidai“, ispaniškai *Ecós de Lituanika* organizavimo¹³⁷. Kaip minėta, šios radijo laidos transliacijos nutrūko 1972 m. ir nebuvo atnaujintos iki pat 2003 m., kai spręsti šį klausimą ėmėsi Argentinos lietuvių bendruomenės valdybos narys J. I. Fourment Kalvelis¹³⁸. Jo dėka po ilgos tylos pradėtas lietuvių kultūrinės sklaidos darbas radijo bangomis¹³⁹. Nors radijo laida transliuojama tik keletą valandų per savaitę, ji neišvengiamai tampa pagrindiniu lietuvių bendruomenės informacijos šaltiniu. Per šią radijo valandą pranešamos lietuvių gyvenimo Argentinoje ir Lietuvoje naujienos, supažindinama su istorija, papročiais, muzika ir t. t. Galima teigti, kad ši laida

apima platų tematikos spektrą, turi nemažai jaunųjų korespondentų ne tik Argentinoje, bet ir kitose šalyse, tarp jų Lietuvoje¹⁴⁰. *Ecos de Lituania* yra orientuota į didesnę klausytojų skaičių, ji skirta ne tik lietuviams, bet ir vietiniams Argentinos gyventojams, norintiems gauti daugiau informacijos apie šalia gyvenančios tautos atstovus¹⁴¹.

Šiuo metu radijo laidos transliacijos tampa esmine lietuvių kultūrinės sklaidos priemone dėl leidinių stokos. palyginti su ankstesniaisiais – tarpukario ar pokario – laikotarpiais, dabartinė leidybinė situacija yra katastrofiška¹⁴². Argentinoje tegalima rasti trumpus organizacijų veiklą nušviečiančius laikraštukus ir elektroninį leidinį „El Guardian de los lituanos“¹⁴³. Pagrindiniu tokios situacijos kaltininku tampa lietuvių nutautėjimas, nenoras užsiimti atsakinga, daug laiko, jėgų reikalaujančia papildoma ir nemokama leidybine veikla¹⁴⁴.

Su panašia leidybine situacija susiduriama nagrinėjant Argentinos lietuvių iniciatyvą rengti knygas. Galima teigti, kad šio pobūdžio darbe didžiausią indėlį įneša Šiaurinės Amerikos lietuviai. O Argentinoje gyvenantys tautiečiai leidybiame knygų darbe išnaudoja minimalias pastangas¹⁴⁵. Vienas išimtinis dabartinio laikotarpio atvejis – imigrantų istorijos „Beriso lietuviai“ pasirodymas. Iš esmės šią knygą galima laikyti apimančia nemažą lietuvių tematikos spektrą, pateikiamos lietuvių biografijos, rašoma apie: „Mindaugo“, „Nemuno“ draugijų veiklą ir t. t.¹⁴⁶ Ši knyga tampa abipusiškai naudinga Argentinos ir Lietuvoje gyvenantiems lietuviams, padeda susidaryti platesnį vaizdą apie kultūrinės veiklos skirtumus ir šių šalių panašumus.

Šalia knygų leidybos, žiniasklaidos priemonių ar organizacijų veiklos plėtojimo, orientuoto į santykių su tėvyne palaikymą, atsiranda asmenų, rizikuojančių išvykti ir tiesiogiai pažinti Lietuvos kultūrą¹⁴⁷. Neretai tokį sprendimą priėmę Argentinos lietuviai gauna daugybę naujų potyrių, idėjų, skati-

nančių aktyvesnę tautinės veiklos plėtoją. Šios situacijos atveju galima pateikti pavyzdį apie dviejų lietuvišką kilmę turinčių kunigų – Marco Mikalonio ir Domingo Avelanedos – atvykimą iš Argentinos tarnauti Pumpėnų (Pasvalio rajone) parapijoje¹⁴⁸. Šie iniciatyvūs, iki tol lietuviybės gaivinimu neužsiėmę kunigai ėmėsi aktyvios jaunimo kultūrinės veiklos skatinimo. Pagrindiniu jų tikslu tapo katalikybės populiarinimas tarp jaunimo. Kunigai, susidurdami su religijos nykimo problema, ėmėsi daugybės naujovių, rengė įvairius aktualius užsiėmimus. Daugiau sia pasisekimo sulaukė katalikiškų vasaros stovyklaviečių su sportinėmis varžybose, žvejyba, maudynėmis, turistiniais žygiais organizavimas¹⁴⁹. Taigi kunigų buvimas tolimoje ir nepažintoje šalyje, tiesioginis sąlytis su tautiečiais išbudino ir nuteikė aktyviai lietuviybės veiklai.

Minimųjų kunigų pavyzdys turėtų būti sektinas ir įgyvendintas Argentinos lietuvių parapijoje, kur ryškus nuolatinis religijos reikšmės mažėjimas¹⁵⁰. Prie šios situacijos susidarymo prisideda nykstantis religingumas, lietuvių kunigų stoka. XXI a. pradžioje funkcionuoja tik Aušros Vartų Buenos Airėse ir Šv. Kazimiero Rosarijuje bažnyčios kurioms vadovauja kunigas Augustinas Steigvilas. Dėl didelio darbo krūvio, keleto turimų parapijų minimas dvasininkas itin retai, dažniausiai vieną kartą per mėnesį laiko lietuviškas pamaldas¹⁵¹. Pirminio šaltinio nurodyti religinio gyvenimo faktai parodo lietuvių bendruomenės esminius pokyčius. Ankstesniais nagrinėtaisiais laikotarpiais religija buvo pagrindiniu kultūrinės veiklos organizavimosi pagrindu, priešingai nei dabar, kai organizacijos turi aiškią pasaulietinę orientaciją¹⁵².

Apibendrinant šiuolaikinę Argentinos lietuvių kultūrinę veiklą galima įžvelgti teigiamų ir neigiamų poslinkių. Stebėtina, kad nepaisant sunykusios religinės veiklos, gana mažo lietuvišką kultūrą puoselėjančio inte-

lektualinio potencialo, jaunosios kartos nutautėjimo, menko naujųjų imigrantų srauto vyksta sėkminga tautinė sklaida. Šalia daugumos lietuvių bei abejingų asmenų atsiran-

da aktyvistų, nepailstamai dalyvaujančių įvairių organizacijų, spaudos, radijo, knygų leidybos ir kt. lietuviškos kultūros puoselėjimo darbe.

Išvados

Pirmųjų lietuvių imigrantų apsistojimas ir įsitvirtinimas XIX a. Argentinoje tapo pagrindiniu atskaitos tašku tolesnės kultūrinės veiklos plėtotei. Pirminės draugijų organizavimosi ištakos buvo gana epizodinės, orientuotos į šalpinio pobūdžio veiklą, vėliau jų arealas ir sklaidos spektras pradėjo kisti.

Ypač reikšmingi kultūrinės veiklos laimėjimai buvo pasiekti tarpukario laikotarpiu, kai pagausėjo lietuvių imigrantų Argentinoje gretos. Ekonominio pobūdžio priežasčių paskatinta naujoji imigrantų banga integravosi į anksčiau lietuvių sukurtas bei prisidėjo prie naujų organizacijų kūrimo iniciatyvos. Tuo laikotarpiu, nepaisant tautiečių sudėtingų integravimosi naujoje šalyje sunkumų, išaugo organizacijų skaičius, suklestėjo spaudos leidyba, plėtojosi lietuviškų švietimo įstaigų veikla ir t. t. Šio pobūdžio kultūrinę veiklą plėtojo tik tautiškai sąmoninga lietuvių tautos mažuma, daugeliu atvejų negalėjusi veikti vieningai ir koordinuotai dėl ideologinių skirtumų.

Vėlesniu laikotarpiu, SSRS okupavus Lietuvą, Argentinoje gyvenančių tautiečių or-

ganizacijų veikla tapo aktyvesnė dėl tėvynės išlaisvinimo siekio. Tuo periodu, nepaisant menkos lietuvių intelektualinių jėgų imigracijos, plėtojosi ankstesnės ir naujai susikūrusios organizacijos, keitėsi lietuvių savimonė. Esminius Argentinos lietuvių mąstymo pokyčius ženklino politinio pobūdžio Lietuvos laisvinimo veikla, atviros diskusijos apie jaunosios kartos lietuviškąjį ugdymą, asimiliacijos žalą, lietuviškos kultūros išsaugojimo prasmę.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, Argentinoje gyvenantys tėvynainiai patyrė didžiulį kultūrinį sukrėtimą, turėjo ieškoti kitų organizavimosi tikslų. Daugeliu atvejų, po šios reikšmingos, ilgai ir sunkiai siektos, lietuvių pergalės išsipildymo iškyla kitas ne mažiau sudėtingas lietuviškos tapatybės išsaugojimo uždavinys. Jį įgyvendinti trukdo gana ryškios tautiečių asimiliacinės tendencijos, lemiančios abejingumą kultūrinės veiklos plėtotei. Nepaisant susidariusios sudėtingos situacijos religinėje, leidybinio darbo ir kt. srityse, atsiranda mažas lietuvių procentas, aktyviai dalyvaujantis lietuviškų organizacijų veikloje, suvokiantis savos kultūros išsaugojimo svarbą.

Nuorodos

1. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, Vilnius, 2004, p. 140.
2. P. Konstanto Norkaus žiniai // Brazilijos lietuvis, 1927 07 02, nr. 1, p. 4.
3. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, Vilnius, 2004, Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F., *Beriso lietuviai*, Vilnius, 2008, *Lietuvos Respublikos emigracijos Politika 1920–1940*, sudarytoja V. Kasperavičiūtė, Kaunas, 2006.
4. Argentinos žinios: tautiškos minties savaitraštis / leid.-red. Kazimieras R., Avellaneda (Buenos Airės) 1931–1945, Balsas: Argentinos lietuvių savaitraštis / [redaktorius] Juozas Bukevičius, Buenos Airės: Pietų Amerikos lietuvių draugija „Lietuva“, 1927–2001.
5. Alicija Anatolija Zdanevičiūtė – nuo gimimo Argentinoje gyvenusi lietuvė, aktyviai dalyvaujanti Argentinos lietuvių susivienijimo veikloje, 2010 m. liepos 5–16 dienomis aplankė Lietuvą, dalyvavo Pasaulio lietuvių akademijos kursuose.
6. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140.
7. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25.
8. Kapočius L. *Senoji išeivija ir Lietuva*, Vilnius, 1981, p. 29–30.
9. Ten pat, p. 29–30.
10. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25–26.
11. *Argentinos lietuviai*, http://lt.wikipedia.org/wiki/Argentinos_lietuviai {žiūrėta 2010 10 05}
12. Saldukas L. *Lithuanian diaspora*, Vilnius, 2002, p. 149.
13. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 32.
14. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140.
15. Ten pat, p. 141–142.
16. Skipitis R. *Nepriklausoma Lietuva*, Chicago, 1967, p. 425, Rowell S. C., Griškaitė R., Rudis G. *A history of Lithuania*, Vilnius, 2002, p. 34; Klimas P., Kėmėšis K. F., Purickis J., Savickis J., Yčas M. *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis 1918–1928*, Kaunas, 1990, p. 142–143, Simutis A., *The economic reconstruction of Lithuania after 1918*, New York, 1942, p. 12; Cesevičius D. Lietuvos ekonominė politika 1918–1940, Vilnius, 1995, p. 15.
17. Vaskela G. *Lietuvos kaimo gyventojai 1920–1940 (socialinis ir ekonominis aspektas)*, informacija pateikiama <http://gevask.dtiltas.lt/LS1919/> (sudaryta remiantis A. Eidinto knyga „Литовская эмиграция в страны Северной и Южной Америки в 1868–1940 г. г.“).
18. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, Vilnius, 1993, p. 68.
19. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, sudarytoja V. Kasperavičiūtė, p. 13–18.4.
20. Garsioji „Alfos“ bendrovės byla. Kaip Jagučanskis, Kernauskas ir Co kūrė „Naująją Lietuvą“ // Lietuvos žinios, 1930 06 03, nr. 124, p. 1.
21. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, sudarytoja V. Kasperavičiūtė, p. 13–18.
22. Ten pat, p. 195–203.
23. Ten pat, p. 195–203.
24. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25, Michelonas S. *Lietuvių išeivija Amerikoje (1868–1961)*, South Boston, p. 461–462.
25. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25–26.
26. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, Sudarytoja V. Kasperavičiūtė, p. 196–197.
27. Ten pat, p. 196–197.
28. Ten pat, p. 196–197.
29. Ten pat, p. 196–197.
30. Ten pat, p. 201.
31. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 35–38.

32. Ten pat, p. 35–38.
33. Ten pat, p. 35–38.
34. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 141, Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 35–38.
35. Ten pat, p. 38–40.
36. Ten pat, p. 38–40.
37. Ten pat, p. 38–40.
38. Ten pat, p. 38–40.
39. Ten pat, p. 38–40.
40. Ten pat, p. 38–40.
41. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, sudarytoja V. Kasperavičiūtė, p. 201.
42. Kapočius L. *Senoji išeivija ir Lietuva*, p. 29–30.
43. *Lietuvos Respublikos emigracijos politika 1920–1940*, sudarytoja V. Kasperavičiūtė, p. 198–199.
44. Ten pat, p. 201.
45. Ten pat, p. 142.
46. Ten pat, p. 142.
47. Ten pat, p. 204.
48. Ten pat, p. 204.
49. Ten pat, p. 182.
50. Ten pat, p. 182.
51. Ten pat, p. 183–184.
52. Ten pat, p. 183–184.
53. Ten pat, p. 192–193.
54. Ten pat, p. 189.
55. Ten pat, p. 189.
56. Ten pat, p. 184–192.
57. Ten pat, p. 190.
58. Ten pat, p. 191.
59. Ten pat, p. 191.
60. Ten pat, p. 191.
61. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, p. 96–97.
62. *Lietuvių enciklopedija. Pirmo tomo priedas*, Boston, 1953, p. 257.
63. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: Lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*, p. 96–97.
64. *Lietuvių enciklopedija. Pirmo tomo priedas*, p. 257.
65. *Lietuvai išlaisvinti centras Argentinoje*, Argentina, 1946, p. 10–12, Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140.
66. *Jaunimo studijų savaitė* // *Laikas*, 1973 06 28, nr. 536, p. 3; *Iš susivienijimo Liet. Arg. veiklos* // *Laikas*, 1975 06 27, nr. 575, p. 2; *Birželio įvykių paminėjimas Cordoboje* // *Argentinos lietuvių balsas*, 1951 06 22, nr. 243, p. 5.
67. *Lietuvybės išlaikymo problemos Argentinoje ir Pietų Amerikoje* // *Laikas*, 1972 09 29, nr. 519, p. 6.
68. *15 metų Liet. Salei ir mokyklai* // *Laikas*, 1963 12 19, nr. 331, p. 6; *Marijonų 25 metų veikla Argentinoj* // *Laikas*, 1964 05 09, nr. 339, p. 4; *Iškilmingai paminėta Lietuvos neprabės 51-ji sukaktis* // *Laikas*, 1969 02 27, nr. 440, p. 2; *Iškilmingas Lituania gatvės atidarymas Sarmiento mieste* // *Laikas*, 1970 06 26, nr. 471, p. 6; *Pavyzdingas išeivių dienos minėjimas* // *Argentinos lietuvių balsas*, 1946 07 25, nr. 785, p. 5.
69. *Vyčio žodis* // *Laikas*, 1949 06 10, nr. 6, p. 28, *Susivienijimas lietuvių Argentinoje* // *Laikas*, 1949 08 12, nr. 8, p. 133, *Lietuvių Klūbas* // *Argentinos lietuvių balsas*, 1946 08 01, Nr. 12, p. 4.
70. Semenai A. P., Borba S. M., Klimaitis J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25–26.
71. Ten pat, p. 27–28.
72. *Vyčio žodis* // *Laikas*, 1947 07 11, nr. 109, p. 109, *Skaitybė ir jos tikslai* // *Laikas*, 1949 08 12, nr. 8, p. 140.
73. *Atžalynokelionė į Rosario* // *Laikas*, 1970 05 29, nr. 467, p. 6; *Temperley „Aušros“ choro sukaktys* // *Laikas*, 1972 01 05, nr. 503, p. 6.
74. *Ateities ansamblis* // *Laikas*, 1973 06 28, nr. 536, p. 3; *Rambynui 10 veiklos metų* // *Laikas*, 1971 10 28, nr. 499, p. 3; *Atžalyno metinė šventė* // *Laikas*, 1970 11 16, Nr. 478, p. 6.
75. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140, Saldukas L. *Lithuanian diaspora*, p. 149.
76. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140.

77. Saldukas L. *Lithuanian diaspora*, p. 150.
78. Ten pat, p. 149.
79. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruomenė 1949–2003*, p. 140.
80. Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (sutr. VLIK) – lietuvių organizacija, įkurta politinių partijų ir rezistencinių organizacijų atstovų steigiamajame susirinkime 1943 m. lapkričio 25 d. Kaune. Organizacijos vadovu išrinktas Steponas Kairys. Dauguma komiteto narių – tautininkų, krikščionių demokratų, liaudininkų, socialdemokratų, kitų partijų atstovai. VLIK'o vadovai ir eiliniai nariai tikėjosi, kad, karui baigiantis, tarp SSRS ir Vakarų sąjungininkų kils konfliktas dėl Europos ateities ir Lietuvai pavyks atgauti laisvę.
81. *Kelionė į jaunimo kongresą* // Laikas, 1966 07 22, nr. 386, p. 2, *Argentinos lietuvių jaunimo veikla* // Laikas, 1968 10 30, nr. 434, p. 6, *Lietuviškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1.
82. *Jaunimas ir lietuviškas švietimas* // Laikas, 1971 04 17, nr. 478, p. 1; *Mokinkime naują kartą lietuviškai* // Laikas, 1971 05 04, nr. 488, p. 1; *Lietuvybės išlaikymo problema Argentinoje ir Pietų Amerikoje* // Laikas, 1972 09 29, nr. 519, p. 6; *Atakuokime Argentinos lietuvių jaunimą* // Argentinos lietuvių balsas, 1955 10 20, nr. 338, p. 3.
83. *Jaunimas ir lietuviškas švietimas* // Laikas, 1971 04 17, nr. 478, p. 1; *Argentinos lietuvių jaunimo veikla* // Laikas, 1968 10 30, nr. 434, p. 6.
84. *Kelionė į jaunimo kongresą* // Laikas, 1966 07 22, nr. 386, p. 2, *Argentinos lietuvių jaunimo veikla* // Laikas, 1968 10 30, nr. 434, p. 6, *Lietuviškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1.
85. *Kelionė į jaunimo kongresą* // Laikas, 1966 07 22, nr. 386, p. 2, *Argentinos jaunimas ruošiasi* // Laikas, 1967 01 26, nr. 396, p. 5, *Lietuviškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1, *Jaunimas posėdžiauja* // Laikas, 1971 06 17, nr. 491, p. 3.
86. *Lietuviškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1.
87. *Jaunimas posėdžiauja* // Laikas, 1971 06 17, nr. 491, p. 3.
88. *Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga* // Laikas, 1974 02 28, nr. 550, p. 3.
89. *Susivienijimas lietuvių Argentinoje* // Laikas, 1971 07 01, nr. 492, p. 3.
90. *Vyčio žodis* // Laikas, 1949 06 10, nr. 6, p. 28; *Skautai* // Laikas, 1981 07 17, nr. 651, p. 4.
91. *Susivienijimas lietuvių Argentinoje* // Laikas, 1971 07 01, Nr. 492, p. 3, *Sektinas lietuvių centro pavyzdys* // Laikas, 1951 06 22, nr. 116, p. 5.
92. *Mokinkime naują kartą lietuviškai* // Laikas, 1971 05 04, nr. 488, p. 1; *Lietuvybės išlaikymo problema Argentinoje ir Pietų Amerikoje* // Laikas, 1972 09 29, nr. 519, p. 6; *Atakuokime Argentinos lietuvių jaunimą* // Argentinos lietuvių balsas, 1955 10 20, nr. 338, p. 3.
93. *Universitetų studentams reikia organizuotis* // Laikas, 1951 12 06, nr. 56, p. 5.
94. *Tėvai marijonai Argentinoje* // Laikas, 1949 11 15, nr. 651, p. 41; *Marijonų 25 m. veikla Argentinoj* // Laikas, 1964 05 09, nr. 339, p. 4.
95. *Marijonų 25 m. veikla Argentinoj* // Laikas, 1964 05 09, nr. 339, p. 4.
96. *Tėvai marijonai Argentinoje* // Laikas, 1949 11 17, nr. 651, p. 41; *Marijonų 25 m. veikla Argentinoj* // Laikas, 1964 05 09, nr. 339, p. 4.
97. Laikas – nuo 1948 m. lietuvių leistas mėnesinis žurnalas, nuo 1958 m. – patriotinio religinio turinio laikraštis.
98. *Senelių židinys progresuoja* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 2; *Argentinos lietuvių centras atšventė 45 metus* // Laikas, 1971 10 28, nr. 499, p. 2.
- 99.
100. Argentinos žinios: tautiškos minties savaitraštis / leid.-red. Kazimieras R. Kiauga. Kalba – lietuvių, Avellaneda (Buenos Airės) 1931–1945.
101. Balsas: Argentinos lietuvių savaitraštis / [redaktorius] Juozas Bukevičius. Kalba – lietuvių, Buenos Airės: Pietų Amerikos lietu-

- vių draugija „Lietuva“, 1927–2001.
102. Argentinos aidas: tautiškos minties dvi-savaitinis laikraštis / redaktorius Bogužas. Kalba – lietuvių Berisso: Lietuvių akcinė bendrovė „Šviesa“, 1935.
 103. *Spauda* // Argentinos lietuvių balsas, 1946 08 08, nr. 787, p. 3; *Spaustuvės statybos dar-bas eina pirmyn* // Argentinos lietuvių bal-sas, 1952 07 03, nr. 932, p. 4.
 104. *Spaustuvės statybos darbas eina pirmyn* // Argentinos lietuvių balsas, 1952 07 03, nr. 932, p. 4.
 105. *Nežino ką rašo* // Laikas, 1971 03 30, nr. 486, p. 1.
 106. *Kodėl taip dirba mūsų organizacijos* // Ar-gentinos lietuvių balsas, 1955 11 03, nr. 11, p. 5.
 107. Ten pat, p. 5.
 108. Ten pat, p. 5.
 109. *Lietuviška mokykla* // Laikas, 1988 06 12, nr. 733, p. 6; *Pietų Amerikos kunigų suva-žiavimas* // Laikas, 1981 03 30, nr. 647, p. 3; *Atžalyno metinė šventė* // Laikas, 1970 11 16, nr. 478, p. 6.
 110. *Lietuvai išlaisvinti komitetas Argentinoje* // Laikas, 1984 03 15, nr. 683, p. 1.
 111. *VLIKO pirm. dr. K. Bobelio atsilankymas Argentinoje* // Laikas, 1980 05 15, nr. 638, p. 5.
 112. *Lietuvai išlaisvinti komitetas Argentinoje* // Laikas, 1984 03 15, nr. 683, p. 1,
 113. Ten pat, p. 1.
 114. *Pietų Amerikos kunigų suvažiavimas* // Lai-kas, 1981 03 30, nr. 647, p. 3; *Argentinos lie-tuvių jaunimo sąjunga* // Laikas, 1974 02 28, nr. 550, p. 3.
 115. *Viešnios iš Šiaurės* // Laikas, 1974 08 30, nr. 561, p. 3.
 116. *Jaunų solistų viešnagė Argentinoje* // Laikas, 1975 10 07, nr. 579, p. 2; *Aido choras Argenti-noje* // Laikas, 1977 09 02, nr. 606, p. 2; *Vir-gilijus Noreika Argentinoje* // Laikas, 1987 06 16, nr. 720, p. 6.
 117. *Atvyksta virš 100 ekskursantų* // Argentinos lietuvių balsas, 1946 08 08, nr. 787, p. 3.
 118. *Bendro pabaltiečių fronto reikalu* // Argen-tinos lietuvių balsas, 1955 08 04, nr. 737, p. 2.
 119. Stravinskienė V. *Pasaulio lietuvių bendruo-menė 1949–2003*, p. 140.
 120. Ten pat, p. 140.
 121. *Lietuvos Respublikos ambasada Buenos Ai-res*, [{žiūrėta 2010 09 24}](http://ar.mfa.lt/index.php?-1541829744).
 122. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-dente Alicija Anatalija Zdanevičiūte atliktas interviu.
 123. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-dente Alicija Anatalija Zdanevičiūte atliktas interviu.
 124. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-dente Alicija Anatalija Zdanevičiūte atliktas interviu.
 125. *Sekanti lietuvių centro parengimai* // Argen-tinos lietuvių balsas, 1951 12 06, nr. 12, p. 5; *Lietuvių dainos ir šokiai vietinei publikai* // Argentinos lietuvių balsas, 1951 09 13, nr. 9, p. 6; *Gyvojo rožančiaus šventė* // Laikas, 1985 11 02, nr. 11, p. 2.
 126. *Pirmą kartą pasirodys bendras choras* // Laikas, 1967 01 26, nr. 396, p. 5.
 127. *Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga* // Lai-kas, 1974 02 28, nr. 550, p. 3.
 128. *Kelionė į jaunimo kongresą* // Laikas, 1966 07 22, nr. 386, p. 2; *Argentinos jaunimas ruošiasi* // Laikas, 1967 01 26, nr. 396, p. 5; *Lietuviškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1; *Jaunimas posėdžiauja* // Laikas, 1971 06 17, nr. 491, p. 3.
 129. *Kelionė į jaunimo kongresą* // Laikas, 1966 07 22, nr. 386, p. 2; *Argentinos jaunimas ruo-šiasi* // Laikas, 1967 01 26, nr. 396, p. 5; *Lietu-viškas jaunimas veikia* // Laikas, 1970 10 17, nr. 476, p. 1; *Jaunimas posėdžiauja* // Laikas, 1971 06 17, nr. 491, p. 3.
 130. Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga (ALJS), *ALJS 2005–2006 m. metraštis*, [{žiūrėta 2010 11 15}](http://www.eli-brary.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-tuviu/Argentina/ALJS%20METRASTIS%202005-2006M.pdf).
 131. Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga (ALJS), *ALJS 2005–2006 m. metraštis*, [{žiūrėta 2010 11 15}](http://www.eli-brary.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-tuviu/Argentina/ALJS%20METRASTIS%202005-2006M.pdf).

- brary.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-
tuvui/Argentina/ALJS%20METRASTIS%20
2005-2006M.pdf {žiūrėta 2010 11 15}.
- 132
133. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu, *Kalbėsime lietuviškai* // Laikas, 1981
07 26, nr. 651, p. 4.
134. *Kalbėsime lietuviškai* // Laikas, 1981 07 26,
nr. 651, p. 4.
135. Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga (ALJS),
ALJS 2005–2006 m. metraštis, [http://www.el-
library.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-
tuvui/Argentina/ALJS%20METRASTIS%20
2005-2006M.pdf](http://www.elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-
tuvui/Argentina/ALJS%20METRASTIS%20
2005-2006M.pdf) {žiūrėta 2010 11 15}.
136. Argentinos lietuvių jaunimo sąjunga (ALJS),
ALJS 2005–2006 m. metraštis, [http://www.el-
library.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-
tuvui/Argentina/ALJS%20METRASTIS%20
2005-2006M.pdf](http://www.elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Pasaulio_lie-
tuvui/Argentina/ALJS%20METRASTIS%20
2005-2006M.pdf) {žiūrėta 2010 11 15}.
137. *Lietuviška radijo programa „Ecos de
Lituania“ („Lietuvos aidai“)*, [http://
www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/
argentina/lietuviska-radijo-progra-
ma%E2%80%9Ec-os-de-lit-u-a-n-i-a-%
E2%80%9C-%E2%80%9Elietuvos-aidai%
E2%80%9C-711.html](http://www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/
argentina/lietuviska-radijo-progra-
ma%E2%80%9Ec-os-de-lit-u-a-n-i-a-%
E2%80%9C-%E2%80%9Elietuvos-aidai%
E2%80%9C-711.html) {žiūrėta 2010 11 15}.
138. *Radio valandėlei nutilus* // Laikas, 1971 03
30, nr. 486, p. 4.
139. *Lietuviška radijo programa „Ecos
de Lituania“ („Lietuvos aidai“)*, [http://
www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/
argentina/lietuviska-radijo-programa-
%E2%80%9Ec-os-de-lit-u-a-n-i-a-%
E2%80%9C-%E2%80%9Elietuvos-aidai%
E2%80%9C-711.html](http://www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/
argentina/lietuviska-radijo-programa-
%E2%80%9Ec-os-de-lit-u-a-n-i-a-%
E2%80%9C-%E2%80%9Elietuvos-aidai%
E2%80%9C-711.html) {žiūrėta 2010 11 15}.
140. *Lietuviška radijo programa „Ecos de
Lituania“ („Lietuvos aidai“)*, [http://www.
trysmilijonai.lt/bendruomenes/argentina/
lietuviska-radijo-programa%E2%80%9Ec-
o-s-d-e-l-i-t-u-a-n-i-a-%E2%80%9C-
%E2%80%9Elietuvos-aidai%E2%80%9C-711.
html](http://www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/argentina/
lietuviska-radijo-programa%E2%80%9Ec-
o-s-d-e-l-i-t-u-a-n-i-a-%E2%80%9C-
%E2%80%9Elietuvos-aidai%E2%80%9C-711.
html) {žiūrėta 2010 11 15}.
141. *Lietuviška radijo programa „Ecos
de Lituania“ („Lietuvos aidai“)*, [http://www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/
argentina/lietuviska-radijo-programa-
ma%E2%80%9Ec-os-de-lit-u-a-n-i-a-%
E2%80%9C-%E2%80%9Elietuvos-aidai%
E2%80%9C-711.html](http://www.trysmilijonai.lt/bendruomenes/argentina/
lietuviska-radijo-programa%E2%80%9Ec-
o-s-d-e-l-i-t-u-a-n-i-a-%E2%80%9C-
%E2%80%9Elietuvos-aidai%E2%80%9C-711.
html) {žiūrėta 2010 11 15}.
142. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu.
143. *El Guardian de los lituanos*, [http://www.fa-
cebook.com/pages/El-Guardian-de-los-Li-
tuanos-en-Argentina/347583980012](http://www.facebook.com/pages/El-Guardian-de-los-Li-
tuanos-en-Argentina/347583980012) {žiūrėta
2010 11 15}.
144. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu.
145. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu.
146. Semen A. P., Borba S. M., Klimaitis
J. F. *Beriso lietuviai*, p. 25.
147. *Pumpėnuose – kunigai iš Argentinos* // *Žvilgs-
niai*, 2005 09 23, p. 1. [http://www.xxiamzius.
lt/archyvas/priedai/zvilgsniai/20050923/1-1.
html](http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgsniai/20050923/1-1.html) {žiūrėta 2010 10 29}.
148. *Pumpėnuose – kunigai iš Argentinos* // *Žvilgs-
niai*, 2005 09 23, p. 1. [http://www.
xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgs-
niai/20050923/1-1.html](http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgs-
niai/20050923/1-1.html) {žiūrėta 2010 10 29}.
149. *Pumpėnuose – kunigai iš Argentinos* // *Žvilgs-
niai*, 2005 09 23, p. 1. [http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgs-
niai/20050923/1-1.html](http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/zvilgs-
niai/20050923/1-1.html) {žiūrėta 2010 10 29}.
150. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu.
151. *Lietuvos Respublikos užsienio reika-
ly ministerija*, [http://www.urm.lt/index.
php?1116170164](http://www.urm.lt/index.
php?1116170164) {žiūrėta 2010 11 15}, Astos
Kazlauskaitės 2010 07 08 su respondente Ali-
cija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas interviu.
152. Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 su respon-
dente Alicija Anatalija Zdanevičiūtė atliktas
interviu.

THE CONSTRUCTION AND EVOLUTION OF ARGENTINA'S LITHUANIAN COMMUNITY AT THE END OF THE 19TH AND THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY

The main goal of this article is to analyze the development (heretofore only episodically treated in the historiographical literature) of a Lithuanian cultural identity among the emigrants from Lithuania to Argentina, an analysis embracing the end of the 19th century and the beginning of the 20th. In attempting to determine the extent to which Lithuanian cultural identity manifested itself, we review a rather broad spectrum of Lithuanian cultural activities, embracing organizations, parishes, schools, family life, newspapers, and so on. In addition, we offer a look at the broader context including the causes of Lithuanian emigration to Argentina and the financial, cultural, and social conditions prevailing in Argentina at that time as well as the ties maintained to the Lithuanian homeland. All this information is divided into four periods coinciding with the main flows of emigration from Lithuania.

Delving into this rather specific topic revealed the paucity of information from historiography and relevant sources. This problem is especially acute for research on the period from the end of the 19th to the beginning of the 20th century. However, it must be acknowledged that information-wise the later periods – the interwar years, the period from 1940 to 1990, and the period from 1990 – are problematic as well. Thus the goal of reconstructing the earlier cultural identity of Argentina's Lithuanian community as well as the present one turned into a difficult challenge, which was largely met thanks only to a few concentrated historiographical publications, some periodical sources, and an interview with Alicija Anatalija Zdanevičiūtė, a respondent of Lithuanian descent visiting Lithuania but living in Argentina.

Diana JOVAIŠIENĖ

Etninės tapatybės raiška ir paieškos šiuolaikinės lietuvių literatūros tekstuose

Straipsnio pagrindinė problematika – lietuvių tautinės tapatybės raiška, jos kaitos tendencijos šiuolaikinėje lietuvių autorių literatūroje, išleistoje 1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę. Atskleidžiama tapatybės konstrukto problematika atsižvelgiant į daugiakultūrį poveikį autoriui, kultūrinės įvairovės augimą, socializacijos įtakas. Analizėje atsižvelgiama į autobiografiškumo poveikį tekstui, etninio-genealoginio tautiškumo suvokimo svarbą, kalbos, vietos, atminties refleksijų įtakas tekstų atsiradimui. Ryškinama tarpinės būsenos sklaida – tarp „čia“ ir „ten“, tarp „sava“ ir „svetima“, kuri neišvengiama dėl kelių kultūrinių tradicijų poveikio.

Pastaruoju metu vis dažniau prabyllama apie tautinės tapatybės krizę, susilpnėjimą ir naujų tapatybių iškilimą, kurios palengva užgožia tautinės tapatybės vyravimą. Tautinio išlikimo klausimas ypač aktualus tampa globalizacijos procesų išsigalėjimo Europos Sąjungos kontekste. Tapę Europos Sąjungos nariais šalia tautinės ir pilietinės įgyjame dar vieną – bendrijos tapatybę.

Kalbėdami apie lietuvišką tapatumą negalime pamiršti istorinių sąlygų, kuriomis jis formavosi. Neabejotiną įtaką dar ir šiomis

dienomis lietuvių tapatumo sampratai turi sovietinės okupacijos tautinės tapatybės transformacijos į masinę liaudies kultūrą, etninės tapatybės slopinimas. 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę lietuviai nevaržomi galėjo puoselėti savo lietuviybę, tautiniai idealai gavo galimybę plačiai skleistis. Dabar vis dažniau pasigirsta nuomonių, jog globalizacija, bendrakultūriškumas, emigracija griauja lietuvišką kultūrą, turi tiesioginę įtaką lietuvių tapatybės sampratai, maža to – globalizacija galutinai pakeičia tautines vertybes. Mums svarbu atsakyti į klausimus, ką šiandien reiškia būti lietuviu? Kokie bruožai, kriterijai svarbūs kuriant savąjį tautinį tapatumą?

Šiame darbe bus bandoma apžvelgti lietuvių tautinės tapatybės raišką ir jos kaitos tendencijas šiuolaikinėje lietuvių literatūroje, rašytoje lietuvių autorių tiek Lietuvoje, tiek užsienyje. Taip pat svarbu aptarti etninės tapatybės, individo savivokos kaitą atsižvelgiant į globalizacijos įtakos svarbą ir kultūrinės įvairovės augimą. Šio tyrimo aktualumą taip pat lemia ir kultūrinio tęstinumo aspektas.

Kaip minėta, analizės pagrindu čia tampa lietuvių literatūra, parašyta ir išleista atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę (1990 m.),

kalbanti skaitytojui apie savasties paieškas, tapatybės tendencijas svarbias jos išraiškos priemonės. Aptariama keletas literatūrinių kūrinių – Zitos Čepaitės „Paulinos kelionė“ (1996), Inos Pukelytės „Prancūziškas romanas“ (2000), Andriaus Križanausko „Nakvynės namai Londone“ (2001), Valdo Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ (2003), Artūro Imbraso „Klajūnas“ (2005), Lino Jegelevičiaus „Nuogas prieš jus“ (2006), Jolitos Seredaitės „Auksinis berniukas“ (2006), Anet Anra „Katinas Temzėje“ (2008), Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašai“ (2008), Birutės Jonuškaitės „Baltų užtrauktukų tango“ (2009). Pasirinkti kūriniai labai įvairūs tematika, literatūrine verte, skiriasi ir autorių amžius, gyvenamoji vieta (Lietuva ar užsienis), tačiau bendras vardiklis, kuris juos vienija – bendra etninė tapatybė bei jos refleksijos, kurios sugula jų tekstuose.

Sociologijos tyrinėtojas Manuelis Castellsas socialinių veikėjų tapatumą svarsto kaip „...prasmės konstravimo procesą pagal tam tikrą kultūrinį požymį ar tarpusavyje susijusių kultūrinių požymių visumą, kuriam arba kuriems teikiama pirmenybė kitų prasmės šaltinių atžvilgiu“¹. Tapatumą jis apibrėžia kaip prasmės šaltinius, kurie veikėjų konstruojami individuacijos procese. Pabrėžiama *konstrukto* sąvoka, tapatybės „lipdymas“ veikiant istorijos, geografijos, biologijos, kolektyvinės atminties ir asmeninės fantazijos veiksniams, kurie koreliuoja su socialinėmis apibrėžtimis, kultūriniais aspektais. Castellsas įtvirtina trejetą tapatumo kūrimosi formų: *įteisinamasis tapatumas* (*legitimizing identity*), kuris inspiruojamas vyraujančių visuomenės institucijų, *pasipriešinimo tapatumas* (*resistance identity*), jį generuoja individai ar grupės, kurių pozicija prieštarauja vyraujančiam požiūriui, *kuriamasis tapatumas* (*project identity*), formuojama nauja tapatybė siekiant keisti nusistovėjusias socialines struktūras². Tapatybės samprata šiuolaikinėje sociologijoje apibrėžiama kaip nevienalytė ir kintanti

laike. Sociologo Anthony Giddenso teigimu, pagrindiniu veiksniu konstruojant individo tapatumą tampa refleksyvus gyvenimo modelis, kuris sujungia praeitį, dabartį ir ateitį³.

Apžvelgiant šiuolaikinius literatūrinius tekstus, parašytus už Lietuvos ribų, neišvengiamai kyla klausimas – kas tie autoriai, savo tekstuose aktualizuojantys lietuviškojo tapatumo problematiką? Kas skatina juos tai daryti? Turint galvoje tai, kad tekstų autoriai gyvena ne Lietuvoje, galime manyti, jog viena iš kūrybai atsiduoti skatinančių priežasčių galėtų būti svečioje šalyje gyvenančio lietuvių nostalgiški jausmai Lietuvai, noras įprasminti savo lietuviškumą gimtąja kalba rašomame tekste, tekste, kuriame galima atskleisti savo prigimtinį tautiškumą. Jolita Seredaitė (g. 1978 m.), šiuo metu gyvenanti Danijoje, televizijos laidų scenarijų kūrėja, dirbusi prodiuserių bendrovėje, Danijoje rado laiko kūrybai ir parašė kol kas vienintelę savo knygą „Auksinis berniukas“. Artūro Imbraso „Klajūnas“ literatūrinis autoriaus debiutas. Artūras Imbrasas – architektas, atėjęs į literatūrą iš šalies. 1995 m. emigravo į Izraelį. Valdas Papievis nuo 1992 m. gyvena ir kuria Prancūzijoje. Nors jau greitai bus 20 metų, kai autorius paliko Lietuvą, jis pripažįsta: „Paryžiu aš mąstau lietuviškai, tačiau, kai kalbu, jau neverčiu lietuvišką savo minčių į prancūzų kalbą. Mąstau lietuviškai, sapnuoju lietuviškai.“⁴ Šis interviu su Papieviu nuskambėjęs santykio su gimtąja kalba pripažinimas ryškiai pabrėžia kalbos, kaip vieno iš tapatumą apibrėžiančių sudedamųjų dalių, svarbą. Antano Šileikos gyvenamoji vieta Kanada nuo pat gimimo. Rašantis anglų kalba, ironiškai brėžiantis savo kilmės liniją, Šileika savo tekstuose nuolat atsigręžia į Lietuvą.

Tai, kad kalba yra vienas iš svarbiausių „buvimo lietuviu“ kriterijų, atskleidžia sociologės Jolantos Kuznecovienės atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad „daugumai respondentų būti lietuviu nereiškia būtinai ir visų pirma turėti „lietuviškas šaknis“, laiky-

tis lietuviškų tradicijų ir papročių ar išpažinti katalikų tikėjimą. Nors gimti / augti Lietuvoje daugeliui respondentų yra vienas svarbiausių kriterijų, tačiau ne mažiau svarbu būti Lietuvos piliečiu, gyventi Lietuvoje, gerbti Lietuvos Konstituciją ir įstatymus, mokėti lietuvių kalbą.⁴⁵ Mantas Areima, knygos „Nostalgija. Neišgalvota gyvenimo emigravus istorija“ (2007 m.) autorius, pripažįsta, kad gyvenimas toli nuo tėvynės žadina norą rašyti, išlieti emigracijos patirtis. Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė kalbą įprasmina kaip jungiantį elementą tarp dviejų erdvių, dviejų tapatybių: „Taip, iš tikrųjų prarandi namus ir nežinai, kur tie tikrieji yra. Tuomet lieka kalba – vienas iš pagrindinių dalykų, kurie arčiausiai laiko tave prie savo tautos ir žemės.“⁴⁶ Taigi nesuklysimė pasakę, kad emigracijos patirtys, nostalgia, gimtosios kalbos troškulys skatina įprasminti savo pajautas tekstuose.

Emigracines patirtis tekstuose išguldė ir tie autoriai, kuriuos likimas vis dėlto sugrąžino į Lietuvą. 2000 metais populiariosios literatūros erdves papildė Ina Pukelytė, parašiusi „Prancūzišką romaną“. Tai pirmoji šios autorės, tuo metu gyvenusios Leipcege ir studijavusios teatrologiją, knyga. Linas Jegelevičius – žurnalistas, išleido vienintelę knygą „Nuogas prieš jus“, kurioje autoriaus asmeninė emigranto patirtis, tapatybės paieškos bei atviras pasakojimas apie bandymus paneigti savo homoseksualią prigimtį. Prozininkės, publicistės, poetės Birutės Jonuškaitės (g. 1959 m.) romanas „Baltų užtrauktukų tango“ – apie lietuvių emigrantų likimus Amerikoje ir nuolatinis klausimas – kas aš esu?

Rašančiųjų apie emigranto patirtis svečiose šalyse, individo tautinės paieškas, etniškumo sklaidą kūrybinė patirtis yra labai skirtinga – vieniems autoriams paspirtimi pirmajam romanui tapo jų išgyvenimai emigracijoje, atskirtis nuo Tėvynės (L. Jegelavičius, J. Serekaitė, I. Pukelytė, A. Anra, A. Križanauskas), kiti jau buvo įprasminę save ne viename apsakymų rinkinyje, poezijoje ar romane (Z. Če-

paitė, A. M. Sluckaitė-Jurašienė), apdovanoti literatūrinėmis premijomis (B. Jonuškaitė, V. Papievis). Atsižvelgiant į tokią tyrimų akiratyje atsidūrusių autorių įvairovę, jų skirtingas socialines ir kultūrinės patirtis, negalime tikėtis, jog tekstų meninis lygis ir literatūrinė gelmė kokybiškai bus vienoda. Vieni priartėja prie modernistiniams, postmodernistiniams tekstams būdingų strategijų, kuria įtaigų literatūriškai vertingą menišką tekstą, kitų tekstuose išvelgiami populiariosios literatūros elementai. Nepretenduojama į intelektualaus skaitytojo dėmesį, skaitytojas patraukiamas sumaniai pinama intriga, nuotykinio elementu, meilės nuotykių peripetijomis. Tačiau šio tyrimo atveju svarbiausiu aspektu tampa ne kūrinio meniškumas, o bandymas jų tekstuose apžvelgti, aptikti ir atskleisti lietuviškosios tapatybės sklaidos momentą, išvelgti, kaip šiuolaikiniuose literatūriniuose tekstuose įvairuoja etninės tapatybės suvokimas, kaitos tendencijos.

Kalbos kaip nacionalinės skirties aspektas atskleistas Zitės Čepaitės romane „Paulinos kelionė“. Šiame tekste šalia pagrindinio klausimo – ką reiškia būti moterimi šiuolaikiniame pasaulyje, išryškėja posovietinės Lietuvos pilietės, siekiančios pabrėžti savo politiškumą, nacionalinę tapatybę, jausena. Čia individui ypač svarbu tai, kad būtų atpažinta/pripažinta jo etninė tapatybė. Ryški priešprieša tarp to, kas „sovietinis“ ir „nacionalinis“. Kalbos svarba atskleidžiama tarpnacionaliniame kontekste, Paulinai kelionės metu bendraujant su kitų tautybių žmonėmis – afganistaniečiu Faritu ir jo drauge iš Odesos. Atsisveikindama su šia pora Paulina, paprašyta Farito pasakyti keletą žodžių lietuvių kalba, renka juos tarsi priesaikai. Paulinos parinkti žodžiai turi atskleisti tai, kas labiausiai susiję su jos etnine pajauta: „Rinkau juos lyg priesaikai. Žinojau, kad nešupras, bet nei vienas žodis neatrodė pakenkamai svarus, kad ryžčiausi ištarti. Tėvynė, meilė, duona, malda... Kurį tarti pirmą?“⁴⁷

Kalba siejama su Paulinos išpažįstamomis vertybėmis, kalba, kuri atskleidžia individo esatį, jos pajautas atskleisti galinti vienintelė kalba priklausanti jos tautybei. Daugiakultūroje kosmopolitinėje visuomenėje ryškėja skirtybė – individualaus žmogaus tautinės svarbos supratimas ir pajauta, kai atsitiktinai susitikusiems žmonėms būtina savęs ir kito suvokimo sąlyga – kito etninė tapatybė. Tariamasi kita kalba žodis įprasmina žmogaus individualumą, tautinę savigarbą. Tai svarbu ir Faritui, ir Paulinai. Taip per kalbą pabrėžiama bendrakultūrio diskurso svarba, bendrakultūros sąveikos, nenykstantis dėmesys marginaliniams ir periferiniams reiškiniams kosmopolitinėje visuomenėje.

Sluckaitė-Jurašienė atskleidžia, kad gimtoji kalba niekada nebus pasitraukusi iš jos gyvenimo, tapo jo ašimi: „Ir gyvenau su lietuvių kalba, lietuvių literatūra. Tuo atžvilgiu aš visiškai neišsiliau į Amerikos ar kitą kultūrą. Amerikos kultūra ir davė platų horizontą, bet praradau vertikalę, pastovumo jausmą. Matyt, tai visų išeivių problema.“⁸ Nors autorė supranta, kad prisirišimas prie gimtosios lietuvių kalbos didina atotrūkį tarp jos kūrybos ir pasaulinės kultūros, o kūryba tarsi stovi šalia, tačiau kalba išlieka tai, kas teikia savęs įprasminimo pajautą, buvimo lietuviu suvokimą, nuolatinį bandymą pasiekti praeitį.

Šalia pagrindinio lietuviškos tapatybės atributo kalbos išlieka teritorija „vieta“. Romane „Paulinos kelionė“ keliaujanti po Europą lietuvė Paulina nuolat pabrėžia savo priklausymą lietuvių tautai, stengiasi aplinkiniams paaiškinti, kur yra Lietuva: „Vairuotojas teiravosi, kas aš esu ir kur keliauju. Lietuva? Jis nežinojo, kad tokia šalis egzistuoja. Braižiau smiliumi ant priekinio lango stiklo.“⁹ Šioje tapatybėje svarbi teritorija kaip valstybingumo išraiška, priklausymas ne kokiam nors kitai valstybei, bet priklausomybė sava teritorijai – Lietuvai. Valstybės žemėlapis jai yra individualiai pasirinktas nepriklausomybės simbolis.

Daugelio tekstų ašimi neišvengiamai tampa autobiografinis momentas, ryškinamos asmeninės patirtys. Genovaitė Dručkutė, užduodama retorinį klausimą, kas yra autobiografija, glaustai į jį atsako: „Tai realaus asmens pasakojimas apie save patį, įsipareigojus sakyti tiesą“¹⁰, toliau savo straipsnyje pateikia Philippe'ės Lejeune'o autobiografijos apibrėžimo formuluootę iš „Autobiografijos Prancūzijoje“: „Autobiografija yra retrospektyvus prozinis kieno nors pasakojimas apie savo paties gyvenimą, kai daugiausia dėmesio skiriama individualiai istorijai, ypač – asmenybės tapsmui.“¹¹ Nors biografiniame pasakojime individas daugiau ar mažiau atsiriboja nuo kitų, apibrėžia individualią savastį, saviemonę, tačiau drauge neišvengiamai apibrėžia save ir socialinių aplinkybių kontekste. Taip individas tampa individualių ir socialinių tapatybių konstruktas. Gabriele Rosenthal išvelgia galimybę tirti socialines tapatybes remiantis individų autobiografinių pasakojimų analize, nes individas ne tiesiogiai reprezentuoja savo tautą ar kultūrą; lemiamas vaidmuo tenka individualioms išgyventoms istorijoms, patirtims, jų prasmėms, kurios vyko/vyksta savose kultūrinėse aplinkose¹².

A. M. Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašai“ – daugiažanrė knyga, kurią galėtume įvardyti kaip tekstų rinkinį. Knygos daugiažanriškumas pabrėžiamas pirmame puslapyje – *esė, portretų eskizai, atsiminimai, impresijos*. Kaip knygą vienijantį parametrą galėtume įvardyti pasakojimą proza su didesniu ar mažesniu autobiografiškumu (arba opoziciškai – fikcijos) laipsniu. Knygos turinys sudarytas iš susipynusių įvairaus ilgio faktinių ir fiktyvių pavienių epizodų. Sluckaitė-Jurašienė pratarmėje užsimena, kad knyga ne apie ją, o apie žmones sutiktus kelyje. „Egziliantės užrašai“ – tai ketvirtoji 1974 m. į Vakarus iš tuometės LTSR dėl politinių aplinkybių emigravusios Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės knyga-tekstų rinkinys, chronologiškai išsibarstęs laike.

Pirmąjį ir paskutinį tekstus skiria 37 metai. Autorės žanrinis neapsisprendimas tiek kiekvieno skyriaus, tiek visos knygos atžvilgiu gali tapti prielaida teigti, jog tokia autorės intencija yra būtent tokiau nenuosekliu būdu įprasminti savo fragmentišką kūrybą, dvi pusį (Lietuva-egzilis) gyvenimą ir tapatybės nevienalytiškumą.

Individualios istorijos tėkmė bandant įtvirtinti savąją tapatybę ryškiai skleidžiasi Lino Jegelavičiaus autobiografinėje knygoje „Nuogas prieš jus“, kurioje autorius išsako savo kaip emigranto patirtis Amerikoje, darbą pramogų pasaulio srityje, susitikimus su pramogų, sporto ir kino žvaigždėmis, tautinių ir seksualinių mažumų gyvenimą, atvirai atskleidžia savo tapatybės paieškas. Emigranto dalį sunkina jo seksualinės orientacijos keblumai, svarstymai ir abejonės. Tai tampa papildomu vaidmeniu ir dar didesnio vidinio susiskaldymo priežastimi. Gyvenant užsienyje situacija tampa itin sudėtinga, nes tapatybė susiskaldžiusi ne tik tautiškumo, pilietiško lygmeniu, bet keliamas ir lytiškumo klausimas.

George'as C. Rosenvaldas ir Richardas L. Ochbergas teigia, kad „Gyvenimo istorija – daugiau, nei detalus pasakojimas apie įvykius, o organizuota patirtis. Susiedamas visus patirties elementus vieną su kitu ir su dabartiniu pasakojimu, pasakotojas užtvirtina reikšmes.“¹³ Jegelavičiaus romane „Nuogas prieš jus“ kuriama istorija, formuojama tapatybė jungiant praeities įvykius, atmintyje išskylančius pasakojančiajam svarbiausius momentus, kurie turi lemiamą reikšmę formuojant savąją tapatumą (savęs įprasminimo paieškos Lietuvoje, seksualinės orientacijos išryškėjimo momentas, gyvenimas užsienyje, gyvenimo partnerio paieškos). Papasakotoje individualioje asmens istorijoje akcentai padedami ties svarbiausiais (pasakotojo požiūriu) gyvenimo įvykiais (tais, kurie labiausiai įstrigę atmintyje, užsifiksavę kaip prioritetiniai individo atžvilgiu). Personazo tapatybės skleidimąsi galime

ižvelgti trijose plotmėse: individo tapatybė plačiąja prasme, etninio tapatumo klausimas bei savęs identifikacija seksualumo klausimu.

Svarstydami apie kultūrinę savęs supratimą/įprasminimą, Rosenvaldas ir Ochbergas teigia, kad pasakodami savo gyvenimo istorijas individai pasirenka tam tikrus, priimtus toje šalyje, kultūrinius modelius. Pasakojimas, kuris atitinka formuojamus kultūrinius modelius, laikomas natūraliu, „protingu“. Nukrypimas nuo įprasto modelio dažnai lydimas nuostabos, baimės, nepasitikėjimo¹⁴. Jegelavičius kaip romano autorius gerokai nukrypsta nuo mūsų šalyje įprastų modelių prabildamas apie savo homoseksualumą, tai dažną skaitytoją glumina ar net šokiruoja. Savo atviru pasakojimu autorius atskleidžia savo susiskaldžiusios asmenybės patirtis, individo ir socialinės aplinkos skirties problematiką. Svarbiausia romano „Nuogas prieš jus“ ašimi tampa buvimo su kitais (individaus, institucijomis) egzistencinis klausimas. Ryšys su aplinkiniu pasauliu gyvenant sociume nuolatos kelia egzistencinius konfliktus, kai vidiniai imperatyvai nesutampa su socialinės grupės, institucijos, subkultūros interesais. Politiniai, moraliniai, seksualiniai klausimai neišvengiamai tampa Lino nuolatinių abejonų, vidinių konfliktų priežastimi. Knygos autobiografinį pobūdį pripažįsta ir pats autorius: „Tai yra autobiografinis romanas apie emigranto dalį Jungtinėse Valstijose, darbą kruizinuose laivuose, žurnalisto plunksnos iškeitimą į Majamio prašmatniausių naktinių klubų apsaugininko prožektorių, maištą prieš tuštybės mugę ir savo seksualumą. Esu gėjus. Romane nėra nieko išgalvota.“¹⁵ Autobiografinio elemento neišvengiama ir Anetos Anros (tikroji pavardė Raževaitė) romane „Katinas Temzėje“. Tekste svarbiausia ašimi tampa jaunos merginos siekis pažinti save. Ėjimas į save, buvimas su kitais kitame krašte padeda jaunam maksimalistinių pažiūrų žmogui įgyti patirčių, atrasti save tarp kitų, suvokti savo norus ir galimybes. Londonas tampa ta

vieta, kur Gabrielė, ką tik baigusi mokyklą, gali pabėgti nuo kasdienybės, patirti nuotyki. Pasak autorės, Gabrielė tarsi katinas, įmestas į Temzės upę ir bandantis iš jos išsikapanoti. Nors autorė teigia, kad ją ir pagrindinę romano veikėją Gabrielę sieja tik tai, jog abi atosogavo Londone, galiausiai pripažįsta: „Taip, žinoma, dalelė manęs buvo joje.“

Asmeninės patirtys tapo akstinu atsirasti Birutės Jonuškaitės „Baltų užtrauktukų tango“, Valdo Papievio „Vienos vasaros emigrantams“, Artūro Imbraso „Klajūnui“, A. Križanausko „Nakvynės namams Londone“. Tai išgyventos patirtys, jausenos, netikėti praeities blykstelėjimai. Artūro Imbraso fragmentiškas naratyvas – tarsi šuolis į praeitį, išgyventus momentus, kurie atsiskleidžia fragmentišku pasakojimo stiliumi. Tai individualios patirties, išgyvento jausmo sklaida, mozaikiška teksto kompozicija, kuri iš laiko perspektyvos dėlioja į fragmentuotą atsiminimų ciklą. Savitai interpretuojami istoriniai momentai, glaudus santykis su praeitimi tampa imperatyvu ieškant savosios tapatybės, siekiu įtvirtinti save dabartyje. Žvilgsnis iš laiko ir vietos perspektyvos padeda rekonstruoti praeities momentus, atskleisti individualiąsias patirtis ir vertybes. Individualios jausenos atskleidžiamos ir Valdo Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“. Siužetas čia lieka antrame plane, o įvykiai svarbūs tik tiek, kiek jie padeda išprovokuoti refleksijas ir jausmus. Romane skleidžiasi autoriaus suvokimas apie jį supantį pasaulį, žmogaus būtį jame, savitas suvokimas apie Paryžių. Tai žmogaus gyvenimas Paryžiuje ir Paryžiaus gyvenimas žmoguje. Individuali Valdo Papievio patirtis apie šį miestą reflektuojama ir išguldoma daugiaklodžiamame tekste. Klajojama po Paryžiaus gatves, taip pat keliaujama savo sielos labirintais bandant surasti save. Kuri kelionė svarbesnė – neaišku. Viena papildo kitą, be vienos kelionės nebūtų kitos: vidinės dvejonės, nerimas veda personažą Paryžiaus rajonais, kiemais, pau-

piu, drauge skatina pažinti save. Tapatybės paieškos tampa sunkiu uždaviniu: „Turi susikūręs dešimt pasaulių, tarp kurių klaidžioji, turbūt nė pats nesupranti, ko ieškodamas.“¹⁶ Tekste išguldytą asmeninę patirtį liudija pagrindinio romano personažo vardo sutapimas su autoriaus vardu. Galbūt autobiografinis aspektas nėra pats svarbiausias, tačiau negalime nuginčyti, kad asmeniniai Valdo Papievio išgyvenimai, savęs suvokimas kitojame pasaulyje turėjo lemiamos įtakos šio romano atsiradimui. Andriaus Križanausko „Nakvynės namai Londone“ – dokumentinis romanas-išpažintis apie atvažiavusių dirbti į Londoną gyvenimą. Autorius detalai atgamina iš asmeninės patirties išplaukusius prisiminimus, tapo įtikinamus veikėjų charakterius ir pagrindinio personažo gyvenimo detales nakvynės namuose. Ekonominių emigrantų gyvenimas užsienyje atskleidžiamas autoironišku pasakojimu apie lietuvio pastangas įsitvirtinti kitoje šalyje, ekonominius sunkumus, būdus išgyventi didmiestyje. Pasakojimo centru tampa nakvynės namai – juose įsikūrę imigrantai, kiekvienas atsinešęs savo gyvenimo istoriją, viltis, patirtis ir dabartį daugiakultūriame mieste. Nakvynės namai – tarsi neišsipildžiusių svajonių ir vilčių buveinė, neatradusių, bet prarandančių save žmonių būties liudytojas.

Nevalingai kyla klausimas – dėl ko išvykstama iš Lietuvos? Kokios galimos priežastys ir kaip tai atskleidžiama minėtuose romanuose apie emigraciją? Daugelyje tekstų vyraujantys veikėjų tipai, kuriuos pasitraukti iš gimtinės skatina naujų galimybių paieškos, savęs išbandymai, noras pakeisti praeitį bėgant iš niūraus klimato šalies; kitus kelionei paskatina meilės nuotykis, laisvės troškimas, atsi- veriančios kūrybinės galimybės, dar kitiems tai neišvengiama būtinybė politiniu atžvilgiu. Šios priežastys nenueneigiamai lemia teksto emocinę liniją, personažų jausenas, santykį su Tėvyne. Individualus asmenybės tapsmas, nuolatinis atsigręžimas į laike nutolusį gy-

venimą *ten* ir *tada* iš konkretaus dabarties taško *čia* ir *dabar* su gilia nostalgija prarastam kraštui skleidžiasi Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės tekstų rinkinyje. Sluckaitė-Jurašienė kartu su buvusiu Kauno teatro režisieriumi Jonu Jurašu iš tuometės SSSR dėl politinių priežasčių išvyko su Izraelio viza ir nuo tol gyvena JAV. Tekstai, išguldyti „Egziliantės užrašuose“ – tarsi pastanga atkurti praeitį, dar kartą išgyventi tai, kas priverstinai nutrūko, ir nuolatinis klausimas, ar įmanoma rekonstruoti praeitį, atsukti laiką atgal. Autorė pripažįsta, kad tokia galimybė įmanoma, tačiau jau tik kitu pavidalu – daug kur nebeatpažįstamu, nutolusiu, praradusiu pradinę emociją. „Ar nėra tos pastangos tuščios? Bet kaip be jų?“¹⁷ – vienoje pusėje nuolatinė abejonė, tačiau kito kelio autorei negali būti, nes praeitis tapo buvimo būdu ir norma.

Noras patirti ką nors nauja, pabėgti nuo praeities problemų – akstinas emigruoti į svetimą šalį „Prancūziškame romane“. Giedrė ilgai nesvarstydama priima siūlymą pasisvečiuoti Prancūzijoje pas meilužį, nes noras pakeisti aplinką brendo jau seniai: „Viskas prasidėjo tada, kai Giedrė suvokė daugiau nebegalinti tverti šalčio ir drėgmės persmelktoje Lietuvoje ir kad jos kaulams reikėtų šiltesnių kraštų klimato.“¹⁸ Išvyką paskatina pokyčių troškulys, jaunatviškas noras viską išbandyti, pabėgti išposovietinės suirutės apimtos Lietuvos: „kas laukia ateityje, jai nerūpėjo, kankino tik vienas noras – pakeisti gyvenimo būdą, atsikratyti ją varžančios praeities“¹⁹. Lietuva jai atrodė tarsi Dievo pamirštas kraštas, tėvų problemos ir buitiniai rūpesčiai nepakeliami, o galimybė atitrūkti nuo problemų, atsikratyti nepriteklių, tapti vakarietiškosios kultūros dalimi Giedrei atrodė tarsi miražas, pažadėtoji žemė. Artima problematika ir panašios priežastys išvykti iš savo krašto skatina Jolitos Seredaitės „Auksinio berniuko“ veikėją Dianą. Jaunatviškas maksimalizmas skatina pažinti pasaulį, žmones, atrasti savąjį kelią. Savasties nesuvokimas, skatina pokyčius:

„Pati nesupratau, kas per žmogus buvau ir ko siekiau. Nežinojau, ką veikti toliau, kokį kelią pasirinkti, apskritai, ką veikti gyvenime, – ten juk toks tamsus miškas, jei pažvelgsi bent vieną dieną į priekį...“²⁰ Neįžvelgiamos perspektyvos Lietuvoje, noras susivokti savyje skatina skilimą, kuris pasireiškia ir individo viduje, ir tarp individo ir aplinkos.

Jolitos Seredaitės „Auksinis berniukas“ svarbesniu nei etninis, tautinis individualumas aspektu tampa pagrindinės veikėjos individualios savasties paieškos, atskleistas kosmopolitiška pajauta, noras pažinti pasaulį, žmones, o tame pasaulyje atrasti save. Romano veikėjos tapatybė atspindi tautinių ir etninių-kultūrinių tapatybių reikšmės mažėjimą ir jas atsveriančių europinės, individualios tapatybių vyravimą. Pagrindinės „Auksinis berniukas“ veikėjos prioritetu tampa žmogiškosios savižinos ir pasaulio apmąstymo sritys, interpretaciniai keliai, nutiesiantys į kitas kultūras, pastanga suprasti kitą – kitos etninės, religinės grupės atstovus ar tiesiog individą, išpažįstantį kitokias vertybes. Leonidas Donskis, apmąstydamas kosmopolitinę perspektyvą, teigia, kad „Kosmopolitizmas yra savosios kultūros pratęsimas kitų kultūrų kontekste. Tai – dialogo su kitais ir atsivėrimo pasauliui džiaugsmas, tik sustiprinantis simpatiją žmonijai ir savąją tapatybę.“²¹ Tačiau Jolitos Seredaitės tekste, kitaip nei daugumoje tekstų, susijusių su emigracijos tematika, neatsispindi tautinės tapatybės pajauta, nėra žinojimo (tiksliau – pabrėžtas nežinojimas), ką reiškia būti lietuviu, nesitapatinama su savo tauta. Nuvykusi į Jungtines Amerikos Valstijas ir įsitraukusi į savo draugo Karolio ir jo sesers paieškas, Diana tarsi pamiršta Lietuvą – niūrų šaltą kraštą, kuriame gyvena liūdni žmonės, linkę kartinti sau gyvenimą ir žudyti. „O kas yra Lietuva?“²² – šiame du kartus tekste pasikartojančiame klausime atsispindi ir sutrikimas, ir abejingumas, ir nesąmoningas noras pamiršti šį kraštą. Diana stengiasi išstumti Lietuvą iš savo sąmonės,

taip tarsi bandydama nukirsti saitus su nesėkmių ruožu, patirtu gyvenant ten. Lietuva – kaip skausminga praeitis, kurią norisi kuo greičiau ištrinti iš atminties, paslėpti užmarštyje kartu ir skausmingą išgyvenimą – artimiausios draugės savižudybę. „Aš labai bijau lietuvių. Jie baisiai linkę žudyti – sako, Lietuva pirmauja savižudžių skaičiumi“ <...> Aš nežinau, kas yra mano tauta. <...> – Atsiprašau, bet nepažįstu savo tautos. <...> ...tikrai neišsižadu savo tautos, bet ji nustojo mane jaudinti. Aš užmiršau ją ir ne tik užmiršau, bet netgi jau nesu įsitikinusi, ar tikrai gimiau Lietuvoje.“²³ Individuali tapatybė keičia tautinę, pirmame plane atsiduria „bendražmogiška“ tapatybė ir humanistinės vertybės. Europinė tapatybė Dianai svarbesnė nei tautinė. Toks savosios etninės kultūros pratęsimo nebuvimas skaitytojui atveria sukarikatūrintą kosmopolitizmo sampratą, bendrakultūrį kontekstą, į kurį neatsinešama savos kultūros. Prisirišimas prie pasaulinių kultūrų, vietovių, savyje talpinant tik primityvų ar, maža to, neigiamą savosios kultūros vertinimą, tampa paviršutinišku savęs suvokimu globaliniame bendrakultūriame kontekste.

Individo noras pasijusti pasaulio piliečiu, patirti neribojamą laisvės pojūtį, atskleisti ir įgyvendinti galimybes atskleistas ir romane „Vienos vasaros emigrantai“. Valdas Papievis tapo lietuviu kosmopolito pasaulį, jo norą įsiliesti į dagiakultūrę visuomenę, pasijusti laisvam, prisijaukinti Paryžių: „...be namų, be kalbos, be įprastų parankinių daiktų ... <...>... Jų šalyje, o laisvesnis už juos: pabėgęs ne tik nuo savo krašto sumaištingų vargų, kompleksų, prietarais virtusių įpročių ir papročių, bet apskritai nuo pasaulio.“²⁴ Nuolatinis pokytis, nepasidavimas stinguliui, nenutrūkstantis judesys atsispindi stoties kaip susiliejančių indų metaforoje. Troškimas atrasti, susigyventi su savimi būdingas Valdui, kaip ir daugeliui suplaukusį į Paryžių meninės sielos žmonių: „Baltieji ir juodieji, afrikiečiai ir europiečiai, – suvienyti to paties

tikėjimo ir tos pačios nevilties, to paties troškimo ir tos pačios bejėgystės, to paties žodžio ir sykiu nebylumo.“²⁵ Tačiau tuo pat metu išryškėjantis laikinumo, svetimumo pojūtis, nuojauta, kad esi svetimas neatpažįstamoje aplinkoje, o ateitis dėliojama tarsi koliažas be išankstinės nuostatos ir lūkesčių.

Visiškai priešinga išvykusiojo pajauta atsispindi A. M. Sluckaitės-Jurašienės atsiminimuose, novelėse, fragmentuose „Egziliantės užrašai“. Tai lemia išvykusios autorės istorinė patirtis – išvykimas ne savo noru, priverstinis Lietuvos, kaip gyvenamosios vietos, atsisakymas. Ši skaudi patirtis tarsi padalija gyvenimą į dvi plotmes – tarp „čia“ ir „ten“, nei „čia“, nei „ten“ „...lyg nuolatinis buvimas dviejose vietose tuo pat metu...“²⁶, kai mintimis nuolat grįžtama atgal iš egziliantės perspektyvos. Tekstas, atsiradęs gyvenant tarp dviejų kraštų, dviejų žemynų, persmelktas nuolatinės dvilypumo būsenos, troškimo susigrąžinti praeitį, aiškiai suvokiant, kad tam įvykti nelemta. Miniatūra „Fortūna“, parašyta Niujorke 1996 m., atliepia Antano Škėmos kūryboje išryškėjusią išrauto augalo motyvo metaforą – išrautas ir neprigyjantis augalas svetimose žemėse. „Išrovė tave su šaknim, išmetė į tolimą krantą. Plauna šalta banga tavo plaukus, priaugusius kriauklių, jūros žolių ir kiaukutų. <...> Priimk savo lemtį, sesuo. Priimk vienvatę kaip pilnatį.“²⁷ Su išmestojo likimu susitaikoma kaip su neišvengiamu, vienvatę priimama, kaip likimo dovaną. Vienvatė, vienišumas, kuris neišvengiamas atsidūrus toli nuo Lietuvos, vienvatė, nerimastinga klajoklio būseną, bandant atrasti savąją vietą. Naujoji vieta, naujasis gyvenimas – tarsi „svetimas purvinas uostas“, kuriame niekas tavęs nepažįsta. Tai žvilgsnis iš laiko ir vietos perspektyvos, stengiantis prisiliesti prie praeities, o kartu ir atsisveikinimas su ja. Nuolatos iškylantis klausimas – ar įmanoma rekonstruoti praeitį, tarsi nuoroda į nostalgiską jauseną, nuolatinį kažko trūkumą, siekį užpildyti praeityje atsi-vėrusią tuštumą palikus Lietuvą.

Svarstant apie tapatybės sampratą dažniausiai labiau pabrėžiamas statiškas momentas – kažkuo būti, priklausyti kažkam. Čia svarbesnis dabarties momentas, individualumą nusakantys bruožai, o ne prielaidos tokiai tapatybei susiformuoti. Tačiau šiuolaikinėje sociologijoje atsiranda vis daugiau teorijų, kurios pabrėžia laiko dimensijos svarbą individualaus tapatumo formavimesi, atskleidžia jo kintamumą, refleksyvumą, daugialypiškumą. Ieškant savojo tapatumo neišvengiamai išryškėja tarpinės būsenos sklaida – tarp „čia“ ir „ten“, tarp „sava“ ir „svetima“. Tapatybės dvilypumą būnant svetur pabrėžia ir V. Papielis: „Paryžius mane apkerėjęs, bet ir Vilnius manęs nenori paleisti...<...>Aš blaškausi tarp Paryžiaus ir Vilniaus, tarp Prancūzijos ir Lietuvos. Vos atsiduriu Paryžiuje, man jau trūksta Vilniaus, o Vilniuje trūksta Paryžiaus.“²⁸ Tokia autoriaus pajauta atsispindi ir jo romane „Vienos vasaros emigrantai“, kuriame autoriaus asmeninės patirtys įgyja formą jo tekste. Daugelyje teksto vietų kalbama apie žmogų, kuris jau nuo pat savo atėjimo į pasaulį pradžios pasmerktas tobulėti, ieškoti, atrasti ar niekada neatrasti, bet būti šiame procese. Personažui artima tarpinė būsena, kai stovi ma pasirinkimų kryžkelėje, tokia laikinumo pajauta, kai visos galimybės dar tik skleidžiasi, o žmogaus valioje jas realizuoti ar tiesiog pasitraukti, užleidžiant vietą dar vienam nenumatytam atsitiktinumui. Laiko dimensija neapibrėžtos trukmės, taip ir romane negalime konkretizuoti vyksmo laike, apibrėžti laiko ribų. Buvimas *tarp* apibrėžtas kintančio laiko (tarp praeities ir dabarties), tikrumo, tiesos siekio ir pastangų išvengti apibrėžtumo, realybės ir iliuzijų pasaulio. Nuolatinė baimė priartėti prie to, kas iš pirmo žvilgsnio atrodo sava, o iš tiesų – dvi tikrovės, kurios tik iš pažiūros viena su kita susiliejusios, o iš tiesų jas skiria tarpas, nesupratimas ir nesusikalbėjimas, nes „...skirtingų prigimčių, skirtingose geografinėse platumose gyvenantys žmonės savaip buria pasaulį ir savo gyvenimus“²⁹. Pajauta,

jog kiekvienas suvokimas, jutimas, padiktuo-
tas su savimi atsineštų patirčių, atskleidžia individualią tiesą, buvimą *tarp* daugybės galimų pasaulių, aibės skirtingų suvokčių, kurių ribos peržengti taip ir nepavyksta.

Troškimas sujungti pasaulius, vienalytės tapatybės siekis, klausimas, kur slypi pilnatvė – Birutės Jonuškaitės romane „Baltų užtrauktukų tango“ – knygoje apie lietuvių emigrantus Amerikoje, painingą gyvenimo realybę, nuolatinį buvimą tarp čia ir ten. Pagrindinės veikėjos stiprybė ir atspirtimi vakarietiška-me kosmopolitiškame pasaulyje tampa jos ryšys su senuoju lietuvišku kaimu. Laima, jauna mokslininkė, suvokia, kad Vakaruose galimybės atskleisti save kur kas didesnės, tačiau vienareikšmiškai šiuo pasauliu nesižavi. Individualumo dualizmas jos tapatybei neišvengiamas, o susiskaldžiusią pasaulėjautą liudija nuolatinė minčių tėkmė Lietuvos link, prisiminimai apie senelę, atgyjantys vaikystės epizodai. Ryšys su etninės kultūros ištekliais atsiskleidžia per šeimos kultūrinį tęstinumą. Amerikoje „...viskas kitaip, čia nėra aprasojusios žolės, nėra kur pabraidžioti...<...> Čia niekada neišgirsi tokių garsų, kaip kad pavyzdžiui... kai tėtis dalgį kalė...“³⁰ Stiprią simbolinę reikšmę Laimai turi ryšys su šeimos praeitimi, jos praeities relikvijos, tai tampa jos vienintele tapatybės atrama ir stiprybe, neatsiejama savastimi anapus etninės Lietuvos ribų. Sujungiamo praeitis ir dabartis, kolektyvinės atminties gilumas, socialinės kultūrinės patirtys neišvengiamai keičia individo savastį, skatina permąstyti vertybes. Danutės laiškuose, rašytuose iš Amerikos, nuskamba ilgesys senosios, baltiškosios kultūros ir gailėstis bei apmaudas dėl savo tautos: *Ji turėtų būti labai graži, baltiška – Rytų-Vakarų kultūrų sandūra, bet mūsų tauta išsigimė. Mes pradėjome bodėtis savimi, išbarstome paskutinius turtus, skandinamos taurelėse, paliekame, smaugiame senius – Europos kultūra? Ne, ne Europos, o išsigimusios tautos.*³¹ Danutė jaučia dvejopus jausmus

savo Tėvynei – nostalgiją ir ten likusiems žmonėms, širdžiai mieloms vietoms. Iš laiko ir vietos perspektyvos Lietuva jai atrodo kaip sapnų žemė, tačiau supranta ir apgailestauja dėl Lietuvoje esančios situacijos, perspektyvų nebuvimo, žmogiškumo nuvertėjimo.

Ypač ryški konfrontacija siekiant savasties brėžiama Lino Jęgelevičiaus romane „Nuogas prieš jus“. Etninės tapatybės svarba pabrėžiama siekiu būti pripažintam lietuviu. Lino nuolatinis noras pabrėžti savo tautybę ar paaiškinti, kur yra Lietuva, būdavo sutinkamas su abejingumu ar net pykčiu. Ilgainiui, supratęs savo vaidmenį, Linas, kaip ir kiekvienas iš jo daugiatautiško kolektyvo, jau nesistengia to pabrėžti. Privalumu tampa jo įsiliejimas į minią, niveliavimasis su minia tokių pat. Nepaisant to išlieka glaudus ryšys su tėvyne, pasididžiavimas savo kilme: „Jaučiausi labai svarbus, nes įvykiai mano šalyje, mažame lopinėlyje prie Baltijos jūros, prikaustė viso pasaulio galingųjų dėmesį <...> Norėjau verkėti iš pasididžiavimo ir laimės“³², o tautybės ignoravimas tampa nepakeliamu pažemimu: „...sunkiai tvardžiausi girdėdamas palyginimą su rusais. Niekada gyvenime, ko gero, nebuvau taip pažemintas.“³³ Individo nuolatos persekioja klausimas, ar būnant svetur neišvengiamai reikia paleisti savo praeitį ir prisitaikyti prie vietinio gyvenimo ypatumų tam, kad netaptum balta varna.

Gyvenimas svetur, atskirtis nuo etnoso, praeities dažnai reikalauja individo apsis-

prendimo, kaitos, kompromisų, o šie veiksniai tiesiogiai prisideda prie individo tapatumo formavimosi. Neišvengiamai iškyla dilema – prisitaikyti prie naujos aplinkos ar išlaikyti kitoniškumą, besąlygiškai priimti naujoves, daug žadančias galimybes ar išsaugoti etninį individualumą. Apžvelgus tekstus, aktualizuojančius tapatumo formavimąsi, lemiamą atskirties nuo gimtosios vietos, etninių, kultūrinių aspektų, galime išskirti etninio-genealoginio tautiškumo suvokimo svarbą, kalbos, vietos, atminties refleksijų įtaką tekstams atsirasti. Drauge neabejotinai išryškėjusios pastangos išplėsti šios sampratos ribas, juntama pilietinio matmens reikšmė individo tapatumo formavimesi, sustiprėjusi individuali tautinės tapatybės raiška. Nuolat sprendžiama dilema, kaip ir kiek savo tekstuose reikia įprasminti istorines patirtis, tautiškumo elementus, simbolius; kiek jie bus suprantami ir aktualūs skaitytojui globalaus pasaulio kontekste. Tai ypač aktualizuoja neapsiribojančią Lietuvą, kaip nuolatine gyvenamąją vietą, kūrybą. Vis dėlto nemaža dalis šiuolaikinių tekstų vienaip ar kitaip pabrėžia individo tapatybės/etninės tapatybės problematiką. Tekstų apie emigracines patirtis ir pajautas būnant svetur atsiradimas nevienareikšmiškai pabrėžia etninės kilmės, priklausomybės vietai, savasties suvokimo siekio daugiakultūriame pasaulyje svarbą, poreikį atrasti savąją tapatybę ir tai išsakyti tekste.

Nuorodos

1. Castells M. Informacijos amžius: Ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia. UAB „Polifonija ir informatika“, 2006, p. 22.
2. Ten pat, p. 23, 24.
3. Giddens A. Modernybė ir asmens tapatumas. Vilnius: Pradai, 2000, p. 10.
4. Sapnai dar lietuviški // Literatūra ir menas, 2004 01 16.
5. Kuznecovienė J. Lietuvių tautinė tapatybė // Filosofija. Sociologija. T. 18, nr. 2, Lietuvos mokslų akademija, 2007, p. 12.
6. Visas gyvenimas – nuolatinis grįžimas // Lietuvos rytas, 2008 10 29.
7. Čepaitė Z. Paulinos kelionė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 162.
8. Visas gyvenimas – nuolatinis grįžimas // Lietuvos rytas, 2008 10 29.

9. Čepaitė Z. Paulinos kelionė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 192.
10. Dručkutė G. Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas) // Literatūra 46 (5), p. 50.
11. Ten pat, p. 50.
12. Rosenthal G. National Identity or Multicultural Autobiography // The Narrative Study of Lives. London: Sage, 1993, p. 24.
13. Rosewald G. C. and Ochberg R. L. Introduction: Life Stories, Cultural Politics, and Self-Understanding // *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-Understanding*. Haven: Yale University Press, 1992, p. 8.
14. Ten pat, p. 265.
15. www.gayline.lt/article.php?sid=580
16. Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 117.
17. Sluckaitė-Jurašienė A. M. Egziliantės užrašai. Kultūros barai, 2008, p. 229.
18. Pukelytė I. Prancūziškas romanas. Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 5.
19. Ten pat, p. 5.
20. Seredaitė J. Auksinis berniukas. Vilnius: Alma litera, 2006, p. 24.
21. Donskis L. Kosmopolitizmas ir tariamos jo grėsmės. 2005-09-26.
22. Seredaitė J. Auksinis berniukas. Vilnius: Alma litera, 2006, p. 140, 151.
23. Ten pat, p. 152.
24. Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 28, 29.
25. Ten pat, p. 22.
26. Sluckaitė-Jurašienė A. M. Egziliantės užrašai. Kultūros barai, 2008, p. 7.
27. Ten pat, p. 357.
28. Sapnai dar lietuviški // Literatūra ir menas, 2004-01-16.
29. Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 113.
30. Jonuškaitė B. Baltų užtrauktukų tango. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 107.
31. Ten pat, p. 64.
32. Jegelevičius L. Nuogas prieš jus. Magilė, 2006, p. 54.
33. Ten pat, p. 94.

Diana Jovaišienė

THE EXPRESSION OF AND SEARCH FOR ETHNIC IDENTITY IN CONTEMPORARY LITHUANIAN LITERATURE

The article deals with the expression of Lithuanian ethnic identity and changes in that expression in contemporary Lithuanian literature published in Lithuania and abroad after the reestablishment of independence in 1990. The investigation is based on Manuel Castells's concept of identity as a concept, Anthony Giddens's model of identity, Philippe Lejeune's concept of autobiography, Gabriele Rosenthal's insights relating an individual's personal experiences with the social context, and George C. Rosenwald's and Richard L. Ochberg's connection of an individual life history to a cultural model. The paper reveals

the problematics of identity construction with regard to the influence of historical conditions, the multicultural effect on the author, the growth of cultural variety, and the influences of globalization and socialization. Attention is paid to the effect of autobiographicality on the texts, and to the contribution, to the appearance of the texts, of a sense of ethnic-genealogical nationality and of reflections on language, locality, and memory. The development of intermediary states between *here* and *now*, *one's own* and *another's*, so inevitable when one finds oneself situated among several cultural traditions, is also emphasized.

Ramūnas ČIČELIS

Suiręs išeivio socialumas Jono Meko „Dienų raštų“ skyriuje „Trečias sąsiuvinis“ ir filmo „Lost lost lost“ fragmente „Rabbit shit haikus“

Šiame straipsnyje siekiama aptarti Jono Meko poezijos rinkinio „Dienų raštai“ skyriaus „Trečias sąsiuvinis“ eilėraščius ir kino „Lost lost lost“ fragmentą „Rabbit shit haikus“. Bandoma nagrinėti, kaip eilėraščių subjektai ir filmuojantysis, būdami išeiviai, praranda socialumą: gebėjimą išreikšti savo subjektyvumą kitiems žmonėms, dalyvauti kuriant bendrą, objektyvią tikrovę, kurios ryškiausias žymuo yra institucijos.

Išeivio būtį Jono Meko eilėraščiuose yra nagrinėjusios literatūrologės Vanda Juknaitė, Dalia Kuizininė, Virginija Balsevičiūtė ir kai kurie išeivijos literatūros kritikai. Didžiausias dėmesys šių kritikų darbuose skiriamas egzistenciniam išeivio būviui suprasti. Minėto filmo fragmentas „Rabbit shit haikus“, mūsų žiniomis, iki šiol nėra plačiau nagrinėtas.

Straipsnyje remiamasi Peterio Bergerio ir Thomas'o Luckmanno socialinio tikrovės konstravimo teorija. Pagal šių teoretikų teiginius kiekvienas visuomenėje gyvenantis individas stengiasi save eksternalizuoti – perdaug savo patirtį kitam žmogui, todėl perduodan-

tysis tuo pat metu interpretuoja savo patirtį. Žmogus, priimančias kito subjektyvią patirtį, ją internalizuoja – įsisavina ir atspindi lyg veidrodis. Taip subjektyvi individo patirtis tampa objektyvi. P. Bergeris ir Th. Luckmannas pabrėžia, kad objektyvacijai būtinai reikalinga individų akistata: tik sąveikaudamas su kitu žmogumi individas save objektyvuoja: „Akistatos situacijoje kitas pasirodo man gyvoje dabartyje, kuri yra bendra mūsų abiejų dabartis. Žinau, kad toje pačioje dabartyje aš pasirodau jam. Mano ir jo „čia ir dabar“ nuolatos susiduria vienas su kitu, kol trunka akistatos situacija. Todėl nuolatos vyksta mano ir jo ekspresyvumo tarpusavio maišymai.“ Šis procesas palaiko atskirų žmonių ir visuomenės kasdienį gyvenimą. Svarbiausia objektyvacijos priemonė yra kalba. Apmąstyti patirtį individas gali tik tada, kai ji objektyvuota. Dalydamiesi patirtimi, žmonės gyvena bendrame pasaulyje. Kalba dėl joje slypinčio gebėjimo aprėpti ne vien įvykius „čia“ ir „dabar“ susieja individų simbolinius pasaulius. Taigi įvyksta konceptualizacija.

Ne visi gyvenimo reiškiniai, įvykiai, žmonių elgesys atitinka minėtus simbolinius pasaulius, todėl randasi deviacijų – nukrypimų nuo to, ką individai, objektyvuodami savo patirtį, priskyrė objektyviai tikrovei. Dažniausiai deviacijos kyla tada, kai simboliniai pasauliai susiduria su aplinkybėmis, kurios nepanašios į tas, kuriomis jie buvo sukurti. Tuomet gelbsti du metodai: terapija ir naikinimas. Terapija reiškia išimčių įtraukimą į simbolinį pasaulį, papildymą nauja patirtimi: „Terapija taiko konceptualinį mechanizmą tam, kad visi būtų išlaikyti konkrečiame pasaulyje.“² Naikinimas pagrįstas prielaida, kad tai, kas netelpa į simbolinio pasaulio rėmus, turi būti likviduojama. Toks būdas yra dažnas totalitarinėse visuomenėse, kuriose siekiama visus nukrypimus paaiškinti remiantis vien tik vyraujančiu simboliniu pasauliu. Terapija arba naikinimas yra neišvengiami, nes simboliniai pasauliai turi aprėpti visą realybę.

Pašalinę arba priėmę deviacijas, individai, remdamiesi bendromis schemomis, kuria tai, ką teoretikai vadina tipizacija ir habitualizacija. Šios dvi sąvokos apibrėžiamos kaip elgesio ir kalbos schemų šabloniškumas. Indivui, atsidūrusiam tipinėje kasdienėje situacijoje, nereikia kaskart galvoti apie problemų sprendimo būdus: remdamasis anksčiau patirtimi jis pritaiko šabloną, todėl nesigilina į kalbos ir veiksmų prasmes – jos aiškios iš ankščiau. Tipizacija ir habitualizacija yra daugelio individų panašus elgesys ir kalbėjimas kasdienėje situacijoje.

Institucija – tai tipizacijų derinys, bendromis ypatybėmis jungiantis įvairias žmonių grupes. Institucionalizacija įvyksta, kai individai abipusiškai tipizuoja tai, kas buvo habitualizuota: „Institucinis pasaulis – tai objektyvuota žmogaus veikla. Tokia yra ir kiekviena atskira institucija.“³ Institucijos dažniausiai yra ilgos visuomenės raidos rezultatas. Į jas telkiasi didelis individų skaičius. Taip institucinis pasaulis virsta objektyvia tikrove.

Šiame straipsnyje nagrinėjant J. Meko eilėraščius ir filmo fragmentą bus parodoma, kaip aprašytas socialinio tikrovės konstravimo modelis ima neveikti, nes nevyksta nei objektyvacija, nei terapija, nei naikinimas, nei institucionalizacija. Taigi siekiama perprasti, kaip suyra individo, atsidūrusio priverstinėje emigracijoje, socialumas.

Kino fragmentas bus analizuojamas remiantis denotacijos ir konotacijos sąvokomis, verbalinio ir vizualinio teksto santykio apibrėžimu. Denotacija šiame straipsnyje traktuojama kaip visiškas signifikato sutapimas su signifikantu: „Vaizdas dažnai yra suvokiamas kaip denotacinis faktas, „mechaninė pasaulio reprodukcija.“⁴ Konotacija žymi signifikato ir signifikanto skirtynes. Vaizdo ir žodžio santykiui nustatyti remiamasi tauologijos sąvoka, reiškiančia verbalinio ir vizualinio teksto sutapimą – savotišką abipusę iliustratyvumą.

Deformuotas senasis simbolinis pasaulis

J. Meko eilėraščių rinkinio „Dienų raštai“ skyriaus „Trečias sąsiuvinis“ eilėraščių lyrinis subjektas neturi su kuo pasidalyti subjektyvia patirtimi. Jį lydi tik atsiminimai apie bendrą su Tėvynėje likusiaisiais simbolinį pasaulį, kuris jungė bendrą kalbą, buvimu kaimo, kasdiene buitimi. Eilėraščio „Pritvinkęs oras lapų mirusių ir jūros kvapo“ kalbantysis ilgisi vaikystės išgyvenimų, kai erdvė buvo vientisa, nesuskaldyta skirtumų tarp „čia“ ir „ten“. Jo laikas yra jau praeitis, o dabarčiai būdingas bendrumo ir su žmonėmis, ir su gamta trūkumas. Kalbantysis mena senus draugus, pavasarį, jungusį visus bendruomenės žmones, vaikus, moteris, vyrus, bendrus darbus ir poilsį: „Ir klykauja vaikai, išbėgę pievon, // ir švilpia, kol jų dūdos plyšta, // ir moterys Velykoms grėbsto kiemą.“⁵ Atmintis subjektui yra galimybė gyventi dabartyje,

kai visa prarasta, jau buvę. Filmo „Lost lost“ fragmente „Rabbit shit haikus“ filmuojantysis Jonas Mekas irgi su niekuo nesikalba, juntamos pastangos internalizuoti Amerikos gamtovaizdį, kuris primena Lietuvos metų laikus. Filmininkas tapatinasi su lietuvišku rudens, žiemos, vasaros jutimu, kadruose užfiksuoti šiuos metų laikus reprezentuojantys vaizdai. Filmuojančiajam svarbu iš naujo ir kartu prisimenant Tėvynę patirti vakarą, saulėlydį, buvimą prie upės, vaizdą pro langą, pagaliau vaikystę (išreiškiamą nerūpestingu šėlsmu gamtoje) ir draugystę, kurios emigracijoje taip trūksta.

Vienintelė „Trečio sąsiuvinio“ eilėraščių subjekto eksternalizacijos kryptis ir galimybė, atsidūrus egzilyje – tai Vokietijos gamtos jutimas, bandymas pajusti panašumą tarp Tėvynės ir kitos šalies metų laikų. Eilėraštyje „Ir sustos taip viena kartą ant lauko“ jaučiama pavasario nuotaika trumpai leidžia pamiršti sunkią emigranto dalia. Šis metų laikas žymi savotišką žmogaus prigimtį, nepriklausomai nuo tautybės, bendrumą – pavasaris visur reiškia pagyvėjimą, atbudimą: „Ir pajutę gyvą žemę, žmonės // pasipils taip į visas šalis, // eis per vienkiemius, per kaimus.“⁶ Tačiau šio metų laiko gyvą ir subjektą įkvepiantį peizažą sujaukia tuščias traukinys, primenantis, kad šis pavasaris – ne toks ir ne tas, kuris liko Lietuvoje. Kai Vokietijoje ateina ruduo, jis subjektui svetimas, ilgimasi lietuviškųjų realijų. Ryšys su Tėvyne galutinai nutrūkęs. Simbolinis tokio ryšio palaikymas tampa įmanomas dėl į Lietuvą, į Rytus skrendančių paukščių. Lyrinis subjektas nevengia kreiptis į juos su žinia tiems, kuriuos paliko. Prisimenama vaikystės patirtis vėlgi stipriai susijusi su gamta. Eilėraščių kalbančiajam Reinas nepriylgsta Lietuvoje paliktam Išdago upeliui, jis negeba priprasti prie Vokietijos upės, jos pakrantėse įsivaizduoja Tėvynėje paliktus gyvulius, geriančius vandenį karštą vasaros dieną. Lietuvoje paliktame sode bobų vasaros metu subjektas

buvo įpratęs skinti obuolius. Vokietijos sode obuolys „krinta žemėn per lapus, // sultim trykšdamas, ir trūkdamas // perpus“⁷. Kita vertus, pastebimas Vakarų šalies žiemos peizažo panašumas į Lietuvos speiguotą metų laiką. Eilėraštyje „Kaip ramiai, šaltai kaip viskas miega!“ Lietuvos ir Vokietijos žiema tampa ta pačia, neatskiriama, tik kūrinių pabaigoje galima suprasti, kad aprašoma išeivio žiema, nes toluoje rūksta kaminai: „ir tik rogės iš toli atdindi, // tik suprunksčia kelyje arkliai, // ir nutolsta... Ir tik pusnys spindi, // tiktai rūksta toliuos kaminai“⁸. Tėvynė kaip pasaulis susitraukia į vieną nedidelį kraštovaizdį, kuris ramina, nes trumpai atrodo, jog nesiskiria nuo paliktojo Lietuvoje. Analizuojamo filmo fragmento „Rabbit shit haikus“ žmogus su kamera jau nejunta svetimmo krašto gamtos skirtumų nuo lietuviškųjų realijų. Vaizdas lengviau nei kalba tampa savas. Minėtame filmo fragmente jaučiamos pastangos jungtis su realybe žodžiu, kartojant tam tikras frazes ir pasakojant istoriją apie kiekvieno žmogaus kelio pabaigoje laukiančias kiško spiras, kurios prilyginamos nebūčiai. „Trečio sąsiuvinio“ eilėraščių subjekto su išoriniu pasauliu nejungia kalba, kuri itin svarbi individo objektyvacijai. Žodis skyriaus kūriniuose suprantamas kaip vienintelis būdas patirti santykį su kitu, pasidalyti patirtimi. Kalba yra tiltas tarp žiemos šalčio ir pavasario saulės. Tik kalbėdamas eilėraščio žmogus geba išverti žiemą, saulės pasiilgimą. Kai į žemę grįš pavasaris, kalba pavirs „tiltu iš deimanto“: „Bet mūsų širdys sniegyne // žodis nesurakinamas, // žodis saulei suprantamas. // Tai tenai, savo degančiam grįžraty // ji kala tiltą iš deimanto.“⁹ „Rabbit shit haikus“ filmuojančiajam žodis kaip balsas už kadro yra galimybė suartėti su naujais gamtos pojūčiais. Analizuojamame kino epizode žodis reiškia eksternalizaciją, o vaizdas – internalizaciją. Filmuodamas J. Mekas kuria savotišką pokalbį su supančiu pasauliu, jo tikrove.

Eilėraščiuose matyti, kad išeivis, bendrai su kitais patirdamas gamtos pokyčius, siekia tapatintis su savo likimo draugais – pabėgėliais. Gamta imama traktuoti kaip universalioji žmonių kalba, jungianti visus ir nepaliekanti jokios galimybės susvetimėti. Šis gamtos kaip bendrumo šaltinio slėpinys yra tai, kas nežinoma, kas paliečia širdis, rankas ir lūpas. Eilėraščių subjektas išbando ir daugybę kitų eksternalizacijos būdų, tačiau visi nuvilnia. Telioka ilgtis mergaitės, kuriai esant šalia dalytusi bendrais prisiminimais. Ji matoma tamsią naktį pasilikusi Tėvynėje (plėtojamos akių kaip gintarų, skruostų kaip obuolių metaforos), liūdinti ir laukianti, tačiau jos laukimas – beviltiškas. Prisiminimas apie mergaitę yra ir malonus, ir skausmingas, nes atgimsta tai, kas buvo, tačiau liejamos ašaros, nes tai – nepakartojama: „Skrustai kaip obuoliukai, // stuomuo nei lendrelės, // akys nei gintarėliai, // ir tai vis dėl kasnykėlių, // dėl karolėlių, // tai vis ašarėlės.“¹⁰ „Rabbit shit haikus“ likimo draugai emigrantai jau priimami kaip draugai, verbalinį ir vizualinį tekstą tokiuose epizoduose jungia armonikos melodija, reiškianti bendrą praeitį. Tiesa, skambant minėto muzikos instrumento melodijai, ryšys su draugais yra kiek melancholiškas, nostalgiškas.

Sunkiausias laikas eilėraščių subjektui yra naktis, nes tada aštriausiai kankina vienatvė, desperatiškai bandoma užmigti. Saulės laida jam jau neneša ramių vakarų, taip įprastų Tėvynėje, nereiškia nusiramavimo. Akimirkas, praleistas Lietuvoje, subjektas brangina, vertina, myli. Joms priešinga yra patirtis emigracijoje, kur, atėjus nakčiai, apninka abejonės, tampa bangu ir neramu. Visame skyriuje ryšku, kad subjektas nenori internalizuoti vokiškojo gyvenimo, jis laikosi to, ką išsinešė iš Tėvynės – prisiminimų. Apgailėstaujama, kad naujoji tikrovė yra skausmingai svetima, o tai, kas palikta, yra neatgaivinama, pranykė, jau miglota. Viena iš eilėraščių subjektas svajoja apie grįžimą atgal, bet tuoj pat suvokia situacijos beviltiškumą: to, ką paliko, jau

neras, nes viskas pakito. Viliamasi, kad nepakito gal tik gamta, tačiau žmonės, jų veidai, išgyvenimai jau kiti, jie nejungia subjekto ir paliktųjų Tėvynėje. Emigraciją individas supranta kaip šizofrenijos pradžią, kai vidinis pasaulis suyra į prisiminimų ir dabarties neišsprendžiamą priešpriešą. Subjekto negelbėja net ir dienos gyvenimas, nes virš bet kurios dienos kybo baisi košmarų naktis, kuri baigina. Telioka kalbėtis su Viešpačiu – melstis – ir popieriaus lapu: poezija tampa panaši į maldą. Tokio pokalbio bandymas yra „Ieškojimo psalmės“, kuriose subjektas, Dievo padedamas, vienu metu yra ir egzilyje, ir Tėvynėje: „...dainuoju aš, ir mano lūpos kvepia. // Nes ten, užu stebuklingųjų ežerų, užu kalvų, šilų // pasidūmavusių, ūksmingoj naktyje sužydės mėtos.“¹¹ Atstumas tampa nieko nereiškiantis, nes jis yra tik mentalinis. Viešpats, į kurį kreipiamasi, leidžia subjektui surasti pokalbio pašnekovą. Žodis yra tikras tik tada, kai jis kam nors adresuojamas. Jo galia skleidžiasi tik per pokalbio partnerį. „Rabbit shit haikus“ filmuojantysis kalbasi su vaizdu, kurį mato, o ne su kitais filmuojamais žmonėmis ar žiūrovais. Tai – autorinis kinas, skirtas pirmiausia sau pačiam. Filmininkas neturi jokių iliuzijų, kad ateitis be Tėvynėje susikurto simbolinio pasaulio bus lengvesnė. Vaizdų fiksavimas yra siekimas internalizuoti naująją tikrovę ir įtvirtinti ją dabartyje. Vaizdai kartojami tol, kol netenka lietuviškosios prasmės: jei ruduo ar žiema kartojasi Amerikoje, jos panašumas į Lietuvos metų laikus laipsniškai vis mažiau skausmingas. J. Mekui svarbu turėti vietų, į kurias galima sugrįžti, prisirišti prie jų. Ypač reikšmė „Rabbit shit haikus“ tenka tiems epizodams, kuriuose skamba skambutis, filmuojančiajam tarytum primenantis, kad tai, kas fiksuojama, nėra Lietuvos metų laikai, žmonės, realijos. Tai – jau dabartis, Amerika, naujas gyvenimas, kuris labai panašus į buvimą paliktoje Tėvynėje.

Taigi eilėraščių subjekto skausminga patirtis nėra objektyvuotas simbolinis pasaulis,

nes nėra kam jos eksternalizuoti, todėl visi pojūčiai ima kankinti subjektą. Jis jaučiasi niekam nereikalingas, ir kiti jam lygiai taip pat nereikšmingi, nes gyvenimas traktuojamas kaip nebūtis. Kai niekas neturi prasmės, poezija – vienintelis conceptualusis subjekto pasaulis, todėl skyriaus pabaigoje konstatuojama, kad vienintelis subjekto simbolinis pasaulis randasi tik užrašius žodžius. „Rabbit shit haikus“ J. Meko pasaulėžiūroje žymi tam tikrą slinktį, nes nebūtis tampa ne dabartimi, ne esamu gyvenimu, o tik laukia kelio pabaigoje, todėl kol kas reikia gyventi, grįžti į brangias vietas, bendrauti, matyti ir kalbėti.

Tarp terapijos ir naikinimo

J. Meko eilėraščių subjektas yra pasimetęs: daugelyje eilėraščių ima painioti lietuviškąją tikrovę su naujos šalies daiktais ir žmonėmis. Emigracijos patirtyje subjektas ieško lietuviškumo, prisimena Tėvynėje paliktus namus, kurie virto degėisiais ir pelenais, praėjimais, pagaunama tik vėjo. Kai kuriuose eilėraščiuose galima užfiksuoti terapinį judesį, kai bandoma visais jausmais įsigyventi į Vokietijos gamtą, apgaudinėti save, kad rudenį išgyvena Lietuvoje. Tai patvirtinama metų laikų kartojimusi, cikliškumu, padedančiu suprasti einantį laiką, ritmingus pokyčius, suprantamus kaip stabilumas. Veiksminga terapijos priemonė – ir personažas Raminda, kuri, kaip rodo vardo etimologija, lyrinį subjektą geba nuraminti, paguosti: „ir žodžiai, // kuriuos mielos lūpos // tarė // man buvo tarsi prošvaistė“¹². Tai įmanoma, nes Raminde kalba su lyrinio subjekto. Kituose eilėraščiuose kalba apdovanotas tik pats subjektas. Tyla jam reiškia skausmą ir begalinį ilgesį. Terapija, kuri leistų išplėsti lietuviškąjį subjekto simbolinį pasaulį, įmanoma tik kalbėjimu, dialogu, kurio subjektui taip trūksta. Filmo „Lost lost lost“ fragmente „Rabbit shit haikus“ filmuojamų objektų ir žmonių denotacija lygi

konotacijai, todėl tai – netikėtas terapijos būdas. Subjektas supranta, kad filmuoja būtent šiuos medžius, upę, debesis, žmones. Taigi signifikatas lygus signifikantui, tačiau vaizdas iš prigimties nereiškia vien denotacijos, jis turi ir konotacijos lygmenį: pakreipus filmavimo rakursą ar kameros judėjimą, sukuriamas visiškai kitoks santykis su filmuojama tikrove. Denotacijos lygmeniu filmuojantysis supranta, kad filmuoja Ameriką, tačiau konotacija išlieka lietuviška. Pagrindinis tokios konotacijos kūrimo būdas yra išreikštas atsisakymu modeliuoti tikrovę, suteikti jai dirbtinio panašumo į Tėvynėje paliktą realybę. Vaizdų konotavimu, siekiama sudaryti įspūdį, kad gyvenimas svetur yra lygiai toks pat gyvas, tikras ir nenusipėjamas, kaip ir Lietuvoje. Taip Tėvynė ir Amerika susipina į vieną junginį, kurį galima vadinti J. Meko gyvenimu.

Dažniausiai „Trečio sąsiuvinio“ eilėraščių kalbantysis trokšta izoliuotis, nes suvokia, kad pokario Vokietijos simboliniame pasaulyje jis yra deviacija, kurią reikia sunaikinti, todėl keliuose eilėraščiuose kalba apie karą. Šis suvokiamas kaip veiksnys, kuris daugybės žmonių ir bendruomenių gyvenimą pavertė deviacija, nukrypimu: „...kiekviena diena // įsibeda taip šerdimi, // nebeištraukiamai.“¹³ Buvimas iki karo visiškai praranda prasmę, jis nuvertinamas. Gyvenimas emigracijoje kartu su likimo draugais reikštų ne naujojo simbolinio pasaulio kūrimą, o dalijimąsi beprotybės patirtimi. Emigrantus jungia bendra beprotybė, reiškianti ne buvimą kartu, o daugybę vienišų žmonių, kurių paguosti jau niekas negali. Lyrinis subjektas renkasi naują kelią – palieka Europą ir atsiveria naujai patirčiai, kuri leistų pamiršti praeitį kaip karų ir sugriautos kultūros laiką: „Bet negailėjau liekančios Europos, // nei jos kultūros, nei karalių, nei jos miestų.“¹⁴ Naujos gyvybės įkvepia jūra ir vėjas. Šios naujos pradžios tikrovė užfiksuota „Rabbit shit haikus“: čia su emigrantais J. Meką jungia jau ne beproty-

bė, liguistumas, o beribis džiaugsmas radus panašią patirtį, išgyventą praeityje Lietuvoje. Filmuojančiam nereikia naikinti savo lietuviškojo simbolinio pasaulio, nes jis vis dar prasmingas ir aktualus. Amerika čia traktuojama kaip šalis, kuri emigrantui suteikia laisvę būti „čia“ ir „dabar“, išspręsti painią praeities ir dabarties santykio problemą. Praeitis J. Meką kankina vis mažiau. Ne veltui kituose kino kūriniuose filmininkas pabrėžia, kad skausmingas jam buvo tik gyvenimas Vokietijoje, DP stovyklose. Amerikoje skausmas virsta malonia praeities ir dabarties derme.

Anapus objektyvios tikrovės

„Dienų raštų“ skyrius „Trečias sąsiuvinis“ yra poetiškesnis, nes itin subjektyvus. Visos įmanomos objektyvios tipizacijos sunaikintos: nepavyksta gyventi taip, kaip Lietuvoje (apgauti savęs) ir nesitapatinama su kitais pabėgėliais. Kaip tipizacijos trokštama ramybės ir paprastumo, laisvės nuo sudėtingų egzistencinių klausimų. Vienintelė tipizacija išieviui yra laukimas, bendrumo ieškoma ne su emigracijos draugais, o su prisimenama vaikyste: „Tai tu. Tai tu čion ateini, // vaikyste mano tolima.“¹⁵ Itin nemaloni lyriniam subjektui yra metų laikų ir paros meto kaita, pažeidžianti jo gyvenimo Lietuvoje tipizaciją. Lietuviškųjų metų laikų subjektas nenustoja ieškoti vokiškojoje tikrovėje, tačiau tai baigiasi nesėkme – įtvirtinamas rudens Lietuvoje ir emigracijoje skirtumas: čia jis reiškia ilgesį ir beribę neviltį, o namuose – buvimą kartu, dalijimąsi jausmais ir išgyvenimais: „O vėjas plėšė jau beržų lapus // ir upės šitos, lapai ir lietus // man priminė anųdienę tavę.“¹⁶ Objektyvioji tikrovė, kurią įtvirtina kalbinis bendrumas su kitais visuomenės nariais, institucionalizacija (suprantant kaip lietuviškojo kaimo gyvenimą) lieka praeityje, kurios atgauti subjektas negali, nes jo praeities tikrovės dabar niekas nepalaiko. Kal-

bantysis pats konstatuoja savo vidinę mirtį. Filmo „Lost lost lost“ fragmentas „Rabbit shit haikus“ yra naujosios tapatybės kūrimo dokumentas. Filmuojantysis neatsitiktinai pasirenka haiku formą. Už kadro kalbama trumpais trinariais pakartojimais, primenančiais mantrą: „Medis, medis, medis“ arba „Lingas, langas, langas“. Reikšmingas šių formulinių kartojimų panašumas į paties filmo pavadinimo struktūrą – irgi kartojimą: „Lost lost lost“. Taigi pirmiausia konstatuojama, kad viskas prarasta, praeitis yra ir kanikinanti, ir nepasiekiamo. Filmuojančiam fiksuojant vaizdus, telieka internalizuoti tikrovę iš naujo – patiriama pirminė socializacija, būdinga mažiems vaikams. Kaip tik todėl minėti kartojimai primena infantilų santykį su pasauliu. Tik pamatęs naują vaizdą ir jį užfiksavęs kamera – internalizavęs, – filmuojantysis gali ištarti, kad nufilmuotas medis ištis yra medis. Tai – lyg naujos, ne lingvistinės, o socialinės kalbos mokymasis. Bergeriškoji pirminės socializacijos apibrėžtis reiškia, kad mažam vaikui reikalingi kiti asmenys, padedantys išgyventi pirminę socializaciją. J. Mekui padeda vaizdo kamera, kuri yra tarpininkas tarp jo asmens ir tikrovės. Įdomu, kad filmuojantysis nori perimti nevisiškai tipinius dalykus, į kuriuos dažniausiai kreipia dėmesį tėvai ir jų maži vaikai – ne vaidmenis ir ne požiūrius. J. Mekas socializuoja pats save per gamtą ir nerūpestingus, žaismingus santykius su draugais: jis perima tą pasaulį, kuris panašiausias į prarastąjį, lietuviškąjį. Vis dėlto naujasis simbolinis pasaulis J. Mekui fragmente „Rabbit shit haikus“ taip ir lieka subjektyvesnis, neekster-nalizuotas, primenant kalbėjimąsi su savimi. Todėl filmuojantysis neužfiksuoja nieko, kas žymėtų jo santykį su institucija, priklausymą jai. Jo institucija taip ir lieka Lietuvos kaimas, perkeltas į Niujorko centrą ir priemiesčius. „Rabbit shit haikus“ suprantamas tik tada, kai nepamirštama, kad filmuoja emigrantas iš Lietuvos, agrarinės kultūros atstovas.

Išvados

J. Meko eilėraščių rinkinio „Dienų raštai“ lyrinis subjektas yra praradęs ryšį su Tėvyne kaip savąja objektyvia tikrove. Gyvenimo Vokietijoje patirčių jis neeksternalizuoja, todėl jos nevirsta objektyviomis. Subjektas pasimetęs tarp dviejų simbolinių pasaulių, neišgali terapijos būdu išplėsti savo ankstesnės tapatybės, nes ši pernelyg skiriasi nuo naujųjų Vokietijos realiųjų, todėl eilėraščių kalbantysis naikina savo praeitį; žodis, kurio nepatvirtina subjekto tikrovė kalbėjimo metu, virsta žmogaus saviDestrukcijos įrankiu. Apgauti savęs, kad vokiškoji gamta panaši į Lietuvos, subjektas taip pat negali, todėl sunyksta elgesio tipizacijos, jis ima nepriklausyti jokiai institucijai, todėl, kita vertus, tampa atviras naujai patirčiai. Seną-

sias tipizacijas keičia skausmo išgyvenimai, kuriais dalijamasi tik su popieriumi. Filmo „Lost lost lost“ fragmentas „Rabbit shit haikus“ – minėto atsivėrimo naujam gyvenimui dokumentas. Čia filmuojantysis internalizuoja vaizdus, o eksternalizacija reiškiamą žodžiais, skambančiais už kadro. Taigi filmo fragmento tikrovė, gamta tampa J. Meko simbolinio pasaulio dalimi. Kine J. Mekui tarsi pavyksta įsitikinti, kad Jungtinėse Valstijose galima gyventi lygiai taip, kaip ir Tėvynėje. „Rabbit shit haikus“ vyksta žmogaus su kamera pirminė socializacija, vaizdo ir žodžio santykis yra tautologinis, abipusiai iliustratyvus. Žmogaus aplinkos gamta kine – tai esatis, leidžianti pamiršti fizinį atstumą ir susikurti naują tapatybę, nedaug tesiskiriančią nuo ankstesnės, suformuotos vaikystės Lietuvoje.

Nuorodos

1. Berger P., Luckmann T. Socialinis tikrovės konstravimas. Vilnius: Pradai, 1999, p. 44.
2. Ten pat, p. 145.
3. Ten pat, p. 82.
4. Paulauskaitė J. Poetinės kalbos ypatumai literatūroje ir kine, *Lituanistica*, 2004, t. 57, nr. 1, p. 71.
5. Mekas J. Dienų raštai. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 66.
6. Ten pat, p. 67.
7. Ten pat, p. 83.
8. Ten pat, p. 84.
9. Ten pat, p. 72.
10. Ten pat, p. 76.
11. Ten pat, p. 108.
12. Ten pat, p. 86.
13. Ten pat, p. 88.
14. Ten pat, p. 92.
15. Ten pat, p. 71.
16. Ten pat, p. 79.

Ramūnas Čičelis

THE TORN SOCIAL FABRIC OF EXILE IN JONAS MEKAS'S *THIRD NOTEBOOK* AND THE *RABBIT SHIT HAIKUS* IN *LOST LOST LOST*

This article analyzes a person's impaired sociability in both Jonas Mekas's poetry (the section "Trečias sąsiuvinis [The third notebook]" in the volume „Dienų raštai [The daily writings]“) and film (the episode "Rabbit shit haikus" in the movie "Lost lost lost"). The fragmentation of social structures is discussed from two angles of social phenomenology (mainly Peter Berger's and Thomas

Luckman's). The article also touches on the problems of personal intersubjectivity as well as on the therapy and destruction of the symbolic world in the works of Jonas Mekas mentioned above. The article concludes with the thought that Jonas Mekas the filmmaker and the speaker of his poetry is trying to build a new identity highly reminiscent of the lost Lithuanian symbolic world of the past.

Gabrielė KUIZINAITĖ

Žmogaus ir pasaulio santykis Algimanto Kezio kūryboje

Algimantas Kezys, žinomas lietuvių išeivijos fotomenininkas, užima svarbią vietą lietuvių fotografijos istorijoje. Per beveik keturis dešimtmečius keitėsi jo kūryba: kito tiek tematika, tiek jo kūrinių forma. Savo kūrybinį kelią fotografas pradėjo nuo tradicinio portreto žanro, o pastaraisiais metais jo kūrybą ženklina modernios dvigubų kompozicijų traktuotės ir gana komplikotas žmogaus ir pasaulio santykio suvokimas ir raiška. Atkūrus Nepriklausomybę A. Kezys kiekvienais metais Lietuvoje surengia po kelias parodas, Lietuvoje yra žinomi jo JAV leisti fotografijų albumai ir katalogai, o 1996 metais Lietuvoje buvo išleistas jo keturių dešimtmečių kūrybos laikotarpį reprezentuojantis fotografijų albumas „Retrospektyva“. Lietuviškosios fotografijos kontekste A. Kezio darbai išsiskiria filosofiskumu: kiekviename savo darbe jis stengiasi išsakyti požiūrį į aplinką, ieško atsakymo į amžinuosius žmogaus egzistencijos klausimus. Jo fotografijoms būdinga formos ir turinio vienovės paieška, apgalvota fotografijos kompozicija. Paskutiniai Kezio fotografijos ciklai sukurti naudojant kompiuterines technologijas, jis yra vienas pirmųjų lietuvių fotografų, pradėjusių naudoti

šią techniką, kuri suteikė pastarųjų metų fotografo darbams daugiau filosofiskumo, pakylėjo jo darbus į metaforos, alegorijos ar simbolio lygmenį, suteikė šiam autoriui galimybę savo darbuose atskleisti metafizines pasaulio paslaptis, sustiprino polinkį į potekstes ar aliuzijas. Be A. Kezio fotografijos darbų įvairovės šiandien neišsivaizduojama lietuvių fotografija. Kezys yra universalus menininkas: jo kūryba yra ir lietuviška, nors daugelis jo darbų ciklų visiškai nutolę nuo lietuviškosios tematikos, savo visuotinumu, kartais net globalumu, jis yra ir kosmopolitiškas. Kaip ir daugelio išeivijos kūrėjų darbuose, taip ir Kezio kūryboje jungiama tradicija ir modernumas. Itin plačia savo darbų tematika, moderniomis technologijomis, universalumu ir originalumu šio fotografo kūryba išsiskiria Lietuvos fotografijos istorijos kontekste.

Skirtinguose A. Kezio kūrybos etapuose kinta žmogaus ir pasaulio santykis, tad šiuo aspektu bus analizuojama menininko kūryba. A. Kezys nuolat ieško naujų temų, raiškos priemonių, galima aptikti ryškių poslinkių, kaip jo kūryboje keičiasi požiūris į žmogų. Vienas iš pagrindinių straipsnio tikslų yra atskleisti, kaip įvairiais A. Kezio kūrybos

laikotarpiais keitėsi požiūris į žmogų, žmogaus ir pasaulio santykis, kokia jo formalioji raiška fotografo darbuose, kiek žmogaus ir pasaulio santykio kaitai bei raiškai įtakos turėjo įvairios technologijos ir paties fotografo pasaulėžiūra. Vienas iš pagrindinių uždavinių yra nustatyti, kokie veiksniai turėjo įtakos A. Kezio pasaulėžiūros formavimuisi, kokį vaidmenį fotografo kūrybai turi jo teologinės pažiūros ir jų kaita, kaip skirtinguose menininko kūrybos etapuose kinta darbų technika, raiškos būdai.

Kezys savo fotografijai pirmiausia kelia estetinius reikalavimus. A. Kezio kūrybą galima suskirstyti į tris laikotarpius, kuriuose ženklūs fotografo pasaulėžiūros, kūrybos tematikos ir raiškos formų pokyčiai. Menininko kūrybai artimas vieno iš garsiausių pasaulio fotografų prancūzo H. Cartier-Bressono kūrybinis kredo: „Fotografija yra būdas pažinti ir intensyviau gyventi.“⁴¹ Žvelgiant į Kezio fotografijos raidą, yra ryškus kūrėjo siekis skverbtis vis giliau į egzistencines paslaptis, kurti simbolius ir per juos raginti žiūrovą ieškoti savosios būties suvokimo prasmės.

Visą A. Kezio kūrybą galima suskirstyti į tris kūrybos etapus. Ankstyvajam kūrybos laikotarpiui priskirtini 1957–1970 m. sukurti ciklai, žymesnieji iš jų yra „Fotografijos“ („Photographs“ 1966), „Portfolio“ (1966), „Forma ir turinys“ (1969). Ankstyvuosiuose darbuose fotografui nėra svarbus žmogus, jo figūra nėra vyraujanti, A. Kezys pirmenybę teikia gamtai, nes jo pasaulio vizija gimsta gamtoje. Žmogus šiose fotografijose yra tik šalia gamtos ir visatos didybės. Ankstyvieji Algimanto Kezio darbai atlikti tradicine technika. Labai dažnai jo fotografijose menininkas vaizdas įgyja laikui nepavaldžią reikšmę: ją tarsi pasiglemžia forma, turinį nukeldamas į antrąjį planą.

Vidurinis fotografo kūrybos periodas (1970–1990) pasižymi daugiau kūrybiniais ieškojimais, jam būdinga didžiule temų įvairovė, savęs ieškojimas kūryboje. Nuo gamtos

motyvų ir fragmentų fotografo žvilgsnis vis dažniau krypta į urbanistinę erdvę, kurioje kontrastiškai dera geometrizuotos formos ir augalo motyvas ar žmogaus šešėlis, kartais autorius tik „žaidžia“ su dangoraižio ar jo detalių (laiptų, geometrinių puošybos elementų) ornamentika, daugiau dėmesio skiria kūrinių formai. Šiuo laikotarpiu svarbūs šie A. Kezio fotografijų ciklai: „Plakatai“ (1978), „Chicago“ (1983), „Dviejų pasaulių veidai“ (1986), „Temos variacijoms: pasaulinės mugės ir ekspozicijos“ (1986), „Gamta, formos ir galios“ (1986), „Miestų fragmentai“ (1988). Pereinamuoju šiame etape tampa A. Kezio ciklas „Dvigubos kompozicijos“ (šio visiškai naujo formos bei montažavimo technikos požiūriu ciklo darbai sukurti 1988–1990 metais, o atskira knyga ciklas išleistas 1990 metais).

Vėlyvąjį A. Kezio kūrybos laikotarpį įprasmina minėtasis pereinamojo laikotarpio fotografijų ciklas „Dvigubos kompozicijos“ (1990), ciklai „Giesmių giesmė“ (1993), „Moteris“ (1996), „Miestų fragmentai“ (1996), „Būties fragmentai“ (1998), „Angelų pasaulis“ (2001) ir kiti. Šiuo metu kinta ne tik autoriaus pasaulėžiūra, keičiasi ir fotografijos atlikimo technika, autorius pradeda kurti kompiuterinę fotografiją, kai kuriuose cikluose įveda spalvą kaip jungiantį kūrinių kompozicijos motyvą. Daugiau dėmesio skiriama formos paieškoms: dvigubose kompozicijose išplečiama erdvė, keli vaizdai stebimi vienu metu, jie ir uždengia, ir papildo vienas kitą, sukelia įvairių asociacijų, sukuria trečiąjį vaizdinį. Toje aplinkoje atsiranda naujų prasmų, naujai įprasminama būtis. Autoriaus požiūris į pasaulį tampa filosofiškesnis, žmogus įgyja daugiau pavidalų ir menininko yra stebimas pačiuose įvairiausiuose kontekstuose.

A. Kezio kūryba iki šiol yra analizuota daugiau apžvalginiu požiūriu: tiek išeivijos, tiek ir Lietuvos spaudoje pasirodė daug reportažinių straipsnių apie A. Kezio parodas, pokalbių su juo. Tik vienas kitas darbas arba

straipsnis nuodugniau nagrinėja fotografo kūrybą, arba žvelgia į ją pasirinktu aspektu, įvairūs fotografo kūrybos ir veiklos aspektai išryškinti R. Tamošaičio, A. Kurausko, A. Tereškino, E. Jaškūnienės, E. Lukaševičiūtės, R. Šinkūno, J. Peleckio-Kaktavičiaus, B. Garbaravičienės, B. Markaičio, V. Ragauskaitės, M. Kavaliausko, J. Skaigirytės, Š. Valiukėno, A. Nako, Vl. Ramojaus, H. Cullinano, H. Edwardso, G. De Abreu straipsniuose. A. Kezys vienas iš pirmųjų lietuvių fotografų sukūrė savo interneto puslapį (www.kezys.com)

Menotyrininkas D. Lapkus, recenzuodamas A. Kezio albumą „Retrospektyva“, pabrėžia fotografijos daugiaprasmiškumą, keliaklodiškumą, giluminių būties prasmų ieškojimą fotografo kūryboje, jo kompozicijos lakoniškumą ir drauge sudėtingumą. Kultūrologų A. Tereškino ir R. Tamošaičio straipsniai ieško A. Kezio estetinių filosofinių kūrybos ištakų, giliosios idėjų raiškos jo kūryboje, įžvelgia itin glaudų ryšį tarp A. Kezio teologijos pažiūrų ir jo meninės kūrybos. R. Tamošaitis savo straipsnyje „Pasaulis bangoje ir pavidaluose“ epizodiškai aptaria žmogaus ir aplinkos santykį A. Kezio fotografijoje. Jo nuomone, žmogus fotografo kūryboje nėra vyraujanti figūra, tačiau visa aplinka (gamtinė, urbanistinė, interjeras) turi žmogiškųjų prasmų krūvį. Pats fotografas taip pat yra kalbėjęs apie žmogaus ir aplinkos santykį savo darbuose. Jo pasisakymai ir tekstai dažnai skelbiami drauge su fotografijomis autoriaus albumuose.

A. Kezio kūryba iki šiol nėra sulaukusi išsamesnių studijų ir monografijų, nedaug tėra rašyta apie šio menininko universalumą, neatskiriamą jo žodinių tekstų ir meninės fotografijos dermę, apie jo apžvalginius ir analitinius tekstus, kuriuose Kezys rašo apie kitų fotografų ir dailininkų kūrybą, bendrąsias lietuvių išeivijos dailės ir fotografijos tendencijas. Savąją pasaulio ir kūrybos sampratą menininkas siekia išsakyti įvairiais būdais.

2003 m. pradžioje išleistame albume „Lietuva. Architektūros fragmentai“ A. Kezys šalia fotografijų skelbia ir savo poetinius tekstus. JAV leidžiamas žurnalas „Lituanus“ yra paskelbęs jo poetinių tekstų, rašytų anglų kalba. Menininkas sunkiai telpa vienojės kultūroje, vienoje poetinėje ir fotografinėje kalboje.

Kūrybinio kelio pradžia

„Išeivio dalia paprastai būna pažymėta netektimi, profesinių galimybių apribojimais, svetimos aplinkos primestu gyvenimo būdu. Algimanto Kezio kūrybai egzodas savotiškai padėjo, kaip palanki sąlyga: tai retas atvejis, kai nauja ne apribojo, bet atvėrė naujos karjeros galimybes.

Algimantas Kezys sugebėjo atsistoti tarp dviejų pasaulių aprėpdamas juos abu: išlikdamas ištikimas savo europocentrinei tėvynei ir pritapdamas moderniosios civilizacijos aplinkoje.“

Algimantas Kezys gimė 1928 m. spalio 28 d. Vištytyje, Vilkaviškio apskrityje. Menininko kelias driekėsi iš Vištyčio per Vilnių, Vokietiją, Ameriką ir vėl atvedė į Lietuvą. 1944 m. A. Kezys su tėvais pasitraukė į Vokietiją. 1950 m. atvyko į JAV ir įstojo į Jėzuitų ordiną, 1961 m. buvo įšventintas į kunigus. 1966 m. studijuodamas Lojolos universitete Čikagoje įgijo filosofijos magistro laipsnį. A. Kezio veiklos spektras platus: jis yra fotomenininkas, rašytojas, leidėjas, parodų organizatorius, filmų kūrėjas. Menininkas aktyviai dalyvauja išeivijos kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje, tarptautinėse parodose, rengia personalines parodas, leidžia knygas ir katalogus. 1966 m. įsteigė lietuvių fotoarchyvą ir jam vadovavo. Archyvas buvo pavadintas Budrio vardu. Archyve Algimantas Kezys pradėjo kurti dokumentinius filmus apie išeivijos asmenybių gyvenimą ir veiklą, kaupti ir saugoti išeivijos fotografų nuotraukas, tiek originalus, tiek negatyvus. 1976 m. įsteigė Amerikos

lietuvių bibliotekos leidyklą, buvo leidžiami katalogai, knygos. 1980 m. įsteigė galeriją, yra aktyvus Amerikos lietuvių spaudos ir radijo talkininkas. 1974–1977 m. buvo Jaunimo centro Čikagoje direktorius. Surengė nemažai lietuvių išeivijos dailininkų parodų, išleido jų katalogų. Kaip fotomenininkas debiutavo 1963 m., pristatydamas savo pirmąją parodą Jaunimo centre Čikagoje. 1965 m. jo fotografijos buvo eksponuojamos Čikagos meno institute. Vėliau surengė nemažai parodų muziejuose Amerikoje, Kanadoje, Vokietijoje, Švedijoje, Prancūzijoje, Japonijoje, Lietuvoje, Latvijoje ir kt. A. Kezio kūrybinė biografija glaudžiai siejasi su Lietuva: čia surengta keliolika parodų, Lietuvos muziejams ir archyvams dovanotos dokumentinių filmų kolekcijos ir fotografijos. Už fotografijos meną autorius apdovanotas JAV LB Kultūros tarybos premija ir Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Gedimino ordinu. 1992 m. Keziui suteiktas Lietuvos fotomenininkų sąjungos garbės nario vardas.

A. Kezys intensyviai ieškojo ir nuolat tebeieško savito stiliaus. Jis pats įvairiuose pasisakymuose nuolat iškelia turinio ir formos paieškas. Tai kūrėjui būdinga nuo pat jo kūrybinio kelio pradžios. „Manąjį kelią būtų galima apibūdinti – tai nuolatinis vaikščiojimas ir ieškojimas be plano, be direktyvų, be draugo ar patarėjo, bet kada, bet kur.

Dažnai po ilgos „medžioklės“ tenka pareiti tuščiom, mačiusiam daug įvykių ir vaizdų, bet nei vieno įvykio, nei vieno vaizdo. Tačiau neretai ir po trumpesnio ieškojimo pareini atradęs deimančiuką, o gal net kelis. Tai tokia yra mano nuotraukų ir jų tematikos genezė. Tik jas reikia atrasti, atpažinti ir, žinoma, mokėti tinkamomis fotografinėmis priemonėmis užfiksuoti.“³

Panašiai kito ir A. Kezio pasaulėžiūra, apie religines pažiūras pats autorius yra kalbėjęs: „Panašiai turėčiau kalbėti ir apie savo religinius išipareigojimus visuomenei. Religiniu gyvenimu domėjausi nuo pat jaunystės, do-

miuosi juo ir dabar. Būdamas kunigu, tapau religininku ex professo. Nustojęs kunigauti, religijos ar tikėjimo neatsisakiau. Priešingai manau, kad tapau sąmoningesnis religijos išpažinėjas negu anksčiau. Tokiais tapti raginu ir kitus. Rašydamas knygą „Taisykime Viešpačiui kelius“ siekiau pirmiausiai pats sau išsiaiškinti kai kuriuos man rūpimus teologinius klausimus. Tad norėčiau pabrėžti, kad tikrasis mano kelias ir pašaukimas išliks beveik nepakitęs net ir po to, kai pajutau, kad nebegaliu tarnauti savo visuomenei kaip kunigas.“⁴

Kezys nuolat pabrėžia sąmoningo religingumo būtinybę. Abejonės ir ieškojimai, būdingi A. Keziui kaip teologui, daro jį gerokai laisvesnį kaip menininką. Tačiau jo meninėje kūryboje ryški pasaulėžiūros kaita ir nuolatinis atsakymo ieškojimas į jam kaip žmogui ir kaip kūrėjui rūpimus klausimus.

Tuo metu, kai buvo subrendęs A. Kezio dvasinis lūžis, jis nuolat aktualizavo fotografijos ir teologijos sandūrą, jam ilgą laiką pavyko suderinti savo kaip dvasininko pareigas su fotografija.

„Apie kunigystės ir fotografavimo derinį tikriausiai pagalvoja ne vienas. Mano nuomone, tai tarsi dvi vėžės, kurios eina greta. Jei susieitų tai pakviptų „katastrofa“. Man teko jomis abejomis važiuoti be didesnių sukrėtimų. Kunigiška tendencija – pamokslauti. Ji kaip kokia hidra kartais išlenda ir viską gadina, menišką fotografiją paverčia paprasta iliustracija. Tai aišku, nėra jokia „katastrofa“. Netiks muziejui – parduosi leidėjui. Esu padaręs nemažai iliustracijų straipsniams, knygoms, vaizdais pagražinęs eilėraščių rinkinius.“⁵

Teologinių svarstymų knyga „Taisykime Viešpačiui kelius“ yra papildyta išpūdziais iš kelionės po Šventąją Žemę ir iliustruota A. Kezio fotografijomis, joje atsiskleidžia autoriaus gebėjimas suderinti dvi sritis – teologiją ir fotografiją, išsakyti savąją idėją skirtingomis kalbomis, skirtingomis raiš-

kos priemonėmis, kurios viena kitą papildo. Prieštaravimai, teologiniai ginčai, teoriniai absoliučios tiesos ieškojimai ir iš jų kylančios tikėjimo abejonės, – visa tai būdinga kūrėjo ir teologo svarstymams. Atsakymo į žmogiškosios prasmės, egzistencijos, tikėjimo tiesų ir sąvokų sąlygiškumo klausimus žmogus, teologas ir menininkas ieško visur: savo teologiniuose svarstymuose, straipsniuose, meninėje kūryboje.

Kiekvienas menininkas savo pasirinktomis priemonėmis kuria ne ką kita, ko asmenišką dokumentą – dienoraštį, išreiškiantį jo patirtį su aplinka ir visuomene. Kokia yra jo pažiūra ir idealai, toks ir jo kūrinys. Mūsų siekius, užmojus ir intensijas suformuoja pažiūros, mitai ir ideologiniai įsitikinimai. Tie įsitikinimai yra veikiami kasdienės gyvenimo srovės. Visuomenėje vyraujančios srovės vaizdinio meno kūrėją, siekiantį turinio, sąvokų ir sąveikų reikšmingumo, nukreipia į estetinę plotmę. Toks yra Algimantas Kezys savo kūryboje. Jis menininkas, nes jo techniškas žinojimas glaudžiai suderintas su idealistiniu meno siekiu. Mano nuomone, tai ir yra menininko autentiškumo įrodymas. Algimantas Kezys greitai suprato specifinių lietuviškų kultūrinių vertybių ir jų kūrimo plėtotės būtinumą, jų tęstinumą, puoselėjimą ir ugdymą.

Faktai, o ne pamokymai yra jo veiklos metodos. „Jo nuotraukas būtų galima palyginti su japonų haiku literatūrinio žanro kūryba. Taupyti ir išryškinti žodį – poeto uždavinys. Panašiai ir Algimantas Kezys elgiasi su savo vaizdiniais elementais.“⁶⁶

Menininko kūrybai būdingas laisvas realaus gyvenimo motyvų ir asmeninių, abstrakčių, ekspresinių vizijų jungimas, pagrįstas dėmesingumas laisvai išraiškai ir atvirumas pasaulio – socialinio, gamtos ir pasąmonės procesams, abstraktus simboliškumas rodo autoriaus laviravimą tarp sava ir svetima, prijaukinta ir nesuvaldyta, namų ir benamiškumo motyvų. Pirmosios fotomeni-

ninko Algimanto Kezio fotografijos visiškai paprastos, bet savo paprastumu jos tampa labai įdomios, subtilios ir keliapasmės.

„Kezio fotografijos kiekvieną labiau įsigilinusį stebėtoją įtraukia į jo asmeninius sielos suvokimus. Jo sukurtos fotografijos paklūsta vidiniams autoriaus gyvenimo ritmams. Kezio darbai įtraukia žiūrovą į gyvą emocionalų ir psichologinių vaizdų, formų ir medatyvumo ritmo sukūrį.“⁶⁷

Patys ankstyvieji A. Kezio darbai sukurti 1957–1960 metų laikotarpiu, juose ryški, prasminga ir darni formų visuma. Šiuo metu menininkas dar tik ieško savo tematikos: jo kūryboje svarbus tampa vandens, augalo motyvas, aplinkinio pasaulio trapumas ir laikinumas. Daugelyje fotografijų egzistuoja žmogaus figūra ar veidas, tačiau žmogus dažniausiai yra antrajame plane, šešėlyje, jis svarbus, tačiau kartais menkas prieš visatos begalybę. Per šiuos motyvus autoriui svarbu sukurti savąjį pasaulio suvokimo ir regėjimo prasmę. Žmogus yra svarbus Kezio vaizduojamajame pasaulyje, svarbus jo buvimas ir egzistencija, ji neatskiriama nuo gamtinės tėkmės. Todėl jau pirmosios menininko nuotraukos pasižymi ypatingu subtilumu, autorius teikia svarbią reikšmę detalėms: šešėliams, vandens raibuliavimui, juntamas ypatingas fotografo dėmesys kūrybinei estetinei formai.

„Fotografo kūrybinis kredo: per estetinę formą į gyvenimo tikrovę. Tai universalių reikšmių tikrovė, išvelgiama „estetinės askezės“ ir kontempliuojančios minties jėga. Jo darbuose konkretybė prabyla apie būties metafiziką, tačiau tiesiogiai kūrinys jokios judėjimo angažuotės nerastumėme. Šiuo atžvilgiu kūriniai nėra sunkiai atskiriami nuo diskursui nepaklūstančio magiško formos grožio.“

Menininkas neprimeta daiktams idėjos, jis ieško pasaulyje ne žmogaus įsivaizduojamų tiesų iliustracijos, bet pačios tiesos, kuri savo ruožtu įgyja ir žmogiškojo pažinimo

bei raiškos vertę. Ši tiesa nušvinta kasdieniškuose žmogaus psichiką atstovaujančiuose reiškiniuose bei retoje estetinėje akimirksnio įžvalgoje per savotišką „praregėjimą“ arba, krikščioniškiau pasakius, formos „apreiškimą“. Apreiškta forma ne tik grožis, bet ir slapta tiesa, kalbanti magiškąja dermių kalba. Todėl fotografavimas – tai atradimas, o ne sąmoningas ko nors formavimas.

Antra vertus, A. Kezio darbuose forma disciplinuoja gyvenimo kontingentiškumą grožio pavidalais, bet tai ne formalumas ar estetizmas, o tam tikra estetinė laikysena, iš gyvenimo patirties pereinanti į gyvenimo kūrybą. Estetinės formos autonomija išlieka net poezijos tekstus lydinčiuose vaizduose, kurie netampa priedu prie teksto, o turi savarankišką meninę būtį.⁴⁸

Po 1965 metų sukurtose fotografijose A. Kezys toliau išlaiko savitą stilių, tačiau palengva gamtinį motyvą keičia urbanistinis peizažas arba urbanistinis motyvas pinasi su gamtiniu. Žmogus taip pat lieka daugelyje Kezio fotografijų, bet jis tampa fotografiją papildančia dalimi, menininkas „žmones fotografuoja ne kaip individus, o kaip intriguojančias formas“⁴⁹.

Dar didesnę vaidmenį Kezio fotografijose pradeda vaidinti šviesos ir šešėlių žaismas, jis savaip sujungia ir papildoma urbanistinę geometrizuotą nuotraukos kompoziciją. Kartais fotografas savo fotografuojamąjį objektą „ištirpdo“ tamsoje, šešėlyje, judesyje, jo fotografijos įgyja daugiau mistiškumo, paslaptingumo.

„Algimantas Kezys yra ne vien turįs menišką vaizduotę kompozicijai, šviesos ar kameros valdymui, bet jis yra puikus fototechnikas-laborantas ir nepaprastos orientacijos foto medžiagų pritaikymu savo srities nuotraukose.“⁵⁰

A. Kezio menas stilistiškai vientisas. Šio menininko fotografijose saikingai panaudota šviesos ir šešėlių pusiausvyra. Kezys – keliautojas, todėl yra įvairi jo kūrybos geogra-

fija: Meksika, Pensilvanija, Europos miestų vaizdai ir veidai. Tačiau menininkui nėra svarbu tik fiksuoti ir dokumentuoti, jo darbuose fiksuojama detalė, jį domina netikėta žmogaus išraiška ar žvilgsnis, pastato fragmentas, netikėta istorinio paminklo detalė ar rakursas. Fotografuojamas vaizdas įgyja laikui nepavaldžią reikšmę, ją paglemžia forma, o turinys nukeliamas į antrąjį planą.

A. Kezys pasaulį mato savitu, netikėtu raku, pastebi ir savo fotografijoje fiksuoja šviesos ir šešėlio santykio subtilumus. Svarbus jo pasaulėžiūros ir meninės jausenos aspektas yra nuolatinio ryšio su praeitimi fiksavimas, praeities tradicijų tāsos gamtoje ir kūryboje, žmogaus ir pasaulio neatsiejamų ryšių teigimas. Ši samprata artima egzistencializmui. „Žmogaus būtis yra būtis pasaulyje, situacijoje, veikloje ir laikinyje. (...) Žmogus niekada negali iš pasaulio išsinarplioti, jį palikti, žmogus visuomet jame įsivėlęs.“⁵¹

Menininkas per savo kūrybą išsako savo mintis apie pasaulį kaip apie nedalomą visumą. Keziui savaip rūpi papasakoti apie žmogų, gamtą, provokuojant, skatinant savąjį žiūrovą ieškoti atsakymo. Jis nori su žiūrovu pasidalyti vaizdų nuotrupomis, kurios kasdienybės slinktyje padarė didesnę išpuodį, pakylėti vaizduojamąjį objektą virš kasdienybės lygmens. Kezio požiūris į žmogų egzistencinis, o į pasaulį melancholiškas. Pirmosiose fotografijose Algimantas Kezys pirmenybę teikia gamtai, nes kežiškojo pasaulio vizija gimė gamtoje. Su žmogumi menininko santykis labai atsargus ir daug šaltesnis negu su gamta. Ankstyvojo laikotarpio fotografijose A. Kezys daugiau dėmesio skiria gamtai, aplinkos vaizdavimui, o į antrąjį planą nukelia žmogų, pabrėždamas jo vienišumą ir trapumą visatos didybėje.

Žmogus gamtoje, žmogus būryje kitų žmonių, žmogus mieste sudaro vientisą ir nedalomą visumą. Jis tampa neatskiriama, nedaloma tiek gamtos, tiek miesto peizaže dalimi. Keziui visais jo kūrybos laikotarpiais

pavyksta derinti savo fotografijų kompozicijas, pamatyti ir užfiksuoti nuolat pasikartojantį vaizduojamų objektų ritmą.

Urbanistinės fotografijos link

Vidurinis Algimanto Kezio kūrybos laikotarpis pasižymi didesne tematikos ir meninės fotografijos raiškos formų įvairove. Ši Algimanto Kezio kūrybos laikotarpį drąsiai būtų galima vadinti tematikos ir raiškos priemonių bei kūrybinių ieškojimų laikotarpiu. Šiuo metu keičiasi A. Kezio fotografijų tematika, gilėja pasaulio samprata, daug sudėtingesnė tampa jo fotografijų kompozicija. Menininko kūryboje atsiranda naujų aspektų: tai teologijos, filosofijos tiesų ir fotografijos meno sandūros, viengubų ir dvigubų kompozicijų susidūrimas, spalvotų ir nespaltvotų fotografijų priešprieša. Ryškėja komplikuotesnis, sudėtingesnis žmogaus ir pasaulio santykis, tiksliau galima būtų įvardyti, kad A. Kezys įvairiuose šio laikotarpio darbų cikluose stengiasi pateikti visą žmogaus dvasinio pasaulio įvairovę, jo vienišumą urbanizuotame pasaulyje.

Dėl nepriekaištingos nespaltvotų nuotraukų kokybės ir didelio kontrastingumo ypač svarbi A. Kezio fotografijose šviesa, suteikusi darbams ypatingos ekspresijos. Tobulo vaizdo išpūdį sustiprindavo griežtos kompozicijos ir geometrinių formų ritmo bei erdvių persiliejamus pabrėžiantys montažai.

Atsitiktinių gyvenimo akimirksnių žavesys ir jų sustabdymas kadre, Dievo ir žmogaus, žmogaus ir visatos nepertraukiamo ryšio pajautimas ir jų kaip darnios visumos suvokimas būdingas A. Kezio pasaulėjautai, jis suteikė šio menininko fotografijoms iki šiol nebūdingų estetinės išraiškos formų. Fotografiniai formų kontrastai, vaizdo estetika ir precizika yra būdinga visai Kezio kūrybai, jo fotografijos suvokimui. Ankstyvojo

ir vidurinio laikotarpio fotomenininko darbais pirmiausia žiūrovą patraukia neįprastu formų stiprumu, kurį sustiprina tamsių ir šviesių formų tarpusavio žaidimas, kartais tamsos ir šviesos dialogas yra paprastesnis, kartais komplikuotesnis, bet visuomet šviesotamsos efektai susiję su bendrąja fotografijos kompozicija, jos vieningumu, formos ir idėjos branda. Todėl dažnoje recenzijoje jo darbai vadinami paveikslais. Iki šiol A. Kezio fotografijoje žmogus buvo antrajame plane, šešėlyje, buvo stengiamasi atskleisti jo trapumą, vienišumą didingame gamtos stichijos arba urbanistiniame kontekste. Visose šiose fotografijose itin pabrėžiamas žmogaus vienišumas visatoje, jo vidinio dvasinio gyvenimo pažeidžiamumas.

Fotografijų cikle „Žmogus tarp žmonių“ (1983) fotografas ryškina žmogaus vienišumo žmonių pasaulyje problemą. Žmogus A. Keziui pirmiausia yra atskiras individas, todėl jo kūryboje jis dažniausiai yra vieniša būtybė, ryškesnis jo ryšys su gamta, aplinka, bet ne su kitais žmonėmis. Kartais A. Kezio gamtos peizažai, pastatai, daiktai, žmonės mąsto, kalba, filosofuoja, kartais įgyja simbolinę, mistinę prasmę, tokiuose darbuose tarsi pakylama į metafizinę egzistencinės problemos svarstymą.

Naujos technologijos ir jų naudojimas meninėje kūryboje leidžia fotografui jungti kelis ar daugiau vaizdus, priartinti fotografijos meną prie kitų dailės žanrų, teikia galimybę vaizduojamąjį objektą universalizuoti. Aptariamo laikotarpio A. Kezio kūrybos etape ryškūs pasaulėžiūros pokyčiai paskatino jį ieškoti naujų, daug sudėtingesnių ir subtilesnių meninės išraiškos formų.

Kūrybiniai eksperimentai ir ieškojimai

Po 1990 m. prasidėjusiu kūrybos laikotarpiu keičiasi A. Kezio kūrybos tematika:

autorius pereina prie sudėtingesnių formų ir fotografavimo technikos, išryškėja jo pasaulėžiūros pokyčiai, daug filosofiškesnis požiūris į reiškinius, polinkis į vaizduojamojo objekto simboliką, vaizdo daugiaprasmiškumą. A. Kezio žvilgsnis vis dažniau krypta į transcendentiskąjį pasaulio ir jo reiškinių suvokimo lygmenį. Žvelgiant į vėlyvąjį fotografo kūrybos periodą per visos jo kūrybos genezę, šie poslinkiai atrodo visiškai natūralūs: tematikos pokyčiai ir ieškojimai, meninės išraiškos priemonių kaita ir eksperimentavimas technologijomis menininką vedė to link. Pereinamuoju tarp dviejų kūrybos etapų laikotarpiu tapo svarbus meninių fotografijų ciklas „Dvigubos kompozicijos“, kuriame menininkas surado sau artimą kūrybos metodą: dviejų skirtingų vaizdų sugretinimą, suliejimą, kuris leidžia papildyti vienas kitą ir atskleisti netikėtas, paprasta akimi nematomas simbolines prasmes. „Toks buvo mano kelias – daugiau išryškinti formą negu siužetą.“ Ir tik vėliau prisipažįsta: „...Dvigubomis kompozicijomis“ nukrypau į kitą pusę. Siužetas ir forma susilygino: ir viena, ir kita tapo maždaug vienodai svarbu. Gal čia žingsnis į priekį? O gal atgal? Aš nežinau. Bet tai vidinis poreikis.“¹²

Šiam menininko kūrybos laikotarpiui didelės įtakos turėjo pokyčiai, įvykę pastoracinėje A. Kezio veikloje. Pasaulėžiūros pokyčiai ir atrasta galimybė nauja forma perteikti savo idėjas labiausiai išryškėja fotografijų cikluose „Giesmių giesmė“, „Moteris“, „Dvigubas solo“. 1990–1995 metų laikotarpiu A. Kezio sukurtos fotografijos tapo laisvesnės, žaismingesnės. Papildomų prasmių simboliškumo šio laikotarpio fotografijoms suteikė naujai atrastos dvigubų kompozicijų montažavimo technologijos. Fotografijoje ir joje vaizduojamas šiuo metu yra labiau fokusuojamas, spaudžiamas į rėmus, fotografuojama iš tolimesnės perspektyvos, dažnas darbas įgyja miniatiūrišką, spalvotų tonų sodrumą keičia prislopinti pereinantys pilkš-

vos spalvos šešėliai ir atspalviai. Ypač giliu požiūriu į būtį ir egzistenciją, į amžinybės laikinumo ribas A. Kezys žvelgia fotografijų cikle „Būties fragmentai“.

Fotografijų cikle „Giesmių giesmė“ (1993) poetizuojama moteris, meilės tema yra universalizuojama: XX amžiaus žmonės išgyvena tuos pačius jausmus, kaip ir antikos ar viduramžių žmonės, nieko nauja pasaulyje neatrandama, visos tiesos jau yra pasakytos Šventajame Rašte, meilės temos ir jausmai apdainuoti „Giesmių giesmės“ poetiniame tekste. Šis A. Kezio ciklas taip pat iliustruojamas poetiniais „Giesmių giesmės“ intarpais, fotografija ir tekstas papildo vienas kitą. Kezys aktualizuoja, primena vieną iš gražiausių, bet mūsų laikais kažkodėl pamirštą romantinės meilės aprašymą. Tai Senojo Testamento knygos „Saliamono giesmių giesmė“. Krikščionybės istorijoje ji buvo pamiršta dėl pernelyg atviros kalbos apie uždraustus vaisius keliantį, apie geismą keliantį kūną. Nepaisant to, ji nebuvo išbraukta iš šventųjų raštų kanonų. „Giesmių giesmė“ apima poemų rinktinę, kurios pagrindiniai veikėjai yra vyras ir moteris. Savo fotografijas „Giesmių giesmės“ knygai Kezys pavadino esė, nes šis fotografijų ciklas atskleidžia vidinį moters grožį. Fotografui svarbu teigti, kad ir XX a. pabaigoje moteris yra tokia pati, kaip ir prieš šimtmečius. Po kelerių metų fotografas sukūrė ciklą „Moteris“ (1997), į kurį įtraukė ir dalį iš anksčiau aptartų ciklų, taip pratęsdamas moterų portretų seriją. Šiame albume esančios fotografijos ekspresyvos, plastiškos, montažavimo technika, subtilus šešėliavimas padeda atskleisti tai, ką pats autorius vadina fenomenu. Albumas, anot menininko, tai esė apie moterį. Bandydamas spėti moters grožio mįslę, menininkas nekreipia didelio dėmesio į išorinio moters grožio išpūdį, daugelio laikomą esminiu. A. Kezys siūlo pažvelgti į fotografuojamos moters akis, nes akys – tai tikroji asmenybės būtis, jose slepiasi tikrasis moters grožis.

Filosofinė žmogaus samprata išryškėja fotografijų cikluose „Būties fragmentai“, „Kapinaitės“, „Miestų fragmentai“, „Angelų pasaulis“. Kintant Algimanto Kezio pasaulėžiūrai, tematikai ir fotografijų atlikimo technologijai, neabejotinai keičiasi ir žmogaus samprata. Filosofinė žmogaus sampratos koncepcija geriausiai atskleista ir išplėtotą fotografijų cikle „Būties fragmentai“ (1998).

„Būties fragmentų“ cikle menininkas ryžosi derinti vaizdą ir žodį, kurie vienas kitą ne tik iliustruoja, bet ir papildo. Knyga ne tik apie būtį, bet ir apie visatos ir žmogaus kilmę, neatsiejamai glaudų jų tarpusavio ryšį. Kiekvienas skyrius pradedamas paties autoriaus svarstymais apie egzistenciją, būtį. Kone visiems pastarojo laikotarpio A. Kezio darbams būdinga fotografinio vaizdo ir žodžio vienovė: menininkas tarsi neišsitenka viename žanre, jo idėjos reikalauja universalinės, talpesnės raiškos. Todėl pasitelkiamas Šventasis Raštas, kitų autorių poetiniai tekstai, o naujuosiuose cikluose autorius skelbia savo paties svarstymus.

„Mūsų požiūris į apčiuopiamą būtį yra fragmentiškas ir paviršutiniškas. Matome fragmentus, nematome visumos. Ar paviršiai atspindi daiktų esmę? Atrodo, kad kai kurie fragmentai veržiasi į vienį, o kiti stengiasi likti individualūs, savarankiški.

„Kas būčiai svarbiau – homogeniškumo ar individualumo sąrangos? Daiktai ir mes esame jūra ar lašeliai. Kažkoks filosofas teigė, kad visa būtis – tai ryšiai, vien tik ryšiai.

Savęs ieškojimas, atsiskyrimas nuo kitų – tik tiriamybė, mitas. Viduje vien tik sąsajos. Medžiagų apykaita, vieno daikto virtimas kitu – manipuliavimas faktūromis. Visų esmė ta pati. Taip kalba ir poetai: „Nėra uždarytų durų, užsklęstų langų“. Viskas – atvira erdvė ir ryšių tinklai.“¹³ Taip svarsto Kezys viename iš „Būties fragmentų“ įžanginių skyrių.

Paskutiniaisiais metais A. Kezys intensyviai dirba įvairiose srityse: menininkas sukūrė

kompiuterinės fotografijos ciklą „Lietuva“ ir dvigubų kompozicijų fotografijų ciklą „Kapinaitės“. Dar po kelerių metų sukurti du nauji kompiuterinės fotografijos ciklai „Miestų fragmentai III“ ir „Angelų pasaulis“. Pastaruoju metu Kezys vis daugiau pateikia kompiuterinių fotografijų ciklą, naujos technologijos teikia galimybę eksperimentuoti, kurti netikėtas paraleles.

30 metų fotomenininkas Algimantas Kezys buvo ištikimas savo stiliui, tačiau pastaraisiais metais pradėjo kurti dvigubas kompozicijas, tam naudodamas naujas technologijas.

Fotografijų cikle „Lietuva 2000“ A. Kezys fiksuoja žinomiausias ir gausiai turistų lankomas istorines vietas, paminklus, tačiau kompiuterinės technologijos ir įvestos spalvos leidžia pateikti jas itin netikėtu, nuo realybės atitrauktu lygmeniu. Šiame cikle, kaip ir ankstesniuose „Miestų fragmentų“ cikluose, menininko žvilgsnis krypta į pastato, bažnyčios ar paminklo detalę, ji išryškinama, spalvinama, transformuojama. Žinomai, iš atvirukų pažįstamai vietai suteikiama netikėtų spalvų, išryškinamas arba slepiamas jo fragmentas ar detalė, ji rodoma dažniausiai juodame fone, fotografuojama netikėtu raskursu, spalvinant ir keičiant detales atsiranda papildomų niuansų ir prasmų.

„A. Kezio kompiuterinių fotografijų cikluose atsispindi šiuolaikinės kompiuterinės technologijos ir vaizduojamo meno santykis. Norėdamas būti geru miesto fotografu Algimantas Kezys didesnę dėmesį skiria erdvei, į kurią įtalpina savaį miesto, pastato detalės fragmentą. Ir šiuose cikluose jam svarbu išskirti fragmentą, detalę, kaip ir daugelyje ankstesnių savo darbų ciklų.“¹⁴

A. Kezio fotografijų ciklas „Angelų pasaulis“ (2001) – tai išskirtinis kompiuterinių fotografijų ciklas, kuris tarsi pratęsia „Kapinaitčių“ serijoje pradėtą transcendentinę temą. Šis ciklas artimas menininko religinėms pažiūroms. Tai savotiškas A. Kezio religinis

idėjų ir minčių pasaulis. „Angelių pasaulyje“ pavaizduoti angelai turi paslaptingo ir apgaubti nematoma skraiste.

Vėlyvojo laikotarpio kūryboje A. Kezys eksperimentuoja. „Miestų fragmentų“ ir „Angelių pasaulio“ ciklą fotografijos įdomios daugiaprasmiškumu ir netikėtais deriniais, dvigubos kompozicijos technika teikia autoriui galimybę kurti vizualesius efektus, žaisti spalvomis, taip pat galimybę realybės daiktui, meno kūrinui ir architektūros fragmentui suteikti neįprastą kontekstą, jungti fotografijos ir vaizduojamosios dailės sritis. Paskutinių metų fotografijose svarbiu elementu tampa spalvos, sujungiančios kūrinio kompoziciją į vieną nedalomą visumą.

Algimanto Kezio dokumentika

Lietuvoje kiek mažiau yra žinoma, kad A. Kezys kurį laiką kūrė dokumentinius filmus. Autobiografinėje knygoje menininkas prisimena, kad pirmasis apie būtinybę kurti dokumentinius filmus apie lietuvių išeivių veiklą prabilo tuometis „Draugo“ kultūrinio priedo redaktorius, poetas Kazys Bradūnas. Jis pasiūlė Lietuvių fotoarchyvui imtis šios veiklos, apie tai 1967 m. rašė minėtame leidi-

nyje. Po šių raginimų ankstesnieji lietuviai ėmė rinkti lėšas, daug padėjo Jurgis Janušaitis, „Paramos“ maisto produktų parduotuvės Čikagoje savininkas. Už jo iš klientų bei bičiulių surinktus pirmuosius 800 dolerių buvo nupirktas filmų, apmokėta A. Kezio kelionė į Pisdeilį, kur buvo nufilmuotas rašytojas Mykolas Vaitkus. JAV lietuvių Stasė Semėnienė subūrė specialų komitetą garsiniam filmavimo aparatui pirkti, pakvietė mecenatą Johną G. Evansą, Janiną Grybauskienę, Birutę Briedienę, Jurgį Janušaitį. Komitetas lėšas rinko įvairiais būdais: buvo siuntinėjami aukų lapai, pinigai buvo aukojami renginių metu, J. Janušaitis užsiėmė būsimų dokumentinių filmų reklama spaudoje ir radijuje. Po kelerių metų nupirktą aparatūrą, pradėtas darbas. Šių filmų sukurta apie dešimt: apie poetą Joną Aistį, vargonininką, chorvedį Juozą Brazaitį, pedagogę Magdaleną Galdikienę, grafiką Viktorą Petravičių ir daugelį kitų. Juos papildė filmai apie JAV akademinį skautų sąjūdį, ateitininkų veiklą, lietuvių jėzuitus, Pensilvanijos lietuvių angliakasių ir jų dainas, Los Andželo lietuvių bendruomenę, teatrinio sambūrį „Antras kaimas“. Vėliau Lietuvių fotoarchyvo filmų gamyba sulėtėjo. A. Kezio dokumentika – neįkainojama medžiaga istorikams, išeivijos kultūros tyrinėtojams.

Išvados

Kezio kūryba yra išskirtinė lietuviškos fotografijos kontekste tematika, išraiškos priemonių įvairovė, technologijomis. Menininko fotografijose jungiasi lietuviškoji tradicija, motyvas su moderniomis technologijomis, urbanistiniams motyvams suteikiama universalinė prasmė. Tai nuolat besikeičiantis autorius ir ieškantis autorius, kurio fotografijų cikluose ryškus nuolatinis judėjimas, pasaulėžiūros pokyčiai, veikiantys šio menininko kūrybos raidą.

A. Kezio kūryboje svarbus žmogaus ir pasaulio santykio aktualizavimas. Egzistencinius ontologinius žmogaus būties, amžinybės ir laikinumo klausimus menininkas sprendžia per žmogaus santykį su aplinkiniu pasauliu. Kezio kūryboje pabrėžiami estetiški fotografijos elementai, forma, šviesos ir tamsos kontrastai, šešėlių žaismas.

Ankstyvajame fotografo kūrybos etape žmogus yra antrajame plane, fotografijoje vyrauja gamtos motyvai, miesto ir gatvių ar interjero detalės, fotografijos kompozicijose išlieka tik žmogaus siluetas, šešėlis, kontūras,

tačiau drauge jis yra neatskiriama gamtinio ar urbanistinio peizažo, visatos dalis.

Vėliau A. Kezio kūrybos tematika kinta, vyksta pokyčių ir autoriaus pasaulėžiūroje. Šio laikotarpio fotografijose daug sudėtingesnis tampa žmogaus ir pasaulio santykis. Menininkas atranda portreto žanrą, kuriame svarbūs portretuojamojo psichologiniai niuansai, aplinka, smulkmenos ir detalės, supančios žmogų. Net fotografuodamas individą menininkas išlaiko jo ir jį supančio pasaulio ryšį. Kita šio laikotarpio Kezio fotografijos sritis – urbanistiniai ciklai: autorius fotografuoja Čikagos dangoraižius, siekia atskleisti visumą per detalę, fragmentą per urbanistinio ir gamtinio motyvo kontrastą. Šio ciklo fotografijose nėra žmogaus, tačiau ir per estetizuotus miesto motyvus bei fragmentus menininkas svarsto apie žmogaus vietą moderniaame pasaulyje, apie gyvenimo prasmę. Netikėti kontrastai, pararelės ir priešpriešos, dvigubų kompozicijų technika suteikia A. Kezio fotografijoms asociatyvumo, simboliškumo. Architektūros abstrak-

cijoje, negyvosios gamtos detalėje per netikėtus sugretinimus fotografas ieško gyvybės ir prasmės. Vaizdo estetikos precizika sustiprėja pirmajame fotografijų cikle „Dvigubos kompozicijos“.

Per pastaruosius dešimt metų menininkas nuo tradicinės fotografijos prieina prie dvigubų kompozicijų ir montažavimo technikos, leidžiančios jam metaforizuoti ir simbolizuoti vaizduojamąjį pasaulį. Svarbi tampa Kezio žodinių tekstų ir fotografijos simbiozė. Cikle „Būties fragmentai“ išsakoma šių dienų žmogaus pasaulėžiūra, autorius pateikia pačias įvairiausias žmogaus ir visatos sąlyčio taškų versijas.

Kezio kūryboje ryškinamos universaliosios amžinosios tiesos, kurios nekinta nuo žmonijos atsiradimo: keičiasi tik formos, o esmė išlieka ta pati. Naujuosiuose cikluose Kezys naudoja kompiuterines technologijas, leidžiančias dar labiau išplėsti fotografijos žanro ribas, kurti vizualinius efektus, įvesti spalvas. Šio ciklo darbai daugiaprasmiai, juose gausu netikėtų paralelių, įžvalgų.

Nuorodos

1. Šią ir kitas H. Cartier-Bressono mintis A. Kezys cituoja savo fotografijų parodos kataloge Algimantas Kezys S. J., Chicago, 1963.
2. Tamošaitis R. Estetinė gyvenimo formulė, Literatūra ir menas, 1995, geg. 13.
3. A. Kezys. Apie save//Margutis, 1964, nr. 2, p. 15.
4. „Į tiesą žiūriu kaip į kristalą“. Pokalbis su A. Keziu „Dienovidžio“ redakcijoje//Dienovidis, 1995, birželio 9, p. 2.
5. Peleckis-Kaktavičius L. Algimanto Kezio išpažintis//Peleckis-Kaktavičius L. Baltas lapas – lyg altorius, Šiauliai: Rytas, 1995, p. 268.
6. Kurauskas A. Tamsos ir šviesos poezija//Draugas, 1975, spalio 18.
7. Narkiewicz-Laine Ch. Miražo menas (vertė K. Vaitkutė)// Draugas, 2000, sausio 29.
8. Tamošaitis R. Estetinė gyvenimo formulė// Literatūra ir menas, 1995, geg. 13.
9. Prunskis J. Nuotraukos poezija// Draugas, 1966, geg. 28.
10. Kančauskas L. Žvilgsnis iš arti į A. Kezio menišką fotografijas//Dirva, 1996, rugs. 28.
11. Šliogeris A. Skrydis į metafizikas//Akiračiai, 1985, nr. 1, p. 9.
12. Fotografija – tai didelė meilė. Dž. Barysaitės pokalbis su A. Keziu//Literatūra ir menas, 1994, lapkr. 26.
13. A. Kezys. Post scriptum //Būties fragmentai, Chicago, 1998.
14. Fotografija – tai didelė meilė“ Dž. Barysaitės pokalbis su A. Keziu// Literatūra ir menas, 1994, lapkr. 26.

MAN'S RELATION TO THE WORLD IN THE WORK OF ALGIMANTAS KEZYS

The work of Algimantas Kezys is unique in the context of Lithuanian photography by virtue of its themes, the variety of its means of expression, and its technologies. Kezys is a constantly changing and searching author whose series of photographs exhibit constant movement and changes of outlook that affect his creative development. He is an artist who solves existential and ontological problems of being human, of eternity and temporality through man's relationship to the surrounding world. Of special value in his work are his urbanistic cycles: Kezys photographs Chica-

go's skyscrapers; he seeks to reveal the whole in a detail, to highlight the fragment through a contrast with urbanistic and natural motifs. In these photographs the artist reflects on man's place in the world, the meaning of life through aestheticized city motifs and fragments. Lately Kezys has started to use computer technologies that offer an opportunity to experiment with unexpected parallels. In the cycles of the past decade the author achieves surprising effects by doubling images and providing photographs with some color accents.

Darius JUODIS

Destrukcinis KGB veikimas prieš Vakarų Europos lietuvių emigrantus XX a. septintąjį–devintąjį dešimtmečiais

Po Antrojo pasaulinio karo didžiausia užsienio lietuvių bendruomenė susikūrė JAV teritorijoje, ji ypač sustiprėjo penktojo dešimtmečio pabaigoje ir šeštojo pradžioje, atvykus tūkstančiams karo pabėgėlių iš Vakarų Vokietijos. Į kitas pasaulio ar Europos valstybes lietuviai vyko palyginti mažai, o ir pačioje Vakarų Vokietijoje pasiliko mažesnė dalis iš anksčiau ten buvusiųjų. Tokį pasiskirstymą nemažai lėmė socialinės gyvenimo sąlygos. Nepaisant didelės emigracijos į Jungtines Valstijas, Vakarų Europoje pasiliko aktyvių lietuvių emigracijos veikėjų. Negausūs ir kartais silpnai organizuoti Vakarų Europos šalių lietuvių susivienijimai jungėsi bendrai lietuviškai veiklai su siekiu išsaugoti tautines vertybes ir dalyvauti Lietuvos laisvimo byloje. Pastarieji emigrantų politiniai veiksmai atkreipdavo sovietinės valdžios ir jos saugumo struktūrų dėmesį.

Darbo tikslas yra panagrinėti destruktinį KGB veikimą, kuriuo siekta trikdyti Vakarų Europos valstybėse gyvenusių lietuvių anti-sovietinę veiklą. Taip pat nustatyti sovietinį saugumą labiausiai dominavusius objektus

(organizacijas ir žmones) šiose šalyje, slapto veikimo galimybes bei sunkumus. Darbe siekiama atrasti KGB veiklos panašumų ir skirtumų. Bus atkreiptas dėmesys į konkrečius praktinius sovietinių saugumiečių kurtus planus bei veikimą. Dėl reikiamos archyvinės medžiagos trūkumo šiame darbe daugiausia dėmesio skiriama Vakarų Vokietijai, mat joje ryškiausiai atsispindėjo lietuvių emigrantų veikla Europoje ir KGB destruktiniai veiksmai jos atžvilgiu.

Chronologinės ribos apima XX a. septintąjį, aštuntąjį, devintąjį dešimtmetį, kai pagrindiniai Vakarų Europos lietuvių susivienijimai kūrėsi ir plėtojo savąją veiklą, o KGB struktūros veikė prieš lietuvių emigrantus.

Lietuvių istoriografija šia tyrimo tema nėra gausi. Vien šiai problematikai dar nėra skirtas nė vienas stambesnis mokslinis straipsnis. Dažniausiai istorinėje literatūroje yra aptinkama tik fragmentinių duomenų apie KGB veiklą šia kryptimi. Per visą sovietmetį nei Lietuvoje, nei Vakarų valstybėse nebuvo išleista jokia knyga šiuo klausimu. Pasirodydavo tik KGB globojant atsiradę de-

zinformaciniai leidiniai apie lietuvių emigraciją. Vienas iš tokių pavyzdžių yra žurnalisto Vytauto Alseikos knyga, kurioje yra palyginti nemažai, bet tendencingai rašoma apie Vakarų Vokietijos lietuvių veiklą¹. Tiksliai jau negalima atsekti, kiek leidinyje esama viršelyje nurodyto autoriaus minčių, o kiek saugumo darbuotojų sukurto rašytinio teksto. Žinoma, šiame veikale, kaip ir kitoje dezinformacijos tikslams išleistoje spaudoje, siekiančioje tendencingai pavaizduoti lietuvių emigrantų veiklą, KGB veiklos aspektas liko neapžvelgtas. Atviriau apie slaptą sovietinio saugumo veikimą rašyta ribotam skaitytųjų skaičiui skirtoje literatūroje. Vienas iš tokių pavyzdžių yra KGB darbuotojų parengta metodinė priemonė (jos redaktoriumi pasirašė gen. mjr. Henrikas Vaigauskas)². Joje pateikta destruktinės veiklos prieš lietuvių emigrantus pavyzdžių. Toks pat ideologinis vertinimas pateiktas kito priedangoje rašiusio saugumiečio Ričardo Vaigausko knygelėje, skirtoje sovietiniams propagandiniais darbuotojams³. Leidinio tikslas buvo potencialų skaitytoją neigiamai nustatyti prieš lietuvių emigrantus. Abiejose knygose esama ypač ryškių laikotarpio tendencingų nuostatų.

Po 1991 m., atsivėrus slaptiesiems KGB archyvams, netrukus pasirodė publikacijų, paremtų išlikusia archyvine medžiaga. Pirmųjų užuominų apie KGB veiklą prieš lietuvių išeivius Vakarų Europos šalyse galime aptikti straipsnių ciklo „Voratinklis“ dalyse, kurių autoriai buvo Algirdas Endriukaitis ir Povilas Varanauskas⁴. KGB veikimo Vakarų Europos šalyse aspektas aptinkamas ir išleistuose archyvinių dokumentų rinkiniuose „Iš naujausios Lietuvos istorijos“. Pirmą jo dalį skirtą KGB veiksams Algio Klimaičio atžvilgiu⁵, antroji yra apie sovietinio saugumo karininko, o vėliau slaptojo agento J. Slavino (agentas „Haris“) veiklą⁶. Lietuvių istorikai, tyrinėdami KGB veikimą užsienyje ar lietuviškos emigracijos istoriją, neapeidavo ir šiame darbe nagrinėjamų temų. KGB veikimo

Vokietijoje aspektas nagrinėtas archyvisto Geistauto Gečiausko straipsnyje⁷. Sovietinio saugumo veikimą prieš radijo stotis (tarp jų įsikūrusias Vakarų Vokietijoje), transliuojančias laidas lietuvių kalba, atskleidė Juozapas Romualdas Bagušauskas savo darbe⁸. Apie destruktinę KGB veikimą duomenų galima rasti ne viename Arvydo Anušausko straipsnyje⁹. Saugumo veiklos aspektas prieš Vakarų Europos lietuvius atskleistas ir Juozo Banionio knygoje, skirtoje Lietuvos laisvės bylai Vakaruose¹⁰.

Reikia pasakyti, kad įvairiu laiku pasirodžiusiuose leidiniuose apie Vakarų Europos šalių lietuvių gyvenimą pateikta daug faktografinės medžiagos, naudingos rašant šį darbą. Čia paminėtinos Kazimiero Barėno knygos¹¹, išsamiai ir įvairiapusiškai aprašančios Didžiosios Britanijos lietuvių gyvenimą. Taip pat daug faktų iš emigracinio gyvenimo esama kelių autorių knygoje apie Švedijos lietuvių¹². Naudingos medžiagos galima rasti laikraštyje „Europos lietuvis“, leidžiamame Londone, informaciniame biuletenyje „Vokietijos lietuvių bendruomenės valdybos informacijos“ bei kitur.

Pagrindinis šaltinis, padedantis nagrinėti darbe suformuluotus klausimus, yra išlikusi archyvinė KGB medžiaga, dabartiniu metu saugoma Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA). Temą atskleidžia 1-ojo (žvalgybos) skyriaus ir 2-osios (kontržvalgybos) valdybos dokumentai (f. K-1, ap. 49 ir ap. 3). Deja, apie destruktinę KGB veikimą Vakarų Europos šalyse išliko pakankamai mažai archyvinės medžiagos. Tik iš dokumentuose likusių užuominų galima manyti, kad tokios medžiagos būta nemažai. Iki dabartinio laiko išliko vos keletas bylų specialiai skirtos Europos šalių lietuviams, bet ir jos nesuteikia išsamių informacijos. Dėl reikiamos medžiagos trūkumo neįmanoma nuodugnai atskleisti KGB praktinės veiklos. Todėl dažniau galima kalbėti apie planuojamus veiksmus, o ne apie jų praktinį vykdymą. Deja, medžiagos

trūkumas lemia išsamų šiame darbe iškeltų klausimų tyrimą. Šios šaltinių grupės patikimumo klausimas gali būti apsisprendžiamas, kuo didesniu skirtingų šalių šaltinių lyginiu. Patikimumas kiekvienu atveju gali būti vertinamas skirtingai, nes vienareikšmis vertinimas negalimas.

KGB veikimo galimybės ir galimi tyrimo objektai

KGB, kaip sudedamasis SSRS valdymo struktūros organas, Vakarų Europos šalis laikė potencialiomis priešinkėmis, todėl jį vykdant politiką žvelgė įtariai. Konkrečiai LSSR KGB įtarų ir neigiamą požiūrį sustiprindavo Vakarų Europos valstybių vadovybių gana pozityvus nusistatymas lietuvių susivienijimų atžvilgiu. Šalių valdžios, remdamosi demokratinėmis normomis, leisdavo lietuvių susivienijimams be didelių suvaržymų veikti jų šalyse. Savo ruožtu sovietinė valdžia tai vertindavo neigiamai kaip prieštaravimą užsienio politikai, deklaruojamiems draugiškiems santykiams su SSRS. Tokia nuostata aiškiai atsispindi sovietų požiūryje į Švediją. SSRS, o kartu ir KGB, manė, kad ši Skandinavijos valstybė, būdama suinteresuota ekonominiais ryšiais su Sovietų Sąjunga, faktiškai pripažino Lietuvos įjungimą į SSRS sudėtį. Bet drauge palaikė antisovietes organizacijas ir leido joms veikti¹³. O toks elgesys vertintas vienareikšmiškai neigiamai – kaip priešiskumas SSRS atžvilgiu. Kai kada apie Švedijos poziciją būdavo pasakoma daug kategoriškiau: „sistemiškai kursto šalyje įvairias antisovietines kompanijas, plačiai naudoja masinės informacijos priemones kuriant šalies gyventojų iškreiptą išsivaizdavimą apie SSRS užsienio politiką“¹⁴. Švedijos pozicija Baltijos šalių atžvilgiu buvo dviprasmiška. Štai po Antrojo pasaulinio karo Švedijos užsienio reikalų ministro pareiškimas skambėjo taip: „Baltijos valstybių

nepriklausomybės troškimas – gryniausią iliuziją, o jos pačios nesubrendusios laisvai tvarkytis.“¹⁵ Panašūs pareiškimai leido tvirtinti, kad Švedija faktiškai pripažino Lietuvos, Latvijos, Estijos įėjimą į SSRS sudėtį. Galbūt iš to ir kilo minėtas sovietinis tvirtinimas apie Švedijos pripažintą Lietuvos priklausomybę SSRS. Sovietinį požiūrį į kitas Vakarų Europos valstybes išreiškėdavo priešiškesnės ir ne tiek dviprasmiškos nuostatos. Pavyzdžiui neigiamiau vertinta Vakarų Vokietija (kitai – Vokietijos Federacinė Respublika – VFR) – kaip potencialus priešas SSRS satelitui Rytų Vokietijai (Vokietijos Demokratinė Respublika – VDR) ir visai sovietinei užsienio politikai. Iš esmės KGB neformulavo naujo požiūrio, ši struktūra tik rėmėsi oficialiu sovietinės valdžios požiūriu ir jo nuolat laikėsi.

Sovietinio saugumo galimybės veikti „pagal lietuviška liniją“ šiose priešiškomis laikomomis užsienio šalyse buvo ribojamos bent keleto veiksnių. Pats saugumas neretai pažymėdavo, kad veikimo galimybes sunokino užsienio šalių specialiosios tarnybos ir jų kontržvalgybos organai. Dažnai KGB informaciniuose dokumentuose buvo pažymima, kad padėtis užsienyje išlieka sunki¹⁶. Tokios padėties priežastis būdavo specialiųjų tarnybų veiklos suaktyvėjimas. Čia iš visko galima būtų išskirti KGB supratimą apie vadinamąją Vatikano „žvalgybą“. Tokiu terminu buvo suprantama Popiežiaus valstybės vidinė drausmė, dvasininkų tarpusavio pažintys, neleidžiančios lengvai įterpti naujo ir svetimo žmogaus į jų tarpą, ir t. t. Ir todėl, anot saugumiečių, Vatikano „spec. tarnybos“ pagal pajėgumus pralenkdavo kitų valstybių spec. tarnybas¹⁷. Toks supratimas buvo padiktuotas begalinio įtarumo ir schemiško užsienio valstybių specialiųjų tarnybų išsivaizdavimo.

Vakarų Europos valstybių kontržvalgybos organai sudarė nemažai keblumų KGB veikimui, bet darbo nesėkmių pasitaikydavo ne

vien dėl to. Saugumo darbuotojams atsiradavo tinkama galimybė pasiteisinti vadovybė ir visą kaltę suversti priešiškomis užsienio valstybių specialiosioms tarnyboms. Neva dėl jų aktyvaus veikimo susidarė sunki operatyvinė padėtis konkrečioje šalyje ir dėl to nepavyko įgyvendinti numatytų išankstinių planų. Nors tikroji pasitaikančių nesėkmių priežastis buvo pačių sovietinių saugumiečių apsiskaičiavimai, savo veikimo galimybių pervertinimas, aplaidumas ir klaidos darbe.

Iš išlikusių KGB dokumentų galima spręsti, kad Vakarų Vokietijoje, palyginti su kitomis Vakarų Europos šalimis, sovietinis saugumas turėjo tinkamiausias sąlygas veikti. Tokias sąlygas galėjo lemti bent keletas aplinkybių. VFR teritorija buvo arčiausiai sovietinės teritorijos, ypač tai ryšku padalytame Berlyne, todėl susisiektis ar ryšio priemonės nesudarydavo didelių keblumų. Prireikus padėdavo vadinamieji „vokiečių draugai“ – taip buvo įvardijami VDR specialiųjų tarnybų darbuotojai. Tą sąlyginį tinkamumą veikti bus galima matyti apžvelgiant konkrečius KGB veiksmus. Kituose kraštuose veikti bus kur kas sudėtingiau, tai irgi paliudys vykdyta praktinė veikla.

Pirmiausia LSSR KGB padalinys privalėjo kreipti dėmesį į tas šalis, kuriose aktyviausiai pasireiškė lietuvių emigrantų veikla ir pagal tai teko derinti savo veikimą. Iš kitų Vakarų Europos šalių vėlgi išskirtina būtų Vakarų Vokietija. Uždarius karo pabėgėlių stovyklas ir pasibaigus didelei emigracijai į kitus žemynus ir šalis, Vakarų Vokietijoje liko mažesnė lietuvių dalis, kai kuriais apskaičiavimais – apie 10 tūkst. lietuvių kilmės asmenų. XX a. šeštąjį dešimtmetį iš Vakarų Vokietijos į JAV persikėlė ir pagrindinės politinės lietuvių emigracinės organizacijos, ir jų vadovaujantys organai. Tarp jų ypač KGB sekamas Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK). Čia tik kuriam laikui pasiliko komiteto informacinio leidinio „Eltos pranešimai“ tarnyba. Nepaisant tokios emi-

gracijos, lietuvių veikimas visiškai nenuslopo. Be to, kai kada pasilikusių lietuvių vietos bendruomenės Vakarų Vokietijoje papildydavo atvykėliai iš Lietuvos, dažniausiai Klaipėdos krašto lietuviai („memelenderiai“), kurie turėjo teisę išvykti iš SSRS teritorijos remiantis 1957 m. Sovietų Sąjungos ir VFR tarptautiniu susitarimu. Vakarų Vokietijoje pasiliko ir gana aktyviai veikė lietuvių organizacinės struktūros. Dėmesys kitoms Vakarų Europos šalims, kuriose gyveno lietuvių, buvo gerokai mažesnis.

Bendras ir pagrindinis LSSR KGB domėjimosi objektas buvo Vakarų Europos šalių lietuvių bendruomenės (kaip Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) skyriai), kurios dalyvavo keliant Lietuvos laisvės bylą. O tokios bendruomenės, nors ir negausios narių skaičiumi, egzistavo daugelyje valstybių, bet kai kur jų gyvybingumas nuslopo dar iki 1990 m dėl aktyvesnių lietuvių trūkumo. Sovietiniai saugumiečiai, nors būta kai kurių retų išimčių, išlanksto neigiamai vertino visą jų veiklą. Tai niekuo nesiskyrė nuo bendrojo PLB vertinimo. Savo dokumentuose KGB sumenkindavo bendruomenių veikimo galimybes, paryškindavo jų nereikšmingumą. Dokumentacijoje dažnai standartiškai pažymima, kad konkrečios bendruomenės organizacija ir veikla yra silpna, aktyviųjų narių skaičius nedidelis arba visai jų nėra, o veikimas epizodinio pobūdžio. Nors nesugebėta nusišviesti ar visiškai nuneigti jų vykdomų antisovietinių akcijų. Štai devintojo dešimtmečio pradžioje vienoje KGB pažymoje, nuvertinus Vakarų Vokietijos lietuvių bendruomenės pajėgumus, teigta, kad priešiška veikla pasireiškia antisovietinėmis demonstracijomis¹⁸. O tokių viešų pasireiškimų KGB negalėjo nusišviesti ar ignoruoti, todėl turėjo imtis kažkokių priemonių. Pagal čekistų metodinėje priemonėje pateiktą priešininkų gradaciją VFR LB užėmė vietą po JAV LB. Kitų šalių bendruomenės plačiau net nenagrinėtos. Priešiškumas SSRS atžvilgiu buvo tas, kad

bendruomenė „nepraleidžia progos atkreipti (...) dėmesį į „Lietuvos išvadavimo“ problemą“¹⁹. Šiuo aprašomu laiku, t. y. 1986 m., Vakarų Vokietijos LB turėjo 28 apylinkes įvairiuose VFR miestuose²⁰. Kai kurios iš jų tikrai nerodė aktyvumo, tai pripažino ir patys emigrantai²¹. Panaši padėtis klostėsi ir kituose kraštuose, aktyvumas menko dėl bendruomenių narių fizinio senėjimo, pasitraukimo iš visuomeninio gyvenimo. Pavyzdžiui, Skandinavijos šalyse gyveno visiškai nedaug lietuvių. Štai po emigracijos iš Švedijos penktajame dešimtmetyje šalyje galima buvo priskaičiuoti apie 100 lietuvių kilmės asmenų (kitur net ir tiek jų nebuvo), kurie vienaip ar kitaip pasireiškė lietuviškoje veikloje²². Nepaisant mažo lietuvių skaičiaus, šalyje gyvavo vietinė lietuvių bendruomenė kaip sudedamoji PLB dalis. Vietinių lietuvių tikslai buvo panašūs – „išlaisvinti Lietuvą“²³. Tokią mažą bendruomenę KGB leido vertinti, kad pastaroji „dideliu aktyvumu ir antisovietine veikla nepasizymi“²⁴. Nors ji periodiškai pasikartojančių antisovietinių akcijų nenutraukė. Vietiniai Švedijos lietuviai kartais suorganizuodavo antisovietines protesto akcijas ir taip prisidėdavo prie Lietuvos laisvės bylos iškėlimo į viešumą. Panašiai pasizymėdavo ir kitos lietuvių bendruomenės. 1988 m. KGB dokumente liko užfiksuotas Baltijos namų, esančių Paryžiaus priemiestyje, veiklos suaktyvėjimas. Tame visame dalyvavo estų ir lietuvių emigrantai²⁵. Netrukus lietuvių emigrantų suaktyvėti postūmį davė prasidėjęs tautinis atgimimas Lietuvoje. Štai 1989 m. gauta žinių, kad suaktyvėjo Šveicarijos LB²⁶. Iki tol apie šios bendruomenės veikimą KGB praktiškai nieko nežinojo. Gavę žinių saugumiečiai fiksuodavo tokius veiksmus dokumentacijoje ir formaliai planuodavo, kaip būtų galima tai nutraukti. Nors iš tikrųjų veiksmius poveikio priemonių neturėta ir nesugebėta nieko sukurti.

Reikia pažymėti, kad KGB dokumentuose palyginti mažai dėmesio skiriama Didžiosios

Britanijos lietuvių sąjungai (DBLS), kuri yra kitų kraštų LB atitikmuo. Tai buvo gana gerai organizuotas susivienijimas, tiek palyginti nemažai narių²⁷. O politiniai siekiai rodė Lietuvos laisvės bylos palaikymą ir aktualinimą. Galima daryti prielaidą, kad KGB turėjo gana mažai informacijos apie sąjungą. Priešininkas buvo įžvelgiamas ten, kur apie jį sugebėta surinkti daugiau informacijos ir ką nors sugebėta prieš jį suplanuoti ir veikti. O kur informacijos ir galimybių veikti neturėta, ten ir priešininkas būdavo mažiau ryškinamas.

Be lietuvių bendruomenių, KGB domėjimosi objektais išlikdavo ir kitos lietuviškos organizacijos. Daugiausia antisovietinių susivienijimų priskaičiuota Vakarų Vokietijoje. Pavyzdžiui, VFR teritorijoje veikusi Mažosios Lietuvos taryba daugiausia telkė Klaipėdos krašto lietuvius, o pagal saugumo supratimą vykdė užsienio šalių specialiųjų tarnybų užduotis. Todėl iš karto taryba atsidurdavo čekistų akiratyje. Taip pat Vakarų Vokietijoje, Hiutenfeldo mieste, veikė vienintelė emigraciniame pasaulyje lietuviška Vasario šešioliktosios gimnazija. Pasak kai kurių emigrantų, ši mokymo įstaiga „vienintelė vieta, kur galima savo vaikus išmokyti lietuviškai ir juos subrandinti sąmoningais tautiečiais“²⁸. Taip pat ji vertinta „kaip kultūros židinys Vakarų Vokietijoje“²⁹. O savo ruožtu KGB struktūra gimnazijos atžvilgiu turėjo savų tikslų.

Dar vieną sovietinį saugumą dominantį objektą reikėtų paminėti atskirai. Juo nuolat išliko Vakarų Vokietijoje dislokuotos amerikiečių armijos sudėtyje buvusios statybos ir inžinerinės kuopos, kuriose tarnavo lietuvių tautybės asmenų. Apie šiuos karinius padalinius labai trūksta išsamesnės informacijos. Sovietinio saugumo duomenimis, tokių lietuvių kuopų buvo keturios: 2040, 4102, 8591, 8593, jos išsidėstė keliuose VFR miestuose. Išlikusiuose dokumentuose pasitaiko fragmentinių duomenų apie KGB destruktinę veiklą šių kuopų atžvilgiu.

Kituose kraštuose buvusių objektų, kuriuos KGB stengėsi sekti ir kaip nors paveikti, būta mažiau. Galbūt čia reikėtų paminėti Vatikano valstybę, kurioje veikė Šv. Kazimiero lietuvių kolegija ir laidas į Lietuvą transliavo radijo stotis. Ši valstybė ir tai, kas joje vyko, jau iš anksto buvo neigiamai vertinama Sovietų Sąjungoje. O štai minėtos kolegijos nariai kaltinti palaiką ryšius „su italų neofašistų laikraščių (...) redakcijomis“³⁰. Čekistų akyse jie virto neofašistiniais jau vien dėlto, kad skelbė medžiagą apie tikinčiųjų persekiojimą Lietuvoje.

LSSR KGB, sekdamas lietuvių išeivių organizacijas, dalyvavo ir centrinio KGB aparato koordinuojamuose dideliuose planuose ir juos įgyvendinant. Dažnai jie būdavo nukreipiami prieš Vakarų valstybių specialiąsias tarnybas, LSSR padalinys koordinuodavo veiksmus pagal „lietuvišką liniją“. Štai nuo 1983 m. vykdytas planas „Vektor 2“ skirtas kovai prieš VFR žvalgybą ir su ja susijusiomis antisovietinėms organizacijomis³¹. Aišku į pastarųjų tarpą papuldavo ir lietuviški susivienijimai. KGB vertinimu, jie buvo glaudžiai susiję su priešininkų specialiosiomis tarnybomis ir vykdė jų užduotis.

Kitas SSRS KGB organų bendras sekimo objektas buvo radijo stotis „Laisvė“ (išikūrusi Miunchene), transliavusi radijo laidas į SSRS teritoriją ir skelbusi sovietinei sistemai nepalankią informaciją. Pirmiausia sovietinė valdžia visada stengėsi techninėmis priemonėmis slopinti siunčiamas radijo bangas³². Nors slopinti stengtasi energingai, bet to padaryti nepavykdavo. Radijo stotis transliavo laidas įvairiomis SSRS tautų kalbomis, todėl kontroliuoti veiksmus prieš ją apsiimdavo centriniai KGB organai. Štai 1983 m. SSRS KGB vykdė planą „Karusel“ (liet. k. Karuselė). Plane buvo pažymima, kad radijo stoties laidos „tapo labiau apmaudžios, išlaiko nepridengtus kurstančius šūkius ir rekomendacijas vykdyti akcijas, nukreiptas kurstyti nacionalinę nesantaiką tarp SSRS gyventojų“³³.

LSSR KGB turėjo veikti prieš „Laisvės“ radijo lietuviškų laidų redakciją. Reikia pažymėti, kad prieš radijo stotį veiksmų imdavosi ne tik SSRS KGB, bet ir jos satelitų – socialistinių valstybių specialiosios tarnybos. Kadangi „Laisvė“ transliavo laidas Rytų Europos tautoms, kontroliuojamas SSRS.

Kitas bendras kelių sąjunginių respublikų KGB vykdomų planų buvo „Impuls“, skirtas Baltijos institutui³⁴, kuris veikė Švedijoje ir telkė estų, latvių bei lietuvių mokslininkus. Jo neigiamiausias aspektas, KGB vertinimu, buvo antisovietiniai pasireiškimai renginių metu. Štai pagal Estijos SSR KGB pateiktą pažymą instituto konferencijos naudotos antisovietiniams pasisakymams³⁵. Žinoma, tokiuose vertinimuose pasireiškė kitos nuomonės nepripažinimas, be to, ir didelis įtarumas. Bet vyraujant tokiai nuomonei rengti atskiri planai instituto atžvilgiu. Pagal dokumentus didesnis darbas šia kryptimi buvo skiriamas Estijos SSR ir Latvijos SSR KGB, LSSR KGB teko pagalbinis vaidmuo.

Be dalyvavimo panašiuose bendruose planuose, kai kuriuos veiksmus prieš minėtus objektus LSSR KGB savarankiškai kūrė ir vykdė, apie tai informuodamas ir atsiskaitydamas vyresnybei, esančiai Maskvoje.

Be organizacijų sekimo buvo sekami ir tyrinėjami atskiri lietuvių išeiviai, sudaromos jų sekimo bylos, kuriose kaupiama įvairiapusė informacija. Jie tapdavo KGB susidomėjimo objektais dėl įvairių sovietinių saugumiečių išskaičiavimų. Daugiausia tokių tyrinėjamų asmenų gyveno Vakarų Vokietijoje. Per visą aprašomąjį laiką sekamų žmonių galima buvo priskaičiuoti ne dešimtis, o šimtus, kuriems sudarytos bylos. Kitose Europos valstybėse jų būta daug mažiau. Palyginti proporcingai bendram lietuvių skaičiui jų daug sudaryta Švedijos lietuviams. Aktyviausiai domėtasi lietuvių rezistencijos dalyviu Juozu Pajauju (objektas Intrigan)³⁶. Taip pat tyrinėti jūrininkas Juozas Gikaras, dalyvavęs LB veikloje (obj. Baltijec), architektas Jovert (obj.

Licemer), sociologas, dirbęs „Laisvės“ radijuje Kajetonas Čeginskas (obj. Frontovik)³⁷. Zigfridas Kalvaitis, SSRS–Švedijos draugijos narys (obj. Tkač), Romas Jasbutis (obj. Nep-tun), Juozas Lingis (obj. Student), gydytojas Gintautas Būga (obj. Radist)³⁸. Kitų Vakarų Europos šalių lietuviams bylų sudaryta mažiau. Dauguma tokio pobūdžio bylų neišliko, o susipažinus su išlikusiomis išryškėjo sovietinių saugumiečių polinkis į kiekybę. Išlikusiose bylose nedaug informacijos arba ji yra labai paviršutiniška. Štai keletas konkrečių pavyzdžių. Kelerius metus KGB tyrinėjo VFR pilietę Nijolę Sujetą (obj. Sonata), bet nieko apie ją informatyvesnio nesužinojo³⁹. Arba tyrinėtas VFR komercinio banko tarnautojas Jonas Gedrimas (obj. Kauf). Galiausiai buvo nutarta, kad jis lietuvių emigracinėje veikloje nedalyvauja ir negali būti panaudojamas dėl KGB operatyvinių interesų⁴⁰. Arba operatyviniam darbuotojui pavyko tik kartą susitikti su tyrinėjama VFR piliete Milda Budryte-Schmitz (obj. Šmel), vėliau ryšių nebūta ir byla buvo nutraukta⁴¹. Tokių pavyzdžių galima surasti dešimtis. Byla pradedama, jei apie asmenį susikaupia daugiau informacijos arba gaunama žinių, kad konkretus asmuo ketina apsilankyti Lietuvoje ir manoma, jog iš asmens bus galima gauti kokios nors naudos. Kitaip tariant, buvo išnaudojama pasitaikanti proga. Tik lieka neaišku, kiek buvo vien tik formaliai pradėtų bylų, kurios nurodytos ataskaitose aukštesnei vyresnybei. Tokio darbo tikslas buvo LSSR KGB darbuotojams pasirodyti, kaip jie intensyviai dirba sekdami ir tyrinėdami lietuvių emigracijos veikėjus.

Be nuolatinai vykstančių priešininkų užsienyje paieškų, sovietinė valdžia ir KGB stengėsi rasti lojalių ar bent palankesnių sovietinei santvarkai žmonių ar jų grupių tarp Vakarų Europos lietuvių išeivių. Pasi-naudojant jais tikėtasi daryti savą įtaką kitiems emigrantams. Čia vėl ryškus savotiškų sąjungininkų paieškos pavyzdys yra Vakarų Vokietijoje. Sovietinis supratimas leido pa-

žangia VFR organizacija laikyti „Vokiečių–lietuvių literatūrinę draugiją“⁴², todėl nutarta ją pasinaudoti priedangoje siekiant savų tikslų. Štai nuo 1964 metų kartu su „Rodina“ atstovybe Vakarų Vokietijoje leistas žurnalas „Nemuno kraštas“ pasirodydavęs šešis kartus per metus. Šiuo leidiniu siekta „gilinti esamus prieštaravimus tarp užsienio lietuvių nacionalistinių organizacijų ir grupių, kompromituoti jų vadovus ir jų veiklą plačiai emigracinei visuomenei, taip pat propaguoti Lietuvos SSR pasiekimus Sovietų valdžios metais“⁴³. Ir tai daryta naudojantis minėtos „vokiečių–lietuvių literatūrinės draugijos“ priedanga. Neturint kitų būdų nors kiek įtakingiau paveikti lietuvių emigracinę visuomenę, ne kartą numatyta stiprinti žurnalo leidimą⁴⁴. Bet finansinis ir kitoks periodinio leidinio stiprinimas nepadėdavo siekti užsibrėžtų tikslų. Tuo KGB galėdavo įsitikinti, skaitydamas savų agentų pranešimus. Štai 1988 m. agentas „Jonaitis“, padėjęs redaguoti žurnalą, perdavė, kad „Nemuno kraštas“ ne labai skaitomas, kitų vadinamas prosovietiniu, nes perspausdina sovietinių laikraščių medžiagą. Be to, „Nemuno kraštas“ neranda skaitytojų⁴⁵. Bet tai buvo vienintelis leidinys Vakarų Vokietijoje, kuriame galima buvo dėti medžiagą iš sovietinės spaudos taip tikintis paveikti ir skaldyti emigrantų pozicijas. Kituose Vakarų Europos kraštuose neturėta net ir tokių sąlygų.

Agentūrinio tinklo formavimas

Intensyviausiai agentūrinį tinklą stengtasi kurti tarp Vakarų Vokietijos lietuvių. Apie tai išlikę daugiausia medžiagos ir tai gali padėti atskleisti patį KGB veikimo šia kryptimi mechanizmą. Iš išlikusių dokumentų galima spręsti, kad šioje valstybėje, palyginti su kitomis Europos šalimis, saugumas turėjo geriausias sąlygas veikti. Todėl ir veikta sąlygiškai

lengviausia kryptimi. Per visą aptariamąjį laiką čia bent formaliai turėta daugiau agentų nei kitose Vakarų šalyse. Galbūt šioje šalyje agentūrinio tinklo formavimą lėmė svari aplinkybė – buvusių Lietuvos gyventojų išvykimas nuolatinei gyventi į Vakarų Vokietiją. Toks procesas prasidėjo nuo šeštojo dešimtmečio antrosios pusės. Į išvykstančių iš SSRS tarpą sovietinis saugumas visuomet stengdavosi įterpti savų slaptųjų bendradarbių, ir tai jis darė labai intensyviai.

Visai kitas klausimas yra apie siunčiamų agentų naudingumą ir patikimumą. Šie klausimai kėlė nemažai rūpesčių sovietiniam saugumui per visą aptariamąjį laikotarpį. KGB agentai, infiltruoti į lietuvių karo pabėgėlių tarpą ir teikę vertingesnę informaciją penktąjį ir šeštąjį dešimtmečiais, praktiškai išsėmė savo slaptos veiklos galimybes šeštojo dešimtmečio pabaigoje. O štai atsiųsti naujieji slaptieji bendradarbiai neretai būdavo VFR saugumo organų arba lietuvių emigrantų iššifruojami, kai kurie iš jų po kurio laiko patys nutraukdavo ryšius su sovietine specialia tarnyba. Pavyzdžiui, praktiškai visi pasiųsti slaptajam darbui vokiečių tautybės agentai iš Lietuvos paprastai nutraukdavo ryšius su KGB, vos tik atsidūrę savo tėvynėje, nors gyvendami Lietuvoje jie susilaukdavo teigiamo saugumo vadų įvertinimo už savo darbus. Sąlyginai geriau KGB sekėsi dirbti su vadinaisiais „memelenderiais“ (Klaipėdos krašto lietuviais), kurie iš karto nenutraukdavo ryšių, nes galbūt bijojo represijų taikymo savo šeimų nariams, likusiems Lietuvoje⁴⁶. Bet ir pastarieji per daug sąžiningai nedirbo sovietinio saugumo naudai. Tokį teiginį paliudija konkretūs pavyzdžiai iš pačių saugumiečių dokumentacijos. Štai Lietuvoje patikrintas darbuose agentas „Beržas“, kilęs iš Klaipėdos krašto, 1956 m. išvyko į VDR, o vėliau persikėlė į VFR. Ryšys su juo palaikytas laiškais ir radijumi su pertraukomis. Bet ir tokie kontaktai truko iki 1965 m.⁴⁷ O KGB akyse tin kamai pasirodęs agentas „Brand“, išvykęs į

Vakarų Vokietiją, palaikė ryšius iki 1971 m.⁴⁸ Agentas „Bojec“ (liet. k. Karys), tarnavęs tiek vermachte, tiek sovietinėje armijoje, išvykęs apskritai vengė kontaktų⁴⁹. Šiais paminėtais atvejais šaltinis išsamiai nepaaiškina tokio elgesio priežasčių, bet jų galima įžvelgti bent keletą. O pagrindinis – paties asmens apsisprendimas toliau nedirbti KGB naudai. Bet ryšių nutrūkimą galėjo lemti objektyvios priežastys. Štai su agente „Inga“ nutrūko ilgai trukę ryšiai, nes ji pateko autoavariją ir gavo stiprią traumą⁵⁰. Tai daugiau išimtinis atvejis, vis dėlto nutraukti ryšiai dažniausiai buvo žmogaus asmeninio pasirinkimo dalykas. Kai kurie agentai, vengdami paskirto darbo, net pradėdavo žaisti su KGB. To pavyzdys yra į Vakarų Vokietiją devintąjį dešimtmetį išsiųstas agentas „Vitas“. Jis saugumo vertinimu „faktiškai nedirbo“, nors buvo pažįstamas su „reakcinės emigracijos funkcionieriais“, bet apie jų praktinę veiklą žinojo mažai. Dar KGB manymu jis buvo lengvabūdiškas, todėl nuspręsta per kitus agentus vykdyti „auklėjamąjį darbą“ jo atžvilgiu⁵¹. Pats „Vitas“, net atvykęs į Vilnių, neteikė jokios operatyvinės reikšmės informacijos, o tik išsakė savo nuogastavimus apie sovietinių agentų gaudynes Vakaruose. Dėl šios priežasties KGB nusprendė patikrinti jį ir „psichologiškai paruošti“⁵². Čia greičiausiai yra tas atvejis, kai agentas veikė tik jam žinomais savais išskaičiavimais. Savo slaptojo bendradarbio statusu jis naudojosi, kad išvyktų į Vakarų Vokietiją ir dar galėtų, prireikus apsilankyti Lietuvoje. Taip išsiskindamas nuo darbo ir vaidindamas greičiausiai elgėsi ne vienas siųstas agentas. Jie tik norėjo išvykti į Vakarus, todėl ir leidosi būti užverbuojami, o nemanė dirbti toliau. Tik taip galima paaiškinti dešimčių agentų išvykimą į Vakarų Vokietiją ir greitą kontaktų su KGB organais nutraukimą ar vengimą teikti reikšmingesnę informaciją, apsiribojant bendrais pasvarstymais apie Vakarų Vokietijos lietuvių padėtį.

Nors dauguma išsiųstų agentų nutraukė ryšius, KGB dokumentuose galima aptikti informacijos apie ilgą laiką dirbusius slaptuosius bendradarbius, kuriuos dažnai buvo siekiama pajungti slaptam lietuvių emigrantų sekimui ne tik Vakarų Vokietijos teritorijoje. Tai daryta dėl patikimųjų trūkumo. Iš KGB dokumentų galima spręsti, kad patikimiausiais agentais laikyti „Švarc“, „Sekretar“ (liet. k. Sekretorius), „Kiun“, „Emil“, apsiėmusieji gyventi Vakarų Vokietijoje. Visi jie buvo įsifiltravę į lietuvių susivienijimų struktūras. Septintojo dešimtmečio pabaigoje „Sekretar“ buvo infiltruotas į lietuvių tarpą, po kurio laiko jis pateikė dokumentinės medžiagos apie VFR organizacijas ir kt.⁵³ Vėliau šis agentas tapo vienos iš Vokietijos LB vietos bendruomenės vadovu. Susitikimai su juo vyko vadinamajame „demokratiname Berlyne“ (kitaip – Rytų Berlyne)⁵⁴. 1971 m. į Vakarų Vokietiją išvyko dar tik sekimo objektas „Kiun“, o 1976 m. jis jau buvo užverbuotas „patriotiniu pagrindu“⁵⁵. Ką šiuo atveju reiškė „patriotinis pagrindas“, sunku paaiškinti, galbūt galėtų reikšti, jog sutiko bendradarbiauti be didesnio spaudimo. Vėliau jis irgi užėmė vienos Vakarų Vokietijos LB skyriaus valdybos sekretoriaus pareigas⁵⁶. Su dokumentuose dažnai minimu agentu „Emil“ ryšių turėta iki 1991 m., kai jis jau turėjo ketinimų parvykti gyventi į Lietuvą⁵⁷. Tokių patikimų agentų buvo vienetai iš dešimčių atvejų. Dauguma nusiųstų KGB agentų dirbo ne itin reikšmingus darbus Vakarų Vokietijoje ir tais savo užsiėmimais niekuo negalėjo patarnauti sovietinio augumo naudai, be to, ir jų patikimumas buvo abejotinas.

Nors daugelis nusiųstų į Vakarų Vokietiją agentų pasirodė nepatikimi ir vengė kontaktų, bet KGB niekada nenutraukė šios darbo praktikos ir intensyviai dirbo šia kryptimi. Praktiškai kiekvienais metais buvo rengiami agentai siųsti į VFR teritoriją, nes repatriacija iš LSSR vyko. Jau keičiantis politinei situacijai SSRS viduje, 1985–1986 m. dar numa-

tyta į užsienio šalį išvesti agentus „Andrej“, „Frederik“, „Teofil“⁵⁸. Pati siuntimo praktika rodo, kad KGB savo siunčiamiesiems agentams numatydavo, net sudėtingas, sunkiai įgyvendinamas užduotis. 1962 m. į Vakarų Vokietiją išvestas agentas „Rimas“, nuvykęs įstojo į PLB, o per 1967 m. susitikimą su juo jam duota užduotis įstoti į vokiečių–lietuvių draugiją ir sutvirtinti kontaktus su lietuvių emigracijos veikėjais siekiant išsiaiškinti jų tikslus ir t. t.⁵⁹ Bet tokios užduotys būdavo įgyvendinamos gana retai. Iš visos tokios veiklos matyti, kad KGB dažniau stengėsi agentų kokybę pakeisti kiekybe. Siunčiant dešimtis agentų galima buvo tik tikėtis, kad bent keletas iš jų nors šiek tiek bus lojalūs sovietiniam saugumui. Nors tokie norai ne visada pasiteisindavo.

Be agentų iš Lietuvos siuntimų, buvo numatoma verbuoti slaptuosius bendradarbius ir pačioje Vakarų Vokietijoje. Taip 1984 m. KGB plane numatyta verbuoti objektus „Faust“, „Alfa“, nes jie turėjo saugumui reikalingos informacijos. Minimas „Faust“ turėjo žinių apie vokiečius, išvykusius iš Lietuvos, o „Alfa“ – apie lietuvių emigraciją⁶⁰. Tokio pobūdžio verbavimai retai duodavo naudą, dažniausiai jie būdavo nesėkmingi. Anksčiau minėtas atvejais greičiausiai irgi buvo nesėkmingas, nes sovietinis saugumas turėjo kur kas mažiau poveikio priemonių prieš juos, nei prieš repatriacijos būdu siunčiamus agentus iš LSSR teritorijos.

Kai kurie agentai turėjo bendrą užduotį – veikti tarp lietuvių emigrantų, o kai kurie buvo infiltruojami į konkrečias institucijas su konkrečia veikimo linija. KGB stengėsi įskverbti savus slaptuosius bendradarbius į „Laisvės“ radijo stotį. Išlikę žinių, kad agentė „Daina“, repatriacijos metu išvesta į Vakarų Vokietiją, dirbo „Laisvės“ radijuje⁶¹. Dokumentuose užsimenama apie agentę „Neris“, infiltruotą į radijo stotį, iš jos gauta informacija apie darbą⁶². KGB stengėsi turėti savų žmonių lietuviškoje Vasario 16-osios gimna-

zijoje. Sėkmingesniu saugumiečių veiksmu galima laikyti agento „Kiun“ įsidarbinimą mokytoju gimnazijoje⁶³. Taip pat esama žinių, jog tarp lietuvių, tarnaujančių amerikiečių kariuomenės kuopose, buvo KGB slaptųjų patikėtinių. Ten tarnavo sudėtinga kombinacija į Vakarų Vokietiją išvestas agentas „Granitas“, jis 1961 m. grįžo Lietuvą. Jam išvykus, kuopose paliktas agentas „Palydovas“, užverbuotas padedant tam pačiam „Granitui“. Išlieka nežinoma užverbuoto bendradarbio praktinė veikla tarnybos laiku. Tik 1990 m. KGB dokumente nurodoma, kad jis pasirodė kaip „sąžiningas ir atsidavęs agentas“. Jam jau sunkiai sergančiam duota teisė atvykti į SSRS⁶⁴. Dokumentai leidžia teigti, kad, be šių agentų, dar planuota infiltruoti kitų, kurie atitiktų keliamus reikalavimus⁶⁵. Išsamesnės informacijos apie visai tai nepavyko aptikti.

Be nuolat Vakarų Vokietijoje gyvenusių agentų, dar beveik kasmet dešimtys jų trumpesniai laikui vykdavo ten su įvairiomis užduotimis. 1983 m. vien tik LSSR KGB 2 valdybos 3 skyrius siuntė į VFR 14 savų agentų su raštiškomis užduotimis⁶⁶. Dažniausiai paskirtos užduotys buvo rinkti informaciją apie Vakarų Vokietijos lietuvius. Kai kuriais atvejais siunčiamiems agentams būdavo planuojama įvykdyti sudėtingesnes operacijas. 1970 m. siųstą KGB agentą „Draugas“ planuota pakišti vokiečių ar amerikiečių specialiosioms tarnyboms. Taip pat numatyta naudoti saviems tikslams, jiems to nežinant, Vakarų Vokietijos lietuvių emigrantus V. Svilą, Bernatonį ir I. Domijonaitį, su kuriais agentas susipažino, anksčiau viešėdamas VFR. Dėl savos priedangos „Draugas“, nuvykęs į VFR, turėjo sąmoningai pasisakyti, kad pagal KGB užduotį privalo rinkti duomenis apie kai kuriuos lietuvių emigrantus. Toks apgalvotas prisipažinimas turėjo atkreipti priešininko specialiųjų tarnybų dėmesį ir palengvinti priėmimą prie jų⁶⁷. Deja, šiuo atveju nepavyko nustatyti, kiek šis planas buvo įgyvendina-

mas. Ar jis iš viso buvo pradėtas įgyvendinti? Galima pasikartoti, kad paprastai tokios sudėtingos operacijos retai pavykdavo. Be pavienių agentų siuntimo, buvo siunčiamos ištisos agentų grupės, jos pagal užduotį privalėjo daryti įtaką atskiriems emigrantų sluoksniams. Štai 1977 m. plane numatyta siųsti į VFR lietuvių kūrybinės inteligentijos grupę, kurios sudėtyje būtų keletas patyrusių agentų ir KGB operatyvinis darbuotojas⁶⁸.

LSSR KGB kuriamas agentūrinis tinklas Vakarų Vokietijoje yra ryškiausias tokios veiklos pavyzdys konkrečiai veikiant prieš Vakarų Europos lietuvių emigrantus. To negalima lyginti su tokio pobūdžio veikimu kituose kraštuose, nes juose neturėta jokio rimtesnio agentūros tinklo ar paskirų agentų. Bent apie tai neleidžia kalbėti archyviniai dokumentų trūkumas. Todėl galima daryti prielaidą, kad lietuvių emigrantų verbavimai slaptajam darbui kitose Vakarų Europos valstybėse vyko gan retai. Iš dokumentų galima atsekti tik atskirus verbavimo atvejus ar jų bandymus. Vienas išlikęs dokumentas rodo lietuvių žurnalisto, kuriam suteiktas slapyvardis „Soroka“, gyvenančio Didžiojoje Britanijoje, verbavimo mechanizmą. Jis pradėtas tyrinėti 1960 m., vėliau nustatyti jo giminės, gyvenantys Lietuvoje, per kitus agentus jis suvestas į kontaktą su KGB operatyviniu darbuotoju ir po kelių susitikimų davė pritarimą dirbti sovietinei žvalgybai⁶⁹. Kaip jis dirbo, lieka neaišku, kitų duomenų apie agentą „Soroka“ nepavyko rasti, galbūt bendradarbiavimas truko neilgai, buvo tik epizodinis. Agentų siuntimų iš Lietuvos irgi pasitaikė. Štai 1984 m. po vedybų į Švediją išvyko gyventi agentė „Basia“. Nutarta, kad ryšys su ja bus palaikomas, kai ši lankysis pas gimines Lietuvoje⁷⁰. Daugiau apie tai nieko nežinome. Galima spėti, kad nusiųsta agentė nesiėmė aktyvaus darbo. Nes kitu atveju būtų nemažai užuominų dokumentuose. Dažniausiai KGB agentai ir patikimi asmenys vyko trumpesniai laikui į Vakarų Europos vals-

tybes su konkrečiomis ar bendromis užduotimis. KGB aktyviai siuntė užverbuotuosius ir į Vatikaną, nes norėta juos įtvirtinti tarp bažnytinių sluoksnių. Štai prieš švenčiant Lietuvos krikšto 600 metų jubiliejų LSSR KGB siuntė agentus „Jurgis“, „Germantas“, „Gintautas“, „Petras“ ir kt., kurie tiesiogiai ar per trečiuosius asmenis perduotų, jog religinių iškilių susiejimas su politiniais įvykiais neigiamai atsilieps Katalikų bažnyčios padėčiai Lietuvoje⁷¹. Bet iš tokių išvykstančių asmenų KGB buvo sunku tikėtis didelės naudos, nes atvykusieji iš sovietinės Lietuvos nekėlė didelio lietuvių išeivių pasitikėjimo, o neretai per savo rodomą susidomėjimą būdavo vietinių greitai iššifruojami.

Prie viso to reikia pasakyti, kad KGB naudojosi ne tik savo bendradarbių teikiama informacija. Kartais pasinaudodavo tiesiogiai neužverbuotų žmonių teikiamomis žiniomis. Štai 1987 m. grįžęs iš užsienio į Lietuvą buvęs pabėgėlis V., dirbęs „Laisvės“ radijuje, davė detalią informaciją apie radijo stotį⁷². Greičiausiai šis veiksmas buvo priverstinis, nes tokia buvo sugrįžimo į Lietuvą kaina.

Apibendrinant galima manyti, jog kuriant agentūrinį tinklą intensyviausiai veikta Vakarų Vokietijoje vien tik dėl to, kad turėtos palankesnės sąlygos, pirmiausia naudotasi repatriacijos iš Lietuvos teikiamais privalumais. Kitose Vakarų Europos valstybėse sąlygų neturėta, todėl emigrantų užverbavimų praktiškai nepasitaikė.

Emigrantų kompromitavimo būdai

Sovietinei sistemai nepalankių organizacijų ir asmenų kompromitavimas buvo viena iš pagrindinių saugumiečių vykdomų priemonių. JAV ar Vakarų Europos lietuvių išeivių kompromitavimo būdai buvo tokie patys. Kompromitacija vykdyta dažniausiai pasitelkiant tikrus, išsigalvotus ar tendencingai iš-

keliamus praeities faktus. O tikslas išlikdavo vienodas – trikdyti konkretaus asmens ar organizacijos veiklą. Galima išskirti keletą temų, kuriomis siekta kompromituoti.

Atskiriems lietuvių emigrantams kompromituoti naudota jautri holokausto tema. Galbūt čia netgi nenorėta vien tik istorinio teisingumo, kiek per atskirus asmenis kompromituoti likusius lietuvių išeivius kaip karo nusikaltėlių gynėjus. Taip norėta pakirsti bet kokią pasitikėjimą jais vietinės valdžios akyse. Vienas tokių atvejų yra susijęs su lietuvių policijos bataliono karininku Antanu Gecevičiumi-Geču, gyvenusiu Didžiojoje Britanijoje. Surinkta medžiaga apie jo veiklą Antrojo pasaulinio karo metais per agentą „Radist“ perduota Škotijos televizijos bendrovės „Scotish TV“ darbuotojams. Medžiagos pagrindu buvo parengta televizijos laida apie policijos bataliono veiklą karo metais. Vėliau kaip atsakas į laidą medžiaga dar publikuota vietos laikraščiuose. Veiksmų asmeniui kompromituoti imtasi ir SSRS viduje. Pagal KGB užduotį parengta televizijos laida transliuota per sąjunginę televiziją, taip pat ji buvo skirta demonstruoti lietuvių kolonijose Didžiojoje Britanijoje⁷³. Veiksmai buvusio karininko atžvilgiu vykdyti labai aktyviai, siekiant jo išdavimo SSRS teisingumo organams. Sėkmės atveju būtų buvę galima organizuoti visą tendencingą informacinę kampaniją, bet išdavimo nebuvo.

Sudėtingiau buvo rasti vadinamosios „kompromitavimo medžiagos“ šia tema, kalbant apie atskiras emigracines organizacijas. Be to, ieškoti asmenų, kurie dalyvavo Antrojo pasaulinio karo įvykiuose, buvo galima tik pirmaisiais pokario dešimtmečiais. Vėliau tokių asmenų emigracinėse organizacijose mažėjo. Be to, asmenys, galėję tiesiogiai dalyvauti Antrojo pasaulinio karo nusikaltimuose, niekada per daug nesiveržė į vadovaujančiuosius postus, o gyveno uždarą gyvenimą norėdami nusišlapinti savąją praeitį. Vėlesniais metais net KGB objektyviai nesugebėdavo

rasti tokios „kompromitacinės medžiagos“. Štai 1981 m. SSRS KGB, planuodamas veiksmus, prašė medžiagos apie VFR lietuvių organizacijas, apie jų veiklą, prieštaraujančią SSRS–Vakarų Vokietijos santykiams, vietinių įstatymų pažeidimus⁷⁴. Bet LSSR KGB teko atsakyti aukštesniems organams, kad pažeidusių įstatymus ir dalyvavusių baudžiamosiose operacijose per Antrąjį pasaulinį karą tarp LB narių neišaiškinta⁷⁵.

Kitas dažnesnis kompromitavimo būdas siekiant savų tikslų buvo skleisti dezinformaciją apie asmenį, kaip neva veikiantį KGB agentą. Čia galima pateikti bent keletą pavyzdžių. Dar šeštąjį dešimtmetį falsifikuotu laišku norėta kompromituoti JAV armijos lietuvių kuopos kapitoną Juozą Venckų kaip neva KGB agentą⁷⁶. Jo byla vadinosi „Rotnyj“⁷⁷. Šiuo atveju norėta pašalinti iš pareigų nepalankų žmogų. Kitas tokio pobūdžio kompromitavimo būdas susijęs su „Laisvės“ radijo darbuotoju. KGB gavus žinių, kad pabėgėlis iš SSRS Vytautas Mackevičius gali įsidarbinti „Laisvės“ radijuje, nutarta sutrikdyti tokią jo antisovietinę veiklą ir sukompromituoti jį. Suplanuota paskleisti informaciją, jog asmuo įsidarbina radijo stotyje pagal KGB organų užduotį⁷⁸. V. Mackevičius buvo pabėgėlis iš SSRS. 1979 m. rugpjūčio 22 d. jis paspruko iš sovietinio laivo, stovėjusio Liubeko mieste (VFR), ir kreipėsi į vietos valdžią, prašydamas politinio prieglobsčio. Vėlesniame pokalbyje su SSRS konsulato atstovu jis atsisakė grįžti atgal⁷⁹. Sovietinėje Lietuvoje jam iškelta baudžiamoji byla, jis kaltintas kaip tėvynės išdavikas. 1980 m. V. Mackevičiui paskelbta sąjunginė paieška⁸⁰. Vykdyti tardomieji veiksmai. Byla nutraukta tik 1991 m., „nesant jo veikloje nusikaltimo sudėties“⁸¹. O tuo pat metu planuota, kaip įvairių priemonėmis pervilioti jį į Lietuvą⁸². Kompromituojant siekta ne vien trikdyti privataus žmogaus gyvenimą, bet ir kurstyti tarpusavio nepasitikėjimą, įtarumą.

Kai kada remiantis archyviniais dokumentais neįmanoma atsekti tikslaus kompro-

mitavimo būdo bei priemonių. Pavyzdžiui, tiksliai lieka nežinoma, kokiais konkrečias būdais sovietinis saugumas kompromitavo Mažosios Lietuvos tarybą. Vėliau tik girtasi, kad KGB organai „įvykdė žymų darbą trikdant ir kompromituojant tokios rūšies organizacijų naudojimo idėją priešiškoje veikloje. Rezultate Mažosios Lietuvos taryba nutraukė savąjį gyvavimą.“⁸³ Visa tai panašu į savo darbo rezultatų pervertinimą. Nors lieka neaišku, ką konkrečiai KGB vykdė.

KGB bandymai daryti įtaką

KGB, norėdamas trikdyti lietuvių išeivių antisovietinius veiksmus, skaldyti jų pozicijas, ėmėsi dar vienos rūšies priemonių. Norėta patraukti į sovietinę pusę bent dalį emigracinės visuomenės. Idant tai pavyktų, norėta visiškai pakeisti sovietinės Lietuvos įvaizdį Vakaruose. Politinių emigrantų skelbiamam negatyviam Lietuvos vaizdui priešpriešinti pozityvų ir taip diskredituoti jų mintis kaip neva prasimanymus. Čia tiksliausia buvo veikti prieš abejojančius ar nežinančius objektyvios padėties išeivius. Ypač sovietinė valdžia, o kartu ir KGB, norėjo paveikti sau palankia linkme emigrantų jaunimą, ir taip jį atitraukti nuo Lietuvos laisvinimo bylos darbų, kelti sumaištį tarp kartų, sprendžiant bendradarbiavimo su sovietine Lietuva klausimą. Dėl šių tikslų įgyvendinimo tiko panaudoti besimokančiuosius lietuviškoje Vasario 16-osios gimnazijoje. Numatyta kviesti mokinius apsilankyti Lietuvoje lygiai kaip ir viso pasaulio lietuvių jaunimo atstovus⁸⁴. O apsilankiusiesiems sudaryti teigiamą sovietinės Lietuvos įvaizdį: organizuoti ekskursijas po istorines vietas, rengti susitikimus, parodyti vien tik sovietinės LSSR laimėjimus gyvenant sovietinėje santvarkoje. Tuo metu Lietuvoje apsilankė ne viena jaunimo delegacija iš Vakarų Vokietijos, bet pateikta paradine gyvenimo puse patikėjo ne visi. Vė-

liau analizuodama faktus pati KGB pastebėjo, kad tokia praktika neduoda laukiamo rezultato. Todėl ateityje siūlė kviesti tik atskirus ir parinktus vyresniųjų klasių mokinius⁸⁵. Taigi norėta veikti kryptingai, daryti įtaką per tuos, kurie turėjo vienokių ar kitokių simpatijų Lietuvai.

Taip kitas toks pavyzdys formuoti sau palankų vaizdą apie sovietinę tikrovę pastebimas kalbant apie sovietinio saugumą veikimą prieš Baltijos institutą Švedijoje. Šiuo atveju norėta patraukti į savo pusę intelektualus. KGB plano instituto atžvilgiu pagrindinis tikslas skelbė: „išaiškinti ir lokalizuoti Pabaltijo emigracinių formuočių vadeivų bandymus naudoti jį mums priešiškiems tikslams“⁸⁶. O tam pasiekti buvo numatytos kelios konkrečios priemonės. Viena jų numatė publikuoti spaudoje straipsnius apie pozityvų instituto vaidmenį tiriant baltistiką⁸⁷. Taip lyg pagiriant norėta patraukti instituto darbą į sovietinę pusę. Antra priemonė numatė siųsti atstovus iš Lietuvos, kad šie darytų pozityvią įtaką vykstančiam moksliniam darbui, savo ruožtu naudingam sovietinei sistemai. Nuvykę į vietą, šie asmenys turėjo iškelti sovietinio mokslo tyrimus. Čia planuota atitinkamai panaudoti vykstančius į Švediją agentus mokslininkus: mokslinę bendradarbę „Mariją“, akademiką „Petrov“, žurnalistą „Rupeiką“ (slapyvardis), mokslo darbuotojus „Justas“, „Ruonis“, „Augustinas“⁸⁸. O agentą „Rupeiką“ net planuota infiltruoti į Baltijos instituto leidinio redaktorių kolegiją⁸⁹. Tokie planai rodo, kad KGB nesiekė sužlugdyti instituto veiklos, to ir nebūtų sugebėjusi padaryti, o tik norėjo pakreipti jo

darbą sovietinei sistemai naudinga linkme, kelti sovietinio mokslo laimėjimus, formuoti pozityvų sovietinės santvarkos įvaizdį.

Kai kada aprašomų veiksmų būtinumas atsirasdavo staiga sužinojus apie kažkurią vykdomą lietuvių emigrantų akciją. 1985 m. vyko lietuvių emigrantų organizuotas „Laisvės ir taikos kruizas 85“ Baltijos jūroje. Juo eilinį kartą siekta iškelti Lietuvos laisvės bylos problemą į tarptautinį lygį. Į tai privalėjo reaguoti ir LSSR KGB. Savo ruožtu komitetas numatė siųsti į Švediją, kur vyko kruizo renginiai, specialią grupę, sudarytą iš mokslo, kultūros, ūkio darbuotojų bei žurnalistų, kurioje būtų įtraukti 3–4 agentai⁹⁰. Šios grupės dalyviai privalėjo pateikti visai kitokį sovietinės Lietuvos įvaizdį. Taip norėta nors šiek tiek neutralizuoti lietuvių emigrantų organizuotą antisovietinę akciją, sumenkinti jos reikšmę Vakarų visuomenės akyse. Tokios KGB priemonės negali nei sumenkinti, nei iškelti kruizo reikšmės. Saugumas tik rodė vadovybei, kad dar stengiasi kažką nuveikti.

Formuojant pozityvų sovietinės Lietuvos vaizdą veikta ir personaliai. Bandyta paveikti mažai informuotus ir puoselėjančius šiltes jausmus buvusiai tėvynei asmenis. KGB labiau domėjosi tais žmonėmis, kurie užėmė bent kokią padėtį visuomenėje, nes jie galėjo pasitarnauti dar ir kaip informacijos šaltiniai. Paprastai numatytus paveikti išėivius iš Vakarų Europos kviesdavo apsilankyti Lietuvoje. Norėta juos taip paveikti, kad šie grįžę pasakotų vien tik teigiamus įspūdžius apie Lietuvą. Kiek konkrečiai sugebėta paveikti vieną ar kitą asmenį, atsakyti jau nebeįmanoma.

Išvados

LSSR KGB daugiausia kreipė dėmesį į tas Vakarų Europos šalis, kuriose aktyviau veikė lietuvių emigrantų susivienijimai. Sąlygiškai

tinkamiausios sąlygos veikti susidarė Vakarų Vokietijoje

Pagrindiniais tyrimo objektais išliko įvairių Vakarų Europos šalių lietuvių bendruomenės kaip PLB padaliniai. Daugiausia

stebimų objektų buvo Vakarų Vokietijos teritorijoje. LSSR KGB jungėsi ir prie SSRS KGB vykdomų planų. Bendrai bandyta tyrinėti „Laisvės“ radijo stotį, taip pat tyrinėtas Baltijos institutas Švedijoje. KGB pradėjo šimtus sekimo bylų konkreitiems lietuvių emigrantams, bet ne visada sugebėjo sukaupti apie juos vertingos informacijos.

KGB intensyviausiai agentūrinį tinklą formavo Vakarų Vokietijoje. Tam buvo palanki sąlyga – asmenų iš Lietuvos repatriaciją į Vakarų Vokietiją. Į išvykstančių tarp nulat buvo infiltruojami slaptieji bendradarbiai. Daugelis agentų, atsidūrusių Vakaruose, nutraukė ryšius, bet kai kurie ilgą laiką palaikė kontaktus su KGB. Kituose kraštuose nesugebėta sukurti tarp lietuvių emigrantų veiksmingai veikiančio agentūrinio tinklo.

Viena poveikio priemonių prieš Vakarų Europoje gyvenusius asmenis buvo kompro-

mitacija. Čia stengtasi naudoti karo nusikaltimų Antrojo pasaulinio karo metais temą. Taip pat stengtasi kompromituoti neįtinkančius asmenis kaip neva slapta veikiančius KGB agentus. Tikslas buvo atitraukti tokius žmones nuo antisovietinės veiklos.

Sovietinė valdžia ir KGB siekė formuoti teigiamą sovietinės Lietuvos įvaizdį tarp atskirų emigrantų grupių. Norėta išseivius atitraukti nuo antisovietinės veiklos, per juos skleisti savo parengtą informaciją Vakaruose. Šiuo klausimu išskirtinis dėmesys kreiptas į emigrantų jaunimą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad LSSR KGB nepasiekė norimų veiklos rezultatų. Nesugebėta nutraukti emigrantų veiklos, kuri labiausiai sutrikdavo dėl vidinių problemų, o ne dėl sovietinio saugumo destruktinio poveikio.

Nuorodos

1. Alseika A. Trys dešimtmečiai emigracijoje. Nuo Roitlingeno iki Niujorko, Vilnius, 1977.
2. Vaigauskas H. Lietuvių nacionalistų kenkėjiška veikla ir kova su ja, Maskva, 1986, Laisvės kovų archyvo priedas, Kaunas, 1992.
3. Вайгаускас Р. Деятельность литовских реакционных эмигрантских организаций, Medžiaga lektoriui, Vilnius, 1984.
4. Endriukaitis A. Voratinklis. Eteris, Lietuvos aidas, 1992 03 04, p. 4; Varanauskas P. KGB žurnalistai informuoja „Laisvąją Europą“ apie Lietuvą, *ibid.*, 1992 08 25, p. 5.
5. Iš naujausios Lietuvos istorijos (dokumentų rinkinys), Kaunas, 1995.
6. Užkulisiai. Iš naujausios Lietuvos istorijos. Dokumentų rinkinys. Kaunas, 1996.
7. Gečiauskas G. Sovietų užsienio žvalgyba „per Lietuvos teritoriją“ antrosios sovietinės okupacijos metais, Lietuvos archyvai, nr. 13, Vilnius 1999, p. 14–21
8. Bagušauskas J. R. Užsienio radijo laidos tautos kovoje dėl laisvės sovietinio režimo metais, Genocidas ir rezistencija, t. 2, Vilnius, 2001, p. 62–91.
9. Anušauskas A. KGB ir lietuvių visuomenė, Darbai ir dienos t. 21, Kaunas, 2000, p. 233–283; „Taikiny – Lietuvos diplomatinė tarnyba“. Slaptos KGB agentų akcijos, Darbai ir dienos t. 30, Kaunas, 2002; Liustracija, arba Ko nepasakė Mitrochinas, Ekstra, 2000, vas. 28, nr. 8, p. 20–21 ir kt.
10. Banionis J. Lietuvos laisvės byla Vakaruose 1975–1990 metais, Vilnius, 2002.
11. Barėnas K. Britanijos lietuviai 1947–1973 m., Londonas, 1978; to paties, Britanijos lietuviai 1974–1994 m., Londonas, 1997.
12. Švedijos lietuviai. Likimai ir darbai, Kaunas, 1997.
13. KGB prie LSSR MT 1 skyriaus 3 poskyrio vyr. operigaliotinio mjr. L. Narvydo 1977 m. gruodžio 26 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Švedijoje, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 341, l. 101.

14. KGB dokumentas apie Švedijos, Danijos, Austrijos spec. tarnybas, *ibid.*, b. 249, l. 17.
15. Radzevičienė S. Lietuviai ir Švedijos užsienio politika XX 5-ajame dešimtmetyje, Kultūros barai, 2001, nr. 3, p. 80.
16. *Ibid.*; KGB informacija apie Italijos, Belgijos, Vatikano spectarnybas, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 244; KGB informacija apie Prancūzijos spectarnybas, *ibid.*, b. 246.
17. KGB informacija apie Italijos, Belgijos, Vatikano spec. tarnybas, *ibid.*, b. 244, l. 15.
18. KGB prie LSSR MT I skyriaus 1982 m. kovo 29 d. pažyma apie pagrindines lietuvių emigracines organizacijas, *ibid.*, b. 318, l. 217.
19. Vaigauskas H. *op. cit.* p. 14.
20. Leidinys „Vokietijos lietuviai 1986 m., *ibid.*, b. 400, l. 8.
21. Vokietijos lietuviai, Europos lietuviai, 1987, kovo 25, p. 1.
22. Burnytė L. Istorinė apžvalga, Švedijos lietuviai. Likimai ir darbai, Kaunas, 1997, p. 9.
23. Pajaujis J., Vilkėnas V. Lietuvių keliai Švedijoje, *ibid.*, p. 35.
24. KGB prie LSSR MT 1 skyriaus 3 poskyrio vyr. operįgaliotinio mjr. L. Narvydo 1977 m. gruodžio 26 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Švedijoje, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 299, l. 303.
25. Estijos SSR KGB 1 skyriaus viršininko pavaduotojo pplk. Seiger 1988 m. vasario 12 d. šifrotelegrama LSSR KGB 1 skyriaus viršininkui plk. V. Karinauskui, *ibid.*, b. 231, l. 55.
26. KGB rezidento 1989 m. rugpjūčio 17 d. šifrotelegrama LSSR KGB pirmininkui gen. ltn. E. Eismuntui, *ibid.*, b. 342, l. 212.
27. Barėnas K. *op. cit.*; Pasaulio lietuvių bendruomenės 1949–2003, Vilnius, 2004, sudarė V. Stravinskienė, p. 187–188.
28. Vasario 16 gimnazijos 25 metai, Vokietijos LB valdybos informacijos 1976, nr. 1–2, p. 2.
29. Skėrys F. Gimnazijos svarba, Europos lietuviai, 1984, vas. 2, p. 1.
30. Vaigauskas H. *op. cit.*, p. 18.
31. LSSR KGB pirmininko pavaduotojo gen. mjr. V. Zvezdankov 1983 m. rugpjūčio 26 d. raštas LSSR KGB 1-ojo skyriaus viršininkui plk. V. Karinauskui, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 868, l. 87, 89.
32. Bagušauskas J. R. *op. cit.*, p. 71–78.
33. SSRS KGB PGU viršininko pavaduotojo gen. ltn. V. Kirpičenko 1983 m. gruodžio 12 d. raštas LSSR KGB 1 skyriaus viršininkui plk. V. Karinauskui, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 456, l. 140.
34. SSRS KGB PGU 19 skyriaus viršininko pavaduotojo plk. L. Nikitenko 1987 m. gegužės 14 d. raštas LSSR KGB 1-ojo skyriaus viršininkui plk. V. Karinauskui, *ibid.*, b. 341, l. 257.
35. KGB prie Estijos SSR MT 1 skyriaus 1977 m. gegužės 24 d. informacija apie padėtį Baltijos institute, *ibid.*, b. 341, l. 88.
36. KGB prie LSSR MT 1 skyriaus 3 poskyrio vyr. operįgaliotinio kpt. Z. Bertašiaus 1981 m. birželio 11 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Švedijoje, *ibid.*, b. 299, l. 308.
37. LSSR KGB 1 skyriaus 1 poskyrio vyr. operįgaliotinio mjr. L. Narvydo 1977 m. gruodžio 26 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Švedijoje, *ibid.*, b. 341, l. 162.
38. KGB prie LSSR MT 1 skyriaus 3 poskyrio vyr. operįgaliotinio kpt. Z. Bertašiaus 1981 m. birželio 11 d. pažyma apie lietuvių emigraciją Švedijoje, *ibid.*, b. 299, l. 161–163.
39. LSSR KGB parengtinio tyrimo byla Sonata, *ibid.*, b. 181.
40. KGB prie LSSR MT 1 skyriaus 1 poskyrio operatyvinio įgaliotinio vyr. ltn. 1973 m. rugsėjo 11 d. nutarimas apie agentūrinę tyrimo bylą Kauf, *ibid.*, b. 97, l. 90.
41. LSSR KGB 1 skyriaus 1 poskyrio operįgaliotinio vyr. ltn. P. Petkevičiaus 1983 m. lapkričio 24 d. pažyma apie asmeninio kontakto nustatymą, *ibid.*, b. 50, l. 35–36; LSSR KGB pirmininko gen. ltn. J. Petkevičiaus 1986 m. spalio 22 d. šifrotelegrama SSRS KGB PGU K valdybos viršininkui gen. mjr. A. Kirejevui, *ibid.*, l. 65.
42. Vaigauskas H. *op. cit.*, p. 38.
43. Banionis J. *op. cit.*, p. 39–40.

44. KGB prie LSSR MT pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1975 m. sausio 29 d. pasirašytas KGB prie LSSR MT pagrindinių agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių planas 1975 metams, LYA, f. K-1, ap. 3, b. 722, l. 166.
45. Agento Jonatis 1988 m. kovo 28 d. agentūrinis pranešimas, *ibid.*, ap. 49, b. 342, l. 97–98.
46. Gečiauskas G. op. cit. p. 16.
47. KGB prie LSSR MT I skyriaus viršininko pulkininko V. Karinausko pasirašyta „LSSR KGB I skyriaus operatyvinės veiklos 1945–1965 metais apžvalga“, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 844, l. 133.
48. *Ibid.*, l. 135.
49. *Ibid.*, l. 136.
50. SSRS KGB PGU K valdybos 4 skyriaus viršininko plk. E. Elencev 1984 m. gruodžio 19 d. raštas LSSR KGB 1 skyriaus viršininkui V. Karinauskui, *ibid.*, b. 868, l. 210.
51. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus ataskaita apie darbą 1982 m., *ibid.*, ap. 3, b. 772, l. 97.
52. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus viršininko pplk. K. Petriko 1984 m. gruodžio 24 d. pasirašytas LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus pagrindinių agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių ir darbo su kadrais planas, *ibid.*, b. 784, l. 215.
53. KGB prie LSSR MT pirmininko gen. mjr. J. Petkevičiaus 1970 m. sausio 29 d. pasirašyta ataskaita apie KGB prie LSSR MT agentūrinių-operatyvinių ir tardomąjį darbą 1969 metais, KGB prie SSRS MT, *ibid.*, ap. 10, b. 372, l. 44.
54. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus ataskaita apie darbą 1982 m., *ibid.*, ap. 3, b. 772, l. 247.
55. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus vyr. operigaliotinis mjr. inžinierius E. Šimulio 1982 m. pažyma apie LSSR KGB 2 valdybos darbą su užsienio agentais, *ibid.*, b. 770, l. 41.
56. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus viršininko pplk. K. Petriko 1984 m. gruodžio 24 d. pasirašytas LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus pagrindinių agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių ir darbo su kadrais planas, *ibid.*, b. 784, l. 215.
57. KGB prie LSSR MT I skyriaus viršininko pulkininko V. Karinausko 1991 m. liepos 16 d. ataskaita apie susitikimą su agentu Emil, *ibid.*, ap. 49, b. 633, l. 22.
58. LSSR KGB 1-ojo skyriaus viršininko plk. V. Karinausko 1983 m. lapkričio mėn. raštas LSSR KGB 2 valdybos viršininkui plk. A. Rupšiui, *ibid.*, b. 868, l. 90.
59. KGB prie LSSR MT plk. J. Petkevičiaus 1967 m. gegužės 27 d. raštas SSRS KGB 2 valdybos 1 tarnybos viršininko pavaduotojui plk. I. Chamaziukui, ap. 3, b. 653, l. 133.
60. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus viršininko pplk. K. Petriko 1984 m. gruodžio 24 d. pasirašytas LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus pagrindinių agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių ir darbo su kadrais planas, *ibid.*, b. 784, l. 5–6.
61. KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus viršininko plk. Ginko 1968 m. sausio 11 d. ataskaita apie KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus darbą 1967 m., *ibid.*, b. 660, l. 24.
62. KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus viršininko plk. Ginko 1972 m. gruodžio 23 d. pažyma apie KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus darbą 1972 metais, *ibid.*, b. 700, l. 106.
63. KGB prie LSSR MT 2-osios valdybos viršininko plk. A. Rupšio 1985 m. lapkričio mėn. pažyma apie 2 valdybos agentūros išnaudojimą emigracijoje, *ibid.*, b. 784, l. 129.
64. LSSR KGB pirmininko gen. mjr. R. Marcinkaus 1990 m. raštas SSRS KGB PGU K valdybos viršininkui gen. mjr. I. Nikitenko, *ibid.*, ap. 49, b. 638, l. 21.
65. KGB prie LSSR MT 2 valdybos viršininko Naro 1967 m. birželio 26 d. pažyma apie kai kurias KGB prie LSSR MT galimybes tyrinėjant pagrindines reakcinių lietuvių emigracijos organizacijas ir katalikiškus centrus, išnaudojamus priešininkų tarnybų ardomoje veikloje prieš Sovietų Sąjungą, *ibid.*, ap. 3, b. 653, l. 213.

66. LSSR KGB 2 valdybos 3 skyriaus viršininko pplk. Z. Osipovo ataskaita apie skyriaus agentūrinių-operatyvinį darbą ir darbą su kadrais 1983 m., *ibid.*, b. 781, l. 12.
67. KGB prie LSSR MT 2 valdybos 4 skyriaus viršininko plk. Ginko 1970 m. kovo 26 d. pažyma apie priemonės sudarant prielaidas pakišant agentą Draugas priešininko spectarnyboms, *ibid.*, b. 674, l. 144–145.
68. KGB prie LSSR MT 2 valdybos viršininko plk. A. Naro, 1 skyriaus viršininko plk. V. Karinausko, 5 skyriaus viršininko plk. Česnovičiaus 1977 m. balandžio 8 d. pasirašytas planas apie KGB prie SSRS MT 5 valdybos 1977 m. vasario 23 d. nurodymo įvykdymą, *ibid.*, ap. 49, b. 299, l. 96.
69. KGB dokumentas „Lietuvių emigrantų ir lietuvių kilmės asmenų panaudojimo kryptys sovietinės žvalgybos interesais“ (ne anksčiau kaip 1968 m.), *ibid.*, b. 353, l. 147 II pus – 148 II pus.
70. LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus viršininko pplk. K. Petriko 1984 m. gruodžio 24 d. pasirašytas LSSR KGB 2 valdybos 1 skyriaus pagrindinių agentūrinių-operatyvinių ir organizacinių priemonių ir darbo su kadrais planas, *ibid.*, ap. 3, b. 784, l. 5.
71. Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika Lietuvoje (1944–1990), Vilnius, 2002.
72. KGB prie LSSR MT I skyriaus viršininko pulkininko V. Karinausko 1987 m. lapkričio 3 d. pažyma radijo stotis „Laisvoji Europa“ ir „Laisvė“, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 236, l. 187–194.
73. LSSR KGB 1 skyriaus viršininko pavaduotojo plk. G. Černikovo 1987 m. liepos 29 d. raštas SSRS KGB PGU 19 skyriaus viršininko pavaduotojui plk. R. Marcinkui, *ibid.*, b. 454, l. 47–48.
74. SSRS KGB PGU K valdybos viršininko pavaduotojo plk. Aleksandrovo 1981 m. spalio 27 d. šifrotelegrama, b. 302, l. 79.
75. KGB prie LSSR MT I skyriaus viršininko pulkininko V. Karinausko 1981 m. lapkričio 26 d. šifrotelegrama SSRS KGB PGU K valdybos viršininko pavaduotojui plk. Aleksandroviui, *ibid.*, l. 82.
76. Anušauskas A. KGB prisilietimas, *Metai*, 1996, nr. 11/12, p. 121.
77. LSSR KGB 1-ojo skyriaus 2 poskyrio vyr. operįgaliotinio mjr. Vžesniausko 1987 m. birželio 19 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 49, b. 231, l. 27.
78. LSSR KGB Klaipėdos miesto ir Lietuvos jūros baseino skyriaus 1 poskyrio viršininko pplk. J. Pečiulaičio 1984 m. gruodžio 17 d. pasirašytas LSSR KGB Klaipėdos skyriaus agentūrinių-operatyvinių priemonių planas 1985 metams, *ibid.*, ap. 3, b. 783, l. 105.
79. LSSR KGB Klaipėdos m. ir LJB skyriaus vyr. tardytojo kpt. A. Gasparavičiaus 1979 m. rugpjūčio 29 d. nutarimas iškelti baudžiamąją bylą, *ibid.*, ap. 58, b. P 18231-Li, l. 1.
80. LSSR KGB 1980 m. birželio 26 d. nutarimas paskelbti sąjunginę paiešką, *ibid.*, ap. 49, b. 133, l. 6.
81. LSSR KGB Klaipėdos m. ir LJB skyriaus ypatingai svarbių bylų vyr. tardytojo justicijos pplk. A. Gasparavičiaus 1991 m. sausio 18 d. nutarimas nutraukti baudžiamąją bylą, *ibid.*, ap. 58, b. P 18231-Li, l. 215.
82. LSSR KGB Klaipėdos m. ir LJB skyriaus 1 skyriaus operįgaliotinio kpt. V. Limarevo 1984 m. sausio 19 d. pasirašytas agentūrinių-operatyvinių priemonių planas pagal bylą Nr. 284, *ibid.*, ap. 49, b. 134, l. 51.
83. LSSR KGB Klaipėdos miesto ir Lietuvos jūros baseino skyriaus viršininko plk. A. Armono 1985 m. kovo mėnesio pažyma apie antisovietinės emigracinės organizacijos „Rytų Prūsijos žemių memelenderių darbo bendruomenė“ priešišką veiklą, *ibid.*, ap. 49, b. 305, l. 194.
84. Banionis J. op. cit., p. 63.
85. KGB pasiūlymai dėl darbo su lietuvių emigracija stiprinimo, LYA, ap. 49, b. 236, l. 201.
86. LSSR KGB 1 skyriaus 2 poskyrio vyr. operįgaliotinio R. Vžesniausko 1988 m. gegužės 17 d. pažyma apie lietuvių emigrantus ir Baltijos institutą Švedijoje, *ibid.*, b. 307, l. 91.

87. LSSR KGB pirmininko gen. lt. J. Petkevičiaus 1986 m. kovo 31 d. raštas apie Baltijos institutą, SSRS KGB 5 valdybos viršininkui gen. lt. Abramovui, *ibid.*, b. 341, l. 200.
88. *Ibid.*
89. LSSR KGB 1 skyriaus 2 poskyrio vyr. operj-galio R. Vžesniausko 1987 m. rugpjūčio 10 d. pasirašytas agentūrinių – operatyvių ir kontrpropagandinių priemonių planas Baltijos instituto atžvilgiu, *ibid.*, b. 341, l. 304.

90. KGB prie LSSR MT I skyriaus viršininko pulkininko V. Karinausko, 5 tarnybos viršininko plk. E. Baltino 1985 m. kovo 27 d. pasirašytas agentūrinių ir kontrpropagandinių priemonių planas prieš provokacines antiso-vietines akcijas „Baltijos tribunolą ir Taikos ir laisvės kruizą – 85“, *ibid.*, b. 236, l. 25.

Darius Juodis

THE SUBVERSIVE ACTIVITIES OF THE KGB AGAINST LITHUANIAN EMIGRANTS IN WESTERN EUROPE FROM THE 1960S TO THE 1980S

The KGB of the Lithuanian S.S.R. devoted most of its attention to those Lithuanian emigrants to Europe and their organizations about which it had the most information. In comparison to other countries West Germany had the most favorable conditions for carrying out subversive activities. There were more Lithuanian organizations there than in other West European countries, and Soviet security services had acquired work experience there from 1945 onwards. That's why the KGB monitored more organizations and persons in West Germany than in other European countries.

The main objects of interest for Soviet security investigations were the local chapters of the World Lithuanian Community. Together with other departments of the Soviet KGB the Lithuanian section also monitored Radio Liberty and the Baltic Institute in Sweden.

Even though it tried the KGB was unable to create any network of agents worth menti-

oning from among the Lithuanian emigrants who for a longer or shorter time settled in Western Europe. The most intense recruiting efforts were directed at those who had repatriated to West Germany, with the KGB trying to infiltrate secret collaborators into the ranks of the repatriated.

A frequently used method of pressure was the discrediting of people and organizations. Attempts were made to exploit the reality of World War II crimes and to depict certain people as secret agents of security services. This went hand in hand with attempts to create as favorable an image of Soviet Lithuania as possible among the emigrants living in Western Europe.

But despite their efforts Soviet security operatives did not reach their initial goals: not a single emigrant organization discontinued its activities or swerved from its.

Iš archyvų

Asta KAZLAUSKAITĖ

„Galima mylėt ir turėt ne vieną tėvynę“

2010 m. liepos 5–16 d. Vytauto Didžiojo universitete pirmą kartą surengti vasaros kursai „Refresh in Lithuania“ subūrė už Lietuvos ribų gyvenančius lietuvius. Juose, greta Jungtinių Amerikos valstijų lietuvių jaunimo, dalyvavo iš tolimosios Argentinos atvykusi lietuvė Anatalija Alicija Zdanevičiūtė. Ji, nuo pat gimimo gyvenusi Argentinoje, Lietuvos kraštą pažino tik iš tėvų pasakojimų. Jie, jausdami didelę nostalgiją paliktajai tėvynei, siekė diegti vaikų meilę šiam kraštui. Tėvų noras išsipildė, Anatalija Alicija Zdanevičiūtė išsaugojo lietuviškąją kultūrą, kalbą. Ji, siekdama atrasti savo lietuvišką tapatumą, pradėjo lankytis Lietuvoje, priėmė sprendimą dalyvauti praėjusią vasarą rengtuose vasaros kursuose. Jų metu turėjau galimybę susipažinti su šia energinga moterimi, sutikusia papasakoti apie lietuvių bendruomenės gyvenimą Argentinoje.

Dėl informacijos gausumo ir respondentės po renginių jausto nuovargio pokalbis vyko dvi dienas – 2010 m. liepos 9–10 dienomis. Vėlesnėmis kursų dienomis gautieji duomenys buvo tikslinami, stengiasi išsiaiškinti detales, apie kurias pašnekovė buvo tik užsiminusi.

Interviu buvo gana turiningas, respondentė maloniai sutiko atsakyti į visus pateiktus

klausimus, supažindinti su gana mažai žinomais lietuvių diasporos Argentinoje kultūrinio gyvenimo bruožais.

Interviu minimaliai taisytas dėl respondentės epizodinio kalbinio barjero. Publikuojant tekstą buvo stengiamasi kuo tiksliau iššifruoti ir pateikti visą pokalbio tekstą, paliekant originalų kalbėtojos stilių, dabar nevartojamas svetimybės, klaidas. Interviu apklausėjos komentarai, paaiškinimai dedami laužtiniuose skliaustuose.

Astos Kazlauskaitės 2010 07 08 interviu su Alicija Anatalija Zdanevičiute iš Argentinos, Buenos Airių

1. Jūsų vardas, pavardė, gimimo data, vieta.

Mano vardas Alicija Anatalija Zdanevičiūtė, tai mano mamytės vardas, aš jo nemėgstu. Mano gimimo diena dvylikta, antrą mėnesį, pas jus vadinasi, vasaris, dvylikta diena. Jums būtų žiema, pas mus vasara. Metai keturiasdešimt aštuoni, aštunti. Aš gi-

miau Kordoboje, ne Buenos Airėse, bet kitoje provincijoje. Argentina turi dvidešimt tris provincijas. Gimiau Kordobos provincijoje, Buenos Airės yra didesnis miestas, antras yra Kordoba, trečias yra Santa Fė Rozarėjus, ten yra susirinkimas lietuvių. Aš galiu tau parodyti, kad suprastum [*braižo žemėlapi*]. Čia yra Argentina, čia Buenos Airės, čia yra Čilė, čia Buenos Airių visos provincijos. Kordoba yra čia centrinė, kaip sakosi lietuviškai aps... aps... [apklausėja respondentei primena, kad vadinasi apskritys]. Buenos Airės didesnės, mes sakom provincija. Kiekviena turi savo valdybą, priklauso visa valdžia, Buenos Airės sostinė. Gimiau mažiukame Kordobos provincijos miestelyje Vilja Dolorese. Ten nebuvo darbo, nebuvo kur mokytis, nebuvo universiteto, reikėjo važiuot į Kordobą ir pagyvent.

2. Plačiau papasakokite, ką žinote apie savo giminę, tėvų, dėdžių, tetų, senelių, pusbrolių gyvenimus Lietuvoje? (iš kur kilę, kuo vertėsi, kaip susiklostė gyvenimas)

Motina buvo kilusi iš Panevėžio, tėvukas atrodo iš Žemaitijos. Reikia pažiūrėt šituos popierius, kilęs iš kažkokio mažo miestelio. Turiu šituos pasus, pažiūrėsiu. Dalis mano giminės buvo ištremta į Sibirą. Mano seneliai buvo išvežti, broliai grįžo į Vilnių, turėjo žemės. Ne visiems sovietai pakenkė, dalis sugrįžo. Jie galėjo mum parašyt, bet negalėjo parašyti visko, kas atsitiko. Visko, kaip jie gyveno, negalėjo parašyt. Sakydavo gerai, gerai viskas. Kada grįžo į Vilnių, rašė, iki tada negalėjo nieko rašyti. Paskui grįžę į Lietuvą, nežinau kaip, turėjo mano adresą, susirašinėjom. Ryšį palaikėm. Svarbu buvo jį išlaikyti.

Tėvukai daug pasakojo apie tai, kaip dirbo, kaip buvo. Gyvenimas sunkus, darbus turėjo abudu ir daug kentėjo. Siuntė visus pinigus į Lietuvą, motina buvo jauna, turėjo siųsti pinigų į Lietuvą, buvo sunku. Reikėjo sutauptyti, šitie, neturėjo labai didelių algų. Reikėjo patiems gyvent. Vėlai sukūrė šeimą.

Mama pasakojo apie tai, kaip Lietuvoje tėvukai gyvena, kad motina labai daug darbo turėjo namuose. Darė šitas medžiagas, siūlus. Jos motinos tėvas buvo išėjęs į karą, kažkiek metų nebuvo namuose. Važiavo į Rusiją, nežinau, kur turėjo būt. Motina pasiliko viena su vaikais. Kada jau buvo vyresnė, darė darbus namuose, sodino daržoves, paskiau turėjo karvę, žemės ūkis buvo.

Tėvelis pasakojo apie savo brolius, seseris. Irgi nežinau, gal ten, Lietuvoj, gyvenantys žmonės kokį susirinkimą darydavo. Sakydavo, kad jie buvo ūkininkai, buvo gavę darbo medalių. Tėvelis pasakojo, kad Lietuvoje turėjo daug giminių, atvažiuodavo pas juos Velykoms, o kai kada ir Naujiesiems metams. Daug giminių buvo ir kitur.

3. Kelintais metais ir dėl kokių priežasčių Jūsų tėvai išvyko į Argentiną?

Mano tėvai susipažino jau gyvendami Argentinoje, susitiko Buenos Airėse. Tėvukas iš pradžių gyveno Kordoboje, turėjo darbų Kordobos provincijoje, mama – Buenos Airėse. Jis atvažiavo vieną kartą ten pabūt, tenai jie susipažino. Paskui abu gyveno Kordoboj, apsiženijo, gyveno Vilja Dolorese, mažame miestelyje, ten nebuvo kitų lietuvių.

Mano motina į Argentiną išvažiavo maždaug dvidešimt devintais. Viena jinai išvažiavo, turėjo vieną savo motinos brolių, dėdę. Argentinoj gyveno, jis padarė visus popierius, ir jinai atvažiavo. Argentinoj pradėjo dirbt. Ir norėjo, kad motina į svečius atvažiuotų. Nežinojo, kas atsitiko, kad neleidžia. Motinai nustatė, kad turi akių kokią ligą, patikrino ir neišleido iš Lietuvos. Jinai pasiliko, paskui jau viskas, negalima buvo išvažiuot. Mano mama norėjo grįžt į Lietuvą. Motina rašė laišką, sakė, jau bus karas, negrįžai iki šiol, jau negrįžk. Dabar bus laikas labai blogas. Tėvukas, aš manau, nenorėjo grįžt. Jis jau norėjo pasilikti. Jau priprato prie Argentinos.

Mama brolių pamatė, kai jis atvažiavo į Argentiną po šešiasdešimties metų, tada jam buvo šešiasdešimt penkeri. Tai buvo maž-

daug po devyniasdešimtų metų. Kada tėvukas į Argentiną atvyko, gerai nežinau, kokie metai. Man atrodo, kad anksčiau už mamą. Gal kokiais dvidešimt septintais, dar iki krizės. Maždaug dvidešimt septintais. Jis išvyko, nes turėjo vieną pusbrolių Argentinoj. Jie draugavo jau Lietuvoj, juos siejo giminystė. Jis padėjo atvažiuot, bet paskiau jisai buvo ne vienam emigrantų viešbuty, kur pirmiausia eini, kai atvažiuoji. Paskiau jis išvažiavo į kitą provinciją. Ieškojo darbo, apvažiavo daug provincijos ir paskiau apsistojo paskutinėj Kordobos provincijoje. Ten nusipirko namą, paskui parsivedė ten mamą ir pasiliko gyvent. Turėjom giminų iš anksčiau jau Argentinoj. Apie dėdės ir kitų giminų ankstų išvykimą nieko nežinau. Gal norėjo gyventi geresnį gyvenimą, Lietuvoj buvo sunku gyvent, buvo trys broliai, irgi mažai uždirbo, turėjo žemės. Norėjo turėti kitą gyvenimą. Tas dėdė neapsiženijo, tas dėdė pasiliko vienas, paskui mirė. A tas pusbrolis turėjo šeimą, čia apsivedė su argentiniete, tėvai buvo lietuviai, turi sūnus, jie gyvena Amerikoje. Ir tėvas mirė, motina mirė, tie vaikai liko Amerikoje. Vienas turi gerą darbą, šitas IBM su kompiuteriais.

Tėvukas išvyko ieškodamas geresnio gyvenimo apie dvidešimt septintus metus. Tėvukas visą laiką buvo drąsus. Kaip mes sakom ispaniškai, pas mus aventura. Dirbo, sutaupė pinigų, nusipirko namą. Dirbo daug daug. Visur važinėja.

4. Kaip jiems sekėsi adaptuotis šioje valstybėje (įsidarbinti, gauti būstą ir t. t.)

Motina Buenos Airėse turėjo prastą darbą, reikėjo valyti namus. Buvo prastas darbas, neturėjo daug mokslo, negalėjo ką geriau dirbti. Buvo baiguis tik pradžios mokyklą, reikėjo mokytis kalbą, nebuvo lengva rasti darbą, sunku buvo. Dėl to vėlai apsivedė. Mama būdama trisdešimt penkerių, o tėvukas keturiasdešimties. Tėvukas draugavo su argentiniete, bet jam ji nepritiko. Atrodo, kad jis turėjo kitą moterį, neapsivedė, bet turėjo vieną sūnų, vie-

ną vaiką. Kai motina šitą sužinojo, nenorėjo su juo draugaut. Ir paskui pasirinko ją. Matyt, yra taip skirta, likimas. Mano mamai labai padėjo dėdė, darė visokius popierius, jinai negyveno su juo, jis gyvena vienas. Padėjo viena lietuvių šeima, atvažiavusi iš Lietuvos. Mama su jais kartu gyveno, kada neturėjo darbo, nakvojo. Turėjo ten mažą namelį prie miesto. Ir tenai jinai kurį laiką gyveno. Kada buvo vienas sekmadienis, jinai važiavo su šeima, ir šitai buvo viskas, ką jinai turėjo Argentinoje. Šeima. Jie buvo pažįstami dar Lietuvoje. Kada, sako lietuviai, vieni kitiems patalkino, vieni kitiems padėjo. Labai gerai sutiko su lietuviais. Dėl to padarė šitą bažnyčią, šitą Lietuvos centrą, padraugaut ten, tenai jie šokdavo, su savo žmonėmis buvo pabūt linksmiau. Reikia turėti.

Kai atsirado šeima, tėvukai gyveno Kordobos provincijoje, mažam miestely. Toli gyvenom, nevažiavom kurį laiką į Buenos Aires, nebuvo pinigų. Mes buvom nemažai vaikų, reikėjo į mokyklą eit, reikėjo rūbus pirkt, nebuvo kaip kitur išvažiuot. Tėvas neuždirbo daug pinigų. Sunku buvo. Mamai reikėjo namie dirbt, mus prižiūrėti.

Paskui atvažiavom į Buenos Aires, sostinę, jau galėjom daugiau bendrauti lietuviškai, draugaut su kitais lietuviais. Buvo smagiau, negu prieš tai, jau buvo mūsų daug, nebe vienas. Kiti lietuviai atrodė kaip giminės, mes ten nieko neturėjom.

5. Kokioje kultūrinėje Argentinos lietuvių veikloje dalyvavo Jūsų tėvai?

Kai tėvai buvo jauni, dalyvavo lietuviškuos susibūrimuos, paskiau jau mažiau, kai mes gimėm, jau daug darbo turėjo. Motina nedalyvavo, kai buvom maži, gyvenom Kordoboje, tik prieš vestuves. Paskui jau dvidešimt metų maždaug mes ten Kordoboje nieko neturėjom, negyveno kiti lietuviai. Tėvai negalėjo nuvažiuot į lietuvių susitikimus.

Iki tol, kol turėjo laiko, tėvai dalyvavo lietuvių susibūrimuos. Kada būdavo sekmadienis, visi susirinkdavo, nors pradžioje nebuvo visiems kur susitikt vietos. Paskiau jau, kada

žmonės daugiau uždirbo, pastatė didesnes patalpas. Darbu, darbu, rankų darbu visi lietuviai gyveno. Jie patys darė šiuos darbus. Jie surinkdavo aukas, paskiau statydavo savomis rankomis. Pastatė šitą centrą, Lithuanus lietuvių centrą.

6. Kokiais būdais tėvai ugdė Jūsų lietuvių ir kokią indėlį įdėjo į lietuvių kultūros išsaugojimą?

Aš atsimenu, kada buvau maža, tėvas sakydavo pasakas lietuviškai. Apie voverytę. Pasakas, mėgdavom. Buvo keista, taip toli valstybė, kur gyvena, kur miškas, kur upės. Apie viską pasakodavo, apie gimines, gamtą, žmones, viską. Apie viską. Kūrė mum mažą Lietuvą. Ten, kur gyvenom, vietiniai žmonės sakydavo, kad mes šviesūs, šviesūs. Kaip čia gali būt. Tai motina sakydavo, Lietuvoj visi yra šviesūs. Dabar daugiau visokių žmonių atvažiuoja, tai neatrodo taip jau keista. Tėvai nuolat pasakojo apie Lietuvą. Kada valgėm, kada jau reikėjo eit miegot, jie pasakojo, pasakui kada pietų. Mama megzdavo, kaip tas vadinasi, kepures, pirštines. A, sakydavo, šito rūbus reikėjo nešiot, kada žiema buvo Lietuvoj su sniegu. Ir mes ten Argentinoj neturėjom sniego nei nieko. Keista atrodė, todėl klausinėjom, mes norėjom žinot kodėl. Sakė, šunys tampė po sniegą roges. Reikėjo apsirengt gerai su daug rūbų. Labai šalta buvo, daug sniego. Smagu buvo. Aš tikėjau, kad Lietuva labai graži. Labai gražiai sugyvena žmonės, teisingi. Motina sakydavo, kad nėra nė vieno lietuvio, kad bent vieną kartą būtų kalėjime. Labai sąžiningi žmonės, jei prižada kokį daiktą, jie neapgauna. Gerai sugyveno žmonės ten. Nu, aš sakydavau, kaip būtų gerai važiuot į Lietuvą, gyvent ten. Mes turim ten visą šeimą, ten dėdė, tėvo, motinos broliai, seserys. Viskas buvo ten. Mes, kai buvom maži, galvojom, kaip būtų gerai nuvažiuot ten gyvent. Mes turėjom knygų apie Lietuvą, turėjom visas tas knygas, atrodė Lietuva graži, žmonės gražūs.

Motina visados mums sakydavo, kad ilgisi Lietuvos. Tėvukai niekada neatsitraukė

nuo Lietuvos. Ir jie nenorėjo turėt Argentinos pilietybės. Neėmė Argentinos pilietybės. Nebūtinai reikėjo turėt pilietybę. Turėjo Argentinos dokumentus, tenai rašo, kad yra lietuviai, visi duomenys.

Motina dainavo, turėjo gražų balsą ir dainavo šitas lietuviškas dainas. Jinai sakydavo, aš mėgstu šitas dainas. Ir tenai buvo šitas choras, dainavo ten lietuviai, galėjo susikalbėt. Ką aš galiu daugiau pasakyt. Motina tiek mylėjo savo kraštą. Buvo labai sunku gyvent be Lietuvos [*respondentė apsiverkė*]. Visas savo mintis ten turėjo.

Tėvai stengėsi perduot visa, kas lietuviška. Buvo ir šitas lietuviškas valgymas. Duoną darydavo, cepelinai, kopūstai, sriuba, lietuviška uogienė. Visko pilna. Darydavo naminės varškytės. Ji sakė, kad Lietuvoj mano mama taip darydavo, mano mama greit išmoko iš savo motinos, išmokino ir darydavo tą pat. Kūčios, ten Velykos, Nauji metai. Per šventes mes važiuom į bažnyčią, Argentinoj bažnyčią, kada jau atvažiuom į Buenos Aires, sostinę, tenai yra didelė. Lietuvių argentiniečiai mes ten važiuom. Tenai buvo susirinkimai, viskas. Per Velykas nešdavom margučių kiaušinių, su kiaušininiais mušdavom. Tos pagrindinės tradicijos buvo margučių ridenimas. Prieš šventes Kūčias, Velykas nevalgėm. Per šventes labai svarbu nueit į bažnyčią pasimelst, tom dienom poilsis.

Tėvai, norėdami išlaikyt lietuvių kalbą, mokė mus lietuvių kalbos. Aš nelankiau lituanistinės mokyklos, ten, kur gyvenom, jos nebuvo. Daugiausia visko mokė tėvai. Pradėjo lietuvių mokyti anksčiau nei pradėjom eit į argentiniečių mokyklą. Motina turėdavo knygų, lietuviškų pasakų ir mums prirodėdavo. Tos knygos vaikams įdomios buvo. Jinai turėjo, atsivežusi iš Lietuvos, turėjo muzikos knygų, gal gavo iš Amerikos, ten daugiau turėjo visokių dainų. Motina sakydavo, nesvarbu kaip kalbi, vis tiek reikia kalbėt sava kalba. Mes kalbėjom tarp savęs su broliu, seserim ispaniškai. Tik su tėvu ir su motina lietuviš-

kai. Buvo lengviau kalbėti ispaniškai. Lietuviškai kalbėt man buvo biškį sunku, daug tarpusavy nekalbėjom. Mums buvo geriau kalbėt ispaniškai, nes mums, reikėjo mokykloj kalbėt ispaniškai, universitete. Paskui jau mažiau kalbėjom lietuviškai.

7. Nuo kada pradėjote dalyvauti lietuviškoje veikloje, kas paskatino?

Šeima gyveno Kordobos provincijoje, mažam miestely, toli gyvenom, nebuvo ten kaip tos lietuviybės žadint. Nevažiom kurį laiką į Buenos Aires, nebuvo pinigų, mes buvom nemažai vaikų, reikėjo į mokyklą eit, reikėjo rūbus pirkt. Tėvas neuždirbo daug pinigų. Sunku buvo. Važinėti į šitą provinciją daug kainuoja [*turėjo galvoj Kordobos provincijos sostinę*]. Paskui pradėjau dalyvaut visur, kai persikėlėm gyvent į Buenos Aires. Tada jau buvo didesnis parengimas, didesnės galimybės dalyvaut lietuvių veikloj. Pradėjau dalyvaut Argentinos lietuvių susivienijime. Mane ten atvedė pažįstami, mane ir seseris pakrikštiję žmonės, kaip lietuviškai sakosi krikšto motina. Ji su savo vyru važiojo į Susivienijimo ir Lietuvių centro susitikimus. Ir mums ten prirodė, ir važiom klausyti, ten susitikti su kitais lietuviais. Buvo ten šokiai, būdavo pietūs, o kaip sakosi, valgymas ant nakties, a, vakarienė. Susivienijimas darydavo vakarienę, šeštadieniais, kai yra jau laisvas laikas, darydavo šventę. Visi ateina, atvažiuoja į šitą vietą iš Beriso, kitą sykį iš Rozarijaus, atvažiuoja švęst. Būna ir tautiniai šokiai, su rūbais tautiniais, labai smagu. Kokį sykį filmų rodo. Paskui kultūros komisijos daro susirinkimus, parodo iš Lietuvos, parodo kas Mažoji Lietuva, parodo nuotraukų, kalba apie Lietuvą. Yra konsulas, atvažiuoja į susitikimus. Tokia veikla vyksta nuolat, kartojasi. Atvažiuoja ir iš Lietuvos. Atvažiuoja, kas turi ryšių su kultūra, su politika. Važiuoja, eina į šituos susivienijimus, parengimus. Ten sako kalbas. Pritraukia visokius žmones. Argentiniečiai irgi mėgsta važiuoti į tuos lietuvių susirinkimus, kas turi draugų. Šoka

jauni, atsiveda mažus vaikus. Ir ateina daug vietinių, kad ir neturi ryšio su Lietuva. Tai kaimynai, artimi žmonės mėgsta šituos, susirinkimus. Labai smagu. Kiti kitos kilmės žmonės gal nori kažkiek susipažint su lietuviška veikla. Ir dabar jauni žmonės susirenka su vienais, o apsiveda su kitais, kitos kilmės, su argentiniečiais, su ispanais. Ir jau yra viskas, jau nėra lietuvių, viskas, taip sakant, yra susimaišę. Jei lietuvis veda ne lietuvę, šita moteris, nuėjus nuo savo šeimos pamato, lietuviškai kalba, kaip lietuviai dainuoja, susipažįsta su visa ta kultūra.

8. Kokioje lietuviškoje veikloje dalyvaujate dabar?

Dabar dalyvauju Argentinos lietuvių susivienijime. Buvau nuvažiavęs ir į Lietuvių centrą kelis kartus. Dabar, kai turiu daugiau laiko, visur dalyvauju. Jau mano seserys užauginusios savo vaikus, dabar jau mes kartu važiuojam į susirinkimus.

9. Kaip palaikote lietuviškas tradicijas savo šeimoje, kokias švenčiate šventes, valgate lietuviškus patiekalus?

Tospagrindinėstėvų tradicijos išliko. Mum svarbios religinės šventės – Velykos, Kūčios. Labai svarbi Kūčių vakarienė. Mama išmokė, kad kelias dienas nevalgyt reikia, pasninkas reikia laikyti. Negalima tada valgyt, ką nori. Per šventes, kada jau galima valgyt ką nori, išmokė gamint lietuviškus patiekalus.

Per religines šventes mum svarbu nueit į bažnyčią pasimelst. Dabar mes turim savo kunigą Buenos Airėse, atvažiuoja vieną kartą per mėnesį iš kitų provincijų, iš Rozarijaus. Ir mes nuvažiuojam ten, kur yra lietuvių mišios. Lietuvis kunigas kalba lietuviškai. Šitas choras dainuoja lietuviškai. Susirenka žmonės per mišias. Dabar žmonės neina į mišias, mažai jaunų žmonių, dauguma pasitraukia nuo tikėjimo. Dėl to šitas kunigas ir paskirtas į šitą ir kitą miestą.

Švenčiam ir kitas šventes, Jonines, organizuojam įvairius minėjimus, Vasario šešioliktosios, Kovo vienuoliktosios. Mes važiuojam

į pietus, vakarienei, susirenkame, šokame su lietuviškais rūbais. Paminim, sakom kalbas. Kas atvažiuoja iš kitų lietuvių centrų, irgi nori pabendraut.

10. Kaip dažnai kalbate lietuviškai?

Stengiuos kuo daugiau mokytis. Skaityt moku gerai, bet rašyt man labai sunku. Prieš atvažiuodama į Lietuvą lankiau kalbos kursus, kalbu, viską suprantu, bet buvau kiek viską primiršus. Ilgai nereikėjo kalbėt, tik su tėvais. Dabar mane mokina čia kalbėt, stengiuos kuo daugiau kalbėt, kad gerai išmokčiau pasakyt viską.

11. Kiek lietuvių kalbos mokėjimas Jums padeda suvokti lietuvišką kultūrą?

Taip, taip, padeda. Ispanų kalba yra daug knygų apie Lietuvą, reikia skaityt lietuvių kalba, yra ten lietuvių susivienijimo knygyne. Kas nori, gali skaityt knygas. Ten yra parašyta apie literatūrą, apie kultūrą, apie viską, ko žmonės nori. Atvažiavus man daug lengviau viską suprast, kai moku lietuvių kalbą, viską suprantu, ką šnekat.

12. Kokią kultūrinę veiklą Argentinoje plėtoja dabartiniai lietuviai (draugijų kūrimas, laikraščių, knygų leidyba, bažnyčia ir kt. renginiai)? Kiek ir kokio amžiaus žmonių šie renginiai pritraukia?

Dabar Buenos Airėse vyksta Argentinos lietuvių susivienijimas. Dalyvauja ten jaunimo, bet nežinau kiek. Sunku pasakyt, ateina nevienodai, daugiau, kartais mažiau. Atrodo, kad susirenka daug jaunų žmonių. Kada yra susirinkimai, atvažiuoja daug. Šoka, dainuoja, bet jau jie nėra tikri lietuviai. Jau turi lietuvių motiną, o tėvas jau yra iš kitos kilmės, maišyti.

Argentinos lietuvių susivienijimas nepolitinis, patraukia daug žmonių, palaiko santykius su Lietuva. Mes mokam per mėnesį šitą nario mokestį, kad išsilaikytume. Irgi ten nuomojamas salonas, didelis. Vietiniai žmonės nori daryt ten vestuves, kokias metų sukaktuves, kas nori. Išnuomoji saloną ir gauni šitą išlaikymą. Telefonus reikia išlai-

kyt, viskas. Į susirinkimus atvažiuoja iš kitų provincijų kokių sykį lietuviai, bet rečiau. Kai šitas susivienijimas eina, irgi gali vietiniai ten dalyvaut. Vyksta šeštadienį, sekmadienį. Renkamės vieną kartą per mėnesį, daro šituos filmus, parodo filmus iš Lietuvos, o kas atvažiuoja iš Lietuvos, tai kalba, aiškina dalykus ir mes turim klausyt. Pas mus atvažiuoja valdžios iš Lietuvos, dalyvauja renginiuos, bet tai būna retai. Atvažiuoja iš Lietuvos choras, dainininkas koks, kur šoka tautinius šokius. Dainuoja, šoka, labai smagu. O iš kitos valstybės Amerikos atvažiuoja lietuviai, dainuoja, šoka. Iš Kanados buvo taip pat. Yra ryšių su Šiaurine Amerika, atvyksta valdžios žmonės. Iš Brazilijos irgi atvažiuoja, ir Urugvajaus, Montevideo, yra toks miestas, jie turi bažnyčią Urugvajuje. Buvau nuvažiavus į Urugvajų. Bažnyčią irgi turi, kunigas vietinis, visi susirenka. Argentinos lietuvių susivienijime priimami visų pažiūrų žmonės. Visi bus priimti.

Mes Argentinoj dar turim Argentinos centrą Buenos Airėse. Jis kultūrinis, vyksta susirinkimas, šoka, dainuoja, turi chorą. Aš ten daug nedalyvauju. Tik ten, susivienijime. Ten, kur toliau, nėra labai patogų nuvažiuot ir grįžt naktį, mums nelabai patogų. Susivienijimas netoli, bet ten atokiau važiuot. Ir turim daugiau pažįstamų žmonių, yra daugiau, ten įdomu. Argentinos jaunimo lietuvių susivienijimas irgi yra. Ir ten jaunimas priklauso į vieną susirinkimą. Iš Rozarijaus, iš Beriso. Jaunimas turi savo susirinkimą. Ten dalyvauja jaunimas nuo penkiolikos iki trisdešimt penkerių metų. Irgi jie susirenka, vienu metu Argentinoj, kitu metu Urugvajų, Brazilijoj. Kada daro, nežinau gerai, kas dveji ar kas ketveri metai. Ten didelis renginys, važiuoja kartu net į kitą valstybę. Ten yra visas jaunųjų susirinkimas. Jauni žmonės mėgsta susirinkimus. Jie ten susirenka ir dainuoja, bendrauja.

Veikia Šv. Cecilijos choras, mergaičių draugijos, susirinkimas lietuvių centre. Aš buvau vieną sykį jau daug metų atgal ten nuvažiavus, bet daugiau nebuvau. Vieną kartą

tiktai. Arbatėlę gėrėm. Tik moterys. Žmonės, moterys kalbėjo vienos su kitomis. Susivienijimas padeda atvykusiems lietuviams. Lietuvių centras irgi. Kas nori važiuot į Lietuvą, šitas, Ecos de Lithuania, kas turi šitas radijo programą, irgi jie padeda, kas jau nori, jaunimas važiuot į Vokietiją. Ten į gimnaziją.

Dėl laikraščių, dabar jau nėra nei „Laiko“, ką buvo pirma, „Balsas“. Irgi buvo komunistinių laikraščių, nežinau, mes su jais nenorėjom turėt nieko bendra. Dabar neatsimenu, kaip vardas buvo šito laikraščio. „Laikas“ buvo leistas lietuvių bažnyčios. Ir „Balsas“ buvo nekomunistinis. Neina jau „Naujienos“. Lietuviai vyresni jau mirė, liko sūnūs, dukterys, va šitie jau neleidžia nieko. Nėra ten laikraščių. Jauni žmonės, kurie nuvažiuo į Vasario šešioliktą [gimnaziją], galėtų rašyt, jie turėtų ką rašyt. Knygų mes gaunam iš Šiaurinės dalies [Amerikos] ir tenai susivienijimo centrai, yra didelis knygynas. Daug knygų turi, daug. Paskolina, kai nori, knygą gali skaityt istorijas. Susivienijimas turi savo knygyną, daug knygų. Galima pasiimt, pasiskaityt. Buvo vienas vyras ir jau mirė, rašydavo noveles lietuvių kalba ir poezijas, kaip sakt. Ir yra Aldas Leb(p)edys. Jau mirė, jau gal, dveji metai. Jis rašydavo. Aš nežinau, gal yra daugiau, bet nežinau.

Turim radijo laidą Ecos de Lithuania, daugiausiai ten jaunimas. Ten, kur yra labai mažas šitas radijas, negali sujungt, per internetą klausiau vieną sykį. Tai daug kalba yra muzika, kas nori parduot kokį daiktą, kaip vadinasi skel... skelbimai. Daug daug. Per internetą nebuvo man labai smagu girdėt tenai iš Beriso, iš La Platos. Nu labai mažas tas radijas, nėra stipriai, kaip sakant, daug kilometrų iš La Platos, iš Beriso, Buenos Aiorių yra toli. Negalima klausyt. Mano radijo gali paklaust ir nieko negali va girdėt. Nesigirdi. Didesnė radija, reikės mokėt daugiau. Radijas veikia vieną valandą tiktai. Nu, kaip yra šeštadieniais, ne sekmadieniais, sekmadieniais mažai. Anksčiau geriau su radiju

buvo. Kai vadovas buvo Lebedys, jau mirė. Jis kalbėdavo lietuviškai, dėdavo lietuviškas muzikas. Nežinau, kiek kartą per savaitę, bet buvo daugiau laiko, stipriau girdėjos.

13. Kokius ryšius palaikote su Lietuva, iš kur daugiausia apie ją gaunate informacijos?

Daug informacijos apie Lietuvą gaunu iš pusseserės. Ryšius iš Lietuvos palaikau tik su pussesere, ne neturiu nieko daugiau. Ji turi brolių Alytų, aš pirma su juo susirašinėju per internetą. O dabar su pussesere. Tėvas turėjo daug brolių, bet aš pažinau tik vieną, buvo atvažiavęs, dabar jau miręs, kitų nežinau. Neturiu adresų. Turi žiūrėt telefonų knygą. Mano motina turėjo vieną seserį, gyvena Panevėžy ir turi penkis vaikus. Sunku juos būtų rast, gal išvažiavę kur.

Dabar susirašinėju su savo pussesere, ji gyvena Vilniuje, jina man pasakoja, kaip yra dabar, šitas politikas, kaip gyvena žmonės čia, Lietuvoj, kad čia krizė. Dabar aš buvau penkias dienas Vilniuje ir ten gyvenau. Prieš va tuos kursus. Mano pusseserės turėjo pasiimt, kai gali pailsėt, gali važiuot kur nori, per atostogas. Jinai prašė atostogų, kad galėtų būt su manim kartu tas dienas, kada aš būsiu Lietuvoj. Ir važinėjom po visą Vilnių, ji turi savo mašiną. Mes kalbėjom daug apie naują prezidentą, tai yra moteris, Jinai sako, kad čia prezidentas neturi tos galios, kad yra naujas premjeras. Sako, kaip čia yra daug su juo suktybės. Jis nesako, kiek yra čia tos krizės Lietuvoj. Biškį nerodo, kiek yra.

Kažkiek informacijos gaunam iš komisijos susivienijimo, gal jie gauna informacijos per internetą. Ir yra skelbimų apie Lietuvą, pasaulį, kur susitinka. Dabar Kolumbijoj buvo, šitas, norėjo būt prezidentas pirmininkas, šitas Antanas Morkus [Mockus]. Susivienijime gaunu daug informacijos. Lietuviai Argentinoje turi žinių apie Lietuvą, dar turi ryšių su Lietuva, kas gyvena Lietuvoj. Žino, žino daug dalykų, kas atsitiko Lietuvoj. Dabar susirašo internetu, ten gimę žmonės atvažiuoja į Lie-

tuva, kada buvo sporto žaidimai, kada buvo kita dainų šventė, ir jie atvažiuo.

14. Kiek gyvendama Argentinoje jaučiatės lietuve, kiek argentiniete?

Argentinoj jaučiuos tikra lietuve. Mano kraujas yra tikro lietuvio, tėvas ir motina yra lietuviai. Aš irgi turiu vieną pažįstamą jau aštuoniasdešimt metų, gimė Argentinoj ir jaučias tikra lietuve. Mes jaučiamės lietuviai, tėvai abudu buvo lietuviai, tik gimėm kitoj valstybėj. Mūsų kraujas yra lietuviškas.

Jaučiuos ir argentiniete. Mes gyvenom tenai, gimėm Argentinoj ir visą kultūrą žinom. Kai buvom maži, ėjom į mokyklą, ten mokino mokytojas visko apie Argentiną. Viską žinom. Tėvai mokino apie Lietuvą viską. Galima mylėt ir turėt ne vieną tėvynę.

15. Jūsų nuomone, kiek įmanoma būti visaverčiu lietuviu gyvenant Argentinoje?

Man atrodo, tikriausiai nuo tėvų viskas priklauso, kiek jie perduoda lietuviškumą. Mano mama daugiausia stengė išlaikyt lietuvišką kalbą, kad visi kalbėtume lietuviškai, kad žinotume apie Lietuvą viską.

16. Kiek Jūs jaučiatės sava Lietuvoje? Ar greitai priprastumėte prie gyvenimo šioje valstybėje?

Aš jau suaugus. Man jau atrodo, kad sunku būtų priprast. Man atrodo, yra daug skirtumų, ir tai jaučiasi.

17. Kokia Jums pasirodė Lietuva applančius pirmą kartą ir kaip pasikeitė nuomonė per šią viešnagę?

Kai atvažiavau pirmą kartą į Lietuvą, buvo devyniasdešimt vienas, pirmi. Dar tiktai atsisitraukė rusai, sovietai, tiktai buvo Medininkai, žudynės. Kada aš išvažiavau, daug buvo labai aš žinojau, kad žmonės nori būt laisvi. Ant kitų metų jau buvo laisva. Devyniasdešimt trečiais metais. Daug valstybių jau Argentinoj irgi sakė, kad šitas naujas pirmininkas, kad yra jau valstybė atskirai nuo Rusijos. Pirmą kartą, kai atvažiavau, Lietuva buvo kaip sapnas, labai man buvo gerai, čia gyveno mano tėvas, mano motina, močiutė. Tėvas jau

yra numiręs, bet čia yra, kaip sakant, mūsų giminė. Tėvai jau mirė daug daug metų atgal, jau daug metų, nesulaukė nepriklausomybės. Nuo sunkaus darbo. Mano močiutė, tėvas, motina mirė Sibire. Baisu. Dabar atvažiavus į Lietuvą esu labai patenkinta. Oi, man viskas viskas labai įdomu. Dabar daugiau visko pamaciau. Bet aš norėjau čia būt su visu pirmu susirinkimu. Labai įdomu, visur važiuojam, į šituos muziejus, viską parodyt. Man čia neatrodo blogai Lietuvoj, aš mačiau daug mašinių, žmonės gerai apsirengę. Dabar yra šitos bankos ir įdomesnės prekybos, kur žmonės gali nusipirkt daug dalykų, pirma nebūdavo, visos lentynos tuščios. Dabar galim nusipirkt, ką norim. Reikia tik pinigų turėt, bet yra viskas čia. Čia Lietuvoj labai gražu viskas, kur buvau, šitos mūsų vietos yra visos švarios, su gėlėmis. Tvarkinga. Atrodo tvarkingai.

Daug dar trūksta pamatyt Lietuvoj. Reikia tam daug laiko. Aš taip norėjau išmokyti daugiau lietuvių kalbos. Būtų gerai, kad galėčiau lengviau pasakyti, ką sugalvoju. Žmonės man čia atrodo daugiau linksmi. Yra žmonės geri ir žmonės blogi. Kai klausinėji gatvėse, žmonės atsako gerai. Priklauso nuo žmogaus. Išlipau Kaune ir nežinau, į kurią pusę eit, paklausinėčiau vieną moterį, kur yra, kur pardavinėja (spaudos kiosko darbuotoją). Sakau, aš nesu iš čia, aš esu iš kitos valstybės, iš labai labai toli. Paskiau klausinėju, suradau kitą moterį, ji sako aš palydėsiu, aš einu pakeliui, aš palydėsiu. Ir palydėjo mane iki durų.

18. Koks Jūsų požiūris į lietuvius, gyvenančius Lietuvoje ir užsienyje, ar jie Jums atrodo skirtingi ir kuo?

Man atrodo, nėra daug skirtumų. Žmonės yra panašūs. Argentinoj ir čia Lietuvoj gyvena irgi žmonės. Čia gyvena lietuviai, ten jie keliavo į Argentiną. Tie patys žmonės. Man atrodo, nėra daug skirtumų. Mes norim bendrauti, mums viskas čia įdomu.

19. Kaip manote, kiek ateityje Argentinos lietuviai turės galimybių išlaikyti lietuviybę?

Galimybių dar yra. Jaunimas, dalis išmoksta kalbėti lietuviškai nemokėdami. Išmoksta. Kiekvienas, kuris tik noro turi. Dabar knygas skaito, gali žiūrėti filmus lietuviškus, per internetą išmoksta kalbėti lietuviškai. Kai kurie suaugę žmonės gerai kalba lietuviškai. Lankau šituos Susivienijimo organizuojamus lietuvių kalbos kursus. Yra kurie gerai kalbą moka, pasimokę vos kelis kursus lietuvių kalbos. Buvo anksčiau, prie bažnyčios mokino lietuvių kalbos ir dabar ten užėmė argentiniečiai viską. Dabar lietuvių kalbą mokina draugijos, prie jų veikia kalbos kursai. Lietuvių centras turi, tik kad toli, Susivienijimas. Mokina ir kitų dalykų, šokti, dainuoti, tik nedaug išmoksta žmonės. Nėra labai reguliarūs šitie kursai. Sunku rast mokytojus, nieko nemoka, kas mokina kalbą ar šokti, ar dainuoti. Dirba dėl idėjos, kas nori, kas nori mokyt. Kas važiuo į šitą Vasario šešioliktosios mokyklą, ten, Vokietijoje, mergaitės jaunos išmoksta gerai kalbėti lietuviškai, jie mokina kalbą. Dabar, kas gali išmokyti gerai kalbėti lietuviškai, tas atvažiuoja į Lietuvą, atvažiuoja čia, kada yra šitas kalbos kursas. Vokietijoje išmoksta gerai kalbėti. Vienu metu, kada jauni, užtenka išmokyti. Gerai moka kalbėti lietuviškai.

Bažnyčia tai jaunimą tiek nepritraukia. Pas mus pasiliko tik vienas kunigas. Jis atvažiuoja į Buenos Aires, važinėja po šitas parapijas. Laiko mišias ten, kur yra lietuvių. Anksčiau atvažiuodavo iš šiaurinės dalies kunigų, dabar jau nevažiuoja. Trūksta kunigų. Argentinoje bažnyčios yra ispanų kalba. Kunigas atvažiuoja laikyti tik mišių vieną kartą per mėnesį tik vienai valandai, ir viskas. Paskui padaromas susirinkimas, žmonės susirenka, kas nori pabendrauti. Visada kunigas atvažiuoja pirmutinį sekmadienį. Dabar vietiniai užėmė viską, bažnyčias, jau šitą bažnyčią lietuviai pastatė už savo pinigų savo darbu. Labai graži ta bažnyčia.

Jaunimas susiburia daugiausia per susirinkimus, šventes atvažiuoja daug. Dai-

nuoja, šoka. Man atrodo, kad daug tėvai padeda išlaikyti lietuvišką kultūrą. Dabar pas mus atvažiuoja iš Lietuvos labai mažai žmonių, nėra kaip atsinaujinti kultūros. Yra čia vienas vyrukas, atvažiuojo iš Lietuvos ir pasiliko, išmokino dainuoti, šokti, jis groja piano. Choro vadovas. Dabar neatvažiuoja niekas. Jaunimas dabar nori išvažiuoti į Kanadą, Šiaurinę dalį, kitas valstybes, daugiau stipresnes. Argentinoje nėra labai gerai. Nėra daug darbų, o tai jaunimą atitolina nuo savo kultūros išsaugojimo.

Nors visi neatsitraukia nuo lietuviybės, mano sesers dukra, nors niekad nemačius Lietuvos, bet labai nori atvykti, pamatyti, išmokyti kalbą.

20. Iš ko Jums susideda lietuviybė (istorijos, kultūros, pasakojimų, kalbos ar kitų elementų)?

Sunku atsakyti, kas yra lietuviybė. Labai sunkus klausimas. Turbūt viskas sudaro, ir istorija, ir pasakojimai, pasakos, kalba. Viskas, viskas, ką perdavė mūsų tėvai ir ką mes išsaugojome.

21. Kas Jums atrodo svarbiau – Lietuva ar lietuviybė?

Man atrodo, kad svarbiausia yra Lietuva. Čia mes turim viską, prie Lietuvos. Kai klausia apie Lietuvą, daroma viskas, kas geriausia, kad Lietuvoje būtų geriausia gyventi. Lietuvos himnas skatina dirbti tėvynės naudai ir žmonių gėrybei. Taip. Už Lietuvą priklauso gyventi. O kai gyvenimi už Lietuvą, tada stengies išlaikyti ir lietuviybę.

22. Kaip Jūs vertinate PLA idėją telkti viso pasaulio lietuvius Lietuvai pažinti?

Ant šitų metų atvažiavusių mažai, ant kitų metų bus daugiau. Taip. Kada grįšiu, papasakosiu. Daug jaunimo norės. Yra, kad mokytis ir negali. Čia vasara, bet ten yra žiema ir reikia į universitetą, darbus, žmonės nelabai gali. Mano sesuo turi vieną dukterį. Dukterė labai myli Lietuvą, nori atvažiuoti. Sako aš turiu vieną profesorius, sako, kai pamatė šitą pavardę, paklausė, ar tu esi lietuvis, ir sako,

mano mamytė, o, sako, smagu surasti kitų lietuvių. Jinai mokinasi universitete, galėtų čia atvažiuoti. Ir jinai moka angliškai kalbėti. Aš tiek norėjau čia atvažiuot. Aš gerai išleisiu visus pinigus, nesvarbu, kad tik pačiuo Lietuvoj.

Dabar man atrodo, kad kitais metais daugiau šituos kursuos bus žmonių. Man atrodo, ir centro Lithuano, ir Lietuvos centre irgi yra jaunimo, aš manau, kad jie apie tuos kursus dar nesužinojo. Taip buvo vasara, paskutinė diena kovo mėnesį. Žmonės tada išeina ir atostogauja, kovas, sausis, vasaris. Tada mum atostogos, išvažiuojam kitur, daug kas turi namą prie jūros. Kai labiau sužinos visi apie tuos kursus, tikrai norės atvažiuot susipažint su Lietuva.

23. Koks Jūsų požiūris į šiuolaikinę emigraciją iš Lietuvos, kiek apie tai žinote?

Argentinoj dabar nekalbama apie tai. Apie tai, kad iš Lietuvos emigruoja žmonės, mes viską šitai žinom. Mama susirašinėjo su sūnėnu ir jinai sužinojo, kad daug mūsų pažįstamų, giminių, jaunų išvažiavo į Vokietiją, į Prancūziją, Ispaniją. Lietuvoj dabar yra labai sunku pragyvent. Dabar krizis yra, niekur nėra gerai. Man atrodo, kad dabar reikia pabūti vietoj. Argentinoj irgi labai sunku. Reikia palaukti. Trūksta darbo, bet ką padarysi. Atvažiuoja iš kitų valstybių žmonių, neturi ten darbo.

24. Koks Jūsų požiūris į dvigubos lietuvių pilietybės problemą (už ar prieš, ar esate apie tai girdėjusi)?

Apie dvigubą pilietybę žinau. Pati susidūriau. Aš, mano sesuo, abidvi nuėjom į ambasadorių jau trys metai atgal, padarėm visus šitus popierius dokumentus, kad gaut Lietuvos pilietybę. Sumokėjom viską beveik. Bet ten daugiau sako reik laukti. Reikia laukti, reikia laukti. Kada paskui grąžino visus dokumentus, praeitą mėnesį, nežinau, koki

mėnesį sakė, kad negalima turėt dviejų pilietybių. Pasakė ir vėl pasiuntė visus popierius, pro paštą grąžino. Sakė, gali atvažiuot ir pasiimt pinigus. Ir aš kalbėjau su šitas konsulas. Sakė, jau turit popierius padarytus. Man atrodo, kad jie jų nepasiuntė į Lietuvą, mano popierių. Arba nežinau, koki ten pasakė blogai, mes laukėm. Mes nežinom, kas įvyko, gal šitas žmogus užmiršo, kur paliko popierius.

25. Papasakokite apie Argentinos valstybės dabartinę imigracijos/ emigracijos politiką?

Į Argentiną yra suvažiavę iš kitų valstybių: Bolivijos, Čilės, Peru. Žmonės labai sukčios, žmonės labai blogos. Atvažiuoja labai blogų žmonių. Atvažiuoja į Argentiną, valdžia duoda pagalbą, duoda kur gyvent. Jie nedirba, gauna pašalpas. Ir kada koki namą yra niekas negyvena, įeina pro stogą, gyvena, oi labai sukčios. Daug jų yra chinese, kaip jie vadinasi, kinai. Daugybė, jie atidaro parduotuves, turi restoranus. Parduoda maistą, jie irgi turi daugybę. Visos provincijos jų yra, nežinau kiek, daugybė. Nežinau, kodėl juos įleidžia, kiek jų atvažiavo, gal yra kaip šitas ryšys, gal yra padaryta, koki kaip sakant, pasirašyta su valstybe. Duoda stipendijas, kad galėtų gyvent, kad galėtų valdyt, kad vaikams nieko netrūktų, sako, padaro tuos dokumentus. Padaro leidimus, jie turi teisę gaut stipendijas vaikams, kad eitų į mokyklą, kad neturi kur gyvent, duoda. Jie nekalba ispaniškai, pradeda mokintis. Mes negalim į kitą valstybę, nei į Čilę, nei į Peru, taip lengvai išvažiuot. Argentinoj norint gauti pilietybę, reikia gyventi keletą metų. Nėra jokių egzaminų, kalbą jauni lengvai išmoksta. Jei susituokus ar turint vaikų, dar trumpiau viskas vyksta. Atvažiuoja, apsiveda, gauna pilietybę. Kas turi savo, kaip sakosi, kas turi giminę, lengviau gaut pilietybę.

Recenzijos

Mindaugas TAMOŠAITIS

1940 m. Lietuvos valstybės tragedija JAV istorijos profesoriaus akimis

Alfred Erich Senn. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2009.

1940 m. vasarą Lietuvoje įvykusi Sovietų Sąjungos okupacija ir aneksija yra viena skaudžiausių lietuvių tautai temų, kuri skirtingais laikotarpiais sulaukė gausybės, tačiau prieštaringų vertinimų. JAV istorijos profesorius Alfredas Erichas Sennas, puikiai lietuvių visuomenei žinomas iš savo knygų apie lietuvių tautos atgimimą Sąjūdžio metais, Michailo Gorbačiovo nesėkmę Lietuvoje ir kitų, 2009 m. Vilniuje išleistoje savo studijoje „*Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*“ pateikia savo tų įvykių vertinimą. Pirmą kartą ši knyga anglų kalba buvo išleista 2006 m. (Alfred Erich Senn, *Lithuania in 1940: Revolution from Above*, Amsterdam–New York: Rodopi, 2007. – 290 p.). Kaip lietuviško leidimo pratarinėje nurodo autorius, „Lietuvos sovietinė okupacija 1940 m. (70 metų senumo įvykis) – tebėra aktuali ir gyvai aptarinėjama. Kai kurie istorikai, dažniausiai rusų, tebeįrodinėja, kad Baltijos respublikas Maskva užėmė teisėtai ir pagrįstai, o lietuviai piktai tai neigia. Kita vertus, ir patys lietuviai tarpusavyje dėl to nesutaria ir tebesiginčia: ar po 1940 m. birželio 15 d. Lietuva dar buvo nepriklausoma valstybė? Kokia buvo kiekvieno lietuvių atsakomybė tomis aplinkybėmis? Ką iš tikrųjų reiškia žodis „okupacija“? Emocijos

tebeverda.“¹ Studijoje, A. Senno teigimu, „parašytoje nelietuviams (lietuviai yra linkę pasaulį skirstyti į lietuvius ir kitus), daugiau pateikiami prieštaringi 1940 m. įvykių aiškinimai, nei atkuriamos visos sovietinės okupacijos smulkmenos. Tai gali netenkinti kai kurių Lietuvos skaitytojų, manančių, kad tam tikros istorikų interpretacijos turėtų būti aiškos ir nediskutuotinos arba kad kitų netgi neverta aptarinėti. Tačiau pasaulio nelietuviai nebūtinai sutinka su visomis Rytų Europos istorijos interpretacijomis.“²

Knygą, kurios apimtis – 406 puslapiai, be pratarinės, įvado, santrumpų, asmenvardžių rodyklės, sudaro keturiolika dalių. Įvykiai pradedami Molotovo–Ribentropo paktu, kuriuo slapta Vokietija ir Sovietų Sąjunga pasidalijo Rytų Europos valstybes, tarp jų Lietuvą, į savo įtakos sritis, ir baigiasi Lietuvos sovietizacija. Todėl knygoje aptariamų įvykių chronologija apima vos kelių mėnesių laikotarpį: nuo 1939 m. rugpjūčio iki 1940 m. rugpjūčio. Tačiau studijos autorius, siekdamas atskleisti pasirinktą temą, bendrais bruožais pristato ir padėtį Lietuvoje autoritariniu laikotarpiu nuo 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo.

Pirmoje dalyje plačiau aprašoma Molotovo–Ribentropo pakto atsiradimo aplinkybės,

Sovietų Sąjungos ir Lietuvos vestos derybos, sovietų sulaužyti oficialūs susitarimai, sudaryti su trimis Baltijos šalimis. Įdomus II skyrius „Vilniaus kompleksas“, kuriame, be plačiau pristatomos prezidento A. Smetonos autoritarinio valdymo specifikos, svarstomas klausimas dėl Vilniaus likimo. Daug dėmesio skiriama Antrojo pasaulinio karo pradžioje nacistinės Vokietijos pateiktam Lietuvai pasiūlymui pačiai atsiimti Vilnių iš lenkų. Iškeltas klausimas: „Kas galėjo atsitikti, jei lietuvių kariuomenė būtų įžengusi į Vilnių?“ Tam karštai pritarė tuometis Lietuvos pasiuntinys Vokietijoje Kazys Škirpa, panašios pozicijos laikęsis ir po Antrojo pasaulinio karo. Nors tuo klausimu lietuvių istorikai neturi vienos nuomonės, reikia pritarti A. Sennui teigiančiam, jog „vargu ar sovietai 1945 m. būtų sutikę šią teritoriją (Vilniaus kraštą – M. T.) palikti vokiečius palaikiusius lietuvius“⁴³. Nekyla abejonų, kad Lietuva, karo metu tapusi Vokietijos sąjungininke, būtų visaip kitaip vertinta Vakarų pasaulyje pokario metais. Nieko stebėtina, kad labai nemalonioje padėtyje pasibaigus karui atsidūrė buvęs germanofilas K. Škirpa, bet kuria kaina siekdamas sugrįžti į diplomatinę tarnybą. A. Sennas K. Škirpos užimtą provokišką poziciją pagrįstai vertina kritiškai. Antra vertus, 1939 m. spalį iš sovietų rankų atgavus Vilniaus kraštą ir mainais už tai įsileidus Raudonosios armijos pajėgas, Lietuvai buvo suduotas didelis smūgis, kurį taikliai atspindėjo tų laikų lietuvių visuomenėje atsiradęs šūkis: „Vilnius mūsų, o mes rusų“. Apie tai detaliau kalba A. Sennas⁴⁴, o savo knygos III dalį net įvardija „Trojos arklys?“. Autorius taikliai pastebi, jog „Stalinas, užuot paslėpęs karius, savo dovaną Vilnių įteikė su Raudonosios armijos daliniais. (...) šioje dramoje Vilnių būtų galima laikyti Trojos arkliu; juo labiau kad lietuviai nebuvo pratę kritiškai vertinti savo pačių pretenzijas į šį miestą. Dabar Vilnius Lietuvos vyriausybei tapo didelės įtampos šaltiniu, o sovietams – svarbiausia priemone įsiskverbti į lietuvių sąmonę.“⁴⁵ O kartu „sovietų kariuomenė Vilniaus srityje atitiko Stalino tikslus – sustiprino Sovietų Sąjungos vakarinę sieną ir suteikė jam tvir-

tą atramą Lietuvoje“⁴⁶. Minėtoje studijos dalyje detalai pristatomi sovietų veiksmai Lietuvos ir kitų Baltijos valstybių atžvilgiu, rengiantis šių valstybių okupacijai. Įvykiams sparčiai rutuliojantis, 1940 m. „Baltijos valstybės faktiškai tapo bejėgės. Jų teritorijose jau buvo sovietų įgulos. Sovietams pateikus ultimatumus, pasipriešinti buvo galima gal tik simboliškai. Šiuo momentu pasekti Suomijos pavyzdžiu jau buvo neįmanoma.“⁴⁷ Susiklosčius tokioms aplinkybėms, A. Sennas daro išvadą, kad „1940 m. vasarą į Lietuvą atėjusi revoliucija greičiau kilo iš Maskvos nei iš Lietuvos darbo liaudies. (...) nauja tvarka prasidėjo ne sukilus liaudies masėms, o vadovaujant Maskvai.“⁴⁸ Šiais žodžiais ir prieš tai pateiktais svariais argumentais A. Sennas dar kartą paneigia sovietų istoriografijos ir net kai kurių dabartinių Rusijos istorikų eskaluojamą mitą apie neva 1940 m. birželį įvykusią socialistinę revoliuciją Lietuvoje, kai neva pati lietuvių liaudis nuvertė „fašistinį A. Smetonos režimą“.

Likusiose savo studijos V–XIV dalyse A. Sennas pagrindinį dėmesį kreipia į 1940 m. vasaros įvykius Lietuvoje, nuo prasidėjusios sovietų invazijos iki Lietuvos inkorporavimo į Sovietų Sąjungos sudėtį. Aprašydamas juos, autorius daug remiasi sovietų autorių – lemtingų įvykių dalyvių ir istorikų, – tyrimais ir su jais ištiesai polemizuoja. Kaip nurodoma knygos lietuviškoje pratarmėje, autorius savo tyrimu siekė „išnagrinėti ir palyginti dabartinę istoriografiją minėtomis temomis, ypač sovietų veikalus. Tyrimas išsiplėtė ir peraugo į kitas temas. Apsilankęs Lietuvos archyvuose pamaniau, kad sovietų istorikai disponavo archyvų medžiaga. Kilo mintis panagrinėti, kaip jie tą medžiagą panaudojo.“⁴⁹ Turint tai omenyje, toks gausus sovietų autorių darbų pristatymas neturėtų skaitytojo stebinti; tačiau žinant sovietinių autorių darbų rašymo specifiką – rašyti pagal vieną valdžios priverstą šabloną, įvykius traktuojant ne kaip buvo, o kaip reikia rašyti, – kyla klausimas: ar netikslinga būtų buvę, jeigu A. Sennas sovietinę ir kitokią istoriografiją būtų išsamiai pristatęs studijos įvade? Tuomet kai kurios dėstyimo dalys būtų gerokai sutrumpėjusios ir skaityto-

jams būtų pristatyta esminė medžiaga. Turint omenyje, kad knyga skirta nelietuviams, platus sovietinių darbų kritiškas aptarimas tikrai nėra studijos trūkumas, veikiau bene pirmą po Lietuvos valstybės atkūrimo Vakarų pasaulis yra supažindinamas su 1940 m. vasaros Lietuvos tragedijos įvykių tendencingais vertinimais, o šalia pateikiama tikroji įvykių versija. Svarbiausia, kad, paneigdamas daugybę sovietų autorių skelbtų „tiesų“, A. Sennas remiasi gausia, taip pat ir naujausia medžiaga: istorikų tyrimais, to meto įvairių šalių diplomatiniais pranešimais, archyviniais duomenimis. Tenka apgailestauti, kad autorius pernelyg menką dėmesį skyrė lietuvių išeivijos istoriografijai, kuri, reaguodama į sovietų istorikų darbus, pateikė savo 1940 m. įvykių vertinimą. Tuomet būtų atsiradusi galimybė patyrinėti tų vertinimų pagrįstumą?

Knygoje bene pirmą kartą istoriografijoje bandoma plačiau pristatyti atskirus 1940 m. Lietuvos tragiškų įvykių epizodus, kaip antai prezidento A. Smetonos pasitraukimą ir veiklą emigracijoje (dalis „VI. Pabėgėlis“), ištisa dalis paskirta sovietų emisarui Vladimirui Dekanozovui (dalis „VII. Maskvos prokonsulas“). A. Senno knygoje vaizdžiai atskleidžiama pasitraukusio A. Smetonos sunki padėtis užsienyje, kitų šalių valdžios požiūris į buvusį Lietuvos prezidentą, jo sudėtingi santykiai su lietuvių diplomatais, prieštaringas prezidento vertinimas lietuvių išeivijoje. Pagrįstai autorius didelį dėmesį kreipia į Raudosios armijos, Lietuvos komunistų partijos, sovietų pasiuntinybės ir ypač iš Maskvos atvykusio aukšto sovietų pareigūno V. Dekanozovo veiklą pirmomis okupacijos savaitėmis. Tik būtų galima pridurti, kad šioje istorijoje negalima nematyti išskirtinio ir kito sovietų diplomato Nikolajaus Pozdniakovo vaidmens aprašomuose įvykiuose. V. Dekanozovas į Lietuvą atvyko tik okupacijos pradžioje, o N. Pozdniakovas nuo 1936 m. buvo sovietų pasiuntinybės pirmasis sekretorius Lietuvoje. 1938–1939 – Sovietų Sąjungos laikinasis reikalų patikėtinis Lietuvoje. 1939 m. spalį dalyvavo SSRS ir Lietuvos derybose Maskvoje dėl savitarpio pagalbos sutarties pasirašymo. 1939 m. spalį–1940 m. rugpjūtį SSRS pasiuntinys ir įgaliotasis

ministras Lietuvoje. Palaikė ryšius su Lietuvos valdžios opozicijos veikėjais, vykdė žvalgybinę veiklą. Nors oficialiai N. Pozdniakovas pabrėždavo itin draugiškus Lietuvos ir TSRS diplomatinius santykius, tačiau kartu su pasiuntinybės sekretoriumi Fiodoru Moločkovu organizavo aktyvią užkulisinę veiklą, rengdamas dirvą būsimai sovietizacijai. Ypač rūpinosi sovietų diplomatų globojama „Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti“ veikla, atidžiai sekė jos vadybės narių nuotaikas, dažnai lankėsi draugijos narių susirinkimuose, kaip privatus asmuo lankydavosi ji dominančių lietuvių rašytojų, kaip antai Liudo Giros, Petro Cvirkos, Vinco Krėvės, namuose ir apsilankymo metu deklaravo itin didelį draugiškumą ar stengdavosi dar labiau patraukti į sovietų pusę (pvz.: pakviesdavo apsilankyti sovietų pasiuntinybėje rengiamuose kultūriniuose renginiuose, pasiūlydavo pristatyti į namus sovietinę spaudą, literatūrą ar net pasiūlydavo sudaryti sąlygas apsilankyti SSRS). Bendraudamas su žymiais lietuvių inteligentais ir Lietuvos valdžios atstovais, savo dienoraštyje bei ataskaitose, nuolat siunčiamose į Maskvą, fiksavo jų nuotaikas ir veiksmus. Okupacijos išvakarėse N. Pozdniakovas atvirai mėgino kištis į Lietuvos vidaus reikalus. 1940 m. gegužės pradžioje katalikiškas dienraštis „XX amžius“ pirmame puslapyje išspausdino karikatūrą, vaizduojančią aukštą sovietų pareigūną (panašus į J. Staliną) su bizūnu rankoje ir žygiuojantį į priekį. Prie jo kojų atsiklaupę lietuvių kairiųjų pažiūrų rašytojai P. Cvirka, L. Gira ir greičiausiai Salomėja Nėris su šypsena žvelgia į sovietų pareigūną ir jam akiai paklūsta. Karikatūra sukėlė N. Pozdniakovo pasipiktinimą, ir jis Lietuvos valdžios pareikalavo laikraštį nubausti ir viešai pasmerkti. Nors oficialiai laikraštis nubaustas, bet faktiškai pinigine bauda buvo grąžinta iš ministro Pirmininko Antano Merkio fondų¹⁰. N. Pozdniakovas net pasipiktino, kad karikatūra buvo išspausdinta gegužės 4 d., o dienraščio redaktorius buvo nubaustas birželio mėn. pradžioje¹¹. Kadangi N. Pozdniakovas puikiai žinojo daugumos lietuvių inteligentijos nuotaikas, daugumą jų asmeniškai pažinojo, jo žodis tapo ypač svarbus okupacijos pradžioje

sovietams renkantis kandidatūras į marionetinę Liaudies vyriausybę. SSRS okupavus Lietuvą, V. Dekanozovas, P. Gladkovas ir kiti vadovavo Lietuvos inkorporavimui į SSRS.

A. Sennas knygos VIII dalyje „Liaudies vyriausybė“ pamėgina plačiau pristatyti šios marionetinės valdžios pagrindinės institucijos veiklą ir plačiau nušviesti atskirų jos narių įėjimo į Liaudies vyriausybę motyvus. Tai darydamas šioje ir X dalyje „Mauras gali eiti“, kurioje pagrindinis dėmesys skiriamas Liaudies vyriausybės pirmininko pavaduotojui ir užsienio reikalų ministrui Vincui Krėvei-Mickevičiui, autorius neišvengia esminių netikslumų. Paaiškėja, kad A. Sennas nėra išsamiai susipažinęs su Lietuvos vidaus politikoje vykusiais procesais. Todėl, nežinant visų vidaus politikos užkulisių, pirmiausia neįsigilinus į klasiko V. Krėvės ir apkritai lietuvių kairiosios inteligentijos veiklą ikiokupaciniu laikotarpiu, 1940 m. vasaros įvykiai, deja, aiškinami pernelyg supaprastintai, pirmiausia remiantis V. Krėvės Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu rašytais politiniais atsiminimais, kurių klasikas nenorėjo rašyti¹². A. Sennas, primindamas sovietų veiksmus Gruzijoje 1921 m., po kurių šioje valstybėje buvo įvestas komunistinis valdymas, pagrįstai tuos įvykius susiejo su V. Krėve, iki 1920 m. gyvenusiu Azerbaidžano sostinėje Baku¹³. Tačiau kai šioje valstybėje bolševikai taip pat įvedė komunistinį valdymą, pats V. Krėvė apleido šią šalį. A. Sennas nenurodo, kad sugrįžęs į Lietuvą V. Krėvė laikraštyje „Tauta“ atskleidė tikruosius bolševikų darbus Užkaukazėje¹⁴. Tačiau, nors V. Krėvei buvo gerai žinomi tikrieji sovietų veiksmai Užkaukazės respublikose sovietams okupuojant ten įsikūrusius valstybes, „Tautoje“ paskelbtas kritiškas straipsnis dar nereiškė, kad V. Krėvė per nepriklausomybės dvidešimtmetį išliko kritiškas Sovietų Sąjungos atžvilgiu. Ne visi galėjo atskirti tiesą nuo viešai deklaruojamos sovietų propagandos. Ne vienas nepriekaištingą reputaciją turintis lietuvis įklimpdavo į sovietų propagandos liūną. Vienas iš pirmųjų ant sovietų paruošto „jauko“ užkibo ilgametis „Lietuvių draugijos TSRS tautų kultūrai pažinti“ (ji veikė 1929–1940 m.) pirmininkas V. Krėvė.

1926 m. viduryje Antano Smetonos ir Augustino Voldemaro išstumtas iš tautininkų, ambicingas rašytojas neketino sudėti rankų. V. Krėvė, kitaip negu po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo į valdžią atėję bendražygiai, ir toliau artimai palaikė santykius su sovietų diplomatais, buvo nuolatinis svečias sovietų pasiuntinybėje. V. Krėvės namuose tuo metu gyvenusi sesuo Veronika savo vėlesniuose atsiminimuose nurodė nuolatinius brolio vizitus į Laisvės al. 4 3-iojo dešimtmečio pabaigoje: „Netoli nuo V. Krėvės namo, toje pačioje pusėje, regis, Laisvės al. 5 (4 – M. T.) buvo TSRS konsulas (pasiuntinybė – M. T.), V. Krėvė dažnai vakarais eidavo pas konsulą (pasiuntinį – M. T.) lošti šachmatais. Kartais žmona jam primindavo, kad jis už tai gali turėti nemalonumų. Bet brolis į tai numodavo ranka, šypsodamas sakydavo: „Baisiai aš jų bijausi, kaip pernykščio sniego, o ką jie man gali padaryti?“¹⁵ Anot V. Krėvė artimai pažinęs lietuvių diplomato Prano Dailidės, „Krėvė ne visai buvo patenkintas kukliais rašytojo, profesoriaus ar redaktoriaus titulais, o jis sielos gilumoje pretendavo ir į plačią politinę veiklą (...). Jis netilpo nei į partijų ribas, nei į subordinuotą administracijos vietas. Jis galėjo būti tik pati viršūnė.“¹⁶ Todėl nekyla abejonų, kad V. Krėvė, kurį A. Sennas pagrįstai įvardijo „pačia kontroversiškiausia figūra Dekanozovo sulipdytoje struktūroje“¹⁷, buvo dėsningai parinktas į Liaudies vyriausybę. Išskyrus finansų ministrą Ernestą Galvanauską, kiti ministrai ne tik kad nebuvo atsitiktinai parinkti, tačiau dauguma jų, tarkim J. Paleckis, A. Venclova, minėtas V. Krėvė, vienas kitą gerai pažinojo ir dar prieš okupaciją išvien veikė „Lietuvių draugijoje TSRS tautų kultūrai pažinti“ ar kartu su pagrindine komunistų partija leidžiant Lietuvos valdžią kritikuojančius leidinius. Žinant šiuos faktus, galima labiau suvokti, kodėl pirmomis sovietų okupacijos savaitėmis nemaža dalis lietuvių inteligentijos, įskaitant Liaudies vyriausybės narius, savo veiksmais talkino sovietams įvykdyti neva Lietuvos savanoriško įstojimo į Sovietų Sąjungą teisėtumo regimybę. Apskritai XX a. 4-ąjį dešimtmetį Lietuvoje tarp lietuvių inteligentų (vyravo rašytojai) vyko stiprus kairėjimas, ku-

riame išskirtinė figūra buvo V. Krėvė. Apie tai išsamiai rašoma šių eilučių autoriaus naujausioje monografijoje „Didysis apakimas“¹⁸. Galbūt dėl to nereikėtų stebėtis, kad prieš keletą metų savo paskelbtuose straipsniuose, kuriais savo knygoje rėmėsi A. Sennas, būdamas išsamiai susipažinęs su archyvine ir kita dokumentine medžiaga, nušviečiančią V. Krėvės ir kairiųjų inteligentų veiklą iki okupacijos, gana kritiškai vertinau V. Krėvės veiklą 1940 m. A. Sennui net pasirodė, kad savo straipsniais man rūpėjo „demaskuoti Krėvę kaip „kolaborantą“¹⁹. Tačiau, sprendžiant iš paties A. Senno studijos tolesnio dėstymo, kur jis sumini kitų lietuvių istorikų nuomones apie V. Krėvę politiką, jam pačiam lieka ne viskas aišku V. Krėvė biografi- joje. „Kruopštaus biografo dar laukia darbas – pateikti išsamią Krėvės 1939–1940 m. veiklos ir motyvų ataskaitą“, – vienoje vietoje konstatuoja A. Sennas²⁰. Kitoje vietoje jis rašo: „Lietuvos istorikai dar turės sukurti išsamų Krėvės veiklos, nesėkmių ir laimėjimo trumpu Liaudies vyriausybės egzistavimo laikotarpiu paveikslą.“²¹ Reaguojant į pirmą mintį, reikėtų patikslinti, kad V. Krėvės politinėje biografi- joje yra ir daugiau baltų dėmių, apie keletą jų, tarp jų 1939–1940 m., galima pasiskaityti knygoje „Didysis apakimas“. Galbūt žinodamas šios prieštaringos asmenybės tikrąją veiklą, artimus ryšius su pagrindine LKP, A. Sennas savo knygoje būtų kitaip vertinęs savo buvusio mokytojo V. Krėvės politinius atsiminimus ir veiklą 1940 m., nepalikdamas vietos sentimentams ir jausmams. Tereikėtų pridurti, kad V. Krėvės atsiminimai, kurių aprašymui ypatingą dėmesį skiria A. Sennas²², dar laukia išsamaus istoriko tyrimo.

A. Sennas klaidingai nurodo, kad Dekanozovui su savo patarėjais „nebuvo lengva pasirinkti naujajai vyriausybei tinkamus asmenis“²³, ir daugelį įvykių jis aiškina remdamasis V. Krėvės vėlesniu laikotarpiu sukurtais atsiminimais. Jais, o ne archyvine ar kita to meto medžiaga, remiantis, aiškinami paties V. Krėvės įėjimo Liaudies vyriausybės motyvai²⁴. Autorius, užsimindamas apie LKP vadovybės bandymą sudaryti 4-ojo dešimtmečio viduryje Liaudies frontą, nurodo, kad to tikslo taip ir nepavyko pasiekti. Ti-

krovėje toks frontas veikė, kada LKP į savo pusę sugebėjo patraukti dalį žymių lietuvių inteligentų ir jau kuris laikas į komunizmą kryptančius jaunuosius valstiečius liaudininkus su jų lyderiu Justu Paleckiu priešakyje²⁵. Deja, A. Sennas, J. Paleckį įvardydamas „žinomu kairiųjų pažiūrų žurnalistu“²⁶, nė žodžiu neužsimena apie jo priklausymą valstiečiams liaudininkams. Be to, klaidingai nurodyta, kad iš pradžių Liaudies vyriausybėje nebuvo nė vieno komunisto²⁷. Nuo 1934 m. į LKP įstojęs jaunosios kartos atstovas Mečislovas Gedvilas artimai veikė su J. Paleckiu. Todėl M. Gedvilui, kitaip nei aiškina A. Sennas, Liaudies vyriausybėje buvo patikėtas vienas svarbiausių – vidaus reikalų ministro postas²⁸. Toliau A. Sennas plačiai ir išsamiai aprašo pagrindinius Liaudies vyriausybės darbus, LKP legalizavimą ir veiklą, sparčiai sovietų ir jos tal- kininkų vykdytas šalyje permainas (tai įvardija kaip „klasių kovą“), plačiau pristato jau lietuvių istoriografi- joje išsamaus tyrimo sulaukusius 1940 m. liepos viduryje vykusius Liaudies Seimo rinkimus. Deja, skaitant apie šiuos įvykius iš esmės liko neatskleistas didysis lietuvių inteligentijos „blūdas“, akivaizdžiausiai pasireiškęs masišku naujos valdžios šlovinimu²⁹. Be to, A. Sennas rašo, kad „antroji 1940 m. liepos mėn. pusė naujojo režimo kryptiai besipriešinan- tiems Lietuvos intelektualams buvo merdėjimo ir bauginimo laikotarpis“³⁰. Reikėtų patikslinti, kad apie bent kiek didesnę opozicinę veiklą tuo metu net neverta kalbėti, ji atsiras gerokai vėliau, kai Lietuva jau bus neva savanoriškai įstojusi į Sovietų Sąjungą ir prasidės esminiai pertvar- kymai šalyje. Recenzuojamos knygos įvykiai baigiasi A. Sennui išvedant sąsajas tarp Baltijos valstybių okupacijos ir aneksijos bei Sovietų Są- jungos žlugimo XX a. pabaigoje.

Atsižvelgiant į recenzijoje išsakytas pasta- bas, nekyla abejonių, kad A. Senno knyga yra itin aktuali, labai vertinga, kelianti įvairias diskusijas, į kurias atsakymus mėgins pateik- ti kiti istorikai. Tai sveikintina. Antra vertus, tenka konstatuoti ir šiandien vyraujančią proble- mą – dauguma dabartinių autorių, rašančių apie 1940 m. Lietuvos įvykius, nesigilina į anks- tesnio laikotarpio šalies vidaus procesus. Todėl

perteikiant visą vaizdą per Lietuvos ir Sovietų Sąjungos bei apskritai užsienio politikos įvykius, dauguma svarbių detalių, pirmiausia dideli nesutarimai tarp autoritarinės valdžios ir visuomenės, ypač okupacijos išvakarėse, lieka nepastebimi. Deja, užuot įsigilinę į tai, tyrėjai pagrindinį dėmesį kreipia į kitus dalykus ar išskirtinį dėmesį skiria sovietinei istoriografijai,

kartu įrodinėdami jau seniai įrodytas tiesas. Tenka tik apgailestauti, kad per du nepriklausomos Lietuvos dešimtmečius nepasirodė išsamus, išskyrus pavienius straipsnius, tyrimas apie opoziciją A. Smetonos autoritariniam valdymui. Tokie tyrimai būtų labai naudingi istorikams, tiriantiems 1940 m. Lietuvos tragediją, ir leistų labiau įsigilinti į tų įvykių genezę.

Nuorodos

- 1 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 7.
- 2 Ten pat.
- 3 Ten pat., p. 79.
- 4 Ten pat., p. 81–82.
- 5 Ten pat., p. 85.
- 6 Ten pat., p. 104.
- 7 Ten pat., p. 134.
- 8 Ten pat., p. 135.
- 9 Ten pat., p. 7.
- 10 Gustainis V. *Be kaltės*. Vilnius, 1989, p. 39.
- 11 Ivinskis Z. Dienoraštis. *Nacionalinė biblioteka rankraščių skyrius*, f. 29, l. 508.
- 12 Apie jų išsamią rašymo istoriją žr.: Tamošaitis M. Vinco Krėvės-Mickevičiaus ir Lietuvos pasiuntinio JAV Povilo Žadeikio susirašinėjimas 1945–1953 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2009, nr. 2, p. 148–179.
- 13 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 214–215.
- 14 Krėvė V. Bolševikai. *Tauta*, 1920, liepos 30, p. 2; *Ten pat*, rugp. 6, p. 3.
- 15 Vincas Krėvė-Mickevičius. *Literatūra ir kalba*, Vilnius, 1981, t. 17, p. 427.
- 16 Dailidė P. Didžiausia Krėvės gyvenimo tragedija. *Darbininkas*, 1954, liepos 20, p. 3.
- 17 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 221.
- 18 Išsamiau žr.: Tamošaitis M. *Didysis apakimas. Lietuvių rašytojų kairėjimas 4-ajame XX a. dešimtmetyje. Monografija*. Vilnius, 2010.
- 19 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 270.
- 20 Ten pat., p. 171.
- 21 Ten pat., p. 291.
- 22 Ten pat., p. 271–277.
- 23 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 218.
- 24 Ten pat., p. 223–224.
- 25 Išsamiau žr.: Tamošaitis M. Kartų konfliktas Lietuvos valstiečių liaudininkų sąjungoje XX a. 4 dešimtmetyje. *Istorija*, t. 65, 2007, p. 48–65; Tamošaitis M. Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai Lietuvai atgaunant Vilniaus kraštą (1939 m. ruduo). *Vilniaus istorijos metraštis*, 2007, t. 1, p. 137–161.
- 26 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 219.
- 27 Ten pat., p. 227.
- 28 Išsamiau apie M. Gedvilo veiklą valstiečių liaudininkų partijoje ikiokupaciniu laikotarpiu žr.: Tamošaitis M. Valstiečių liaudininkų sąjungos vadovybės ir Telšių apygardos komiteto nesutarimai 1931–1935. *Istorija*, t. 67, 2007, p. 24–35.
- 29 Truska L. Pasimokyti galima tik iš kritiškai suvoktos istorijos. *Kultūros barai*. 2002, nr. 2, p. 78.
- 30 Senn A. E. *Lietuva 1940. Revoliucija iš viršaus*. Vilnius, 2009, p. 365.

Dalia KUIZINIENĖ

Egziliantės užrašai

Asmenybės ir laiko ženklai

2008 m. pabaigoje „Kultūros barai“ išleido Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės knygą „Egziliantės užrašai“. Knygos žanrą įvardinti nėra lengvai įvardijamas. Pati knygos autorė šioje knygoje skelbiamus tekstus pavadino esė, portretų eskizais, atsiminimais, impresijomis. Iš tikrųjų knygoje skelbiami tekstai yra labai įvairūs: vieni jau skelbti Lietuvos ir išeivijos periodikoje, tai skirtingomis progomis rašyti tekstai, skirti vieno ar kito įvykio, asmens ar datos aktualizavimui bei paminėjimui. Kiti knygos tekstai greičiausiai atsirado jau rengiantis leisti šią knygą, jie skirti brangių žmonių, amžinybės iškeliausių bičiulių atminimui. Knygoje vietą suranda ir atsiminimai apie savo šeimą, vaikystę, o taip pat ir dramatiška Jurašų šeimos išvykimo iš Lietuvos istorija.

Savo tekstuose kaip mozaiką knygos autorė dėlioja savo gyvenime sutiktų žmonių portretus, sudeda jų asmenybių štrichus, pateikia savo emocines charakteristikas. Autorei nėra svarbu dokumentuoti, minėti tiksliai datas, laikotarpio kontekstą ji atkuria iš savojo betarpiško bendravimo su žmogumi emocinio kontakto, subjektyvaus žvilgsnio ar detalės. Knygoje juntama autorės pastanga „iš fragmentų atkurti įspūdį, likimo ženklus, pagauti asmens bruožus, iš sruvančios laiko upės išgriebti tai, kas unika-

lu, savita.“ Toks savųjų atsiminimų pobūdžio įvardijimas išsakomas dar knygos pratarmėje. Knygą sudaro autorės sutiktų žmonių portretai, šalių, kuriose lankytasi, aprašymai, santykio su svetima kultūra įspūdžiai. Čia itin raiškiai, su emocija liudijamas savasis asmeninis santykis su įvairiu laikotarpiu sutiktais žmonėmis, čia kaleidoskopiškai vienas kitą keičia lietuviški, Europos bei pasaulio kraštovaizdžiai, autorės bičiulių ir svetimuose kraštuose pažintų žmonių charakteristikos, jau praėjusių įvykių vertinimas, ryškinant tai, kas svarbiausia ir esminga, nubarstant nereikalingas smulkmenas. Knygos autorė nuolat primena savąjį laikmetį, kuris yra neatskiriamas nuo jos pačios gyvenimo kelio, autobiografinis elementas yra įpinamas į pasakojimo tėkmę, pristatydamą savąją knygą ji tai pabrėžia tiek knygos pratarmėje, tiek ir įvairiuose interviu: „Bet knyga ne apie mane. Ji apie žmones, sutiktus kelyje. (...) Rašydama apie juos, savaip liudiju ir nugyventą laiką.“ Nors knygą pati autorė sudėlioja į keturis skyrius, tačiau knygos kompozicija primena džiazo improvizaciją: ne tiksliai suminėti faktus, o sukurti jautrų asmens portretą, pristatomo žmogaus charakteristika ryškėja per jo kūrybos, santykio su kitais, aplinka aspektus. Didžiausias savo apimtimi yra skyrius „Veidai ir

vaizdai“, jame autorė kuria įtaigius savo bičiulių Juditos Vaičiūnaitės, Dalios Tamulevičiūtės, Vinco Kisarausko, Rimtauto Gibavičiaus, Vlado Vildžiūno, Bronio Savukyno, Jono Aleksos portretus. Juos papildo jau svetur per kūrybą, kitų pasakojimus atrasti menininkai, tokie yra išeivijoje kūrusių dailininkų Petro Kiaulėno, Meilos Kairiūkštytės – Balkus ir kitų portretai. Koliažas, mozaika, improvizacija. Toks įvardijimas tiktų ne tik visos knygos, bet ir dažno pavienio knygos teksto apibūdinimui. Simboliška, kad knyga pradedama artimos autorės bičiulės Juditos Vaičiūnaitės portretine improvizacija „Sutrūkę atminties karoliai“. Tekste tarsi karoliai veriami dabarties ir praeities fragmentai, vienijami stipraus dvasinės dviejų draugų bendrystės, ilgesnių ir trumpesnių susitikimų, kurie išgrynina bendravimo patirtis, išryškina poetinės kūrybos aspektus. Į reminiscencijos kontekstą įsiterpia artimo žmogaus dovanoto daikto motyvas kaip metafora, įprasminanti ne tik laiko, asmens, bet ir nuolatinės gyvenimo tėkmės kaitą. „Tą liūdną rudenį, kai atsisveikinusi su Judita, grįžau į Niujorką, mano draugės dovanoti karoliai sutrūko ir pabiro ant grindų, vos tik pakėliau juos prie kaklo. Rinkdama spalvotus agatus, nefritus, chrizoprazus, supratau, kad Juditos daugiau nebepamatysiu. Liko sauja glotnių, brangių akmenėlių. Suspausti delne, jie sušyla – kaip prisiminimai, kurių negaliu tvarkingai suverti.“³ Daugelis knygos tekstų yra paženklinėti lyrinio kalbėjimu, dienoraštinė, išpažintinė stilistika perauga į literatūrinę improvizaciją, perpintą asociatyvumu bei simbolika. Artimųjų, draugų piešiami portretai knygoje itin gyvi, dėliojami punktyrais, žvelgiant ir vertinant iš kelių vietos ir laiko perspektyvų.

Jau minėta, kad knygoje yra ir autobiografijos: knygos autorės vaikystės, jos šeimos istorijos inkliuzų. Tėvų portretai, vaikystės namų fragmentai, atsigręžus atgal įgauna meninės reminiscencijos pavidalą. Rašymas knygos autorei tampa tam tikru grįžimu į praeitį, reminiscenciniu įvykių atgaminimu, jų priar-

tinimu prie dabarties. Viename interviu po knygos pasirodymo bei kelių jos pristatymų Lietuvoje A. M. Jurašienė sakė: „Mano rašymas – tai pastanga grąžinti savo tautos kultūrą, žmones, kurie yra kažkur užsienyje, arba kurie liko mano praeity, kurių nebėra gyvų – mano draugų ir bičiulių. Ir pačiai grįžti.“⁴

Su tokiomis nuostatomis autorė dėlioja savo knygą, tačiau tam tikrą knygos struktūrą ir čia pristatomų tekstų pateikimo knygoje logiką lemia ir autorės bei jos vyro režisieriaus Jono Jurašo gyvenimo kelias. Dalis gyvenimo nuogyventa sovietinėje Lietuvoje, 1974 metais dėl nepakeliamųjų gyvenimo ir kūrybos sąlygų, neprisitaikymo prie sovietinės nomenklatūros jie buvo priversti emigruoti į Vakarų, kur laukė nelengva disidentų dalia, mezgėsi nauji ryšiai su amerikiečiais bei lietuvių bendruomene, nuolatinis ir nesibaigiantis savęs, savo vietos, dvasinės tėvynės ieškojimas. Teatrinio gyvenimo impresijų, autorės vyro režisieriaus Jono Jurašo kūrybinės biografijos aspektų, šeimą Lietuvoje ir svetur lydėjusių peripetijų, kardinalių gyvenimo pokyčių, Jurašų šeimą blaškiusių po pasaulį, galime rasti kone kiekviename knygos tekste. Simboliniu knygos tekstu knygoje tampa „Vieno paveikslas istorija“, šis tekstas atskleidžia ne tik sovietinės ideologijos tironiją patyrusio menininko peripetijas, bet ir šeimos dramą. Iš beveik keturių dešimtmečių perspektyvos yra sugrįžtama į 1972 metus, kai Kauno dramos teatre Jurašas pastatė Juozo Grušo „Barborą Radvilaitę“. Generalinės repeticijos metu spektaklio finalą vainikavo į sceną nuleistas originalaus dydžio Aušros Vartų Madonos butaforinis paveikslas, sustiprinęs spektaklio pabaigos sceną, kai Rūtos Staliliūnaitės vaidinama Barbora Radvilaitė, „kiekvienoje scenoje vis labiau artėjo prie dvigubo poetinio savo įvaizdžio – Lietuvos ir dangaus karalienės.“⁵ Po generalinės repeticijos buvo uždrausta finalinėje scenoje naudoti paveikslą, cenzūra vertė keisti tekstą, prasidėjo režisieriaus konfliktas su ideologiniais tarnais, kuris baigėsi 1972 m. režisieriaus atleidimu iš teatro, o spektaklis

pertvarkytas. 1974 m. Jurašų šeima emigravo iš Lietuvos, o tuometinio teatro direktorius dekoracijų cechui nurodė paveikslą kopiją giliai paslėpti. Po gyvenimo ir klajonių svetimose šalyse Jurašai į Lietuvą trumpam sugrįžo jau prasidėjus Sąjūdžiui 1989 metais. Tada Kauno dramos teatro scenoje po jubiliejinio „Šventėžio“ (kurį taip pat dar sovietmečiu buvo režisavęs Jurašas) į teatro sceną buvo nuleistas ilgai saugotas Aušros Vartų Madonos paveikslas, liudijęs simbolinę režisieriaus sugrįžimą į savąjį teatrą, kurį jis ne savo noru buvo priverstas palikti. Jau vėliau, Jurašams gyvenant tai Lietuvoje, tai svetur, įsigijus sodybą Merkinėje paveikslas buvo padovanotas ir atvežtas į atstatytą svirną. Scenos dekoracijos, paveikslų kelionė ir visą istoriją liudijančios peripetijos tapo simboliu menininko kelione ir jo sugrįžimu, ryškiu laikmečio kaitos ženklu: „... šio – iš teatro į kluoną atkeliavusio – paveikslą istorija jau panaši į legendą. Vos vieną magišką akimirką teatro scenoje švystelėjęs paveikslas, tris dešimtmečius saugotas teatro pastogėje, slėptas, kad jo nesunaikintų, vis dėlto nebuvo išmestas į šiukšlyną net tada, kai tapo niekam nereikalingas, ir atsidūrė Merkinės piliakalnio papėdėje – kaip anų laikų prievartos ir tylaus pasipriešinimo laikų skeveldra, įsmigusi į istorijos peizažą.“⁶ Dažname „Egziliantės užrašų“ tekste egzistuoja lyg ir dvi istorijos, persipinančios ir papildančios viena kitą: asmens, įvykio ir Jurašų šeimos, jos pasakojamos iš skirtingų laiko ir erdvės perspektyvų.

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šeima gyvena tarp dviejų kraštų, šią būseną autorė nusako kaip savotišką „nesvarumo būseną, tarsi eitum siūbuojančiu beždžionių tiltu, ištiestu per Atlantą.“⁷ Šis dvasinis blaškymas tarp savo-svetimo, tarp savu tapusio svetimo ir susvetimėjusio savo tampa neatskiriama knygos autorės būseną, ji knygoje įvardijama ne viename tekste. „Pati esu šiek tiek amžina žydė, šiek tiek snobė, šiek tiek benamė, kuri kas keleri metai ieško kitų namų, jei ne kitame krašte ar kitoje valstijoje, tai kitoje gatvėje.

Bet, kai kur išvykstu, noriu į Niujorką. (...) Bet kai esu Vilniuje, kur jau irgi jaučiuosi ateivė, ilgiuosi Niujorko. Kai esu Niujorke, ilgiuosi Vilniaus.“⁸ Santykis su vieta, savosios vietos ir savųjų namų paieškos ženklina šios knygos tekstus, atskleidžia ne tik autorės ir jos vyro, bet ir apskritai globaliame pasaulyje gyvenančio žmogaus savijautą, jo saviidentifikacijos paieškas. Greičiausiai panašiai jautėsi ir tebesijaučia menininkas, intelektualas, išrautas su šaknimis iš savosios terpės, taip ir niekur neprigijęs, nepritapęs, ir nuolat besiblaškantis. Jurašų šeima pernelyg neišterpė į amerikiečių gyvenimą, jiems per siauri buvo ir išeiviškosios bendruomenės rėmai. Todėl neatsitiktinai kurdama Elenos Gaputytės bei Marijos Gimbutienės portretus autorė atskleidžia jų asmens, kūrybos nepriklausomumą, jų kūrybos lietuviškas šaknis, o tuo pačiu universalųjį raiškos matmenį, bylojančią egzistencinę prasmę. Tai, kas teigiama apie Marijos Gimbutienės nepriklausomybę, galima pritaikyti ir Jurašų šeimai. „Jos santykiai su lietuvių išeivių bendruomene, man regis, nebuvo glaudūs. Marija netilpo į parapijinio gyvenimo rėmus, nepriklausomas jos gyvenimo būdas ne visiems patiko, o ji ir nesistengė įtikti, taikytis prie kieno nors priimtųjų normų.“⁹

Aušos Marijos Jurašienės knyga ženklina savąjį laikmetį bei savąsias patirtis. Tai meninė proza, sujungianti asmenį ir faktą, praeities fragmentą ir kontrastuojančią realybę. „Egziliantės užrašai“ pulsuoja emocija ir gyvybe, šių tekstų meninė forma ir juose užkoduotas svarstymas tampa ryškia tapatybės žyme.

Nuorodos

1. Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija. Egziliantės užrašai. Vilnius: Kultūros barai, 2008, p. 7
2. Ten pat, p. 7
3. Ten pat, p. 23
4. Litvinaite A. „Egziliantės užrašų“ autorė A. M. Sluckaitė-Jurašienė: „Visas gyvenimas – nuolatinis grįžimas“// Lietuvos rytas. 2008 10 29
5. Sluckaitė-Jurašienė Aušra Marija. Egziliantės užrašai. Vilnius: Kultūros barai, 2008, p. 147
6. Ten pat, p. 151
7. Ten pat, p. 8
8. Ten pat, p. 36
9. Ten pat, p. 103

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2010 m. gruodžio 10 d. Vatikane įvyko LR Prezidentės Dalios Grybauskaitės audiencija pas Romos Popiežių Benediktą XVI. Vals-tybės vadovė padėkojo už Šv. Sosto vykdytą Lietuvos aneksijos nepripažinimo politiką sovietinės okupacijos metais ir pakartojo ankstesnį Lietuvos kvietimą Šventajam Tėvui atvykti į mūsų šalį.

2010 m. gruodžio 10 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Italijos ministru pirmininku Silvijum Berlusconiu. Susitikime buvo aptarti dvišaliai santykiai. Taip pat kalbėta apie Lietuvai svarbią Villa Lituania problemą. Ministras pirmininkas informavo, kad jo vadovaujama vyriausybė yra pasiryžusi intensyvuoti dialogą su Lietuva šiuo klausimu ir ieškoti abiem šalims priimtinių sprendimų. Tikimasi, kad bendromis pastangomis bus rastas būdas kurti istorinį teisingumą dėl prarastų Lietuvos ambasados Romoje pastatų.

2010 m. gruodžio 21 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Baltarusijoje veikiančių lietuviškų Pelesos ir Rimdžiūnų mokyklų mokiniais ir jų mokytojais. Jau tradiciniu tapusiame kasmečiame kalėdiniame susitikime su Baltarusijoje gyvenančių lie-

tuvių vaikais Prezidentė pabrėžė svarbų lietuvių bendruomenių Baltarusijoje vaidmenį puoselėjant lietuviybę, saugojant ir gerbiant savo kalbą, kultūrą ir papročius.

2011 m. vasario 17 d. LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė susitiko su Lietuvoje viešiniu poetu ir eseistu Tomu Venclova. Šalies vadovė su poetu kalbėjo apie Vilniaus knygų mugę, aptarė Lietuvos visuomenėje vykstančius procesus, intelektualų vaidmenį Lietuvos gyvenimui. Prezidentė domėjosi Tomo Venclovo kūryba ir jo naujai išleistomis knygomis. Jungtinėse Amerikos Valstijose gyvenantis rašytojas į Lietuvą atvyko dalyvauti 12-ojoje Vilniaus knygų mugėje, kurioje pristatė dvi savo knygas: poezijos rinktinę „Visi eilėraščiai“ ir knygą „Vilnius. Asmeninė istorija“.

2011 m. gegužės 16 d. Prezidentė Dalia Grybauskaitė Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ karininko kryžiumi apdovanojo garsią orangutanų tyrinėtoją profesorę Birutę Mariją Galdikas. Šalies vadovės teigimu, orangutanus tyrinėjanti ir aktyviai už jų išsaugojimą kovojanti lietuvių kilmės mokslininkė savo darbais plačiai garsina Lietuvą visame pasaulyje, o jos atlikti moksliniai tyrimai vertingomis žiniomis papildė gamtos ir antropologijos mokslus pasauliniu mastu. Profesorės gyvenimas ir veikla yra pavyzdys ugdant jaunąją mokslininkų kartą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir institucijų prie LRV santykiai su lietuvių išeivija

2010 m. spalio 20 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis su Baltarusijos užsienio reikalų ministru Sergejumi Martynovu Minske, dalyvaujant Lietuvos ir Baltarusijos prezidentams Daliai Grybauskaitei ir Aleksandrui Lukašenkai, pasirašė Lietuvos ir Baltarusijos susitarimą dėl pasienio gyventojų kelionių tvarkos. Susitarimas tam tikroms pasienio gyventojų grupėms leidžia kirsti valstybės sieną be vizų ir su specialiais vietinio eismo leidimais būti kitos valstybės 50 km pločio pasienio teritorijoje iki 90 dienų per pusę metų.

2010 m. spalio 30–31 d. Čikagoje lankėsi Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Arvydas Daunoravičius. Jis aplankė dvi didžiausias pasaulyje lituanistines mokyklas – Čikagos ir Maironio, ten bendravo su mokyklų vadovybe, mokytojais, vyresniųjų klasių mokiniais. Susitikimų metu Užsienio lietuvių departamento direktorius pasakojo, kas pasikeitė reorganizavus Tautinių mažumų ir išeivijos departamentą ir dalį jo funkcijų ir atsakomybės perdavus Užsienio reikalų ministerijoje naujai įsteigtam Užsienio lietuvių departamentui. A. Daunoravičius kartu su Lietuvos generaline konsule Čikagoje Skaiste Aniulienė dalyvavo Baltijos lyderystės konferencijoje. Užsienio lietuvių departamento direktorius konferencijos dalyviams apžvelgė aktualiausius Lietuvos politikos įvykius.

2010 m. lapkričio 13 d. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis aplankė Jaunimo centrą Čikagoje, kuriame susitiko su vienos didžiausių pasaulyje Čikagos lituanistinės mokyklos administracija, mokytojais ir mokiniais. Mi-

nistras taip pat lankėsi Lituanistikos tyrimų ir studijų centro archyve bei pasaulio lietuvių laikraščio „Draugas“ fondo narių susirinkime. A. Ažubalis susipažino su šių organizacijų veikla, nūdienos aktualijomis ir rūpesčiais, pasikeitė mintimis apie bendradarbiavimo galimybes. Lietuvių dailės muziejuje vyko diskusija „Lietuvos ateitis: tikslas, planai, vizijos“ su lietuvių bendruomene. Diskusiją vedė kunigai Valdas Aušra ir Antanas Saulaitis, joje dalyvavo ir savo mintimis dalijosi būrys Čikagoje gyvenančių tautiečių. Apsilankęs Pasaulio lietuvių centre A. Ažubalis vyko į Balzeko lietuvių kultūros muziejų.

2010 m. gruodžio 2 d. LR Seimas priėmė Prezidentės pakoreguotą Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą su visomis jos teikiamomis pataisomis ir papildymais. Įstatymą sudaro 46 straipsniai, 29 puslapiai. Jis neleidžia dvigubos pilietybės įteisinti po 1990-ųjų į Europos Sąjungos ir NATO šalis emigravusiems žmonėms. Pagrindinis – Seimo Teisės ir teisėtvarkos komitetas pritarė Prezidentės veto ir siūlė Seimui priimti įstatymą su visomis Prezidentės teikiamomis pataisomis ir papildymais. Tačiau papildomi – Užsienio reikalų ir Žmogaus teisių – komitetai siūlė atmesti šalies vadovės veto ir palikti galioti Seimo jau priimtą Pilietybės įstatymą su išplėstu dvigubos pilietybės gavėjų ratu. Pagal priimtą įstatymą LR piliečiai yra:

1) asmenys, iki 1940 m. birželio 15 d. turėję Lietuvos pilietybę, jų vaikai, vaikaičiai ir provaikaičiai, jeigu šie asmenys nėra kitos valstybės piliečiai;

2) asmenys, 1919 m. sausio 9 d. – 1940 m. birželio 15 d. nuolat gyvenę dabartinėje Lietuvos Respublikos teritorijoje, taip pat jų vaikai, vaikaičiai ir provaikaičiai, jeigu jie 1989 m. lapkričio 3 d. priimto Pilietybės įstatymo įsigaliojimo dieną nuolat gyveno ir šiuo metu gyvena Lietuvos Respublikos teritorijoje ir nėra kitos valstybės piliečiai;

3) lietuvių kilmės asmenys, jeigu jie nėra kitos valstybės piliečiai. Lietuvių kilmės

asmeniu laikomas asmuo, kurio tėvai ar seneliai arba vienas iš tėvų ar senelių yra ar buvo lietuviai ir pats asmuo pripažįsta save lietuviu;

4) asmenys, kurie Lietuvos Respublikos pilietybę įgijo pagal iki šio įstatymo naujos redakcijos įsigaliojimo galiojusius Lietuvos Respublikos įstatymus.

2. Lietuvos Respublikos pilietis negali būti kartu ir kitos valstybės pilietis, išskyrus asmenis, iki 1940 m. birželio 15 d. turėjusius Lietuvos pilietybę ir ištremtus ar pasitraukusius iš Lietuvos 1940 m. birželio 15 d. – 1990 m. kovo 11 d. okupacijų metu, taip pat šio įstatymo 8 straipsnio 1 dalyje, 9 straipsnyje, 12 straipsnio 4 dalyje, 16 straipsnio 1 dalyje, 17 straipsnio 3 ir 4 dalyse, 18 straipsnio 2 dalyje numatytus atskirus atvejus.

2010 m. lapkričio 5 d. Lietuvos ambasadorė Ispanijoje Audra Plepytė Jara dalyvavo Lietuvos garbės konsulo Albasetėje Andreso Forneso Redondo biuro atidaryme. Naujojo garbės konsulo jurisdikcija apima Kastilijos – La Manšos autonominę provinciją. A. F. Redondo puoselėja artimus ryšius su Lietuva. Jis 2006 metais įkūrė Ispanijos ir Lietuvos prekybos rūmus ir yra jų prezidentas. Lietuvos pramonininkų konfederacija įvertino jo pastangas ir paskyrė A. F. Redondo savo garbės ambasadoriumi.

2010 m. lapkričio 16 d. Lietuvos ambasadoje Lenkijoje buvo surengta apskritojo stalo diskusija „Europos kaimynystės politika ir Europos Sąjungos Rytų partnerystė“. Ši diskusija yra naujai įsikūrusios tarptautinės Europos diplomatijos akademijos ir Konrado Adenauerio fondo Lenkijoje programos, skirtos užsienio šalių aukštųjų mokyklų studentams ir valstybės institucijų atstovams, dalis. Diskusijos metu akademijos studentai domėjosi ne tik Lietuvos narystės ES patirtimi ir iššūkiais, bet ir sprendimų priėmimo ES, užsienio politikos darbotvarkės formavimo mechanizmais. Akademijos programoje dalyvauja Lenkijos, Rusijos, Vokietijos ir ES

Rytų partnerystės šalių valstybės tarnautojai ir universitetų atstovai.

2010 m. lapkričio 21 d. Los Andžele, Šv. Kazimiero parapijos salėje, vietos lietuvių bendruomenei buvo pristatyta Lietuvos garbės konsulė Daiva Čekanauskas-Navarrette. Naująją garbės konsulę pasveikinęs Lietuvos generalinis konsulas Niujorke Valdemaras Sarapinas palinkėjo tęsti jos tėvo Vytauto Čekanausko, ėjusio tas pačias pareigas 32 metus, darbus ir sėkmingai Lietuvai atstovauti JAV, plėtoti įvairiapusę Lietuvos ir JAV Kalifornijos valstijos bendradarbiavimą, puoselėti lietuviybę.

2011 m. sausio 13 d. Lietuvos ambasadoje Londone vyko Laisvės gynėjų dienos 20-osioms metinėms skirtas minėjimas. Jo metu buvo rodomas Sąjūdžio vaizdo metraštininko Leono Vytauto Glinskio dokumentinio filmo „Laužai prie parlamento“ dalies „Laisvės sargyboje“ peržiūra. Pirmą kartą filmas visuomenei buvo pristatytas 2010 m. gruodžio 28 d. Seime.

2011 m. sausio 20 d. Lietuvos ambasadorius Vokietijoje Mindaugas Butkus dalyvavo atminimo lentos Lietuvos prezidentui Aleksandrui Stulginskiui atidarymo ceremonijoje Halėje. Lenta atidengta ant Halės ir Vitenbergo miestų Martino Liuterio universiteto sienos. Šį universitetą 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataras ir antrasis Lietuvos prezidentas A. Stulginskis baigė 1913 metais. Šventinėje atminimo lentos atidengimo ceremonijoje taip pat dalyvavo Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministras Kazimieras Starkevičius, Saksonijos–Anhalto žemės ūkio ir aplinkos ministras Hermannas Onko Aeikensas, Vokietijos ir Lietuvos draugijos pirmininkas Ulrichas Rosengartenas, Lietuvos garbės konsulas Erfurte Berndas Moseris ir universiteto vadovai.

2011 m. sausio 20 d. Lietuvos ambasada Ispanijoje ir Madrido akrobatinio skraidymo klubas pagerbė Lietuvos ir Europos čempioną, Ispanijos nacionalinės akrobatinio

skraidymo rinktinės trenerį, buvusį Lietuvos Seimo narį Vytautą Lapėną (1958–2008). Buvę V. Lapėno mokiniai ir bičiuliai dalijosi prisiminimais apie savo mokytoją, kuris ne tik atskleidė aviacinio sporto paslaptis, nutiesė kelius į šio sporto aukštumas, bet ir supažindino juos su Lietuva, jos tradicijomis ir istorija.

2011 m. vasario 11 d. Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis už istorinio palikimo puoselėjimą Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklu „Lietuvos diplomatijos žvaigždė“ apdovanojo buvusį ilgametį Prancūzijos lietuvių bendruomenės pirmininką Perkūną Liutkų. Šis Prancūzijos lietuvis padovanojo Lietuvai vertingus savo tėvo Lietuvos diplomato Antano Liutkaus archyvus.

2011 m. vasario 14 d. Pradėjęs vizitą JAV užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis Vašingtone susitiko su vietos lietuvių bendruomene. Ministras pasveikino JAV gyvenančius tautiečius Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga ir dėkojo už paramą Lietuvos valstybingumui stiprinti. Ministras taip pat pakvietė Amerikos lietuvius dalyvauti XV Pasaulio lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziume ir Pasaulio lietuvių ekonomikos forume, kurie vyks šių metų liepą Vilniuje ir Kaune.

2011 m. vasario 21 d. Prahos Karolio universiteto senuosiuose rūmuose Karolinume pristatyta Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos paremta į čekų kalbą išversta lietuvių, dalyvavusių 1968 metų sovietinėje karinėje invazijoje į Čekoslovakiją, atsiminimų knyga „Lauk, okupantai!“. Prahos pavasario trisdešimtmečiui pažymėti skirtos įvykių dalyvio Petro Algio Mikšos sudarytos ir 1999 metais Lietuvoje išleistos knygos vertimas Čekijos visuomenei pristatomas pirmą kartą.

2011 m. vasario 23 d. Lietuvos ambasadorius Latvijoje Antanas Valionis dalyvavo Agluonoje vykusiame iniciatyvinės grupės dėl karaliaus Mindaugo ir karalienės Mortos

jamžinimo šiame Latvijos mieste narių susitikime, kuriame paskelbti paminklo konkurso nugalėtojai. Lietuvos ir Latvijos visuomenės bei kultūros darbuotojų iniciatyva buvo paskelbtas karaliaus Mindaugo paminklo statymo Agluonoje konkursas. Nors istorikai diskutuoja dėl tikslios karaliaus Mindaugo mirties vietos, legenda apie Mindaugo žūtį Agluonoje ir Mortos kilmę iš latgalių sulaukė abiejų šalių visuomenių dėmesio ir palaikymo. Pirmąją vietą laimėjo skulptorius Vidmantas Gylikis kartu su architektais Jonu Anuškevičiumi ir Vyteniu Izokaičiu.

2011 m. vasario 28 d. Užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis Kazachstano sostinėje Astanoje oficialiai atidarė iš Almatos perkeltą Lietuvos ambasadą. Šiuo metu Lietuvos ambasadorius Kazachstane yra Rokas Bernotas.

2011 m. vasario 28 d. Europos Komisijos atstovybėje Dubline Lietuvos ambasadorius Airijoje Vidmantas Purlys atidarė Genocido muziejaus parodą „Karas po karo: ginkluotasis antisovietinis pasipriešinimas Lietuvoje 1945–1953 metais“. Paroda atskleidžia labai svarbų Lietuvos istorijos etapą ir yra iškalbingas liudijimas apie brutalią ir antihumanišką sovietinio režimo prigimtį. Parodoje sukaupti dokumentai yra indėlis į diskusiją ir tyrimus apie totalitarinių režimų padarytus nusikaltimus Europoje.

2011 m. kovo 11 d. Lietuvos ambasada Ukrainoje Kijevo gyventojus pakvietė pakelti akis į dangų ir pažiūrėti į milžinišką Lietuvos vėliavą, pakibusią virš Ukrainos sostinės. Visi kijeviečiai galėjo stebėti, kaip virš Kijevo 200 metrų aukštyje buvo skraidinamos dvi didžiulės Lietuvos ir Ukrainos vėliavos. Akcija vyko Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienos proga. Dvi vėliavos danguje simbolizavo lietuvių ir ukrainų ilgalaikę draugystę ir glaudžius ryšius, taip pat bendrą dabartį ir ateitį suvienytoje Europoje.

2011 m. kovo 16 d. Gruzijoje kaip Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos

pirmininkas viešintis Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis atidengė atminimo lentą pirmajai Lietuvos diplomatinei atstovybei Kaukaze. Lenta atidengta ant pastato Tbilisyje, kuriame 1918–1921 metais dirbo Lietuvos diplomatai. Lietuvos atstovu prie Gruzijos vyriausybės 1918 metais buvo akredituotas Kaukazo lietuvių komiteto pirmininkas, Tbilisio 4-osios berniukų gimnazijos matematikos mokytojas Pranas Dailidė.

2011 m. kovo 22 d. Užsienio reikalų ministerijoje pristatyta nauja užsienio lietuvių žurnalo „Pasaulio lietuvis“ koncepcija. Žurnalo leidybos reikalus perėmė Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininkas Kęstas Pikūnas. Jis sakė, kad atnaujinto leidinio tikslas bus pristatyti neišgalvotą ir neišpūstą Pasaulio lietuvių bendruomenės gyvenimą. Atnaujintas „Pasaulio lietuvis“ bus leidžiamas Lietuvoje.

2011 m. kovo 30 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė posėdyje pritarė programai, skirtai užsienio lietuviams skatinti įsitraukti į Lietuvos gyvenimą, įgytas žinias ir patirtį panaudoti Lietuvos gerovei kurti. „Globalios Lietuvos“ kūrimo 2011–2019 m. programa siekiama kokybinių Lietuvos ir jos diasporos santykių pokyčių ilgalaikėje perspektyvoje, mažinti takoskyrą tarp išvykusiųjų ir Lietuvoje gyvenančiųjų, skatinti ir stiprinti užsienio lietuvių ryšius su Lietuvos valstybe. Idėja yra grindžiama suvokimu, kad lietuvių tauta yra viena gyvybinga visuma, jungiama bendros lietuviškosios tapatybės ir istorinės atminties, kurios nariai nepriklausomai nuo jų gyvenamosios vietos puoselėja lietuviybę, išlaiko politinius, ekonominius, pilietinius ir kultūrinius ryšius su Lietuvos valstybe ir įsitraukia į valstybės kūrimo procesą. Šios programos įgyvendinimą pavesta koordinuoti Užsienio reikalų ministerijai. Žadama, kad artimiausiu metu bus parengtas tarpinstitucinis veiklos planas, kuriame bus numatytos konkrečios „Globalios Lietuvos“ kūrimo

programos įgyvendinimo priemonės artimiausiems trejiems metams.

Visuomenėje

2010 m. spalio 25 d. Gruzijoje baigėsi Lietuvos dienos. Per savaitę Lietuvos diplomatai, nevyriausybinų organizacijų atstovai, mokslo, scenos ir televizijos žvaigždės apsilankė septyniose Gruzijos savivaldybėse, kur susitikimuose su vietos gyventojais pasakojo apie Lietuvos gamtą, kultūrą, istoriją ir paprastų žmonių kasdienybę.

2010 m. lapkričio 20–21 d. vyko Jungtinėje Karalystėje veikiančių lituanistinių mokyklų, lietuvių kalbos fakultatyvų ir ikimokyklinio amžiaus lietuvių vaikų mokymo įstaigų mokytojų kvalifikacijos tobulinimo seminaras. Jame aptarti lituanistinio švietimo plėtros klausimai. Dalyviai keitėsi darbo patirtimi, vyko apskritojo stalo diskusijos.

2010 m. gruodžio 13 d. JAV senatorius Richardas J. Durbinas gavo Čikagoje veikiančio Balzeko lietuvių kultūros muziejaus apdovanojimą „Metų žmogus“. Lietuvių kilmės senatorių gavus apdovanojimą už jo darbus ir atsidavimą žmonėms pasveikino Lietuvos ambasadorius JAV Žygimantas Pavilionis. Čikagoje surengtoje iškilmingoje vakarienėje Ž. Pavilionis padėkojo senatoriui už jo ilgametę paramą Lietuvos laisvei ir nepriklausomybei. Ambasadorius priminė R. J. Durbino vizitą Lietuvoje 1991 m. vasarį po tragiškų sausio 13-osios įvykių. Pasak Ž. Pavilionio, senatorius taip pat padėjo Lietuvai tapti NATO nare.

2011 m. vasario 11 d. prasidėjo XIV Pietų Amerikos lietuvių jaunimo suvažiavimas Beriso mieste. Pagrindinis renginio tikslas buvo bendrauti. Suvažiavimo metu dalyvavo Lietuvos Vyskupų Konferencijos delegatas užsienio lietuvių sielovados reikalams, Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos Sielovados reikalų komisijos pirmininkas ir PALJ suvažia-

vimo įkūrėjas ir globėjas prelatas Edmundas Putrimas ir Pasaulio lietuvių bendruomenės valdybos Pietų Amerikos reikalų komisijos pirmininkas ir Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos valdybos Pietų Amerikos atstovas p. Juan Ignacio Fourment Kalvelis. Po vakarienės Lietuvių draugijos „Nemunas“ valdybos pirmininkas p. Estebanas Dulkė pasveikino visus susirinkusiuosius. Vėliau prelatas E. Putrimas savo kalboje padėkojo draugijos nariams ir bičiuliams už šiltą priėmimą.

2011 m. vasario 16 d. Lietuvos valstybės atkūrimo dienos proga Suomijos ir Švedijos sostinėse buvo pagerbti Lietuvai nusipelnę asmenys. Lietuvos bičiulių Donelaičio draugijos, Suomijos lietuvių bendruomenės, Lietuvos ir Suomijos kultūros fondo, Lietuvos ir Suomijos prekybos asociacijos, Lietuvos ambasados Suomijoje atstovai ir Estijos ambasadorius Suomijoje Martas Tarmakas padėjo gėlių Helsinkio Hietaniemi kapinėse, kur ilsisi suomių tautosakininkas profesorius Augustas Robertas Niemis, garsinęs Lietuvos vardą Suomijoje ir parengęs Lietuvos švietimo reformos pagrindus. Tylos minute buvo pagerbtas buvusio Lietuvos garbės konsulo Suomijoje Ragnaro Olerio atminimas.

2011 m. vasario 24 d. Vokietijoje, Renhofo pilyje Hiutenfelde, vyko lietuviška vakaronė, skirta Vokietijos verslininkams, kurią organizavo Europos lietuvių kultūros centras, Vokietijos lietuvių bendruomenė ir Vokietijos Bergštrasės regiono ekonominės plėtros agentūra. Vakaronėje buvo pristatytos Lietuvos, kaip verslo ir ekonominio bendradarbiavimo partnerės, privalumai ir perspektyvos. Renginyje dalyvavo daugiau nei 80 Bergštrasės regiono bei Lietuvos verslo ir politikos atstovų.

2011 m. kovo 26 d. Lietuvos ambasadoje Prancūzijoje įvykusiame šachmatų simultane žaidė Europos Parlamento narys Vytautas Landsbergis ir Prancūzijos lietuvių jaunimo sąjungos atstovai. Renginio metu taip

pat vyko Prancūzijoje gyvenančio Lietuvos jaunimo atstovų ir Prancūzijos lietuvių jaunimo sąjungos narių diskusija apie jaunimo emigraciją.

2011 m. kovo 27 d. įvykusiame dešimtajame Norvegijos lietuvių bendrijos suvažiavime buvo išrinkta nauja valdyba. Jos sudėtis: Otilija Achmed, Dalius Bansevičius, Daina Bogdanienė, Linas Butnorius, Petras Juzėnas, Jurgina Mačiulytė ir Romas Kazimieraitis.

2011 m. gegužės 7 d. įvyko Kanados lietuvių katalikų centro trimetinis suvažiavimas. Buvo apibūdinti Centro tikslai ir veikla, kuri yra trilypė. Pirmiausia – religinė šalpa Lietuvai, t. y. Lietuvos vyskupų veiklai, spaudai ir jaunimo auklėjimui. Taip pat rengiamos religinės šventės Kanadoje ir skatinamas parapijų ir katalikiškų organizacijų bendradarbiavimas. Ataskaitas apie parapijų veiklą perskaitė jų atstovai.

2011 m. gegužės 7–8 d. Headley Park sodyboje įvyko jau šeštasis Jungtinės Karalystės lietuvių jaunimo sąjungos (JKLJS) suvažiavimas. Renginyje buvo pristatyti visi per metus vykę sąjungos renginiai, organizuoti projektai bei skyrių veiklos ataskaitos. Vienas iš svarbiausių suvažiavimo momentų buvo naujos valdybos rinkimai. Valdybos prezidente tapo jau 3 metus JKLJS veikloje aktyviai dalyvaujanti Rūta Freitakaitė. Viceprezidente išrinkta Lietuvos sėkmės klubo bendraiškūrėja Evelina Šaulytė. Sąjungos sekretoriumi tapo JKLJS Niukaslės skyriaus įkūrėjas Vygintas Jankus, o buvusios JKLJS Notingemo skyriaus vadovei Paulinai Marcinkevičiūtei patikėtos JKLJS Plėtros projekto vadovo pareigos.

Lietuvių išeivijos institute

2010 m. spalio 29 d. Lietuvių išeivijos instituto Pasaulio lietuvių bendruomenės mėnėje buvo pristatyta dr. Daivos Dapkutės ir dr. Dalios Kuizinienės monografija „Laisvas

žodis laisvame pasaulyje: atviro žodžio mėn-
raštis „Akiračiai“ 1968–2005 m.“. Pristatyme
dalyvavo Kazys Almenas, Mykolas Drunga,
Saulius Pivoras, Egidijus Aleksandravičius ir
knygos autorės.

2010 m. lapkričio mėn. Lietuvių išeivijos
institute saugoma Broniaus Kviklio kolekcija
pasipildė nauja medžiaga, kurią perdavė jo
dukros.

2010 m. lapkričio 12 d. Lietuvių išeivijos
institute įvyko Lietuvos mokslo tarybos fi-
nansuotas metodologinis seminaras „Egzodo
paveldas: duomenys, tyrimai, informacijos
telkimo metodologija“. Seminare praneši-
mus skaitė Lietuvių kalbos instituto, Panevė-
žio apskrities G. Petkevičaitės-Bitės viešosios
bibliotekos, Šiaulių universiteto bibliotekos,
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bi-
bliotekos, Kauno technologijos universiteto
bibliotekos, Lietuvių literatūros ir tautos-
kos instituto, Nacionalinio M. K. Čiurlionio
dailės muziejaus, Nacionalinės M. Mažvydo
bibliotekos ir Vytauto Didžiojo universiteto
atstovai. Diskusijų metu kalbėta apie išeivi-
jos paveldą, duomenų bazes ir metodologiją,
išeivių rankraščius ir dovanotas kolekcijas,
saugomas įvairiuose Lietuvos muziejuose,
archyvuose, bibliotekose.

2010 m. lapkričio 19 d. Lietuvių išeivijos
institute vyko Lietuvos mokslo tarybos finan-
suotas seminaras „Lietuvių diasporos tapatu-
mo tyrimai: problemos ir galimi sprendimo
būdai“. Seminare diskutuota apie tautinio
tapatumo tyrimų problematiką iš skirtingų
perspektyvų (istorinės, literatūrologinės,
menotyrinės, sociologinės, antropologinės);
tapatumų tyrimų teorinius ir metodologi-
nius pagrindus, tautinio tapatumo sampratą
ir jo kaitą; tapatybės konstravimo modelius,
tapatumų formas.

2010 m. gruodžio mėn. Lietuvių išeivijos
institute saugoma Pasaulio lietuvių bendruo-
menės kolekcija pasipildė nauja medžiaga,
kurią padovanojo ilgametis bendruomenės
pirmininkas Vytautas Kamantas.

2010 m. gruodžio 16 d. Kauno miesto
taryba pritarė siūlymui Lietuvių išeivijos
institute steigti Prezidento Valdo Adamkaus
biblioteką-muziejų. VDU Atkūrimo tarybos
garbės nario, VDU Garbės daktaro ir VDU
Tarybos pirmininko Valdo Adamkaus bibli-
oteką-muziejų žadama įkurti VDU ir Kauno
miesto savivaldybės įsteigtame Lietuvių išei-
vijos institute (S. Daukanto g. 25). Išeivijos
institute įkurto muziejaus lankytojai galės
išvysti Prezidentinę biblioteką, įvairių Val-
do Adamkaus daiktų: baldų, paveikslų, kitų
interjero detalių, sporto trofėjų, dienoraščių,
archyvinį fondą, kurį sudaro daugiausia su
V. Adamkaus veikla JAV susiję dokumentai.

2011 m. sausio 6 d. Lietuvių išeivijos in-
stitute įteikta Broniaus Bieliuko stipendija.
Lietuvių fondo JAV įsteigtas Broniaus Bie-
liuko stipendijų fondas ir Lietuvių išeivijos
institutas jau ketvirtą kartą (nuo 2001 metų)
skiria stipendijas Vytauto Didžiojo univer-
siteto studentams. Žymaus lietuvių išeivijos
visuomenės veikėjo Broniaus Bieliuko vardi-
nės stipendijos tikslas yra remti gabius, gerai
besimokančius studentus, skatinti juos akty-
viau dalyvauti mokslinėje ir visuomeninėje
veikloje. Šį kartą stipendija skirta VDU Lie-
tuvių literatūros katedros I kurso doktoran-
tui Ramūnui Čičeliui.

2011 m. vasario mėn. Lietuvių išeivijos
instituto archyviniai fondai pasipildė Rai-
mundo Mieželio perduota archyvų kolekcija
ir biblioteka bei L. Šmulskščio archyvine me-
džiaga.

2011 m. kovo 16 d. Lietuvių išeivijos in-
stituto Pasaulio lietuvių bendruomenės me-
nėje vyko seminaras, skirtas archeologei ir
antropologei, archeomitologijos pradinin-
kei Marijai Alseikaitei-Gimbutienei atminti.
Renginyje dalyvavo Arūnas Vaicekuskas,
Kornelija Jankauskaitė, Karilė Baltrušaitytė.
Vyko filmo apie M. Gimbutienę peržiū-
ra. Renginį organizavo VDU Išeivijos stu-
dijų centras ir Etnologijos ir folkloristikos
katedra.

2011 m. kovo 24 ir 31 d. Lietuvių išeivijos institute parodytas Amerikos lietuvių režisieriaus Jono Meko filmas „Ar buvo karas?“. Filme užfiksuoti unikalūs kadrai iš lietuvių diasporos JAV gyvenimo po Antrojo pasaulinio karo. Šis filmininko darbas sukurtas 2002 metais Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos užsakymu ir valdžios archyvų lentynose buvo saugojamas apie penkerius metus. Filmas saugomas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejuje Vilniuje ir keliose privačiose kolekcijose. Pažintis su vienu iš nedaugelio lietuvių kalba J. Meko įgarsintų kūrinių sudomins istorikus, filologus, antropologus, medių teoretikus ir menininkus.

2011 m. balandžio 7–8 d. Lietuvių išeivijos institute vyko tarpdalykinė konferencija „Egzilinė tapatybė literatūroje“. Konferencijos dalyviai savo pranešimuose aptarė egzilinę tapatybę globalizacijos kontekste, migracinius ir istorinius atspindžius literatūroje, egzilio rašytojų patirtis tekstuose, tapatybės teorijas ir tapatybės kaitos problematiką.

2011 m. balandžio 18 d. VDU Lietuvių išeivijos institute įvyko susitikimas su naujuoju periodinio leidinio „Pasaulio lietuvis“ redaktoriumi, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos pirmininku Kęstu Pikūnu. Susirinkusieji diskutavo, kaip keičiasi pasaulio lietuvių nūdienu ir ateities vaizduotė, ir kokia misija laukia naujosios laikraščio redakcijos. Pokalbyje dalyvavo Mykolas Drunga ir Egidijus Aleksandravičius.

2011 m. gegužės 5 d. Lietuvių išeivijos institute įvyko Anatolijaus Šluto dokumentikos pristatymas. Apie A. Šluto darbus pasakojo istorijos magistrantė Ina Vaičiūnaitė ir A. Šluto žmona. Buvo rodomi A. Šluto filmai.

2011 m. gegužės 23 d. Lietuvių išeivijos institute vyko tradicinė konferencija, skirta lietuvių išeivijos intelektualinio palikimo svarstyboms „Intelektualinė lietuvių egzilio istorija – 2011“. Joje savo pranešimus skaitė jaunieji kolegos iš Migracijos politikos ir lie-

tuvių diasporos istorijos studijų programos.

2011 m. gegužės 31 d. Lietuvių išeivijos instituto Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje buvo įteiktos Lietuvių išeivijos instituto ir Pasaulio lietuvių bendruomenės fondo JAV įsteigtos vardinės Antano Juodvalkio stipendijos Vytauto Didžiojo universiteto studentams. Renginyje dalyvo A. Juodvalkio dukra – poetė Eglė Juodvalkė. Lietuvių išeivijos visuomenininko ir žurnalisto Antano Juodvalkio vardine stipendija siekiama paremti rezistencijos kovų ir partizaninio pasipriešinimo dalyvių palikuonis, gabius gerai besimokančius humanitarinių ir socialinių mokslų sričių studentus, skatinti juos aktyviau dalyvauti mokslinėje ir visuomeninėje veikloje. Stipendijos buvo skiriamos tik pažangiems, gerai besimokantiems, aktyviai studentiškoje, visuomeninėje ar kultūrinėje veikloje dalyvaujantiems rezistencijos kovų ir partizaninio pasipriešinimo dalyvių palikuonims, studijuojantiems Vytauto Didžiojo universitete. Šiai metais stipendijos įteiktos: VDU Socialinių mokslų fakulteto Subkultūrų studijų programos magistrantei **Sigitai Doblytei** ir Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros bakalauroi **Adui Pliopai**.

Informacijos šaltiniai:

www.delfi.lt
www.bernardinai.lt
www.prezidentas.lt
www.iseivijosinstitutas.lt
www.plbe.org
www.urm.lt
www.alfa.lt
www.lrv.lt
www.lietuviams.com
www.pljs.org

Parengė Giedrė Milerytė
Įteikta spaudai 2011 m. birželio 1 d.

Mūsų autoriai

Ramūnas ČIČELIS
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantas
El. paštas: ramunas_cicelis@yahoo.com

Diana JOVAIŠIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros doktorantė
El. paštas: d.jovaišiene@hmf.vdu.lt

Darius JUODIS
Lietuvos istorijos instituto doktorantas
El. paštas: rez.muziejus@gmail.com

Edita KARALIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių kalbos katedros doktorantė
El. paštas: edita.karaliute@gmail.com

Asta KAZLAUSKAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros magistrė
El. paštas: a.kazlauskaitė@hmf.vdu.lt

Gabrielė KUIZINAITĖ
Vilniaus dailės akademijos
Kultūros vadybos katedros magistrė
El. paštas: gabriele.kuizinaite@gmail.com

Dalia KUIZINIENĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių literatūros katedros docentė,
Išėjimo studijų centro
vyresnioji mokslo darbuotoja
El. paštas: d.kuiziniene@hmf.vdu.lt

Rasa LAURINAVIČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos
fakulteto doktorantė
El. paštas: r.laurinaviciute@pmdf.vdu.lt

Giedrė MILERYTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
El. paštas: g.mileryte@hmf.vdu.lt

Vija PLATAČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos
fakulteto doktorantė
El. paštas: v.plataciute@pmdf.lt

Juozas SKIRIUS
Vilniaus pedagoginio universiteto
Visuotinės istorijos katedros profesorius
El. paštas: juozas.skirius@vpju.lt

Mindaugas TAMOŠAITIS
Humanitarinių mokslų daktaras
Vilniaus pedagoginis universitetas
El. paštas: m_tamosaitis@yahoo.com

Kristina ŪSAITĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Istorijos katedros doktorantė
El. paštas: k.usaite@hmf.vdu.lt

Reikalavimai straipsniams

Akademiniis žurnalas *Oikos* (gr. kalba „namai“) yra skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinų dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato *Times New Roman* 12 šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų redakcinės kolegijos paskirtų recenzentų.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pri-

dėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, numeracija ištisinė. (Nuorodos ir pastabos daromos per insert/endnote.) Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą kartą tekste yra pateikiamas pilnas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai siųsdami savo straipsnį turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redakcinei kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius, recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25 LT-44249 Kaunas, el. paštas: isc@fc.vdu.lt Informacija tel. (8 37) 32 78 39) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu: d.kuziniene@hmf.vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir talpinamas tarptautinėse EBSCO publishing duomenų bazėse <http://www.epnet.com/>

oikos

2011 Nr. 1 (11)

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJS

ISSN 1822-5152

Leidžiama du kartus per metus

Redaktorė *Zita Kutraitė*

Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*

Maketuotojas *Linas Vaškevičius*

Išleido „Versus aureus“ leidykla

Rūdninkų g. 10, LT-01135 Vilnius

info@versus.lt | www.versus.lt

Spausdino UAB „BALTO print / Logotipas“

Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius

info@logotipas.lt | www.logotipas.lt